ACTA ET COMMENTATIONES ORDINIS HISTORICORUM
V. M. UNIVERSITATIS

SENOVĖ

ISTORIJOS SKYRIAUS DARBAI

I

Red. Prof. L. KARSAVINAS

HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS SPINDULIO B-VĖS SPAUSTUVĖ 1935

ACTA ET COMMENTATIONES ORDINIS HISTORICORUM V. M. UNIVERSITATIS

SENOVĖ

ISTORIJOS SKYRIAUS DARBAI
RED. PROF. L. KARSAVINAS

I

Bagdonui
Kaunas,
1941 XII 30

HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS „SPINDULIO" B-VĖS SPAUSTUVĖ 1935

V. NAGEVIČIUS

MŪSŲ PAJŪRIO MEDŽIAGINĖ KULTŪRA

VIII—XIII AMŽ.

(Pryšmančių ir kitų vietų kasinėjimai)

Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų,
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senovės laikų!

Maironis

PRATARTIS

Leisdamas Pryšmančių ir kitų Žemaičiuose kasinėtų vietų tyrinėjimus, žymų pavėlavimą teisinu ne vien tik nepalankiomis darbui baigti aplinkybėmis, bet ir noru pritaikinti naujesnes ir labiau patikrintas žinias.

Šia proga bandžiau dar ir žalvarinių radinių medžiagą patyrinėti cheminės analizės keliu, o jų raštus aiškinti ir palyginti su šiandien liaudies mene vartojamais raštais. Laimėjimu laikau ir A. Salio nustatytus lietuviškuosius terminus.

Visiems man padėjusiems, tekste išvardintiems, tariu širdingą ačiū.

Pasakysiu dar, kad vyriausias mano darbo tikslas buvo sudominti priaugančiąją šviesuomenės kartą mūsų prosenove, o drauge ir parodyti, kad tos prosenovės tyrinėjimas yra nelengvas ir reikalingas pasirengimo bei didelio atsargumo.

Šį darbą skiriu Lietuvos praeities tyrimo vyriausiajam globėjui, Respublikos Prezidentui A. Smetonai, jo 60 metų amžiaus sukakties proga.

Autorius

Karo Muziejus,
1934 m.

PRYŠMANČIŲ MILŽINKAPIS

Pryšmančių milžinkapis yra vos 8 km atstu nuo Baltijos jūros, aukštoje Tenžės upės antkrantėje, pusiaukelyje tarp Palangos ir Kretingos, ties to paties vardo dvaru, prie vieškelio.

Pasirodė, kad dvaras nuo senų laikų milžinkapio rajone kasmet kasdavęs bulvėms rūsius, ir tuo būdu po truputį vis naikino milžin-

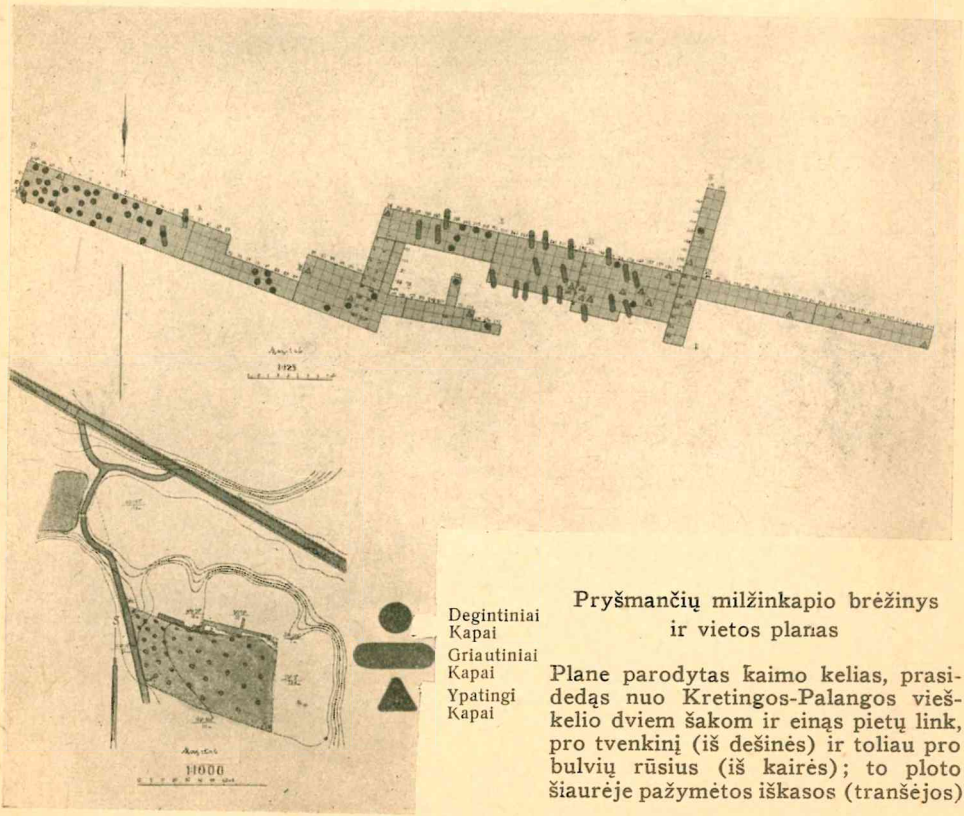

Pryšmančių milžinkapio brėžinys ir vietos planas

Plane parodytas kaimo kelias, prasidedąs nuo Kretingos-Palangos vieškelio dviem šakom ir einąs pietų link, pro tvenkinį (iš dešinės) ir toliau pro bulvių rūsius (iš kairės); to ploto šiaurėje pažymėtos iškasos (tranšėjos)

kapį. Todėl iškàsas kasiau pro pat rūsius, norėjau išgelbėti bent tą milžinkapio dalį, kuriai artimiausiu laiku grėsė „rūsių pavojus“. Kaimiečiai ir dvaro darbininkai prisipažino, kad, rūsius bekasdami, daug jau žalvarinių daiktų radę ir, kad nemaža jų gretimoje kalvėje į „ūkiui naudingus dalykus“ perkaldinę.

Iškasų mano iškasta iš viso 13 su 3539 m² plotu. Kapų atradau 89, jų tarpe su degintais kūnais — 50, su nedegintais — 22 ir su ypatingomis apeigomis — 17. Pirmieji plane pažymėti rutuliukais, antrieji — apvalainiais, tretieji trikampiais.

Kasinėjimų pradžia; matyti vieškelis į Palangą ir Pryšmančių dvaras

KASINĖJIMO TECHNIKA IR IŠKASENŲ TYRIMAS

Kad būtų patogiau išmesti žemę, iškasas kasiau nuo 2 iki 5 m platumo. Žemę ėmiau 30 cm gilumo sluoksniais. Nenorėdamas gadinti dirvožemio, viršutinį, derlingąjį sluoksnį mečiau į vieną, o apatiniuosius — į kitą šoną. Sluoksnius, prieš išimdamas, kiekvieną lyginau, valiau ir šlaviau, stebėdamas žemės atspalvius ir ieškodamas ribų tarp perkastos ir neliestos žemės. Kapų profiliams nustatyti stebėta ir statmeniniai iškasų piūviai. Sausam orui esant ir spalvų skirtumams per greitai pranykstant tekdavo tiriamąjį paviršių drėkinti purkštuvu.

Prisikasęs radinius ar griaučių dalis, stengiaus jų nepajudinti, kol paaiškės visos detalės ir susidarys laidotuvių apeigų vaizdas. Iškas-

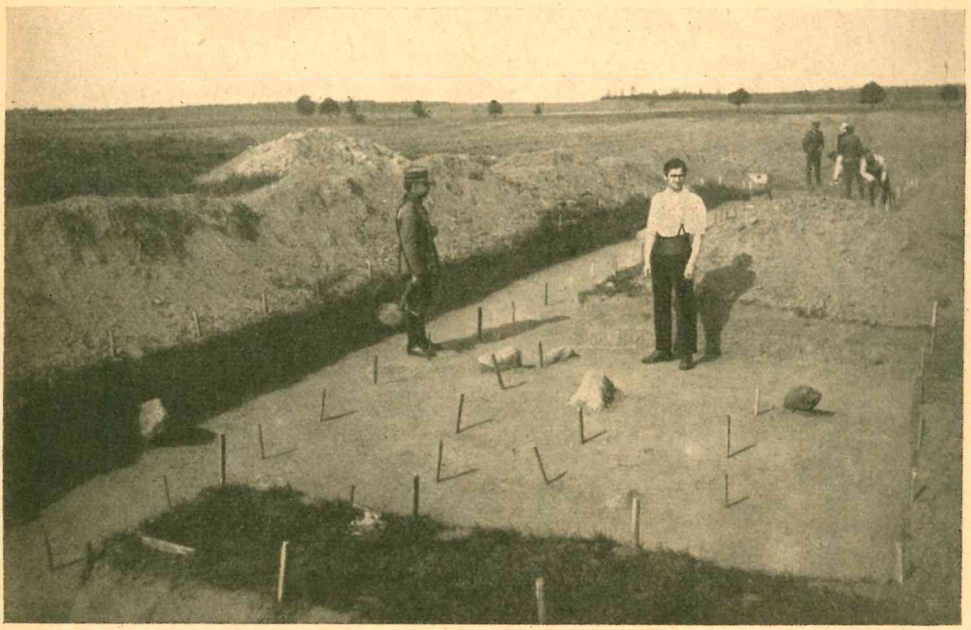

Išimti du 30 cm storumo sluoksniai

tus daiktus saugojau nuo saulės spindulių, džiovindamas juos ūksmėje. Valydamas vietoje kaulus ar radinius vengiau aštresnių įnagių. Smulkiems ar trapiems radiniams džiovinti ar valyti sėkmingai naudojausi automobilio ar dviračio oro siurbliu. Audeklo gabalus ar kitas sutrunijusias medžiagas ilgesnį laiką laikiau pavėsyje. Daiktai iš iškasos imta drauge su rastais juose kaulų likučiais. Kaulo gabalų dažniausia rasta tik prie juos konservuojančių žalvarinių radinių.

Susidurta ir su sunkenybėmis. Daugelyje vietų duobių ribos buvo sunaikintos, nežinia ar rūsius kasant, ar gal ieškant daiktų, o vietomis buvo prilaidota tiek tirštai, jog duobių ribos susiliedavo. Pelenų pasitaikydavo kartais tiek daug, jog jie nudažydavo žemę ne tik pačiame kape, bet ir aplink jį, tuo labai naikindami duobių ribas. Tyrinėjimą baigdamas ir užkasdamas iškasas, šiaurinį ištirto ploto šoną paženklinau užkastais stambesniais akmenimis, kuriuos padėjau vieną nuo kito per penkis metrus, pusės metro gilumoje, kad nepasiektų

Bezzenbergeris, atvykęs iš Karaliaučiaus prie naujai atkasto kapo

arklas ir, kad būsimieji tyrinėtojai lengviau galėtų susekti mano tirtąjį plotą. Kasėjus turėjau iš vietos žemaičių ir gretimos dalies kareivių. Visi darbininkai gavo paaiškinimų ir dirbo su susidomėjimu. Darbu ir darbininkais gėrėjosi Bezzenbergeris.*)

---

*) Šia proga duodu dar vieną Bezzenbergerio atvaizdą ir jo laišką, rašytą Volteriui po atsilankymo Pryšmančiuose.

Hochgeehrter Herr Kollege! Es sind schon 14 Tage vergangen, seit ich in Priszmonti war & ich hatte mir vorgenommen, Ihnen gleich darnach darüber zu schreiben, aber ich fand hier so viel Ablenkung, besonders durch Königsberger Besuch, dass ich erst heute meinen Vorsatz ausführen kann. Es war mir eine grosse Freude, Priszmonti besuchen zu dürfen. Es ist eine Station einer Kultur, die ich in grossem Umfang im Memeler Gebiet aufgedeckt habe, & die sich bis nach Kurland hinein, bis in das Samland & nach Lucin verfolgen lässt. Sie ist in das VIII.–X. Jh. (sagen wir rund 1000 n. Chr.) zu setzen & es wäre sehr lohnend, ihr systematisch nachzugehen & so die Ausbreitung & die kulturelle Bedeutung der Bevölkerung zu ermitteln, der sie eigen war. Das wäre eine schöne Aufgabe für Hn. General Nagevyč, neben dem Spicyn ganz entbehrlich ist. Ich habe mich sehr gefreut zu sehen, wie ernst Hr. Nagevyč seine Aufgabe nahm, & wie umsichtig & methodisch er sie durchführte. Man kann gar nicht anders & besser verfahren, als er es tat, & es war auch ein Vergnügen, die Behutsamkeit & die Überlegung zu beobachten, mit der seine Leute arbeiteten. Ich bitte Sie, ihn verbindlichst von mir zu grüssen & ihm noch einmal von mir zu danken für die grosse Liebenswürdigkeit, mit der er für mich gesorgt hat.

In 14 Tagen muss ich wieder nach Königsberg. Es wird mir recht schwer werden, den grünen Wald mit meinen 4 Wänden zu vertauschen: Bestend grüssend Ihr A. Bezzenberger.

Iš pagalbinių darbų tenka paminėti: dienoraščio rašymą, braižybą, fotografavimą, paišybą, topografinės nuotraukos darymą. Radiniams dar tebegulint duobėse juos piešė atvykdami iš Palangos dailininkai: Žmuidzinavičius, Kalpokas, Galdikas. Kpt. Dechterevas padėjo fotografuodamas. Topografinę nuotrauką darė Kretingos apskr. matininkas. Maitinimo punktas buvo Pryšmančių dvaras, vaišingai sutikus grafui A. Tiškevičiui, dvaro savininkui.

Radinių amžiui nustatyti įvairiomis progomis tariaus su profesoriais Bezzenbergeriu, Spicynu, Balodžiu, Nermanu, dr. Engeliu ir kitais. Tam reikalui pasinaudojau ir Kaune buvusia literatūra, kurią man gauti padėjo prof. Volteris. Prie daiktų rasti audeklo likučiai prof. J. Šimkaus buvo ištirti V. D. Universiteto laboratorijoje.

Ypačiai įdomu buvo cheminiu būdu išaiškinti žalvarinės medžiagos sudėtį ir palyginti ją su gimininguų daiktų tipų sudėtimi kaimynuose ir sužinoti, ar jau iš paruoštos liejamosios medžiagos, iš kitur atgabentos, jie buvo sulydyti, ar buvo pagaminti liejant iš sudedamųjų dalių čia pat vietoje. Kelrodžiu šiame klausime buvo Bezzenbergerio darbas apie cheminę žalvarinių daiktų analizę Rytprūsiuose, o ypatingos praktinės reikšmės turėjo Finansų Ministerio Tūbelio leidimas analizes nemokamai atlikti Valstybės Chemijos-Technikos laboratorijoje, vadovaujamoje prof. Juodakio. Mano tiriamojo ploto gyventojų tautybei ir jos kultūros išplitimui aiškinti ypatingos reikšmės turėjo duomenys Bezzenbergerio, Būgos, Salio, Engelio ir Balodžio, o santykiams su Skandinavija apibūdinti — Nermano studijos.

Daiktų raštus tyrinėjo dailininkai Šlapelis, Galaunė ir Tamošaitis. Žemėlapius sudaryti padėjo generalio štabo topografijos skyriaus viršininkas pulkininkas Krikščiūnas. Doc. A. Salys nustatė daiktams lietuviškus pavadinimus. Pryšmančių iškasenos 1930 m. buvo nugabentos į antrąjį archeologų kongresą Rygoje, kur to kongreso organizatoriaus prof. Balodžio buvau pakviestas padaryti ir pranešimą, vėliau išspausdintą to kongreso leidinyje (Congr. secundus archeologorum balticorum Rigae 19.—23. VIII. 1930).

Susipažinti su kapų inventorium duodu lenteles, kuriose parinkti charakteringi daiktai iš įvairių kapų ir suskirstyti pagal tipus. Juos dedu šioje vietoje, kad patogiau būtų orientuotis vėliau aprašomuose kapuose, kur minimi radiniai. Daiktus aprašant skliautuose pažymėti ir kapai, kuriuose tie daiktai rasti. Lentelėse laikotarpius žymiu ir

raidėmis F, G, H, pagal Bezzenbergerio Klaipėdos kraštui siūlomąją lentelę*). Charakteringi radinių raštai parodyti raštų pav. lentelėse (98 ir 99 pusl.)

*) Šitą Bezzenbergerio lentelę Rytprūsių tyrinėtojas Engelis jungia su Tischlerio-Kemkės lentele (Congr. sec. arch. balt.). Sujungtoji šitaip atrodo:

Rytprūsių proistorės suskirstymas

Pagal Tischlerį-Kemkę	Pagal Bezzenbergerį	Apytikris laikas	Dabartinis suskirstymas
Stabmeldiškasis polaikis	(Periodas J)	13—14 amž.	Ankstyvieji Ordino laikai
Naujasis stabmeldžių amžius	Periodas H	11—13 amž.	Vėlyvieji stabmeldžių laikai
	Periodas G	10—11 amž.	Vikingų laikai
	Periodas F	(8—) 9. (10)	Priešvikinginiai laikai
Periodas E		7—8 amž.	Vėlyvieji tautų kėlimosi laikai
Periodas D		5—6 amž.	Ankstyvieji tautų kėlimosi laikai
Periodas C		3—4 amž.	Vėlyvieji Romos ciecorių laikai
Periodas B		1—2 amž.	Ankstyvieji Romos ciecorių laikai
Periodas A		50 prieš — 50 po Kristaus	Ankstyvieji Romos laikai
La Tene'as		300—50 prieš Kr.	La Tene'o viduriniai ir vėlyvieji laikai
Naujasis žalvario amžius		500—300 pr. Kr.	Ankstyvieji La Tene'o laikai
		750—500 pr. Kr.	Ankstyvasis geležies amž.
		1200—750 pr. Kr.	Naujasis žalvario amžius
Senasis žalvario amžius		apie 1800—1200 pr. Kr.	Senasis žalvario amž.
		apie 2000—1800 pr. Kr.	Ankstyvasis žalvario amž.
Naujasis akmens amžius		apie 4000—2000 pr. Kr.	Naujasis akmens amžius
Vidurinis akmens amžius		prieš 4000 pr. Kr.	Vidurinis akmens amžius

KAPŲ INVENTORIAUS PAVYZDŽIŲ LENTELĖS*)

Lentelė I

Pav. 1 (kap. 11), pav. 3 (kap. 7). Dvi apskritos plokštelinės segės su svastika centre. Antros segės „dantinis" raštas matomas II-je raštų lentelėje, pav. 8 IX amž. (F).

Pav. 2 (kap. 9). Plokščia kryžminė segė, klota spaustiniu sidabru. Jos „virvinis" raštas matomas II-je raštų lentelėje, pav. 10. XII amž. ir ankščiau (H).

Pav. 5 (kap. 44). Lankinė segė siaura kojele ir žalčio galvutėmis, žymiai skiriasi nuo jos germaniškojo prototipo. Atsiranda V—VI amž. (D), aptinkama iki VII—VIII amž. (E).

Pav. 4 (kap. 78). Didelė lankinė segė išriedėjusi iš ką tik paminėto tipo. X amž. (G).

Pav. 6 (kap. 32). Lankinė laiptelinė segė klota spaustiniu sidabru. dalinai išsigimusi, jos amžius apie 800 m., o pagal Engelį net IX—X amž. (E—F).

Pav. 7 (kap. 16). Plokštelinė segė apskrita, jos centre sukryžiuoti du elipsai, lankas papuoštas skersiniais brūkšneliais IX—X amž. (F).

Pav. 8 (kap. 19). Apskrita pinta kaušinė segė. Anot Nermano jos prototipas yra kilęs iš Gotlando VIII-me amžiuje. Segė žymiai išsigimusi, galėjo atsirasti X—XI amž. Šią segę Talgrenas laiko importuota iš Suomijos ir datuoja 950—1100 m. po Kristaus (G).

Pav. 9 (kap. 5). Smeigtuko galvutė klota spaustiniu sidabru. X amž. (G).

---

*) Šitos 8-os lentelės tilpo Rygos kongreso leidinyje. Kur lentelėse atskirai nepaminėta daiktų medžiaga, visi daiktai žalvariniai. VIII lentelėje parodyti geležiniai daiktai. Aprašyme minimos raštų lentelės žiūr. 98, 99 pusl.

1

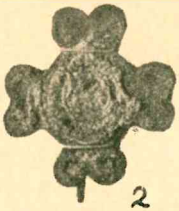

2

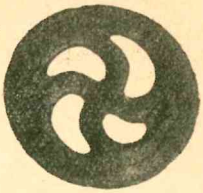

3

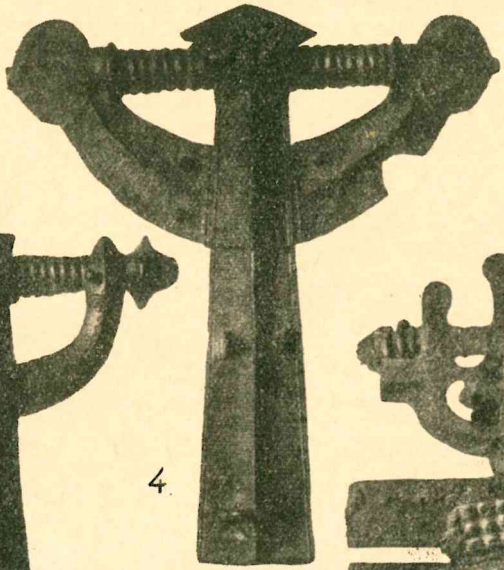

4

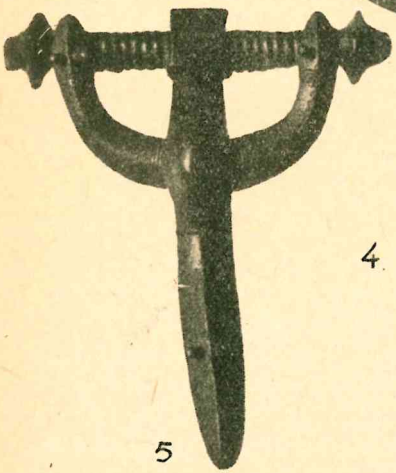

5

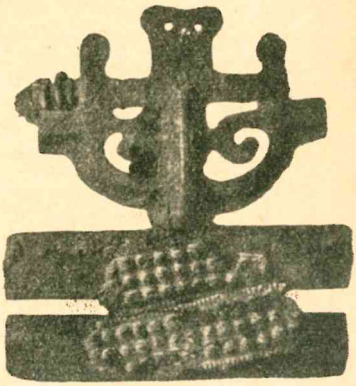

6

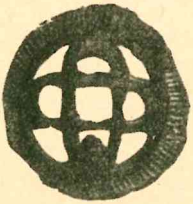

7

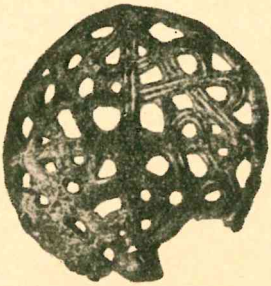

8

9

Lentelė II

Pav. 1 (kap. 51). Pasaginė segė, apvalainė, paplokštintais galais, papuoštais dviem eilutėm įspaustų taškų, o šiaip visa dantiniu raštu su trimis žirniukais kiekviename dantuke. Raštas matomas II-je raštų lentelėje, pav. 7. XI amž. (G).

Pav. 2 (kap. 49). Pasaginė segė sujungtais galais, vaizduojančiais atriestas žalčio galvutes. Sujungimo figura primena Runų akmenų raštus. Jos prototipas yra kilęs iš Gotlando XI—XII amž. (H).

Pav. 3 (kap. 33). Pasaginė segė, skersinis piūvis apvalainis, galai žymiai pastorinti, papuošti keturiais pusžiedžiais. XI—XII amž. (G—H).

Pav. 4 (kap. 51). Pasaginė segė žvaigždinėmis galvutėmis sujungtomis plokštele. Žymu spaustinio sidabro aptrauko pėdsakų. XI—XII amž. (H).

Pav. 5 (kap. 56). Didžiulė pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis, iš viršaus papuoštomis svastikos ženklu. Gausiai išrašytu „dantiniu" raštu ir papuošta žirneliais, juostelėmis ir skersinėmis įraižomis. Jos raštas matomas II-je raštų lentelėje, pav. 1. X amž. (G).

Pav. 6 (kap. 57). Apskrita uždara segė, pusapvalio skersinio piūvio, papuošta dvylika skersinių iškilų pusžiedžių. XI—XII amž. (G—H).

Pav. 7 (kap. 49). Pasaginė segė atriestomis žalčio galvutėmis. XI—XII amž. (G—H).

Pav. 8 (kap. 69). Pasaginė segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis, pusapvalio skersinio piūvio. Papuošta aštuoniais iškilais pusžiedžiais. Iš abiejų segės liežuvėlio lizdo pusių iškilę rageliai. XI—XII amž. (G—H).

Pav. 9 (kap. 49). Pasaginė segė, vyta, atriestomis žalčio galvutėmis. „Gyvulinis" segės raštas matomas II-je raštų lentelėje, pav. 6. Tokias seges Nermanas priskiria XI amž., o Spicynas XII amž. (H).

Pav. 10 (kap. 10). Pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis. Lankas į galus plonėja XI—XII amž. (G—H).

Pav. 11 kap. 49). Pasaginė segė, vyta, aguoninėmis galvutėmis. XI—XII amž. (G—H).

Pav. 12 (kap. 36). Pasaginė segė, vyniotais galais. Išrašyta žirneliniu raštu. Paprasčiausias segės tipas XI—XII amž. (G—H).

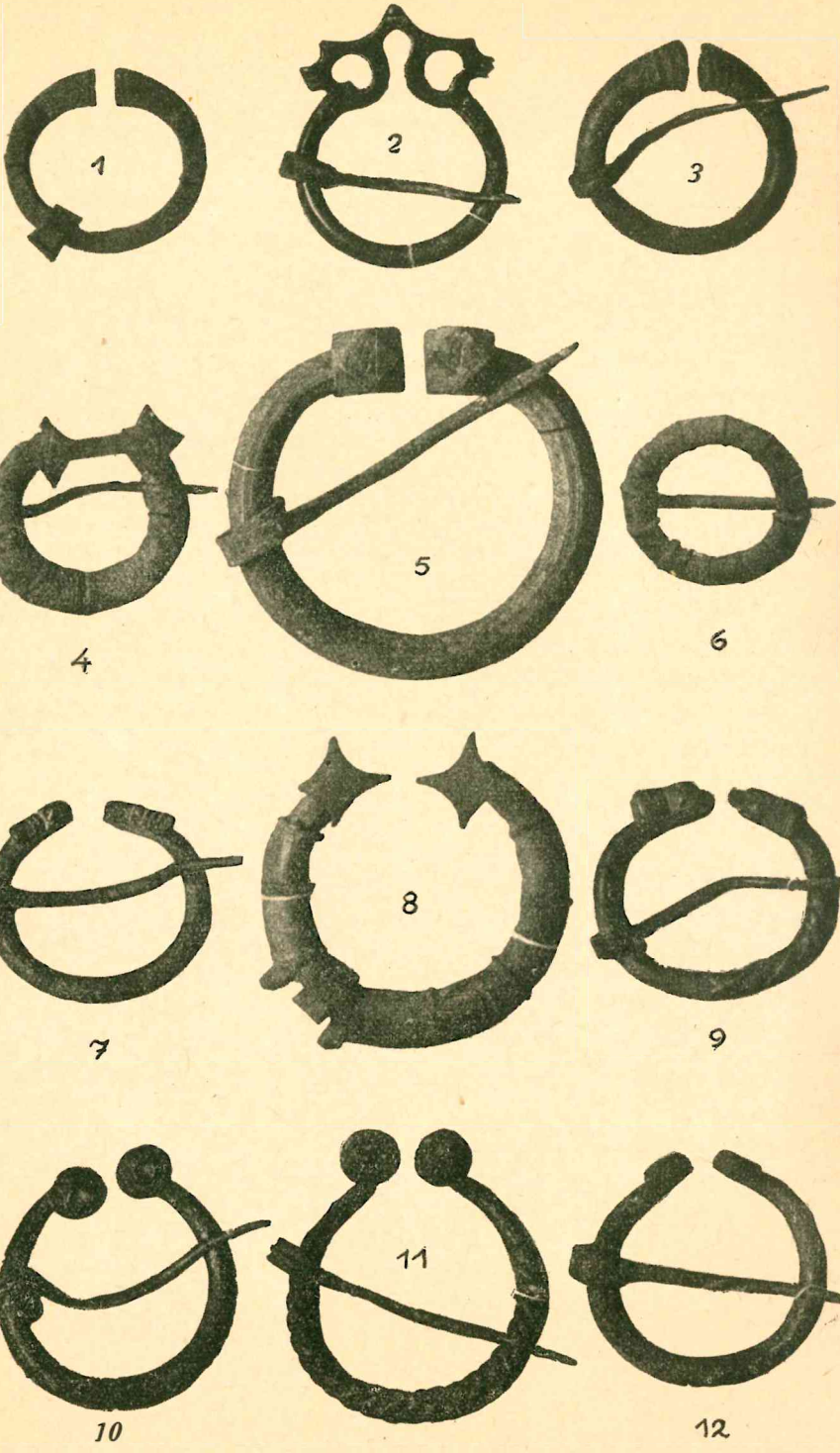

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO BIBLIOTEKA
Inv. Nr. A-53223
17

Lentelė III

Pav. 1 (kap. 23). Smeigtukas spaustiniu sidabru traukta galvele. XII amž. (H).

Pav. 2 (kap. 47). Smeigtukas jungtine kryžmine galvute. IX amž. (F).

Pav. 3 (kap. 60), pav. 4 (kap. 66). Kryžminiai smeigtai, traukti spaustiniu sidabru, iškilais kūgeliais kryžmos galuose ir sankryžoje. Prie smeigtų prikabintos grandinėlės su kabučiais. Šitie smeigtai charakteringi šiai šiaurės vakarų baltų sričiai. VIII—IX amž. (F).

Pav. 5 (kap. 81). Smeigtas trikampiška skylėta galvute. VIII—IX amž. (F).

Pav. 6 (kap. 42). Žalvarinės ylos su prieškočiais.

Pav. 7 (kap. 42), pav 8 (kap. 67), pav. 9 (kap. 8), pav. 10 (kap. 61), pav. 11 (kap. 32), pav. 12 (kap. 42). Žiedai. Vieną jų grupę sudaro susukti iš vielos (pav. 8). Antrą — iš siauros plokštelės (pav. 7, 12), IX—X amž. (F—G). Trečią — susukti iš plokštelės išilgai dalinai sulenktos (pav. 10, 11), X—XI amž. (G) ir ketvirtą — padaryti iš vieno lankelio su plačiu priešakiu (pav. 9). Parodytas ketvirtos grupės žiedas „dantiniu" raštu matomas I-je raštų lentelėje (pav. 9). X—XI amž. (G).

Lentelė III

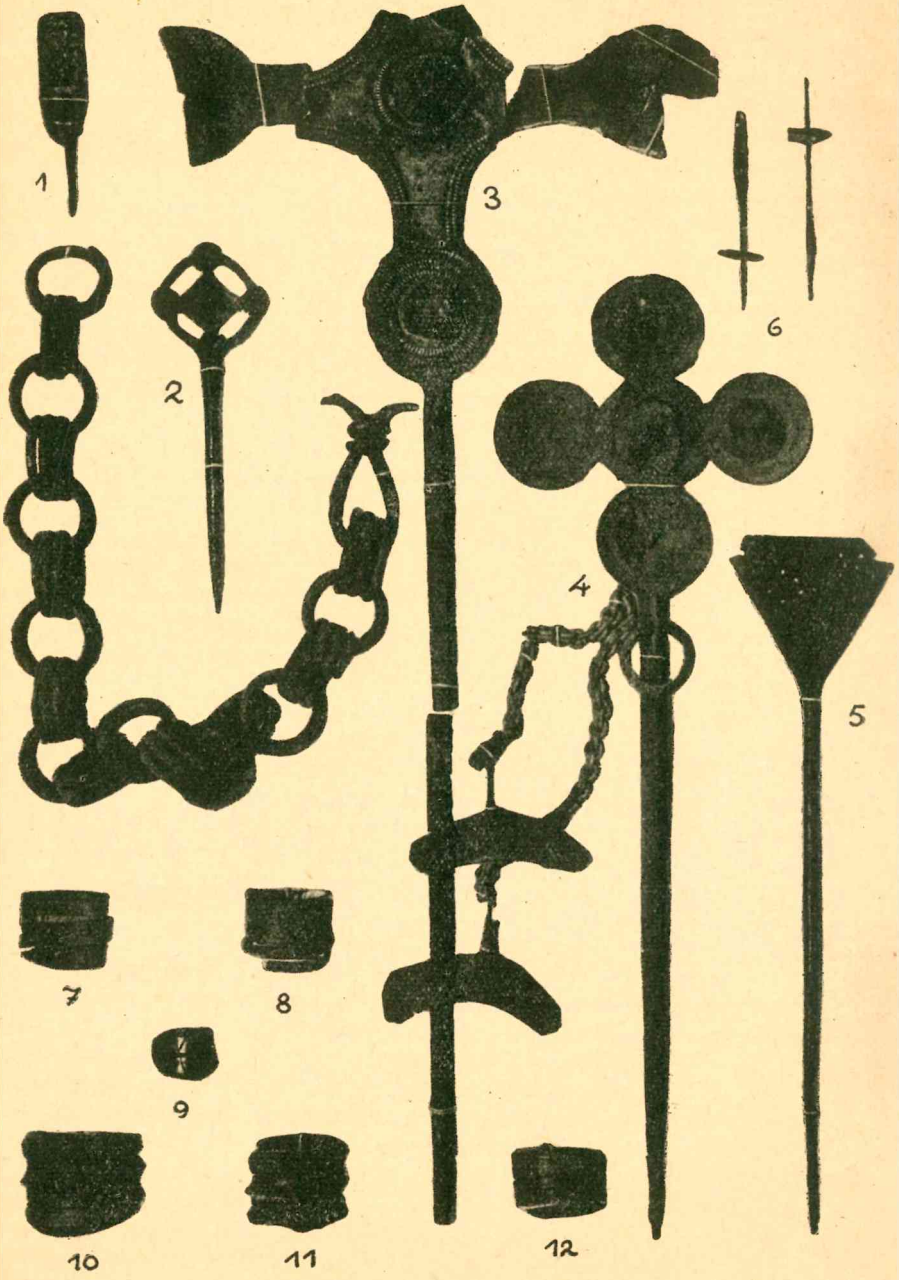

Pryšmančių kapinyno apirankes suskirsčiau į šias septynias grupes:

1. Pirmosios grupės, pav. 1 (kap. 13), 2 (kap. 1), 3 (kap. 6), 4 (kap. 50). Lanko skersinis piūvis pusapvalis (pav. 1, 2, 3) arba trikampis (pav. 4). Apirankių galuose lygios (pav. 2) arba rantytos (pav. 1, 3, 4) gyvulių galvutės. Iš galvučių (pav. 1) išsivysto geometrinis raštas irgi primenąs tas galvutes. XI—XII amž. (H).

Pav. 1 apirankės lanko išorinė dalis padalinta skersiniais ranteliais į penkias dalis, vidurinioji dalis papuošta akutėmis, nuo šios dalies iki auselių tarp dviejų lygiagrečių trys lygiagretainiai, kurių centruose po akutę. Tas matyti I-je raštų lentelėje pav. 7.

Pav. 2. Apirankės lanko išorinė dalis be rašto.

Pav. 3. Išorinė lanko dalis skersiniais ranteliais suskirstyta į penkias dalis. Išilgai lanko dvi virvelinio rašto lygiagretės.

Pav. 4. Lankas skersiniais ranteliais suskirstytas į penkias dalis. Išilgai lanko keturkampių taškučių ir virvelių lygiagretės. Tas matyti I-je raštų lentelėje, pav. 3.

II. Antrosios grupės, pav. 5 (kap. 6), 6 (kap. 6), apirankės plokščiu kaspininiu lanku, plokščiomis trikampėmis gyvulių galvutėmis.

Daugumo šio tipo apirankių lankas viduryje platesnis, galuose siauresnis (pav. 6). Vėlyvesnių šios grupės apirankių lankas lygaus platumo, vietoj šonuose esančių dviejų gyvulio auselių telikus viena geometrinė figura (keturkampis.

Pav. 5. Išorinėj lanko dalyje pakraščiais dvi lygiagretės, tarp tų lygiagrečių grupės po keturias akutes. Tas matyti I-je raštų lentelėje, pav. 4. XI—XII amž. (H).

Pav. 6. Apirankės pakraščiais „virvelinio" rašto lygiagretės. Tarp jų keturi lygiagretainiai akutėmis papuoštais kampais. Tas matyti I-je raštų lentelėje, pav. 8.

III. Trečiai grupei priskirtos įvijos apirankės, pav. 7 (kap. 31), 8 (kap. 15). Jų piūviai arba pusapvaliai arba panašūs į trikampius. Galai susiaurinti ir suplokštinti. Šių apirankių dauguma išrašyta eglutėmis, pav. 7. IX—X amž. (F).

Pryšmančių kapinyne trečios grupės didžiausia apirankė sudėta iš devynių įvijų, pav. 8.

IV. Ketvirtos grupės apirankių lankas lygaus storumo, skersinis piūvis trikampis, pav. 10 (kap. 41), arba penkiakampis, pav. 9 (kap. 60). Apirankių galuose vienas (pav. 10) arba keli skersiniai rančiai, pav. 9. Daugumas šių apirankių lankų išrašyti lygiagretėmis išilginėmis taškučių eilutėmis. IX—X amž. (F).

V. Penktai grupei priskirtos masyvios apirankės, artimos ketvirtai grupei, tik jų lankas galuos storėja, pav. 11 (kap. 67), 12 (kap. 67), 13 (kap. 62). Lanko galų piūviai penkiakampiai (pav. 11, 12) arba pusapvaliai (pav. 13). Lanko vidurio piūvis pusapvalis, rečiau daugiakampis. Apirankių galuose nuo vieno iki keturių įvairaus gilumo skersinių rančių. IX—X amž. (F).

VI. Šeštos grupės, pav. 15 (kap. 63), apirankių lanko piūvis trikampis arba artimas apvalainiui. Apirankių galai siauresni, išrašyti smulkiais ranteliais, piūvis apvalus arba apvalainis. Šios grupės apirankės netiek masyvios kaip anksčiau aprašytos. X amž. (F—G).

VII. Septintosios grupės apirankės lyg iš storos vielos, lanko piūvis apvalainis, galai smailūs, pav. 14. X amž. (F—G).

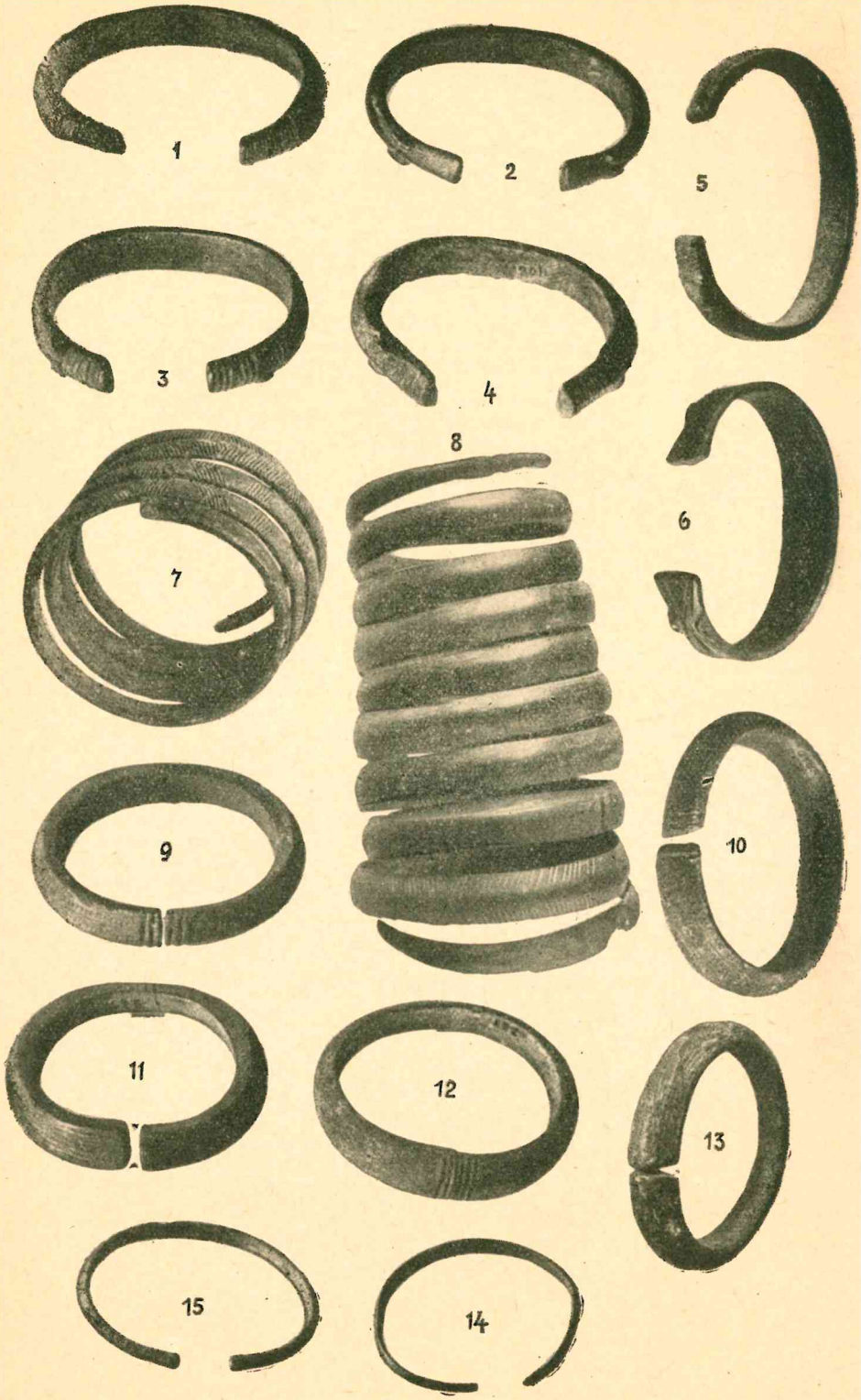
1
2
5
3
4
8
6
7
9
10
11
12
13
15
14

Lentelė V

Lentelės V antkaklės yra charakteringas moterų papuošalas. Pirmoji grupė, pav. 1 (kap. 43). Stambi iš trijų vielų suvyta antkaklė. Antkaklės galuose kilpelės. Kartais panašios. Antkaklės viename gale baigiasi kilpa, kitame — kableliu. Parodytoji antkaklė 1,43 m ilgio. XI—XII amž. (H).

Antroji grupė, pav. 3 (kap. 27). Vidutiniško storumo, retai iš dviejų vielų vyta antkaklė. Galuose kilpelės. XII amž. ir vėliau (H—J).

Trečioji grupė, pav. 2 (kap. 30). Plona lietinė antkaklė, vidurinė dalis keturkampė, galai sukti, su kilpele ir kabliuku. IX amž. (F).

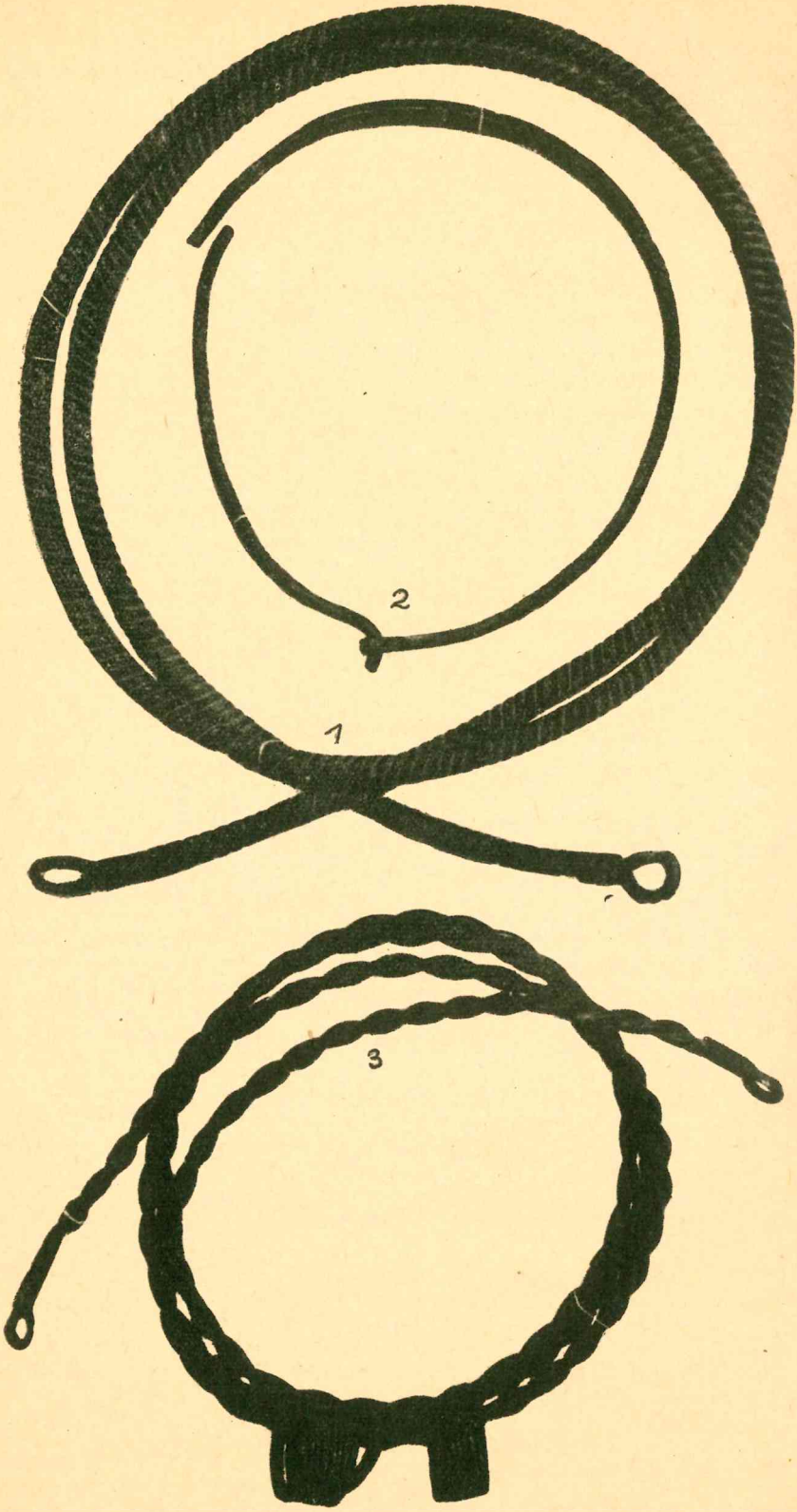
2
1
3

Lentelė VI

Pav. 1 (kap. 38), pav. 3 (kap. 29), pav. 6 (kap. 70), pav. 8 (kap. 59), pav. 10 (kap. 56). Parodytos įvairių formų sagtys. XI—XII amž. (G—H).

Pav. 1. Kiek apskrita, dažnai užtinkama Vakarų Europoj ir Gotlande.

Pav. 3, 6, 10 randama apvalainė ar keturkampė apvaliais kampais.

Pav. 8 — penkiakampė. Prototipas galėjo atkeliauti iš Gotlando salos.

Prie sagčių prijungti diržai dažnai apkaustyti žalvarine skardele.

Pav. 2 (kap. 36). Dvigubai sudėta ir keturkampiškai sulenkta geležinė viela.

Pav. 4 (kap. 68). Diržo skirstiklis. XI—XII amž. (H).

Pav. 5, 7 (kap. 79). Geriamojo rago žalvariniai apkalai. Pryšmančiuose radau šešis apkalus. X—XII amž. (G—H).

Pav. 9 (kap. 56). Geležiniai žąslai . Jų rasta keli vyrų kapuose.

Pav. 11 (kap. 12), pav. 13 (kap. 77). Žalvariniai pentinai. Kadangi jie labai maži, tai juos tenka laikyti ar papuošalais, ar kokiu nors simboliu.

Pav. 12. Pentinų dalys. Raštų II lentelėje, pav. 4, matyt jų papuošimas barzdotomis galvutėmis. Gal pagaminti Skandinavijos įtakoje X—XII amž. (G—H).

Pav. 14 (kap. 68). Diržas, visas apkaustytas trimis eilėmis sidabrinių sagelių išpūstomis galvutėmis. Jis baigiasi penkiakampe Gotlando tipo sagtimi. Galvutės pristiprintos vinelėmis, užlenktomis diržo vidaus pusėje. X—XI amž. (G).

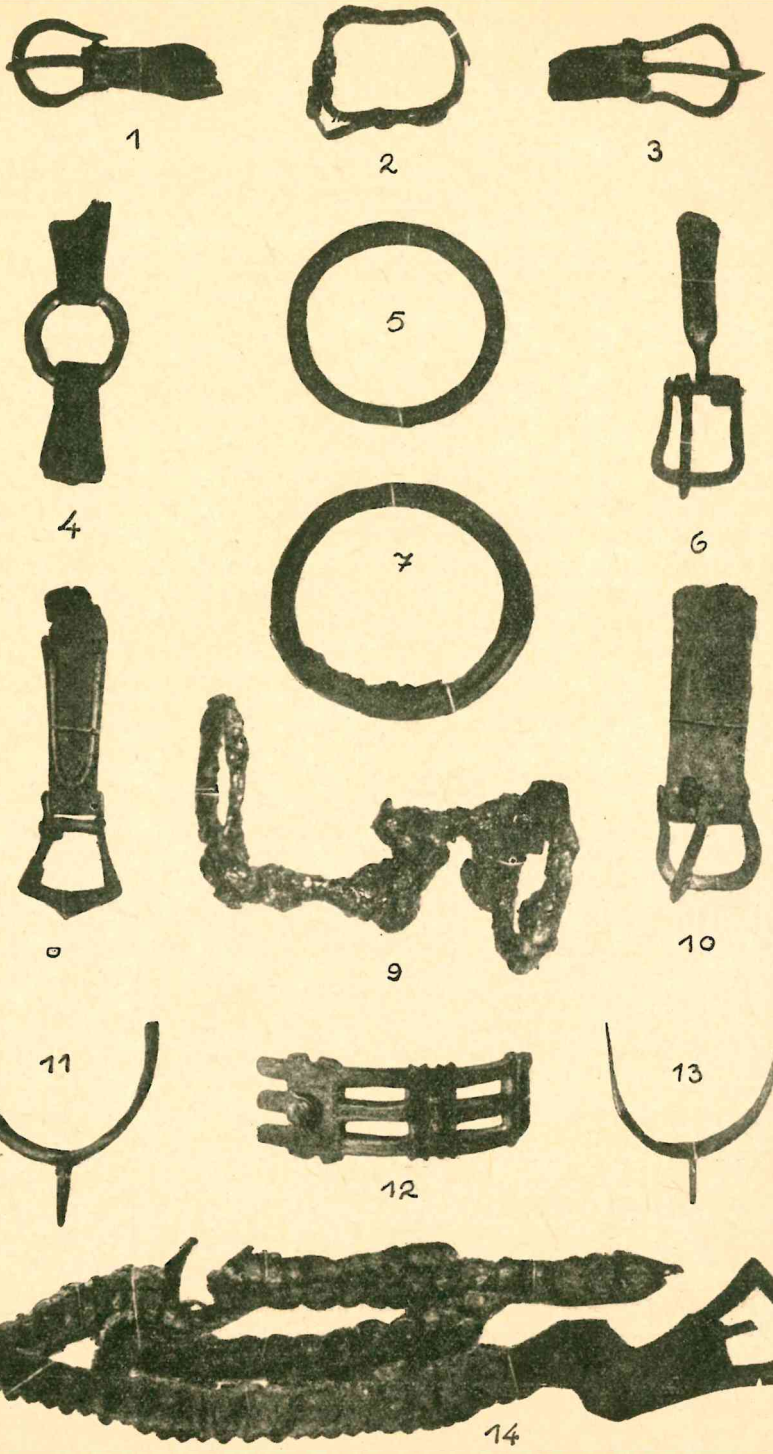
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14

Pav. 1 (kap. 65). Šeši įvijos vielos gabalėliai. Ankstyvesniuose mano kasinėjimuose Pryšmančiuose buvo rasta vainikų galvai papuošti, padarytų iš panašių gabalėlių, keliomis eilėmis lygiagrečiai sudėtų (žiūr. 62 pusl.). Jie buvo visai panašūs į rastuosius Lūdzos kapinyne. Tokie įvijos vielos gabalėliai Pryšmančiuose rasti ir prie diržo kutų.

Pav. 2 (kap. 29). Vielos įvija X—XII amž. (G—H).

Pav. 3 (kap. 5). Dvejos žalvarinės šukos (miniatiūra) XII amž. (H).

Pav. 4 (kap. 23). Taip pat žalvarinės šukos XII amž. (H).

Pav. 5, 6, 7 (kap. 64 ir kt.). Gintaro skritulys nuo varpstelės. Pryšmančių kapuose tesurasta vos keli gintaro dirbiniai.

Pav. 9 (kap. 31). Karoliai. Stikliniai — smulkūs, apskriti, iš šonų suplokštinti, be ypatingo pagražinimo, o vidutiniškieji ir didesnieji — filigranuoti. Visi jie iš mėlyno stiklo. Apvaros vidury matomi penki mėlyni, baltai inkrustuoti karoliai, visai panašūs į rastuosius Aizkrauklėje (Vidžemėje), (katal. 10 arch. kongr. Rygoje). XI—XII amž. (H). Grewingko nuomone, stikliniai karoliai į Lietuvą pateko arba iš pietų, per Bizantiją ir Slavus, arba iš pietų vakarų per Romą (Veneciją). Naujesniomis žiniomis, stiklo gamyba germanams jau buvo žinoma tautų kraustymosi metu.

Pav. 10 (kap. 35), pav. 11 (kap. 42). Matyti visai apskriti, iš šonų suplokštinti ir daugiakampiai žalvariniai karoliai. Antroje apvaroje, rastoje vienoje vietoje, karoliai suverti ant suvytos geležinės vielos. X amž. (G).

Pav. 8 (kap. 66). Audeklo gabalas skersai aplenktas žalvariniais lankeliais.

Pav. 12 (kap. 59). Medžiagos gabalėlis su įaustomis žalvarinėmis grandinėlėmis. Į audeklą įausta ir įvija žalvarinė viela. XI—XII amž. (H).

Pav. 13 (kap. 54). Audeklo gabalas su prisegta pasagine sege. X—XI amž. (G).

Dėl rūbų išvaizdos ir jų sukirpimo mažai tenka kalbėti, nes rasta tik jų menki likučiai, prie žalvarinių daiktų. Mūsų universiteto prof. Šimkaus laboratorijon buvo pasiųsta dvylika audeklo gabalėlių, rastų įvairiuose kapuose. Laboratorija vienuolika gabalėlių pavadino vilnoniais, trinyčiais audiniais, o dvyliktąjį pintu vilnonės medžiagos kaspinu. Visų gabalėlių medžiaga stora.

Pav. 14 (kap 15), pav. 17 (kap. 9). Puodų šukių tyrimas parodė, kad puodai lipdyti iš molio, maišyto su graužu ir silpnai deginti. Iš oro šukes puošia „drūžinis" raštas. Puodų šukės daugiausia rastos degtinių kūnų kapuose, jos iš vidaus pusės turi juodų anglių žymių. Gal jos turėjo simbolinės reikšmės apeigose, o gal buvo panaudojamos sudegusiems žmogaus likučiams surinkti ir perkelti iš deginimo vietos į kapą. Balodis, viename kape, radęs puodą su neabejotinais maisto pėdsakais.

Pav. 15 (kap. 30), pav. 16 (kap. 38). Vadinamosios „ašaruvės", lipdytos iš pilko molio, visai nedegtos. Kiekviena vis kitos išvaizdos, raštų nepastebėta, atrodo dailiai. Jų rasta viso apie 10. Kai kurios matyti, buvo lipdomos iš čia pat kape esamos molio medžiagos ir todėl kasinėjant buvo vos pastebimos molio sluoksnyje. Daugelis senesnių autorių buvo linkę manyti, kad šitie indai buvo skirti ašaroms rinkti. Dabar manoma, kad greičiausiai šitie indeliai buvo skiriami laidotuvių apeigoms, kaip simbolinės didesnių indų miniatiūros. Jų dydis siekia vos kelis cm.

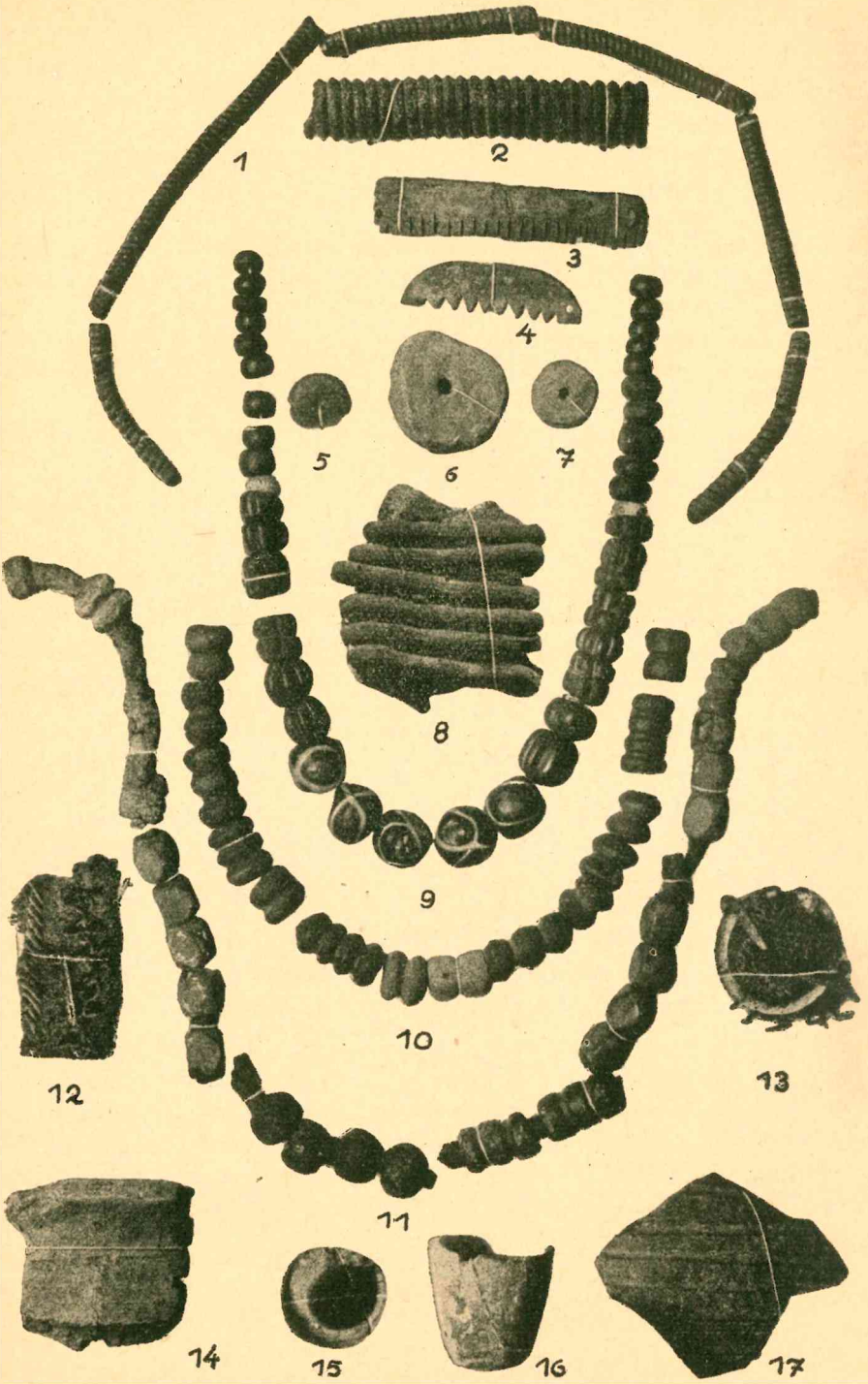
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17

Sprendžiant iš iečiagalių surasto kiekio, šis ginklas buvo daugiausiai vartojamas. Iš 57 vyrų kapų keturiolikoje kapų rasta po du iečgaliu, o septyniuose po vieną. Iečiagaliai smaigaliais dažniausiai nukreipti į pietus. Prie nedegintų lavonų jie buvo dedami arti galvos. Iečiagalius suskirstau į dvi grupes.

Pirmoji grupė, pav. 5 (kap. 87), pav. 7 (kap. 90), pav. 8 (kap. 58). Iečiagaliai su siauromis sparnėmis, ar visai be jų. Šiais atvejais aštrioji dalis beveik atitinka tūtelės plotį, o savo išvaizda tokia ietis primena peilį. X—XI amž. (G).

Antroji grupė, primena lauro lapą. Šie iečiagaliai kiek smulkesni, pav. 6 (kap. 83) IX amž. (F), pav. 3 (kap. 10) XI—XII amž. (H).

Pav. 9 (kap. 43). Peilio geležtė XI—XII amž. (H).

Pav. 2 (kap. 33). Plačiaašmenis kirvis su skyle kotui. Tarp ašmenų ir skylės apvalainis įlinkimas. XI amž. ir vėliau (G—J).

Pav. 1 (kap. 30). Piautuvai. Jų rasta devyni.

Pav. 4 (kap. 48). Vienapusis žeberklas. Iš viso jų rasta septyni. XI amž. (G).

Pav. 10 (kap. 56). Vikingo tipo kardas.

Vikingų tipo kardų rasta du (kap. 56 ir 61), o trečio kardo tik gabalas, atsitiktinių radinių tarpe. Abudu kardai yra apie 80 cm su viršum ilgio. Turi medines makštis(?) ir rankenas su dviem skersinėmis, tiesiomis plokštelėmis. Ašmenis tik iš vienos pusės. Rasti kardai galėjo būti pagaminti pagal atgabentus iš Skandinavijos pavyzdžius. X—XI amž. (G).

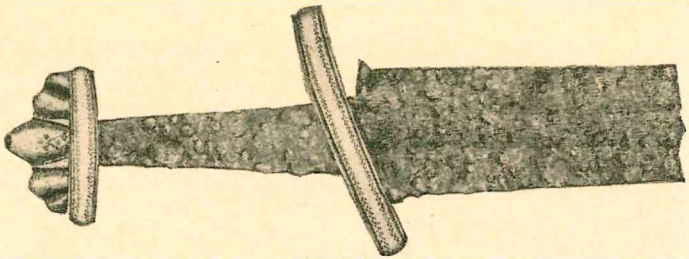

Importuotas iš Skandinavijos Vikingų kardas,
rastas Tūbelienės laukuose netoli Apuolės

Peiliai makštyse užtikti keliuose kapuose (kap. 38, 46, 50, 53, 63 ir 68). Jų vidutiniškas ilgis 50 cm. Medine rankena makšty, jos gale žiedas. Makštis iš vidaus medinė, arčiau rankenos apkaustyta aplinkui, o toliau tik pagal briaunas, kur skardelės turi trikampiškas formas. Makštis prikabinta prie juostos ar diržo; jos šone įtaisytos dvi kilpelės. Skardelės smulkiai pagražintos brūkšneliais. Tas matyti II-je raštų lentelėje, pav. 3. XI—XII amž. (H).

KAPŲ APRAŠYMAS PAGAL LAIDOJIMO APEIGAS

Kaip pradžioje minėjau, kapinyną betyrinėdamas susidūriau su trejopa laidosena, būtent: su degintiniais ir griautiniais kapais ir vienų tik daiktų laidojimu. Kiekviena kapų rūšis, kaip matyti iš plano, turi atskirą savo plotą, tačiau pasitaiko ir mišrai. Šiuo atveju nedegintas kūnas palaidotas giliau negu sudeginto žmogaus likučiai.

Degintiniai kapai

Jie sudaro didesnę visų ištirtų kapų dalį. Jų rajone pasitaiko akmenų, pelenų, anglių ir smulkių sudegintų kaulų gabalėlių, tačiau įrodymų, kad turima reikalo su palaidotu sudegintu žmogumi, laikau tik

Degintinių kapų rajonas; antrame sluoksnyje (imant sluoksnį po 30 cm) vietomis pasirodo akmens

sudegintų kaulų bei anglių kupstus. Pagal dydį kapų kupstus skirstau į tris grupes:

1. maži — nuo kelių saujų iki 0,5 m skersmens,
2. vidutiniai — nuo 0,5 m iki 1 m skersmens,
3. dideli — nuo 1,0 m iki 1,5 m skersmens.

Kupstai pasitaiko apskriti, ovalūs, daugiakampiai ir šiaip netaisyklingų formų. Todėl, kalbant apie skersmenį, tenka turėti galvoje vidutinišką kupsto išmatavimą, matuojant jį per vidurį. Kupstai plokščios formos, dažniausiai per vidurį aukštesni ir siekia kartais kelioliktos cm storio. Savaimi suprantama, kad kupstų dydis ir forma priklauso nuo supiltų degėsių kiekio ir palaikų užkasimo būdų laidotuvių metu.

Kap. 1 (2-is qm)

60 cm gilumoje akmuo 30×30 cm, po juo gulsčiai šalia viena kitos dvi gyvulinėmis galvutėmis I-jo tipo žalvarinės apirankės (1, 2, nr. nr., lent. IV, 1, 2), abi įvyniotos į vilnonį audeklą, iš apačios ir iš viršaus luobas, atitinkąs apirankių dydžiui. Aplink radinius kelios saujos anglių, pelenų ir sudegintų kaulų trupinių. Duobė apvalainė, jos skersmuo apie 80 cm, o dugnas gilumoj 1,10 m. Sprendžiant pagal apirankių dydį, čia palaidotas vyras.

Kap. 2 (4-is qm)

40 cm. gilumoje akmuo 60×30 cm. Čia pat, žemiau sudegusių kaulų kelios saujos, degėsiuose radiniai: įvijas su plačiu priešakiu žalv. žiedas (3 nr.), vienas dvilypis žalvarinis karolis (4 nr.), du mėlyno stiklo karoliai, filigranuoti (5 nr.), žalvarinės įvijos vielos gabalėlis 16 cm ilgumo (6 nr.). Duobė apskrita, jos skersmuo ir gilumas apie 1 m. Kapas — moters.

Kap. 3 (5-is ir 6-is qm)

50 cm gilumoje akmuo 30×40 cm. Po akmeniu kelios saujos sudegintų kaulų. Juose labai deformuotas įvijas žalvarinis, plačiu priešakiu, žiedas (7 nr.) ir žalvarinės apirankės gabalėlis (8 nr.). Abu radiniu, matyti, buvę ugny. Duobės gilumas 1 m. Ribos neaiškios. Kapas — moters.

Kap. 4 (8-is qm)

Pusės metro gilumoje du akemniu: 20×20 cm ir 50×40 cm. Po jais plokščias, apie puse metro skersmens, anglių ir sudegintų kaulų kupstas; jame žalvarinė įvijai susuktos vielos tūtelė, skersmens 3,5 cm (9 nr.), geležinio peilio dalis (10 nr.), du filigranuoti mėlyno stiklo karoliai ir vienas žalvario dvilypis

*) Kapų aprašinėjimuose minimi jų ketvirtainiai metai; tas padeda orientuotis bendrajame milžinkapio tiriamojo ploto plane. Be to, dar prie charakteringų daiktų skliaustuose pažymėtos ir lentelės, kuriose galima rasti tuos daiktus ar bent jiems artimus tipus. Prie kiekvieno daikto skliaustuose pažymėtas dar jo kataloginis numeris. Žinant daikto ir kapo nr. nr. nesunku daiktą rasti ir muziejuje, kur kiekvieno kapo iškasenos yra užsiūtos ant atskiro jo numeriu pažymėto kartono.

karolis (11 nr.), pasaginė, apvaliu lanku, aguoninėmis galvutėmis žalv. segė (12 nr.). Duobės gilumas apie 90 cm. Ribos neaiškios. Kapas — moters.

Kap. 5 (9-is — 10-is qm)

60 cm gilumoje akmuo 20×60 cm, o šalimais jo kelios saujos sudegintų kaulų. Čia rasta: klota spaustiniu sidabru plokščia smeigtuko galvelė (13 nr. lent. 1. 9), diržo sagtelė (14 nr.), šukos (15 nr. lent. VII, 3). Duobės gilumas 1,30 m. Ribos neaiškios. Kapas — moters.

Kap. 6 (11-is qm)

90 cm gilumoje akmuo 40×40 cm. Žemiau, 1,30 m gilumoje, plokščias apie 1 m skersmens kelių centimetrų storumo anglių kupstas. Po juo 7-nios viena ant kitos sukabintos 6 kaspininės gyvulių galvutėmis ir viena su pusapvaliu lanku gyvulių galvutėmis apirankės. (16, 17, 18, 19, 20, 22 nr. nr. II tipo lent. IV, 5 ir 21 nr. I tipo lent. IV, 3). Duobės gilumas 1,50 m. Duobė apvalainė. Skersmuo apie 1,20 m. Kapas — moters (?).

Kap. 7 (12-is qm)

60 cm. gilumoje akmuo 30×40 cm. Aplink jį ir žemiau degėsių ir sudegintų kaulų kupstas apie 50 cm skersmens ir apie 10 cm storumo. Po kupstu: apskrita plokštelinė segė, viduryje su svastika (23 nr. lent. I, 1), iš pusapvalės įvijos žalv. vielos susukta tūtelė, skersmens 1,5 cm, ilgio 3 cm, su audeklo gabalėliu (24 nr.), gelež. peiliuko geležėlė (25 nr.). Duobė apvalainė. Jos skersmuo apie 80 cm, o gilumas 1 m. Kapas — moters.

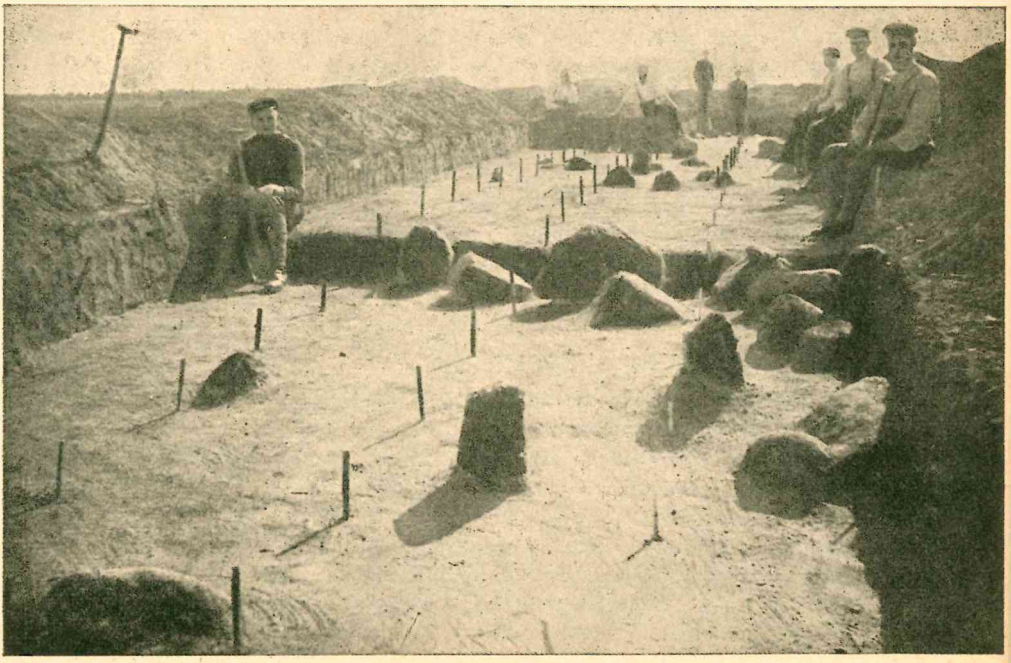

Degintinių kapų rajonas; antrajame ir trečiajame sluoksnyje vietomis pasitaiko akmenų

Kap. 8 (13-is qm)

60 cm gilumoje anglių kupstas, apie 1,50 m skersmens ir kelių cm storumo. Angliuose radiniai: įvijos III-jo tipo apirankės dalis (26 nr. lent. IV, 7), plačiu priešakiu ir „vilkdančio" raštu žiedas (27 nr. lent. III, 9). Duobės gilumas apie 1 m. Skersmuo nenustatytas. Kapas — moters.

Kap. 9 (14-is qm)

50 cm gilumoje kelios saujos sudegintų kaulų, juose: sulankstyta, pusiau perlaužta, didelė iš trijų vielų vyta, masyvi žalv. antkaklė (28 nr.), su dviem kilpom galuose, apie 1 m gilumo; žalv. plokščia kryžminė segė, klota spaustiniu sidabru (29 nr. lent. I, 2); geležinio piautuvo dalis (30 nr.), kaspininė II-jo tipo apirankė (31 nr.) su užmauta pasagine sege, vyniotais galais (32 nr.); puodo šukė 33 nr. lent. VII, 17). Duobės gilumas 1 m, o skersmuo neišaiškintas. Kapas moters.

Kap. 10 (19-is qm)

50 cm gilumoje akmuo 30×50 cm. Po akmeniu 60 cm skersmens ir 10 cm storumo plokščias anglių kupstas su sudegintų kaulų priemaišomis. Ant kupsto sudėti: įvijas pusapvalainės žalv. vielos žiedas (34 nr.), pasaginė aguoninėmis galvutėmis, apvaliu lanku segė (35 nr. lent. II, 10) ir geležinis iečiagalis, ilgio 18 cm (36 nr. lent. VIII, 3). Duobės gilumas apie 1 m. Ribos nenustatytos. Kapas — vyro.

Kap. 11 (20-is qm)

60 cm gilumoje akmuo 20×20 cm. Po akmeniu kelios anglių ir sudegintų kaulų saujos; juose rasta aplaužytų ugny nebuvusių daiktų: gelež. piautuvas (37 nr.), pusapvalės įvijos žalv. vielos antkaklė ar vainikas (38 nr.), žalv. iš trijų vielų vytos sulaužytos antkaklės dalys (39 nr.), vienas dvilypis žalv. karolis (40 nr.), žalv. juostos apkalas su vinies pavidalo priekabomis ir apskrita plokštelinė segė su svastika viduryje (41 nr. lent. I, 3). Apvalainis duobės skersmuo apie 1 m, o gilumas 90 cm. Kapas — moters.

Kap. 12 (21-is qm)

60 cm gilumoje plokščias anglių, pelenų ir sudegintų kaulų kupstas, apie 50 cm skersmens ir 10 cm storumo. Jame rasta žalv. įvijas žiedas su plačiu priešakiu (42 nr.) ir žalv. pentinėlis (43 nr. lent. VI, 11). Duobės gilumas 80 cm Ribos neišaiškintos. Kapas — vyro.

Kap. 13 (23-is qm)

60 cm gilumoje akmuo 50×40 cm. Apie jį ir po juo kelios saujos sudegintų kaulų. Žemiau akmens sudėti krūvelėje: apirankės (44, 45 nr. nr. I tipo, 46 nr. II tipo lent. IV, 1, 5), iš trijų vielų vyta antkaklė su kilpomis galuose, 92 cm ilgio (47 nr.) pasaginė aguoninėmis galvutėmis ir apvaliu lanku žalv. segė (48 nr.). Kapo gilumas 1,10 m. Duobė apvalainė, jos skersmuo apie 1 m. Kapas — moters.

Kap. 14 (25-is qm)

60 cm gilumoje keletas saujų degintų kaulų. Juose radiniai: plona 50 cm ilgumo lietinė antkaklė, vidurinė dalis keturkampė, galai sukti, nulaužyti (49 nr.), dalis iš trijų vielų suvytos žalv. antkaklės su nulaužta užkaba gale, ilgumo 45 cm (50 nr.), pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis ir suktu lanku (51 nr.), nulaužtos ir ugnyje deformuotos II-jo tipo apirankės gabalas (52 nr.), gelež. piautuvas (53 nr.). Duobės gilumas 80 cm, ribos neaiškios. Kapas — moters.

Kap. 15 (29-is qm)

50 cm gilumoje rasta puodo šukė (54 nr. lent. VII, 14) ir keli žmogaus dantys. 1,20 m gilumoje sudegintų kaulų ir anglių kupstas, apie 50 cm skersmens ir kelių cm storumo. Po kupstu piramidės pavidalo radinių krūva. Jos viduryje: įvija žalv. 9 lankų III tipo apirankė (55 nr. lent. IV, 8), 5 iš trijų vielų vytos antkaklės gabalai iš viso 1,19 m ilgio, galuose kilpos (56 nr.), pasaginė segė, apvaliu lanku, aguoninėmis galvutėmis (57 nr.). Duobė apvali, skersmens apie 1,20 m, o gilumo apie 1,60 m. Kapas — moters.

Kap. 16 (30-is qm)

40 cm gilumoje du akmens: 40×35 ir 30×20 cm su 23 cm protarpiu, kuriame rasta plokštelinė apskrita segė, jos centre sukryžiuotos dvi elipsės (58 nr. lent. I, 7). Po akmenimis plokščias 50 cm. skersmens anglių kupstas su sudegintų kaulų žymėmis. Duobė apvalainė, apie 1,20 m ilgumo ir 80 cm platumo, gilumo 1,30 m. Kapas — moters.

Kap. 17 (34-is qm)

80 cm gilumoje, duobės dugne kelios anglių ir sudegintų kaulų saujos. Jų tarpe geležt. peilio geležėlė (59 nr.) ir filigranuotas mėlyno stiklo karolis (60 nr.). Duobės ribos neaiškios. Kapas — moters.

Kap. 18 (38-is qm)

50 cm gilumoje akmuo. Po akmeniu pora saujų degintų kaulų trupinių, o juose labai ugnies deformuoti, aptirpę du dvilypiai žalv. karoliai (61 nr.) ir molinio puodo šukė (62 nr.). Duobės gilumas 90 cm, o skersmuo apie 60 cm. Kapas — moters.

Kap. 19 (40-is qm)

1 m gilumoje, duobės dugne keletos saujų anglių kupstas. Kupste rasta su audeklo likučiais apskrita, 8 cm skersmens, pinta kaušinė segė suomiškos kilmės (63 nr. lent. I, 8). Iš apačios ir iš viršaus segės — luobas. Ribos neaiškios. Kapas — moters (?).

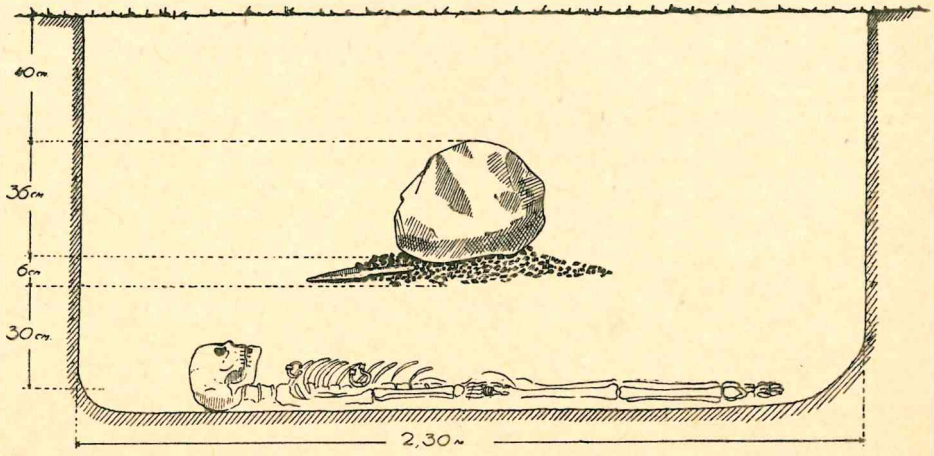

21 ir 51 kapų statinis piūvis

Kap. 20 (41-is qm)

1 m gilumoje kelios anglių ir sudegintų kaulų saujos. Giliau radiniai: žalv. antkaklė, vidutiniško storumo, vyta iš dviejų vielų, 69 cm ilgumo, nulaužtais galais (64 nr.), žalv. antkaklė iš 0,4 cm storio apskritos vielos, ilgumo 40 cm su ugnies žymėmis (65 nr.), žalv. apirankė II tipo (66 nr.), žalv. II tipo apirankės gabalėlis, buvęs ugnyje (67 nr.), gelež. piautuvėlis (68 nr.), peiliukas su mediniu kotu odinėje makštelėje, apkaustytoje žalv. skarda (69 nr.). Duobės gilumas 1,20 m. Kapas — vaiko ar mergaitės.

Kap. 21 (47-is qm)

40 cm gilumoje akmuo 30×36 cm. Po akmeniu sudegintų kaulų plokščias kupstas, apie 50 cm skersmens ir 6 m storumo. Kupste rasta gelež. iečiagalis (70 nr. lent. VIII, 3). Tą visą išėmus, pasirodė duobės ribos, kurios prasiplečia į 42, 43, 46, 48, 51 ir 52 qm, joje rasti griaučių likučiai (žiūr. kap. 51 nr.). Suderinus abiejų laidojimų duomenis, tenka pripažinti, kad sudegintas karys palaidotas viršum nedegintos moters.

Kap. 22 (49-is ir 53-is qm)

35 cm gilumoje akmuo 45×40 cm. Po akmeniu keletas anglių ir sudegintų kaulų saujų. Kupstelyje aptikta radiniai: du trilypiai apvalūs žalv. karoliai (75 nr.) ir vienas gintarinis karolis (76 nr.) iš žalv. skardos, 0,8 cm platumo, susukta tūtelė, 1,8 cm skersmens (77 nr.), gelež. iečiagalis (78 nr.). Beieškant duobės dugno pasirodė, kad kalbamasis, tur būt, moters sudegintas kūnas yra palaidotas viršum kojų žemiau gulinčio nedeginto vyro. Šis kapas aprašytas skyrium griautiniuose kapuose. Degintinio kapo duobės dugnu apytikriai tektų laikyti kupstelio apačią, kur aptikti radiniai, būtent 90 cm gilumoje.

Kap. 23 (79-is qm)

70 cm gilumoje anglių ir sudegintų kaulų kupstas, kelių cm. storumo ir 30 cm skersmens. Giliau tarp dviejų delno didumo luobų tvarkingoje krūvelėje daiktai: žalv. vaiko antkaklė, 30 cm ilgumo, jos piūvis per lanko vidurį keturkampis, galai plonėja (83 nr.); žalv. smeigtukas keturkampe plokšteline galvute, klotas spaustiniu sidabru (84 nr. lent. III, 1); maža plokščia kaspininė II tipo žalv. apirankė (85 nr.) ir mažos 5 cm ilgumo, žalv. šukos, gal miniatiūra, (86 nr. lent. VII, 4). Duobės gilumas apie 80 cm. Ribos neišaiškintos. Kapas — vaiko.

Kap. 24 (20-is ir 82-is qm)

1 m gilumoje degėsių kupstas, kuriame matyti sudegintų kaulų trupinių. Kupstas apie 25 cm skersmens (apie 10 didelių saujų). Jame radinių krūvelė: 15 cm skersmens ir 5 cm aukštumo. Radiniai: 12 įvijos III tipo žalv. apirankės gabaliukų, ugnies žymiai deformuotų, (87 nr.). Tarp tų gabalėlių matyti žalv. pentinėlis (pan. lent. VI, 13), išrašytas eglutėmis. Visi radiniai tarp dviejų luobo plokštelių, savo močiais atitinkančių krūvelės dydžiui. Duobės gilumas apie 1,10 m. Ribos apvalainės, bet nevisiškai aiškios. Kapas —vaiko.

Kap. 25 (81-is qm)

1 m gilumoje anglių ir sudegintų kaulų plokščias kupstas, apie 40 cm skersmens. Ant jo paviršiaus daiktai, tvarkingoje krūvelėje, nelaužyti ir ugnyje nebuvę: įvija III tipo 5 lankų žalv. apirankė (88 nr. pan. lent. IV, 7), du gelež. piautuvai ar trumpi peiliai (89 ir 90 nr. nr. pan. lent. VIII, 1), iš trijų vielų

vyta ir sulaužyta antkaklė, 0,5 cm storumo ir 1,27 m ilgumo (91 nr. pan. lent. V, 1). Čia pat rastos dvi žalv. ylos (92, 93 nr. nr. pan. lent. III, 6). Duobė apvalainė, apie 1,10 m skersmens, gilumas 1,20 m. Kapas — moters.

Kap. 26 (82-is, 83-is ir 84-is qm)

1 m gilumoje rasta degintų kaulų ir anglių kupstas, apie 60 cm skersmens. Degėsiuose luobo plokštelė, po ja rasti 5 žalv. antkaklės gabalai, 1 cm storumo, vyti iš trijų vielų ir deformuoti ugnyje (94 nr.), po anglių krūva rastos dvi I tipo žalv. apirankės: pirmoji (95 nr. pan. lent. IV, 3) mažiau nuo ugnies nukentėjusi, o antroji labai deformuota (96 nr.). Čia dar rastos žalv. šukos ir kaspininės II tipo žalv. apirankės dalis (97 nr.). Kapas — moters.

Kap. 27 (84-is qm)

90 cm gilumoje radinių krūva, apie kurią iš viršaus pastebima vilnonio audeklo likučių (gal maišo). Rasta: iš dviejų vielų vyta 1,38 m. ilgumo žalv. ant-

Degintinių kapų rajonas. Matyti statiniai duobių piūviai su anglių bei sudegintų kaulų kupstais, kuriuose pastebimi radiniai. Žemiau duobių dugno matyti šviesus, neperkastas įžemis. Dalis degintinių kapų surasta kaip tik po kai kuriais akmenimis, kurie buvo pastebėti antrajame ir trečiajame sluoksnyje.

kaklė, ant jos užmauti 3 įviji apvalios žalv. vielos žiedai, antkaklės galuose kilpos (98 nr. lent. V, 3); lankinė laiptelinė segė, klota spaustiniu sidabru (99 nr. pan. lent. I, 6), kaspininė II tipo apirankė trijų cm platumo priešakiu,

plokščiais galais, papuošta gyvulių galvutėmis (100 nr.); dvikartė antkaklė, sudaryta iš dviejų antkaklių, suvytų iš plonų vielų, ir abejuose galuose sujungtų (101 nr.); peiliukas su makštimi, apkaustyta žalv. skardele 16 cm ilgumo, (102 nr.); pasaginė žalv. segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galtuvėtis, lanko piūvis keturkampis, segė papuošta akučių raštu, (103 nr.). Radinių tarpe ir aplinkumoje iš viso kelios anglių ir sudegintų kaulų saujos. Duobė keturkampė, apvalainiais kampais, apie 1 m pločio ir apie 1,20 m ilgio, gilumas 1,15 m. Kapas — moters.

Kap. 28 (108-is qm)

1,10 m gilumoje sudegintų kaulų ir pelenų kupstas, 60 cm. skersmens, plokščias. Jame rasta dvi I tipo apirankės, iš paviršiaus kiek drėgmės deformuotos ir nustojusios rašto (105, 106 nr. nr. pan. lent. IV, 4). Duobės gilumas 1,20 m. Kapas — vyro.

Kap. 29 (117-is qm)

80 cm gilumoje anglių ir sudegintų kaulų kupstas, 60 cm skersmens ir apie 8 cm storumo. Po kupstu daiktų krūva. Dalis jų ne tik sulaužyti, bet ir ugnyje buvę. Dvi žalv. iš trijų vielų vytos antkaklės, viena stambi, 1 cm storumo, ir 1,17 m ilgumo su kilpomis galuose, sulaužyta į vienuolika gabalų, dalinai ugnies deformuota (108 nr.); antros antkaklės rasti tik du gabalai, kurių storis 0,7 cm ir gabalų bendras ilgis 22 cm (109 nr.). Keturios iš pusapvalės žalv. vielos susuktos tūtelės, skersmens 0,65 cm; viena tūtelė, 1,7 cm skersmens, iš trikampės vielos (110 nr. pan. lent. II, 2); visos ugnyje nukentėjusios (110 nr.). Trečio tipo apirankės gabalas, ugnies deformuotas (111 nr.). Penki dvilypiai apvalūs žalv. karoliai (112 nr.). Diržo žalv. sagtelė apvaliais kampais su žalv. diržo apkalu (113 nr. lent. VI, 3). Gintarinė varpstelė, skersmens 2,3 cm, su skyle viduryje, ugnies nepaliesta (114 nr. pan. lent. VII, 6). Žalv. įvijas, iš siauros plokštelės susuktas, žiedas, pagražintas įdubiomis akutėmis ir taškeliais (115 nr. lent. III, 7). Matyti, kad vieną dalis radinių nuo ugnies nukentėjusi, kita, galima spėti, ugnyje nebuvusi. Ugnies deformuotieji daiktai, galima spėti, bus buvę lauže kartu su lavonu. Duobės gilumas 1 m. Jos skersmuo galėjo siekti 1,20 m, tačiau duobės ribas nustatyti nepasisekė, nes visa žemė aplink turi anglių bei pelenų pėdsakų. Kapas — moters.

Kap. 30 (112-is qm)

85 cm gilumoje kelios anglių ir sudegintų kaulų trupinių saujos. Po degėsiais daiktų kupstelis. Plona lietinė antkaklė, vidurinė dalis keturkampė, galai sukti, su kilpele ir kabliuku, ilgio 40 cm (116 nr. lent. V, 2). Įvija III tipo apirankė (117 nr. pan. lent. IV, 7); plona VII tipo žalv. apirankė, skersinis piūvis apvalainis, užaštrintais galais (118 nr. lent. IV, 14). Pasaginė žalv. segė vyniotais galais, lankas paplokščias, piūvyje šešiakampis (119 nr.). Apskrita žalv. sagtis, su žalv. skardos diržo apkalu ir odos likučiais (120 nr.). Įviji žiedai: iš trikampės vielos, skersmens 2,3 cm. (121 nr.) ir iš pusapvalės vielos, skersmens, 1,9 cm. (122 nr.). Gintaro karolis 1,7 cm. skersmens (123 nr.). Du gelež. piautuvai: didesnis (124 nr. pan. lent. VIII, 1) ir mažesnis (125 nr.). Pilko molio nedegtas indelis 2,6 cm aukščio, dugno skersmuo 1,8 cm (126 nr. pan. lent. VII, 15). Duobės gilumas 90 cm. Kapas — moters.

Kap. 31 (146-is qm)

50 cm gilumoje pastebėta apie tris saujas išbarstytų sudegintų kaulų trupinių. Čia pat rasta tarp dviejų luobų sudėta keletas radinių: penki inkrustuoti karoliai (127 nr. lent. VII, 9), virtinės viduryje žalv. lankinė laiptelinė segė (128 nr. pan. lent. I, 6); du įvijos III tipo apirankės gabalėliu, papuoštu skersiniais brūkšneliais (129 nr. pan. lent. IV, 7); tūtelė, skersm. 0,5 cm, iš įvijos apvalios vielos (130 nr.). Duobės gilumas 70 cm, skersmuo apie 80 cm. Kapas — moters.

Kap. 32 (176-is qm)

60 cm gilumoje radinių krūva, ploto 40×50 cm, iš viršaus ir apačios pastebima audeklo ir luobo likučių. Tarp daiktų ir giliau anglių ir sudegintų kaulų krūva, skersmens apie 60 cm. Žalv. lankinė laiptelinė segė, klota spaustiniu sidabru (159 nr. pan. lent. I, 6). Keturi žiedai, iš kurių du iš plokštelės (160 ir 161 nr. nr. pan. lent. III, 11) ir du įviji iš pusapvalės vielos (162, 163 nr. nr. pan. lent. III, 8). Žalv. pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis (164 nr. tipo lent. II, 5). Geležt. peiliukas žalv. skardos makštelėje, papuoštoj išdubusiomis akutėmis, ilgio 8 cm (165 nr.). Geležt. piautuvo rankena, panaši į lent. VIII, 1 (166 nr.). Daiktų tarpe rasti du geležt. vienapusiai žeberklai (167 ir 168 nr. nr.

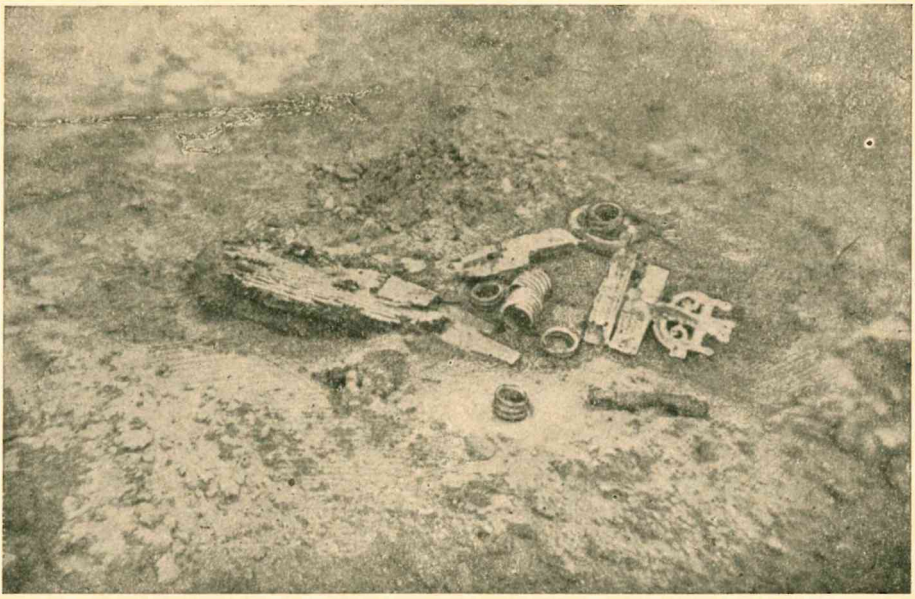

32 kapas

pan. lent. VIII, 4). Dvi tūtelės iš trikampės įvijos vielos kabučiams prikabinti, tūtelių skersmuo 0,35 cm. Kabučiai prikabinti prie juostos, apkaustytos skardele (169 nr.). Prie kutų išliko žalv. plokštelė su vilnonio audeklo gabalu (170 nr.). Duobės gilumas 70 cm. Kapas — vyro.

Kap. 33 (181-is b ir 183-is b qm)

50 cm gilumoje kelios saujos anglių ir sudegintų kaulų trupinių. Juose rasta: geležinė antkaklė, suvyta iš trijų vielų, sulenkta tartum į kamuolį, apie 90 cm ilgumo (202 nr. lent. V, 4); gelež. žąslų gabalas (203 nr.); pasaginė žalv. segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis (204 nr. pan. lent. II, 8); pasaginė žalv. segė pastorintais galais, skersinis piūvis apvalainis; (205 nr. pan. lent. II, 3) molinio indelio dugnas, trijų cm skersmens (206 nr.); pusapvalės vielos įvijas žiedas, 2 cm skersmens (207 nr.); plačiaašmenis kirvis su skyle kotui, tarp ašmenų ir skylės apvalainis įlinkimas (208 nr. pan. lent. VIII, 2). Duobės gilumas 26 cm, skersmuo apie 50 cm. Kapas — vyro.

Kap. 34 (246-is qm)

1 m gilumoje anglių ir sudegintų kaulų plokščias kupstas, apie 40 cm skersmens ir keliolikos cm storumo. Jame atrasti radiniai: pasaginė žalv. segelė, vyniotais galais, lanko piūvis apvalainis (225 nr.); antra tokia pat, tik lanko piūvis keturkampis ir kiek didesnė (226 nr.); įvijas apvalios žalv. vielos žiedas, skersm. 2,4 cm (227 nr.); žalvarinė diržo sagtelė, pailga, apvalainiais kampais, (228 nr.). Duobė pailga, apie 1 m ilgio ir 80 cm pločio, gilumas apie 1 m. Kapas — vyro.

Kap. 35 (302-is a ir 306-is qm)

1,10 m gilumoje plokščias radinių kupstas 20×15 cm, iš apačios ir iš viršaus luobo ar lentos pėdsakai, o prie pat daiktų pastebima ir vilnonio audinio gabalų. Radinių tarpe rastas dar delno didumo avies kailio gabalas (301 nr.). Apačioje ir viršum radinių gausiai pripilta anglių, pelenų ir sudegintų kaulų trupinių. Dalis daiktų buvę ugnyje, dalis ne. Pasaginė sidabro segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis plokštelė, lankas pusapvalis (296 nr. pan. lent. II, 4), ugnyje nebuvusi. Žalv. II tipo apirankė, sutrūkusi į dvi dalis, iš dalies sutirpusi (297 nr. pan. lent. IV, 5). Trylika gabalėlių deformuotų dviejų žalv. antkaklių, buvusių ugnyje (298 nr.). Dvi antkaklės vytos iš trijų vielų, vienos storis 0,8 cm, antros 0,9 cm. Įvijas žalv. žiedas, iš pusiau apvalios vielos, 2,2 cm skersmens (299 nr.). Ant 0,5 cm storumo geležinės vielos suverti 4 žalv. karoliai, iš kurių du trilypiai apvalūs, vienas daugiakampis dvilypis ir vienas daugiakampis (300 nr. lent. VII, 11). Duobės gilumas 1,30 m, skersmuo apie 1,20 m, kampai apvalainiai. Laidotuvių apeigos atrodo atliktos šiaip:: numirėlė — moteris sudeginta lauže kartu su kai kuriais jos papuošalais. Degėsių dalis, kartu su kaulų trupinėliais, laužui užgesus nugabenta į paruoštą ir lentomis ar luobu išgrįstą duobę. Supilant degėsius, į juos rūpestingai buvo sudėti velionies papuošalai, tiek buvę ugny, tiek ir nebuvę. Daiktai įvynioti į avies kailį, gal kailinius. Degėsiai su daiktais iš viršaus vėl uždengti lentomis ar luobu. Kapas — moters.

Kap. 36 (304-is qm)

70 cm gilumoje aptikta per kelius cm. vienas nuo kito du akmens, vienas su skaldymo žymėmis apie 20 × 30 ir 30 × 40 cm. Po jais, 90 cm gilumoje rasta didelis anglių, sudegintų kaulų ir pelenų kupstas, apie 75 cm ilgio, 35 cm pločio ir 7 cm storumo. Sudegintų kaulų trupinių yra ypačiai daug, atskiri kaulų gabalėliai arti riešuto didumo. Radiniai rasti dalinai viršum akmenų, dalinai jų tarpe. Puodo šukė (302 nr.). Įvijas žalv. žiedas, skersmens 3 cm (303 nr.). Keturkampiškai sulenkta stora ir plokščia gelež. viela (304 nr. lent.

VI, 2). Trys dvilypiai apvalūs žalvariniai karoliai (305 nr.), šeši mėlyno stiklo filigranuoti karoliai (306 nr.). Šeši maži apskriti lygaus mėlyno stiklo karoliukai (307 nr.). Du balti karoliukai, iš kurių vienas inkrustuotas žvaigždiniu raštu (308 nr.). Pasaginė žalvarinė segė vyniotais galais, lanko piūvis keturkampis (309 nr. lent. II, 12). Duobės gilumas 1 m, skersm. apie tiek pat. Palaidota — moteris.

Kap. 37 (305-is qm)

60 cm gilumoje didelis 1 m skersmens anglių ir sudegintų kaulų kupstas, viduryje apie 15 cm storumo. Tarp degėsių pastebėta sutirpusių žalvarinių daiktų gabalėlių. Kapo gilumas apie 75 cm. Duobės ribos neišaiškintos, nes duobė susilieja su kita giliau palaidoto žmogaus duobe (68 kap.). Taip pat neaišku, vyro ar moters kapas.

Kap. 38 (306-is ir 310-is qm)

50 cm gilumoje degėsiuose radinių kupstas, o po daiktais luobo pėdsakai. Sudegintų kaulų ir anglių iš viso apie 10 didelių saujų. Daiktai sudėti tvarkingai. Penki gabalai diržo, iš viso apie 70 cm; diržas skersai apkaustytas siaurutėmis, keturkampemis žalv. plokštelėmis, prisegtomis vinelėmis (318 nr.), su apvalaine sagtimi ir diržo skirstikliu, (pan. VII, 4). Geležt. peilis (319 nr.) medine rankena su žalv. lankeliu gale, peilio makštis apkaustyta žalv. skardele ir turi varinę kilpą peiliui pakabinti, peilio ilgis 22 cm su kotu. Įvija trijų lankų antkaklė, iš apvalios 0,5 cm storumo vielos, ilgis 80 cm (320 nr.). Sulenkta I tipo apirankė (321 nr. pan lent. IV, 1), varinių šukų gabalėlis (322 nr. pan. lent. VII, 3), molinis 3 cm aukščio indelis — miniatiūra, dugno skersmuo 1,7 m (323 nr. pan. lent. VII, 16). Duobės gilumas 70 cm, o skersmuo apie 80 cm, ribos apvalainės. Kapas — jauno vyro.

Kap. 39 (307-is qm)

90 cm gilumoje akmuo ir apie jį kelios sudegintų kaulų saujos. Viršum akmens iečiagalis, smailiuoju galu pakreiptas į S, ilgio 25,5 cm. (234 nr., pan. lent. VIII, 8). Duobės ribos susilieja su gretimomis duobėmis. Kapas — vyro.

Kap. 40 (308-is qm)

50 cm gilumoje plokščias anglių kupstas, 30 cm skersmens ir kelių cm storumo. Joje pastebimi sudegintų kaulų trupiniai. Po kupstu tarp dviejų luobo plokštelių keli radiniai. Trijų lankų žalv. antkaklė, iš 0,5 cm storumo apskritos vielos, bendro ilgio 70 cm, (325 nr.), ant jos užnertos trys mažos, be rašto, vaiko apirankės (pan. lent. IV, 11). Žalv. pasaginė segė, vyniotais galais, geležt. liežuvėliu (326 nr.). Duobės gilumas 60 cm, skersmuo apie 60 cm. Kapas — vaiko.

Kap. 41 (311-is qm)

Viršutinio sluoksnio žemė su didele pelenų priemaiša; 1,10 m gilumoje anglių ir sudegintų kaulų kupstas, apvalainės formos, apie 1 m ilgio, 80 cm pločio ir 20 cm storumo. Ant kupsto paviršiaus, pačiame viduryje, tarp dviejų luobo pluokštelių padėtos dvi stambios I ir IV tipo apirankės (327 nr. pan. lent. IV, 4, 328 nr. pan. lent. IV, 10). Duobė 1,30 m gilumo, apskritos formos, 1 m, skersmens. Kapas — vyro.

Kap. 42 (312-is qm)

70 cm gilumoje akmuo 65×45 cm. Po akmeniu anglių ir sudegintų kaulų trupinių kupstas. Jame radinių kamuolys apie 30 cm skersmens. Radinius išėmus išaiškinta kupsto močiai. Jis plokščias, storumas apie 5 cm, o skersmuo apie 50 cm. Beveik visi daiktai turi laužymo bei lankstymo žymių; ant kai kurių pastebima kiek ugnies pėdsakų. Dvi stambios žalv., iš trijų vielų vytos, antkaklės, viena 1 cm storumo, antra — 1,1 cm, su kilpomis galuose, sulaužytos į 8 gabalus, kurių kiekvienos ilgis apie 90 cm (329 nr.). 16 gabalų įvijos III tipo apirankės, papuoštos įstrižais brūkšneliais (330 nr.), 8 įvijos vielos tūtelės, skersmuo 0,7 cm (331 nr.). Įvijas, iš siauros plokštelės susuktas, žiedas, kiek ištiestas. Ant gelež. apvalios vielos, 0,5 cm storumo, sumauti 9 žalv. daugiakampiai, 6 apvalūs ir 3 dvilypiai karoliai; karolių tarpuose ant tos pačios įvijos žalv. vielos tūtelės, 0,8 cm ir 1,3 cm skersmens; karolių lankas sulaužytas. (332, 333 nr. nr. lent. VII, 11). Įviji žalv. žiedai, vienas (334 nr.) iš siauros plokštelės, o kitas (335 nr.) iš apvalios vielos, abu nelaužyti. Daugiakampis žalv. karolis su akučių raštu (336 nr.). Pasaginės segės dalis keturiarage žvaigždine galvute (337 nr., pan.

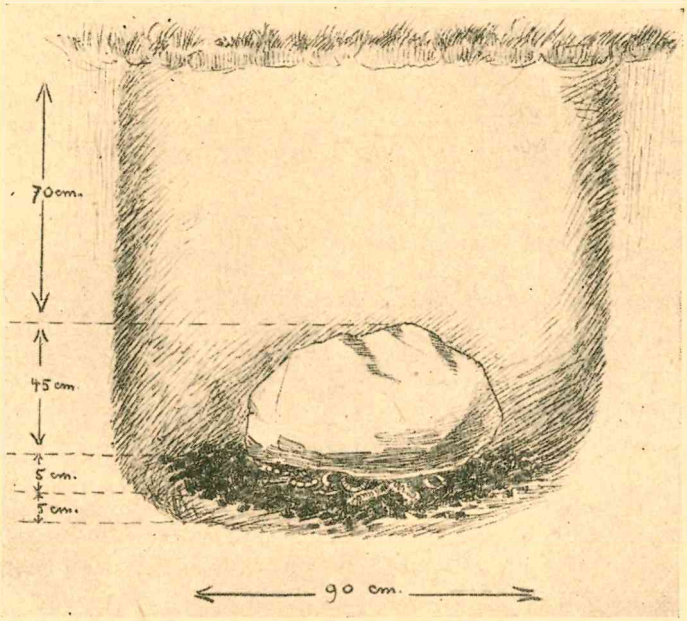

42 kapo statinis piūvis

lent. II, 8). Maža vyniotais galais, apvaliu lanku segelė (338 nr.). Apvali žalv. juostos segelė su rėmeliu juostos apkalui (339 nr.). Vienas gintaro karolis (340 nr. lent. VII, 5) ir yla su prieškočiu (341 nr. lent. III, 6). Sudeginto kūno likučiai palaidoti apie 1,15 m gilumoje, ant jų paviršiaus sukrauti radiniai, o viršui jų padėtas akmuo. Duobės skersmuo apie 90 cm. Palaidota — moteris.

Kap. 43 (313-is qm)

60 cm gilumoje aptiktas 30×35 cm akmuo. Po juo, 90 cm gilumoje, pailgas ir plokščias anglių ir pelenų kupstas. Degėsiuose rastos žmogaus žandikaulio

dalys ir daug smulkių kaulo trupinių. Kupstas arti 1,50 m skersmens, o storumo iki 20 cm. Daiktai rasti pačiame kupsto viduryje ir sudėti gulščiai greta vienas kito. Stambi, gerai iš trijų vielų suvyta, žalv. antkaklė, 0,8 cm storio ir su dviem kilpom galuose (342 nr. lent. V, 1). Jos įlankos viduj žalv. dvieilė grandinėlė 31 cm ilgumo, (343 nr.). Dvi žalv. II tipo apirankės (344 nr. ir 345 nr. pan. lent. IV, 5). Geležt. peilis 22 cm ilgumo (346 nr. lent. VIII, 9). Žalv. įvijos vielos žiedas su skersiniais brūkšneliais ir vilnonio trinyčio audeklo gabalas (347 nr.). Vienas filigranuotas mėlyno stiklo karolis (348 nr.). Duobės gilumas 1,10 m, jos ribos susilieja su gretimomis duobėmis, skersmuo turėtų būti apie 1,50 m o gal daugiau. Ši duobė atrodo didžiausia iš visų degintinių kapų. Kapas — moters.

Kap. 44 (316-is qm)

1 m gilumoje stambių anglių ir pelenų kupstas 20 cm skersmens. Jame pasitaiko daug sudegintų kaulų trupinių. Ant kupsto paviršiaus padėti daiktai. Įvijas žalv. žiedas iš pusapvalės vielos (355 nr). Žalv. V tipo apirankė (356 nr. lent. IV, 11). Lankinė segė siaura kojele ir žalčio galvutėmis (357 nr. lent. I, 5). Duobės gilumas 1,10 m. Duobė apvali, apie 80 cm skersmens. Kapas — moters.

Kap. 45 (317-is qm)

90 cm gilumoje akmuo 30×30 cm. Giliau kelios saujos anglių ir sudegintų kaulų. Degėsiuose užtikta daiktų: gulščiai padėta žalv. antkaklė, lanko vidurio piūvis keturkampis, į galus sukta, galuose kilpelė ir kablelis (358 nr. pan. lent. V, 2); apskrita plokštelinė segė su svastika viduryje (359 nr. pan. lent. I, 3). Po daiktais pastebėta luobo plokštelė. Duobė apie 1,20 m gilumo, apskrita apie 1 m skersmens. Palaidota — moteris.

Kap. 46 (340-is ir 343-is qm)

80 cm. gilumoje užtiktas kupstas iš 10—15 didelių saujų sudegusių kaulų trupinių. Degėsiuose rasti daiktai tvarkingai sudėti greta vienas kito. Geležinis mediniu kotu peilis makštyje 20 cm ilgumo, makštis apkaustyta žalv. skardele (386 nr.). Diržo dalis, apkaustyta žalv. segelėmis ir diržo skirstiklis (387 nr.). Pasaginė žalv. segė aguoninėmis galvutėmis (388 nr.). Tokia pat segė tik kiek didesnė, (389 nr.). Žalv. diržo sagtis stačiais kampais (390 nr.). Du įviji žalv. žiedai (391 ir 392 nr. pan. lent. III, 11, 8). Duobės ribos neišaiškintos, gilumas čia pat po kupstu apie 85 cm, dugnas išgrįstas luobu ar lentomis. Kapas — vyro.

Kap. 47 (341-is qm)

50 cm gilumoje akmuo 40×70 cm. Po juo keletos saujų anglių kupstas. Jame rasta žalv. smeigtukas jungtine kryžmine galvute (393 nr. lent. III, 2). Duobės dugnas, ant kurio supilti sudeginto lavono likučiai, 1,10 m gilumoje. Duobe apskritos formos, apie 1 m skersmens. Kapas — moters(?).

Kap. 48 (342-is qm)

70 cm gilumoje akmuo 40×25 cm, po juos kelios anglių saujos ir sudegintų kaulų trupinių. Kupste rasta: žeberklas (394 nr. pan. lent. VIII, 4), žalv. kryžminio smeigtuko galvutė su spaustinio sidabro žymėmis (395 nr.), žalv. II tipo apirankė (396 nr.), pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis ir keturkampiu lanku (397 nr.), įvijas apvalios vielos žalv. žiedas 2,3 cm skersmens (398 nr.). Duobės gilumas 1,05 m. Kapas — vyro.

Kap. 49 (345-is qm)

65 cm gilumoje kelių saujų degėsių kupstas. Po kupstu, 70 cm gilumoje, ant duobės dugno rasta daiktų: vienapusiai žeberklai (404, 405 nr. nr. pan. lent.

VIII, 4); penkios žalv. pasaginės segės, vytos, atriestomis žalčio galvutėmis (399 nr. lent. II, 9); pasaginė segė apvalainiu lanku ir sujungtais galais, vaizduojančiais atriestas žalčio galvutes (400 nr. lent. II, 2); pasaginė segė apvaliu lanku ir atriestomis žalčio galvutėmis (401 nr. lent. II, 7); pasaginė segė lanku iš trijų vielų suvyta, aguoninėmis galvutėmis (402 nr.), pasaginė segė, 8 cm skersmens, keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis (403 nr. pan. lent. II, 8). Duobė apskrita, apie 80 cm skersmens. Kapas — vyro.

Kap. 50 (348-is ir 351-is qm)

1,20 m gilumoje 10—15 didelių saujų anglių ir degintų kaulų trupinių. Iš dalies kupsto viduje, iš dalies ant jo paviršiaus rasti daiktai sudėti gulščiai ir tvarkingai. Geležies peilis mediniu kotu žalv. skardele apkaustytoje makštyje (406 nr.). Čia pat atrastas apkaustyto 37 cm ilgio diržo gabalas ir diržo skirstiklis (407 nr.). Trys apirankės: dvi I tipo (408 ir 409 nr. nr. pan. lent. IV, 3) ir viena II (410 nr. pan. lent. IV, 6); geležies iečgalis (411 nr.). Duobė apskrita, apie 1 m skersmens. Kapas — vyro.

Iš 50 minėtų kapų sudeginto žmogaus likučiai 30 atvejų palaidoti mažiau kaip 1 m gilumoje, o 20 kupstų rasta 1—1,5 m gilumoje. Sprendžiant iš kupsto dydžio, reikia pripažinti, kad nė vienas iš 50 sudegintų lavonų nedegintas pačioje duobėje. Žmogui sudeginti reikia tokio malkų kiekio, kuris ir angliais bei pelenais pavirtęs, turėtų palikti daug žymesnių laužo likučių. Antra vertus, tokio mažo dydžio duobėse ir neįmanoma būtų sukurti pakankamai didelį laužą. Todėl ir tenka manyti, kad lavonai deginta kur nors nuošaliau. Nors kapų aplinkumoje ir neteko užeiti stambesnių laužo pėdsakų, tačiau viršutiniuose ir gilesniuose žemės sluoksniuose visur čia metasi į akis sudegintų kaulų trupiniai ir labai smulkių anglių gausumas. Pats smėlis gilesniuose sluoksniuose pasitaiko kiek nudažytas pelenais ir atrodo kartais visai pilkas. Tai verčia manyti, kad numirėliai deginta čia pat kapų rajone, bet į duobes patekdavo ne visas laužas, o tik jo dalis, kartais gi tik kelių saujų kupstas. Visą kitą, kas nuo laužo žemės paviršiuje paliko, galėjo ilgainiui išsisklaidyti, smėliu užsipilt, o pelenai ir smulkios degėsių dalelės galėjo kartu su lietaus vandeniu supurenton žemėn susigerti. Šios rūšies kapų duobės apavailnės ir apskritos formos. Jų vidutinis skersmuo 80 cm, o gilumas svyruoja tarp 0,6—1,6 m. Kupstas dažniausiai buvo pilamas ant duobės dugno, o daiktai tvarkingai kraunami ant jo paviršiaus. Bet pasitaiko ir atvirkščiai: daiktai sudėti duobės dugne, o kupstas užpiltas ant jų iš viršaus. Viršum kupsto ir daiktų 36% visų atsitikimų pasitaiko rasti padėtą akmenį, kartais tokį didelį, kad žmogus vos tik gali jį rankomis apimti. Kai kur rasta ir po du akmeniu, bet tai tik 6% visų atsitikimų. Apie 25% šių kapų daiktai, kad ir tvarkingai sudėti, bet sulaužyti ir sulankstyti. Apie 14% kapų daiktai su ugnies žymėmis, bet maža tenu-

kentėję, gal lauže ir nebuvę, o deformuoti jau pačioje duobėje, dar liepsnojančiose, ką tik supiltose, žarijose. Tik dviem atsitikimais daiktai tiek deformuoti, kad galima manyti, jog jie kartu su numirėliu yra degę lauže. Apie 12% šių kapų turi daiktus įvyniotus į trinytinį audinį. Apie 26% kapų daiktai įdėti tarp dviejų lentelių ar luobų plokštelių, kurios, lygiai kaip ir audeklas, išsilaikė dėl konservuojamo žalvario veikimo.

Prie kupstų keliuose atsitikimuose rastos atskiros puodų šukės, iš vidaus pusės gerokai juodai anglių nudažytos. Tai ir duoda kiek pagrindo manyti, kad šukės galėjo būti vartojamos sudegintiems kaulams ir žarijoms į duobę supilti.

Griautiniai kapai

Griautiniai kapai sudaro apie ketvirtą visų ištirtų kapų dalį. Tikrasis jų gilumas, numirėlį užkasant, sunku nustatyti, nes kapinyno paviršius čia kiek žemyn nuslinkęs ir todėl deformuotas. Vidutiniškas duobės gilumas apie 90 cm, ilgumas 2,20 m, o platumas 80 cm.

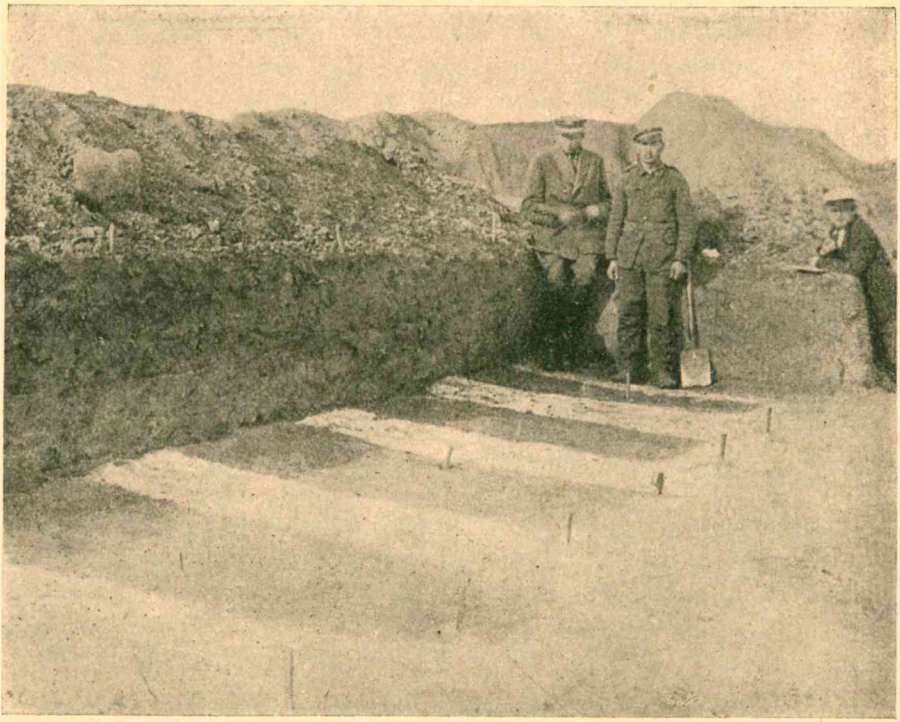

Griautinių kapų rajonas. Atvaizde matyti 4 kapai. Jų žemė, maišyta ir tamsesnės spalvos, ryškiai skiriasi nuo aplinkui nejudinto įžemio.

Kap. 51 (42-is, 43-is, 46-is, 47-is, 48-is, 51-is ir 52-is qm)

95 cm gilumoje griaučių likučiai. Galva į SO, kojos į NW. Rankos ištiestos paliai kūną. Radiniai: ties kaklu žalv. pasaginė segė plokščiais galais (71 nr. lent. II, 1), čia pat ir įvijas apvalios žalv. vielos žiedas, skersmuo 1,8 cm (72 nr.). Ant dešinės rankos peršto įvijas žalv. pusapvalios vielos žiedas (73 nr.). Ties pilvu žalv. pasaginė segė žvaigždinėmis galvutėmis, tarp savęs sujungtomis plokštele, segė klota spaustiniu sidabru (74 nr. lent. II, 4). Duobės ilgumas 2,30 m, platumas apie 80 cm. Palaidota moteris. Viršum šio kapo rastas sudeginto vyro kapas (žiūr. apraš. kap. 21-mo).

Kap. 52 (49-is, 53-is ir 54-is qm)

1,10 m gilumoje griaučių likučiai. Galva į S, kojos į N. Rankos padėtos ant pilvo; ant dešiniosios I-jo tipo apirankė (79 nr. IV, 4). Paliai galvą, iš kairės pusės, du iečiagaliai, smaigaliais nukreipti į S (80 ir 81 nr. nr.). Ant kairiosios rankos II-jo tipo apirankė, (82 nr. pan. lent. IV, 5). Duobės ilgumas 2,20 m, platumas 90 cm, gilumas 1,25 m. Kapas — kario. Šio kapo rajone, (49, 53 qm) viršum jo kojų galo rasti sudegintos moters likučiai (žiūr. apraš. kap. 22).

Kap. 53 (173-is qm)

90 cm. gilumoje griaučių likučiai. Tyrinėjamasis plotas praplėstas į S. Griaučiai guli galva į S, kojomis į N. Rankos per alkūnę sulenktos, delnai padėti ant krūtinės šonų aukščiau diržo, kuriuo numirėlis buvęs sujuostas. Tarp kairiojo ir dešiniojo delno, skersai apatinės krūtinės dalies, padėtas peilis, įmautas makštyje (147 nr. pan. raštų lent. II, 3), jo rankena kairiajame kūno šone, makštis apkaustyta žalvarinėmis plokštelėmis, peilio ilgis 38 cm. Išlikusi dalis, maždaug 65 cm, diržo (148 nr.), apkaustyto keturkampėmis žalv. skardelėmis 2 cm ilgio ir 1 cm pločio. Ties diržo viduriu didelė žalv. pasaginė segė, skersmens 7 cm, segės galvutės ir lankas daugiakampiai. Ant segės užmauti du I-jo tipo įviji žiedai iš pusapvalės vielos, jų skersmuo 2 cm, kiekviename po 9 vijas. Kairiajame diržo šone kutas, padarytas iš pusapvalės įvijos vielos 0,6 cm skersmens, užvyniotos ant odinių virvelių; įvijos baigiasi vinies pavidalo kabučiais (žiur. pav.). Juosta turi dar žalv. sagtį apvalainiais kampais, jos apkalas žalvarinis. Žemiau diržo nedidelė pasaginė segė vyniotais galais, apvalainiu lanku ir dviem užmautais įvijais žiedais iš pusapvalės vielos (149 nr.). Ant dešinės rankos užmauta VI tipo žalv. apirankė (150 nr.), ant kairės rankos irgi to pat tipo apirankė (151 nr. pan. lent. IV, 15). Ant dešinės rankos peršto plokščias įvijas žalv. žiedas (152 nr.). Duobės dugne, 1 m gilumoje, lentų pėdsakai, kurių žymių randama ir iš viršaus tose vietose, kurioms teko būti arti žalvario. Duobės ilgis 2,40 m, plotis 90 cm. Kapas — vyro.

Kap. 54 (174-is qm)

50 cm gilumoje vaiko griaučių žymės. Galva į SO, kojos į NW. Rankos ištiestos išilgai kūno. Ant kaklo dvi žalv. antkaklės, viena plokščios vielos vyniotais atgal galais, o kita apvalios vielos, storumas piūvy 0,3 cm (153 ir 154 nr. nr.). Ant abiejų rankų po vieną kaspininę žalv. apirankę (155, 156 nr. nr.). Viena maža

segė vyniotais galais ir apvaliu lanku, ties kaklu (157 nr.), o kita panaši ties pilvu su audeklo žymėmis (158 nr. lent. VII, 13). Po griaučiais luobo likučiai. Kapas — vaiko.

Kap. 55 (177-is ir 179-is qm)

60 cm gilumoje griaučių likučiai. Galva į S, kojos į N. Išlikusi dalis kiaušo ir stambūs dantys. Ant krūtinės didelė lankinė žalv. segė (171 nr. pan. lent. I, 4) 14 cm ilgumo. Ties kaklu ir ties juosta po vieną pasaginę segę daugiakampėmis galvutėmis, šešiakampiu lanku; galvučių paviršiuje akučių raštas. Ties pilvu dvi stambesnės segės (172, 173 nr. nr.). Kapas — vyro.

Kap. 56 (178-is ir 179-is qm)

90 cm gilumoje griaučiai. Galva į S, kojos į N. Rankos sudėtos ant pilvo. Geriau išliko tiktai keli stambūs rankų bei kojų kaulai. Prie kairiojo griaučių

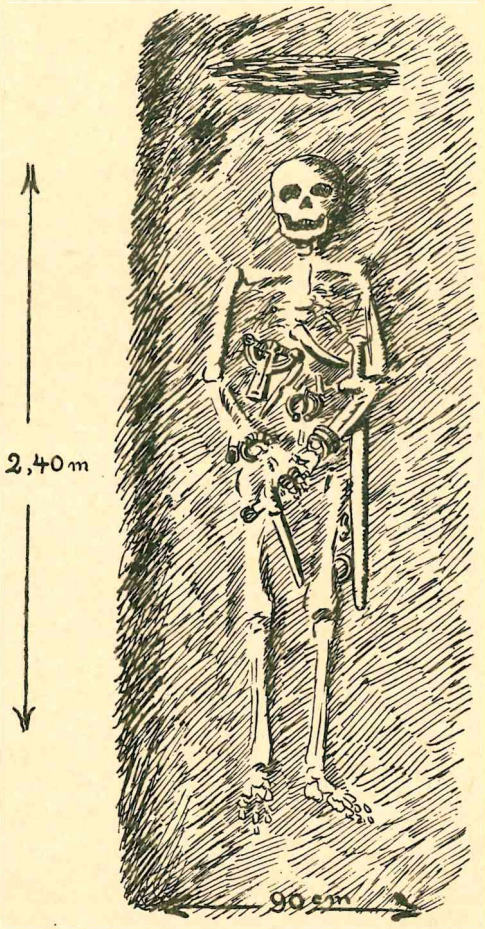

56 kapo gulstinis piūvis

šono vienašmenis vikingų tipo geležt. kardas, (174 nr., žiūr. žemiau kapo fotogr.), ilgumas 80 cm. Rankenos viršutinė dalis baigiasi skersine gulstine plokštele. Tokia pat ir apatinė rankenos dalis; medinė makštis sutrunijusi, tačiau vietomis dar įžiūrima. Kumpas geležt. piautuvas, 30 cm ilgumo, (175 nr. lent. VIII, 1),

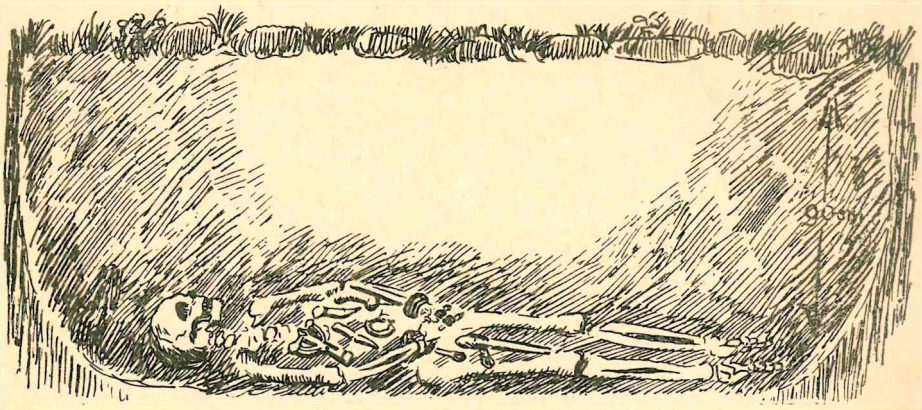

56 kapo statinis piūvis

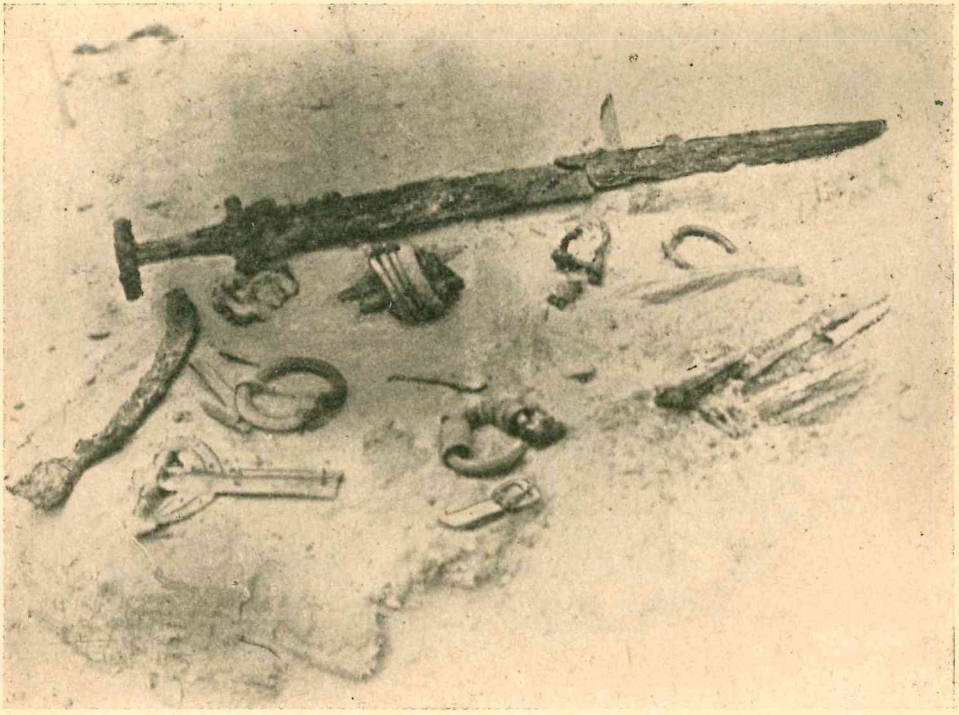

56 kapo foto nuotrauka

padėtas skersai apatinę krūtinės dalį. Ant krūtinės dešiniojo šono, žemai, lankinė segė (176 nr. lent. I, 4), ilgumo 16,5 cm. Ant dešiniosios rankos stambi žalv. IV tipo apirankė (panaši į lent. IV, 9); ant jos užmauta 5 žiedai, iš jų 4 panašūs į lent. III, 11, o vienas įvijas iš pusapvalės vielos (177 nr.). Ant kairiosios rankos dvi apirankės: viena stambi, pusiau apskrito skersinio piūvio (178 nr. V tipo pan. lent. IV, 13), o antra įvija (179 nr. III tipo pan. lent. IV, 7), suktos vielos pavidalo. Ant pilvo didelė pasaginė žalv. segė 9,5 cm skersmens, daugiakampėmis galvutėmis, papuoštomis svastikos ženklu, lankas šešiakampis (180 nr. lent. II, 5 ir rašt. lent. II, 1). Mažas 16 cm gelež. peiliukas (182 nr.) su medine rankena ir žalv. plokštele apkaustyta makštimi. Aplink pilvą rasta diržo likučių su apkalais, pagražintais smulkiu raštu, o taip pat diržo sagtis (181 nr. lent. VI, 10). Du spiraliniai žiedai (183 ir 184 nr.), gelež. žąslai (185 nr. lent. VI, 9). Kojų tarpe, tarp šlaunių padėtas didelis, 30 cm ilgumo, su mediniu kotu gelež. peilis, panašus į durklą (186 nr.). Prie pat kardo apatiniojo galo du geleziniu žąslų gabalai. Po radiniais rasta dideli gabai sutrunijusių lentų ar luobų, kurių pėdsakų pasitaiko maždaug 2 m. × 50 cm plote. Po medžio likučiais pastebėtas 1 cm storumo šviesaus smėlio sluoksnelis, kuriuo, matyti, buvo išbarstytas duobės dugnas. Duobės ilgumas 2,40 m, o platumas ir gilumas apie 90 cm. Žymaus kario kapas.

Kap. 57 (181-is qm)

90 cm gilumoje vaiko griaučių likučiai. Galva į S, kojos į N. Rankos sudėtos ant krūtinės. Geriau išliko kiaušo dalys ir tarp apirankių rankų kaulai. Radiniai: ties kaklu mažutė pasaginė segė vyniotais galais, apvaliu lanku (194 nr.);

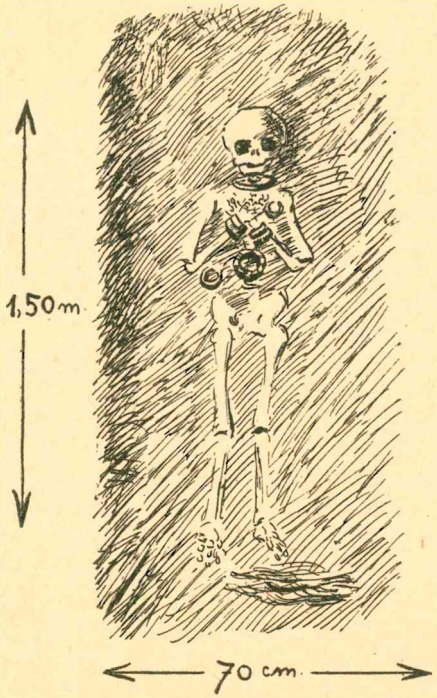

57 kapo (vaiko) gulstinis piūvis

prie segės audeklo gabalėlis. Ant rankų po dvi apirankes (195 ir 196 nr. nr.); abi II tipo, plokščios ir plokščiomis gyvulių galvutėmis; apirankių įlinkimuose išliko, kaip laboratorijos patikrinta, rankų odos gabalų. Prie dešiniojo šono palaidai rasta maža II tipo apirankė (197 nr.). Ant pilvo apskrita uždara segė (198 nr. lent. II, 6). Ant kaklo apvalios vielos antkaklės dalis (199 nr.). Duobė apie 1,5 m ilgio ir 70 cm pločio, gylis 90 cm. Kapas — vaiko.

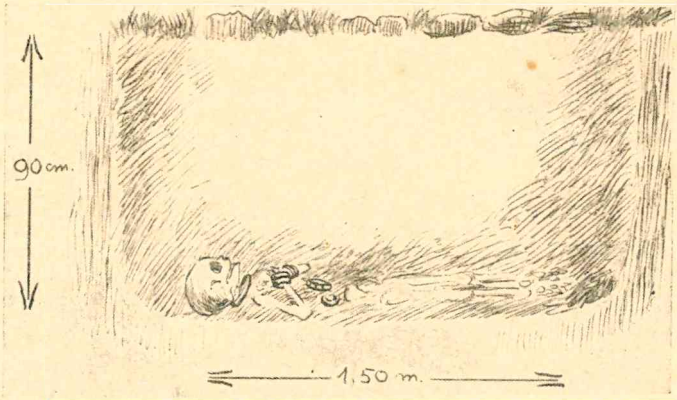

To paties 57 kapo statinis piūvis

Kap. 58 (181-is c qm)

85 cm gilumoje vos pastebimos griaučių žymės. Duobės S gale rasti du iečiagaliai, pakreipti smaigaliais į S (200 ir 201 nr. nr., lent. VIII, 8). Duobė 2 m ilgio, apie 1 m platumo ir 90 cm. gilumo. Kapas — vyro.

Kap. 59 (262-is qm)

90 cm gilumoje griaučių likučiai. Galva į S, kojos į N. Kaulai baigia nykti, iš kiaušo kaulų rasta tik dantų emalės. Rankos ištiestos paliai kūną. Ant pilvo, kur susegamas diržas, sulenkta pasaginė žalv. segė žvaigždinėmis galvutėmis (233 nr. lent. II, 8). Čia pat du apkaustyti diržo gabalėliai, iš kurių vienas su penkiakampe žalv. sagtimi. Prie sagties žalv. diržo apkalas (234 nr. lent. VI, 8). Žemiau pilvo rastas audeklo gabalėlis su įaustomis apvalios žalv. vielos grandinėlėmis (235 nr. lent. VII, 12). Tenka manyti, kad tai apdaro liekanos. Prie kairiojo peties du greta padėti iečiagaliai, smaigaliais nukreipti į S (abudu 236 ir 237 nr. nr. pan. lent. VIII, 8) kiek sulenkti. Duobės ilgis 2,05 m, plotis kojų gale 75 cm, o galvos 85 cm, gylis 1 m. Kampai apvalainiai. Paliai kūną, abiem duobės pakraščiais, eina juodos spalvos linijos, matyt, lentų likučiai. Šoninės lentos, kaip ir dabarties karstuose eina kiek įstrižai, dugno pėdsakų daugiau liko galvos gale. Kapas — vyro.

Kap. 60 (272-is ir 277-is qm)

1,20 m gilumoje griaučiai. Galva į S. Kairioji ranka uždėta ant krūtinės, dešinioji ant pilvo. Ant dešiniosios rankos keturios didžiulės V tipo apirankės (246, 247, 248, 249 nr. nr. lent. IV, 12), o ant kairiosios — trys IV tipo (250, 251,

252 nr. nr. lent. IV, 10). Ant dešiniosios rankos pirštо įvijas žalv. žiedas su plokštele (253 nr.). Ant krūtinės didelis kryžminis smeigtas (254 nr. lent. III, 3), trauktas spaustiniu sidabru, su stora grandine iš įvijų žiedų 37 cm ilgumo (255 nr.). Prie apirankių rasti vilnonio trinyčio audinio gabalai. Čia pat rasti ir keli gabalėliai įvijos žalv. apirankės (256 nr.). Prie smeigto koto trinyčio audinio gabalas (257 nr.). Duobė 2,25 m ilgio, 80 cm pločio ir 1,25 m gilumo, apvalainiais kampais. Duobės dugne, ties jos šonais, išilgai eina nuo 1 iki 2 cm pločio švelnios tamsios linijos, matyt, buvusios lentos. Kapas — vyro (?).

Kap. 61 (273-is qm)

1 m gilumoje nežymūs griaučių likučiai. Galva pakreipta į S, kojos į N, kairioji ranka sulenkta, delnas padėtas ant pilvo, dešiniosios rankos delnas ant krūtinės. Ant kairiosios rankos pirštų užmauti du įviji žiedai, vienas iš sulenktos išilgai plokštelės (240 nr. lent. III, 10), antras iš pusapvalės vielos (241 nr. lent. III, 8). Ant dešiniosios rankos pirštо vienas žiedas (242 nr.) iš apvalios vielos. Tarp dviejų pasaginių segių ant krūtinės guli dvi geležinės žąslų grandys su mažesnėmis žalvarinėmis grandelėmis. Diržo išlikę tik pėdsakai (243 nr.). Prie kairiojo griaučių šono guli vikingų tipo vienašmenis 81 cm ilgio kardas (244 nr.) su makšties pėdsakais, rūdies deformuotas. Žąslų dalis (245 nr.). Ant kairiojo krūtinės šono skersai padėta didelė, 14 cm ilgio lankinė žalv. segė (238 nr. lent. I, 4), o ant pilvo juostos susegamojoj vietoj, kita tokia segė, tik 1 cm trumpesnė (239 nr.). Duobės ilgumas 2 m, platumas 50 cm, o gilumas 1 m. Duobės dugne ir kiek aukščiau tamsios spalvos ir minkštos konsistencijos lentų pėdsakai. Tai duoda pagrindo manyti čia buvus karstą. Vinių nerasta. Žymaus kario kapas.

Kap. 62 (278-is qm)

90 cm gilumoje griaučių likučiai. Galva į N, kojos į S. Rankos ištiestos paliai kūną. Ant dešiniosios rankos dvi (259 nr. IV tipo ir 260 nr. V tipo), o ant kairiosios viena apirankė (261 nr. V tipo) ant tos pačios rankos pirštо žiedas (262 nr.). Čia pat rasta diržo dalis, apkalta žalv. apkalu, buvusiu sujungtu su sagtimi (263 nr.). Duobė apie 1 m platumo ir gilumo. Ilgumo išaiškinti nepavyko, nes žemė buvo perkasta. Lentų pėdsakų nerasta. Kapas — moters(?).

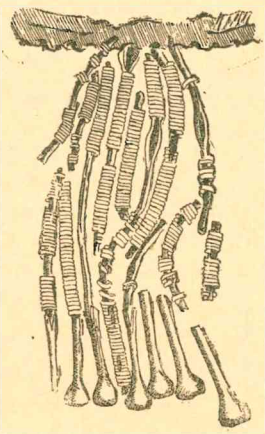

Kutas (kap. 63).

Kap. 63 (280-is, 274-is, 279-is ir 281-is qm)

70 cm gilumoje griaučių pėdsakai. Galva pakreipta į S. Kojos ištiestos į N. Dešinioji ranka sulenkta, jos delnas padėtas ant dešiniosios krūtinės pusės. Kairioji irgi sulenkta, bet delnas padėtas ant pilvo. Ant dešiniosios rankos užmautos trys apirankės (264 ir 265 nr. nr. artimos VI tipui, 266 nr. artima V tipui, tik nemasyvi), o ant kairiosios — viena (267 nr. VI tipo pan. lent. IV, 15). Tarp rankų delnų skersai krūtinės padėtas vienašmenis peilis (268 nr.) su medine rankena, makštis apkaustyta varine skardele, peilio ilgumas su rankena 51 cm; prie rankenos matyti kutas iš įvijų, užmautų ant odos juostelių. Dešiniajame šone nuo diržo

nusileidžia didelis, apie 20 cm ilgio kutas, sudėtas iš aštuonių įvijų, taip pat apvyniotų apie odą besibaigiančių vinies pavidalo priekabomis. (Žiūr. pav.) Skersai pilvo pastebimi diržo likučiai su pincetiniu diržo apkalu 269 nr.). Ties kairiąja šlaunimi padėtos dvi žąslų geležt. grandys (270 nr.). Iš apačios ir iš viršaus rasti sutrunijusių lentų ar luobų gabalai, daugiausiai apie viršutinę kūno dalį. Jų išnykimą apie kojas aiškinčiau konservuojančio žalvario nebuvimu. Kaulų išliko tarp apirankių. Duobės ilgis apie 2,40 m, plotis 80 cm, o gylis apie 80 cm, kampai apvalainiai. Kapas — vyro.

Kap. 64 (277-is ir 288-is qm)

1,20 m gilumoje vos pastebimos griaučių žymės. Duobės ilgis 2,70 m, o plotis 90 cm, kampai apvalainiai. Duobės dugne gintarinė varpstelė (258 nr. lent. VII, 6). Lentų pėdsakų labai maža. Gal čia palaidota moteris?

Kap. 65 (293-is qm)

80 cm gilumoje bebaigią nykti griaučiai. Galva į S, kojos į N. Dešinioji ranka sulenkta, jos pirštai po smakru. Kairioji ištiesta paliai kūną. Ant dešiniosios rankos pirštų trys įviji žiedai, du (273, 274 nr. nr.) iš pusapvalės žalvario vielos, o trečias (275 nr.) susuktas iš išilgai sulenktos plokštelės, su plačiu priešakiu. Toje vietoje, kur buvo kakta, 10 žalv. įvijos vielos gabalėlių, užnertų ant odos juostelės (276 nr. lent. VII, 1), turbūt galvos papuošimas. Ant dešiniosios rankos įlūžusi žalv. I tipo apirankė (277 nr.). Po kaklu maža pasaginė segelė vyniotais galais, plokščiu lanku (278 nr.); kita kiek žemiau, (279 nr.) apvaliu lanku. Aukštai ties krūtinės kairiuoju šonu didelė lankinė segė (271 nr.), pan. lent. I, 4, 12 cm ilgio. Ant pilvo, kur susegama juosta, žalv. pasaginė segė, vyta, aguoninėmis galvutėmis (272 nr.). Duobė 2 m ilgumo, 1 m platumo, apie 85 cm gilumo; kampai apvalainiai, dugnas 1 m gilumoje, lentomis ar luobu išgrįstas. Medžio likučiai pastebėti ir iš viršaus matyt, čia būta karsto ar lentų, kuriomis buvo apdėtas lavonas. Kapas — vyro.

Kap. 66 (295-is, siekia į 294-jį, 290-jį ir 296-jį qm)

70 cm gilumoje vos žymūs griaučių likučiai. Galva buvusi pakreipta į N, kojos į S. Kairioji ranka ant krūtinės. Ant kairiojo krūtinės šono 26,5 cm ilgio žalv. kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru, iškilais kūgeliais kryžmos galuose ir smeigto sankryžoje (280 nr. lent. III, 4); prie smeigto prikabintos dvieilės grandinėlės su kabučiais. Smeigto kotas įdurtas į vilnonio trinyčio audeklo gabalą. Kabučiai panašūs į klevo sėklų sparnelius (285 nr.). Ant kairiojo krūtinės šono trys įviji žiedai (281, 282, 283 nr. nr.). Kitoje krūtinės pusėje audeklo gabalas, skersai aplenktas šešiais žalv. įstrižai brūkšniuotais lankeliais (284 nr. lent. VII, 8). Apie žalvarinius daiktus iš apačios ir iš viršaus daug kur išlikę luobo gabalai. Yra pagrindo manyti, kad numirėlis palaidotas jei ne karste, tai bent iš viršaus ir iš apačios apdėtas lentomis. Duobės gilumas apie 70—80 cm, kitos ribos neaiškios. Kapas — moters.

Kap. 67 (297-is ir 296-is qm)

90 cm gilumoje griaučių žymės. Galva į N, kojos į S. Ant krūtinės vidutinio dydžio kryžminis smeigtas, koto smailiagalis nulaužtas, smeigtas klotas spaustiniu sidabru. Prie koto ąselė prijungta dvieile 24 cm ilgio grandinėle (286 nr.).

Abi rankos ant krūtinės, ant abiejų po dvi V tipo apirankes (287, 288, 289 ir 290 nr. nr. lent. IV, 11). Ant kairiosios rankos pirštų du įviji žiedai, vienas susuktas iš siauros plokštelės (291 nr.), antras (292 nr.) iš apvalios įvijos vielos. Duobė apvalainiais kampais, apie 2,10 m ilgio, 90 cm. pločio ir gylio. Kaulų išlikę tik arti prie žalvario. Ir viršum ir apačioj griaučių pastebima luobo ar lentų likučių. Kapas — moters.

Kap. 68 (305-is qm)

Apačioje anksčiau aprašyto degintinio 37 kapo (žr. 40 pusl.) pastebėti griaučiai, palikę nedideles žymes tik tose vietose, kur kaulams teko susidurti su žalv. daiktais. Galva į S, kojos į N. Kairioji ranka per alkūnę sulenkta. Jos delnas po smakru. Greta kairiosios šlaunies peilis medine rankena (310 nr.), 52 cm. ilgio; peilio makštis medinė, arčiau rankenos visa apkaustyta žalv. skardele, o toliau tik pagal briaunas kur skardelės trikampės. Išilgai šalia kardo du apie 40 cm ilgio diržo galai (311 nr. lent. VI, 14), apkaustyti apskritomis, išpūstomis žalv. sagutėmis; prie diržo penkiakampė sagtis su žalv. diržo apkalu; du diržo skirstikliai su diržo apkalais; du pincetiniai odos apkalai ir kutas iš įvijų vielų, užnertų ant odos juostelės ir sujungtų į vieną žalv. grandinę. Šalia žalv. daiktų išliko delno didumo vilnonio trinyčio gabalas. Dešinioji ranka sulenkta, jos delnas padėtas ant pilvo; ant rankos I tipo apirankė pusapvaliu lanku (312 nr.). Kairioji ranka irgi sulenkta, ant jos užmauta II tipo žalv. apirankė (313 nr.); greta rasta dar viena II tipo žalv. apirankė (314 nr.). Ant pilvo pasaginė žalv. segė keturkampėmis galvutėmis (315 nr.), 8 cm skersmens. Ant krūtinės rastos dar dvi pasaginės segės: viena pastorintais galais (316 nr.), antroji aguoninėmis galvutėmis (317 nr.). Duobės platumas 80 cm, o ilgis 2,30 m. Dugnas 1,5 m gilumoje. Vietomis išliko lentų ar luobų pėdsakų. Tenka manyti, kad žymus karys buvo palaidotas, jei ne karste, tai bent iš viršaus ir iš apačios buvo apgrįstas lentomis.

Kap. 69 (327-is, 328-is, 330-is, 331-is ir 332-is qm)

1 m gilumoje griaučių likučiai. Galva į S, kojos į N. Rankos ant pilvo. Kaulų pėdsakų išliko tiktai prie juos konservuojančių žalv. daiktų. Ant dešiniosios rankos trys, o ant kairiosios — keturios apirankės (364, 365, 366, 367, 368, 369 ir 370 nr. nr. iš jų 365 nr. II tipo, visos kitos I tipo); jų įlinkimuose kaulų gabalai. Aplink apirankes išliko trinyčio vilnonio audeklo likučių. Ant pilvo, kur susegama juosta, didelė pasaginė segė, 8 cm skersmens, (371 nr.) keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis, žiūr. lent. II, 8. Duobės ilgis 2,80 m, plotis apie 80 cm, gylis apie 1,10 m; kampai apvalainiai. Iš viršaus ir apačios griaučių, ypač ties krūtine, išliko luobo pėdsakų. Kapas — vyro.

Kap. 70 (336-is qm)

75 cm gilumoje griaučių pėdsakai. Galva į S, kojos į N. Gelež. žeberklas prie dešiniosios šlaunies (372 nr.). Ant pilvo kairiojo šono gelež. peilis medine rankena (373 nr.), 38 cm ilgumo, makštis apkaustyta žalv. skarda. Ant pilvo diržo likučiai su žalv. sagtimi, (žiūr. lent. VI, 6), ir diržo skirstikliu su odos apkalu (374 nr.). Ties kaklu pasaginė žalv. segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis, jos lanko piūvis apvalus (376 nr.). Ties krūtine ir pilvu vėl dvi kitos pasaginės žalv. segės aguoninėmis galvutėmis; vienos (375 nr.) lankas apvalus, kitos (377 nr.) keturkampis. Įvijas žiedas iš trikampės storos vielos, žiedo skersmuo 3 cm (378 nr.). Duobės ilgis 2 m, plotis apie 80 cm, gylis 80 cm. Kapas — vyro.

Kap. 71 (337-is, 338-is, 334-is ir 333-is qm)

Griaučiai guli galva į S, kojos į N. Dešinioji ranka ant pilvo. Griaučių likučiai išliko tik arti žalvario. Ant kaklo žalv., iš trijų vielų suvyta, antkaklė, storumas 0,4 cm, vienas galas nulaužtas, antrame kilpelė iš vienos vielos (380 nr.). Prie galvos 9 cm ilgio geležt. peilio geležėlė (380 Nr.). Ant kaklo pasaginė žalv. segė, aguoninėmis galvutėmis, apvaliu lanku (381 nr.). Ties juosmeniu diržo skirstiklis su dviem apkalais odai (382 nr.). Ant dešiniosios rankos I tipo žalv. apirankė (383 nr.) ir du įviji žalv. žiedai, vienas (384 nr.) iš pusapvalės vielos, 2,3 cm skersmens, o antras (385 nr.) susuktas iš plokštelės su plačiu pryšakiu; žiede piršto kaulelis. Griaučiai palaidoti 1,5 m gilumoje. Duobės ilgis apie 2 m, plotis apie 1 m, ribos neaiškos. Kapas — moters.

Kap. 72 (287-is — 292-is qm)

1 m gilumoje vos pastebimi griaučių likučiai. Tyrinėjamasis plotas praplėstas į S. Vietomis matomas buvusių lentų žymės. Duobės ilgis 2,20 m, plotis apie 80 cm, gylis 1 m. Radinių neaptikta.

Lentų likučiai pastebėti 67% visų kapų. Ilgiausias medžio grindinys ikį 2,05 m. Jo platumas prie galvos buvo apie 80 cm, o prie kojų apie 70 cm. Vinių prie tariamųjų karstų nė vienu atveju nerasta, todėl ir atrodo, kad čia greičiau turima reikalo ne su karstais, o vien tik su lentomis, kuriomis buvo numirėliai iš apačios, viršaus ir iš šonų apdėti. Jų medžiaga tiek deformuota, kad ir laboratorija negalėjo išaiškinti, ar čia būta lentų, ar luobų. Kartais lentos ar luobai tiek supuvę, kad jų pėdsakai žemėje pastebimi vien tik kaip juodos švelnios linijos. Ir šiuose kapuose pasitaiko anglių ir sudegintų kaulų trupinėlių, tačiau jie atrodo atsitiktinai pakliuvę. Visi griaučiai paguldyti aukštininkai, beveik visi vyrai galvomis į S, o kojomis į N; moterys gi galvomis į N, o kojomis į S. Maždaug penktoje visų kapų dalyje rankos ištiestos paliai kūną, o kitų rankos per alkūnes sulenktos, delnai kartais padėti ant pilvo, ypač vyrų, kartais ant krūtinės, o dviem atvejais vienas delnas po smakru. Kadangi griaučiai visai supuvę ir išnykę, tai kūno dalių padėtį aprašant teko vadovautis tik griaučių likučiais, kurie užsiliko dėl konservuojamos žalvario įtakos, pav., apirankių ir žiedų įlinkimuose. Jei degintinių kapų priedai galėjo duoti supratimą apie mirusiojo turtingumą, tai griautiniai kapai, bent iš dalies, atskleidžia mums vaizdą, kaip tuo turtu naudotasi apsirengti ir pasipuošti.

50% visų griaučių apirankes turi ant abiejų rankų. Jas vartoja daugumas vyrų ir pusė moterų. Pasitaiko po vieną, po dvi, po tris ir net po keturias apirankes ant vienos rankos. Ant dešiniosios rankos

apirankių pasitaiko daugiau, negu ant kairiosios. Tik dviem atvejais buvo rasta po vieną apirankę, užmauta ant dešiniosios rankos. Žiedai irgi rasti pas pusę visų griaučių, vyrų kapuose jų pasitaiko kiek dažniau. Žiedai dažniausiai randami ant vienos rankos, kartais net po du ir po tris. Pasaginės segės pas griaučių daugumą rastos ant pilvo, maždaug juostos susegimo vietoje ir pas trečdalį ties apikakle iš priešakio. Vyrų kapuose jos randamos kiek dažniau negu moterų. Antkaklės rastos užmautos ant kaklo pas ketvirtą dalį visų moterų. Audeklo likučių rasta trečdaly griautinių kapų. Viename vyro kape rasta vilnonio audinio su įaustomis varinėmis grandinėlėmis. Vaikai visi turi apirankes ant abiejų rankų ir antkakles, bet žiedų jų kapuose visai neužtikta. Segių rasta ties kaklu ir pilvu.

61% visų nesudegintų vyrų turi ginklus. Vikingo tipo kardai rasti padėti iš kairės, rankena ties kairiuoju krūtinės šonu. Iš to paties šono rasti ir peiliai apkaustytuose makštyse. Vienu atveju toks peilis užtiktas priglaustas prie kairiosios šlaunies, o kitu atveju padėtas ant kairiosios pilvo pusės. Ietys rastos ties galva, smaigaliais pakreiptos į S. Žeberklas rastas prie dešiniosios šlaunies.

Ypatingos laidotuvių apeigos

Šios rūšies apeigos pasitaiko penktoje visų kapų dalyje. Tokį pavadinimą duodu tais atvejais, kada randu palaidotus tik vienus daiktus, be jų savininko. Įrodymui, kad čia palaidotas sudegintas žmogus, reikalauju nors kelių saujų sudeginto žmogaus likučių. Nedeginto gi žmogaus pėdsakams, kad ir visai išnykus, ieškau buvusios atatinkamo dydžio duobės žymių.

Nerasdamas nei degėsių kupsto, nei reikalingos nedegintam kūnui duobės žymių kad ir nenoroms turiu sutikti, kad daiktai kaž kokiais sumetimais palaidoti vieni patys.

Kap. 73 (90-is qm)

1 m gilumoje, tarp dviejų luobų plokštelių, gulščiai padėta žalv., iš trijų vielų suvyta, sulaužyta antkaklė 0,7 cm storumo ir 44 cm ilgumo (104 nr.). Luobas savo dydžiu atatinka antkaklės plotą. Spėju, kad čia turima reikalo su apeigomis moteriai paminėti.

Kap. 74 (166-is qm)

1 m gilumoje užtikta II tipo žalv. apirankė, įvyniota į audeklą ir gulsčiai padėta tarp dviejų luobo plokštelių (107 nr.). Duobė atrodo apskrita apie 1 m skersmens, 1,10 m gilumo. Sprendžiant iš apirankių dydžio, čia turima reikalo su apeigomis vyrui paminėti.

Kap. 75 (152-is qm)

55 cm gilumoje du iečiagaliai, padėti šalimais, smaigaliais nukreipti į S (131, 132 nr. nr. lent. VIII, 8) ir žalv. smeigtuko galvelė (133 nr. lent. I, 9).

Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 76 (161-is qm)

60 cm gilumoje 5 įviji žalv. vielos žiedai, pagražinti skersiniais brūkšneliais (134 nr.), sudėti tarp dviejų delno didumo luobų. Čia pat du geležt. iečiagaliu (135, 136 nr. nr. lent. VIII, 8). Duobės skersmuo apie 50 cm, o gilumas apie 70 cm.

Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 77 (71-is qm)

50 cm gilumoje rasti du geležt. iečiagaliai (137, 138 nr. nr., lent. VIII, 8). Tame pačiame kvadrate, bet 60 cm gilumoje rastas žalv. pentinėlis (139 nr., lent. VI, 11). Greta pentinėlio rasta ir molinio puodelio (miniatiūros) šukė (140 nr.). Duobės skersmuo apie 75 cm, o gilumas apie 70 cm. Pastebėta atskirų medžių anglių, bet kaulų pėdsakų neužtikta.

Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 78 (301-is qm)

50 cm gilumoje akmuo 35×15 cm, po akmeniu didelė žalv. lankinė segė 14,6 cm ilgio (293 nr., lent. I, 4), žalv. pasaginė segė pastorintais galais, be rašto (294 nr. lent. II, 3) ir geležt. deformuota sagtis (295 nr.). Duobės močiai nenustatyti. Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 79 (314-is qm)

1 m gilumoje daiktų krūvelė: dveji žalv. rago apkalai (349 ir 350 nr. nr. lent. VI, 5, 7), trys žalv. apirankės, tarp savęs sukabintos, drėgmės deformuotos (dvi iš jų 352 ir 353 nr. nr. II tipo, lent. IV, 5, 6 ir viena 351 nr. I tipo, lent. IV, 1—4), lenktas plokščias geležgalis, ilgio 11 cm (354 nr.). Duobės ribas nustatyti nepasisekė. Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 80 (318-is qm)

80 cm gilumoje rasta: du geležt. iečiagaliu (vienas 360 nr., pan. lent. VIII, 8, antras 361 nr. nulaužta tūtelė, pan. lent. VIII, 5), ašmenų ilgis 19,5 cm; peilio geležėlė (362 nr.) 13 cm ilgio ir geležt. kirvis (363 nr., lent. VIII, 2). Duobės ribos nesusektos, nes ir čia žemė aplinkui perkasta. Spėjamos apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 81 (186-is qm)

50 cm gilumoje rasta du geležt. iečiagaliu (213, 214 nr. rnr. lent. VIII, 8, tik trumpesniais ašmenimis), ilgis 26,5 cm ir 21,5 cm. Paliai juos padėta įvijas žalv. žiedas plačiu priešakiu (215 nr., žalv. smeigtas trikampe skylėta galvute, ilgis 19,5 cm (216 nr. lent. III, 5). Duobės ribos neišaiškintos. Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 82 (208-is qm)

85 cm gilumoje diržo dalis su keturkampe žalv. sagtimi (217 nr.). Žalvarinė apirankė VII tipo (218 nr. lent. IV, 14). Greta geležt. iečiagalis (219 nr. lent. VIII, 7). Duobės skersmuo apie 80 cm. Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 83 (217-is qm)

60 cm gilumoje du gelež. iečiagaliu, nukreipti į S (220, 221 nr. nr. lent. VIII, 6), pirmojo ašmenys platesni, ilgis 23 cm. Kietas molis. Duobės ribos nesusektos. Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 84 (253-is qm)

50 cm gilumoje daiktų krūvelė: mažas molinis indelis (miniatiūra 229 nr.), aukščio 2,6 cm, skersmuo 1,9 cm; pentinėlis iš žalv. skardos, papuoštas raštu (230 nr. lent. VI, 13 tik be diglio); dvi žalv. plokštelinės apskritos segės (231 ir 232 nr. nr. lent. I, 7). Duobės močiai neišaiškinti. Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 85 (171-is qm)

70 cm gilumoje du gelež. iečiagaliai, abu ilgio po 29 cm (141, 142 nr. nr. lent. VIII, 7). Duobė atrodo apskrita, 80 cm skersmens ir 70 cm gilumo. Ietys buvo padėtos jos dugne. Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 86 (173-is qm)

70 cm gilumoje, tarp dviejų luobų plokštelių, radiniai: gelež. žąslai (143 nr.), plokščia gelež. grandelė 4,4 cm skersmens (144 nr.), žalv. diržo sagties dalis (145 nr. lent. VI, 3), įvijas I tipo žiedas iš apvalios gelež. vielos (146 nr. lent. III, 8). Prie daiktų rasta pora vilnonių trinyčio audeklo gabalėlių. Duobės forma neišaiškinta. Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 87 (183-is qm)

70 cm gilumoje rasta du gelež. iečiagaliu, vienas (209 nr. pan. lent. VIII, 5), 24 cm ilgio, kitas (210 nr. lent. VIII, 7), — 32,5 cm; smaigaliai nukreipti į S. Duobės skersmuo apie 50 cm, gilumas apie 80 cm. Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 88 (184-is qm)

60 cm gilumoje du gelež. iečiagaliai (211, 212 nr. nr. lent. VIII, 6), vienas 26,6 cm ilgio, o antras — 22 cm; smaigaliai nukreipti į S; gulėjo duobės dugne. Duobės skersmuo nustatyti nepasisekė, nes žemė aplink perkasta. Apeigos — vyrui paminėti.

Kap. 89 (223-is qm)

50 cm gilumoje, perkastoje žemėje rasta mažo (miniatiūros) molinio puodelio (223 nr.) pusė, jo aukščio būta 3,2 cm, skersmens 3,4 cm. Radinys gal ir atsitiktinis.

Atsitiktiniai radiniai (179-is a ir 179-is b qm)

Dviejų kvadratų rajone rasti išsklaidyti: du gelež. iečiagaliai (188, 189 nr. nr. lent. VIII, 7), vienas 34, o antras 32 cm ilgio; vienašmenio gelež. kardo dalis, ilgio 41 cm, platumo 4,1 cm (187 nr.); molinio puodelio (miniatiūros) dugnas 4,6 cm skersmens (190 nr.); įvijas I tipo žolv. žiedas (191 nr. lent. III, 8); du žalv. keturkampiai ir penki mėlyno stiklo karoliai (192 nr.).

Atsitiktinis radinys (236-is qm)

Perkastoje žemėje rasta pusė žalvarinio pentino dalis (224 nr. lent. VI, 12), papuošta barzdotomis galvutėmis.

Iš šių ypatingųjų kapų aprašymo matyti, kad duobių skersmuo svyruoja tarp 0,5 ir 1 m, o gilumo būta iki 1 m. Jų daiktai kartais suvynioti į audeklą ir padėti tarp dviejų medžio ar luobo plokštelių. Tai ir duoda pagrindo spėti, kad jie buvo laidojami dėžutėse ar tam tikros rūšies karsteliuose.

Spicynas tvirtina, kad vienų daiktų laidojimo paprotys jo esąs pastebėtas ne tik Rusijoje — Tambovo, Riazanės, Viatkos rajonuose, bet ir Latvijoje — Luzdos kapinyne. Grewingkas irgi neneigia tokių laidotuvių apeigų. Jis dargi spėja, kad jos buvo atliekamos tuo atveju, kada numirėlio dėl kurių nors priežasčių nebuvo galima palaidoti jo tėvynėje ar tėviškėje. Pažymėtina, kad iš 17 tokių kapų 15 priklauso vyrams, vienas nežinia kam ir tik vienas moteriai (jei antkaklę laikytume vien moteries papuošalu).

Šių apeigų kapuose duobių ribos atrodė man neaiškios ir tik atskirais atvejais — apytikrės. Tas iš dalies galėjo atsitikti ir todėl, kad šių kapų rajone viršutinis sluoksnis buvo žymiai nuslinkęs, žemės paviršius deformuotas, o duobių ribų teko ieškoti molyje, kuris žymiai apsunkina jų sekimą. Galėtų taip pat manyti, kad čia turime reikalo ar su visai išnykusiais nuo puvimo griaučiais (duobių ribos neišaiškintos), ar su sudegusiais numirėliais, kurių likučiai kažin kodėl nepateko duobėn ir buvo išbarstyti (kaip tai pastebėta Klaipėdos krašte).

Turėdamas galvoje abejones ir neaiškumus, patį ypatingųjų apeigų klausimą šiuo tarpu palieku sub dubio.

DUOMENŲ APŽVALGA

Suvedę visų ištirtų kapų duomenis, parodysime juos skaičiais.

Palaidotųjų suskirstymas pagal apeigas

	Vyrų	Moterų	Vaikų	Nežinomų	Iš viso
Ištirta kapų	43	34	7	6	89
Griautinių	13	4	2	3	22
Degintinių	14	29	5	2	50
Ypatingomis apeigomis	15	1	—	1	17

Iš lentelės matyti, kad 1) vyrų kapų rasta daugiau negu moterų (42 : 34), 2) vyrų abiem apeigom prilaidota beveik vienodai (13 : 14), 3) degintinių vyrų kapų mažiau, kaip moterų (14 : 29), bet nedegintų vyrų prilaidota net tris kart tiek, kiek moterų (13 : 4).

Iš to, kas pasakyta, lyg ir tektų pasirinkti išvadą: 1) ar kad čia gyventa vienos kilties su dviem kultais, ir kad moterims kažin kodėl labiau buvo taikomas kūno deginimo kultas, 2) ar kad čia gyventa dviejų kilčių, kurių viena, deginusioji kūnus, kažin kodėl turėjo daugiau moterų.

Chronologinė lentelė*)

Amžiai	IX	X	XI	XII	Viso
Griautiniai kapai	3	7	10	1	21
Degintiniai „	8	7	29	1	45
Ypatingų apeigų kapai	1	6	7	2	16

*) Šioje lentelėje pažymėti tik tie kapai, kurių inventoriaus chronologija galėjo būti nustatyta.

Iš lentelės matyti, kad kapų daugumas priklauso XI amž., ketvirtoji dalis — X amž., aštuntoji — IX amž., dar mažiau — XII amž. Lentelėn nepateko negausūs VIII amž. duomens.

Vadinasi, Pryšmančių milžinkapy pradėta laidoti VIII, o baigta XII amž. Pagonių kultui priklauso ir griautiniai kapai. Jų duobės kad ir eina kartais taisyklingomis eilėmis, kurios primena krikščionių kapus (žiūr. 7 ir 60 pusl.), bet šių kapų radiniai, o ypačiai ginklai, kalba prieš krikščioniškąją laidoseną.

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad degintų ir nedegintų kūnų laidojimo kultai IX—XII amž. laikotarpyje vartojami lygiagrečiai, kad XI amž. gale čia kūno deginimo kultas buvo labiau paplitęs ir kad abiejų kultų gyventojų būta pagonių.

Kapų inventoriaus suskirstymas (Skaičiai išreikšti %)

Eilės Nr.	Daiktų pavadinimas	Degint. k.			Griautiniai k.			Ypating. ap. k.		
		Vyr.	Mot.	Vaik.	Vyr.	Mot.	Vaik.	Vyr.	Mot.	Vaik.
1	Apirankės	57	59	60	62	75	100	27	100	—
2	Antkaklės	—	55	40	—	25	100	—	100	—
3	Žiedai	50	41	—	46	100	—	27	—	—
4	Segė, lankinė	7	7	—	31	—	—	7	—	—
5	„ pasaginė	50	31	20	62	50	100	7	—	—
6	„ plokštelinė	—	24	—	—	—	100	7	—	—
7	Karoliai, variniai	—	28	—	—	—	—	7	—	—
8	„ stikliniai	—	20	—	—	—	—	7	—	—
9	„ gintariniai	—	14	—	—	25	—	—	—	—
10	„ su inkrustacija	—	10	—	—	—	—	—	—	—
11	Smeigtai (kryžm. ir kiti)	7	7	—	8	50	—	13	—	—
12	Ylos	—	7	20	—	—	—	—	—	—
13	Šukos	7	7	20	—	—	—	—	—	—
14	Pentinėliai	7	—	—	—	—	—	20	—	—
15	Sagtys	14	14	—	8	—	—	27	—	—
16	Kardai, Skandinav. tipo	—	—	—	15	—	—	7	—	—
17	Iečiagaliai	29	—	—	23	—	—	73	—	—
18	Žeberklai	21	—	—	8	—	—	—	—	—
19	Peiliai makštyse	20	—	—	30	—	—	—	—	—
20	Piautuvai	—	20	—	—	—	—	—	—	—
21	Žąslai	7	—	—	23	—	—	7	—	—
22	Kirviai	7	—	—	—	—	—	7	—	—
23	Indeliai (miniatiūros)	14	17	—	—	—	—	20	100	—
24	Audeklas	—	10	—	23	50	—	50	—	—

Iš šios lentelės matyti, kad nedeginti numirėliai atrodo turtingesni, nes jų kapuose rasta daugiau lankinių ir pasaginių segių, kryž-

minių sneigtų, peilių makštyse, vikingų tipo kardų, kurių degintiniuose kapuose nerasta nė vieno. Apirankių šiuose kapuose procentiniai irgi rasta daugiau, negu degintiniuose.

Ir čia lyg siūlosi viena šių dviejų išvadų: 1. ar kad milžinkapyje palaidoti vienos kilties žmonės, kurios turtingesnioji dalis nedegino savo numirėlių, o mažiau pasiturinčioji, išpažindama kitą kultą, numirėlius degino; 2. ar čia palaidoti dviejų kilčių žmonės: turtingesnieji — atėjūnai (mažai moterų), o mažiau pasiturintieji — vietiniai žemdirbiai (piautuvai).

Griautinių kapų taisyklinga eilė

Pryšmančių milžinkapis pasižymi ginklų gausumu, pav., 42 vyrams tenka 35 ietys, aštuoni apkaustytose makštyse trumpi ir trys vikingo tipo kardai. Tai duoda pagrindo manyti, čia gyveno karingi žmonės, o randami vyrų kapuose žąsliai kalba ir apie didelę žirgo reikšmę. Apie žemės ūkio kultūrą daug ko pasakyti netenka, nes be kelių piautuvų, kitų žemės įrankių neužtikta; tačiau tie įrankiai galėjo būti ir iš medžio ir todėl galėjo ir neišlikti. Rasti trinyčio vilnonio audeklo gabalai rodo, kad audinių būta tvirtų ir gražiai išaustų, kartais papuoštų įaustais žalvariniais pagražinimais (lent. VII, 12). Iš audimo įrankių rasti gintaro varpstelės skrituliai (lent. VII. 6).

KITI MANO PRIEŠKARINIAI TYRINĖJIMAI ŽEMAIČIUOSE

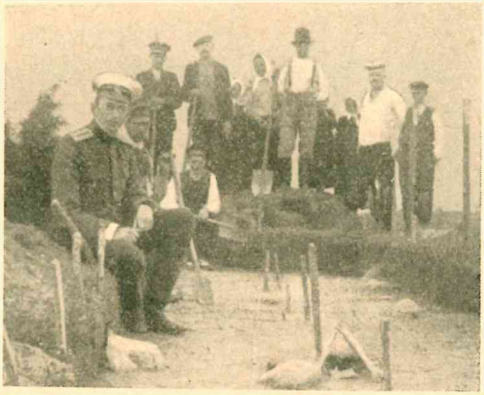

Paminėsiu ir kitus tyrinėjimus (žiūr. žemėlapį) paskelbtus rusų

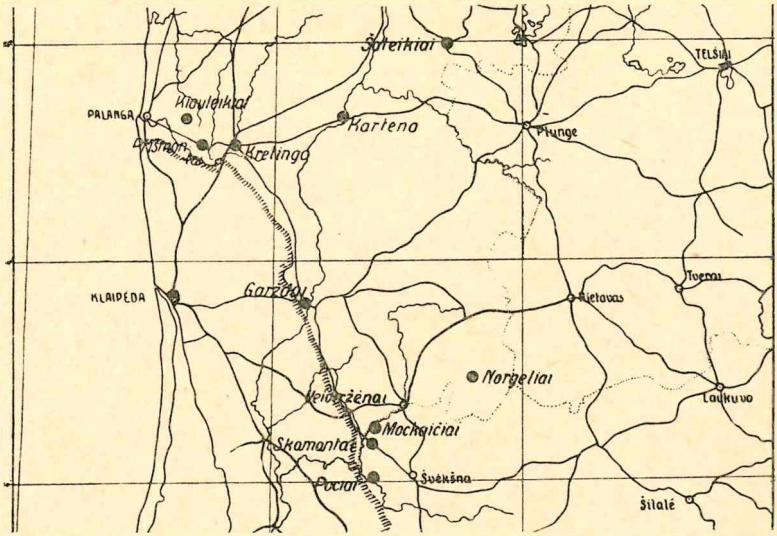

spaudoje (Otčet Imp. Arch. Komissii 1909—1910 gg.). Radinių dalis yra Ermitažo muziejuje Leningrade. Tas atsitiko todėl, kad tyrinėti buvau siunčiamas valdžios lėšomis. Dalis senienų, kasant vėliau savo lėšomis, pateko ir į Lietuvių Mokslo Draugijos Muziejų Vilniuje, kur jos ir dabar tebėra.

Pryšmančiai

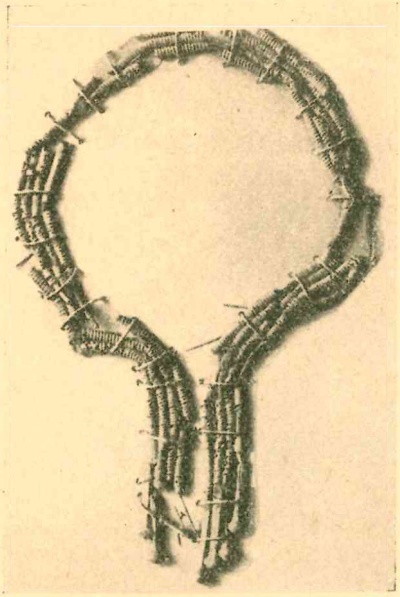

Čia parodau žalv. įvijų vainiką, paminėtą 26 pusl. pav. 1, ir kelius daiktus pusl. 63. Kryžminiai smeigtai traukti, sidabru, iškilais kūgeliais kryžmos galuose ir sankryžoje. Prie vieno smeigto prikabinta grandinėlių pakaba, klota spaustiniu sidabru. Prie pakabos prikabintos trys žalv. dvigrandės grandinėlės, jungiančios abu smeigtu, IX amž. (F). Didelis trikampe galva žalv. smeigtas; abu ragai papuošti žalčio galvutėmis IX amž. (F). Iš abiejų pusių plokštelinės segės, dešinioji tobulesnė. IX—X amž. (F), kairioji išsigimusi, gal XI amž. ar vėlesnė (H). Iš dešinės didelė pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis. X—XI amž. (G). Iš kairės masyvi, apirankė; skersinis piūvis pusiau apvalainis. X amž. (G).

Kretinga

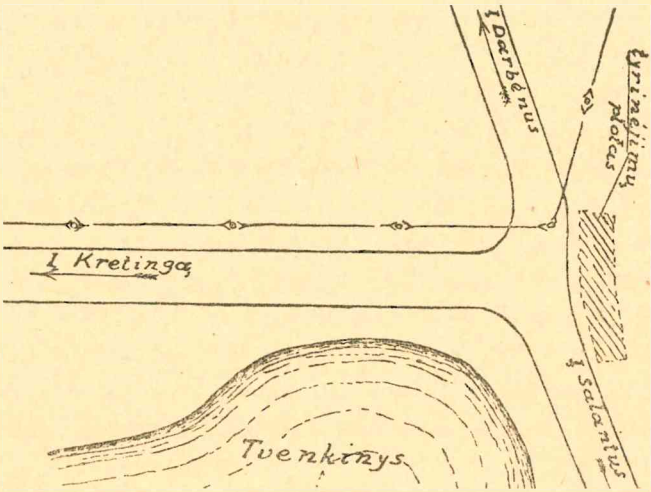

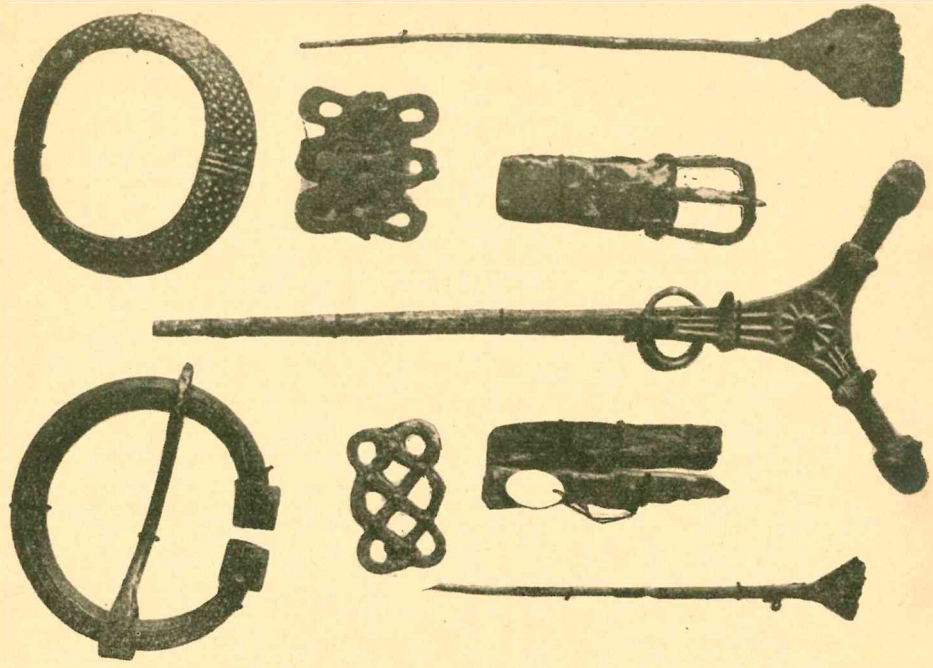

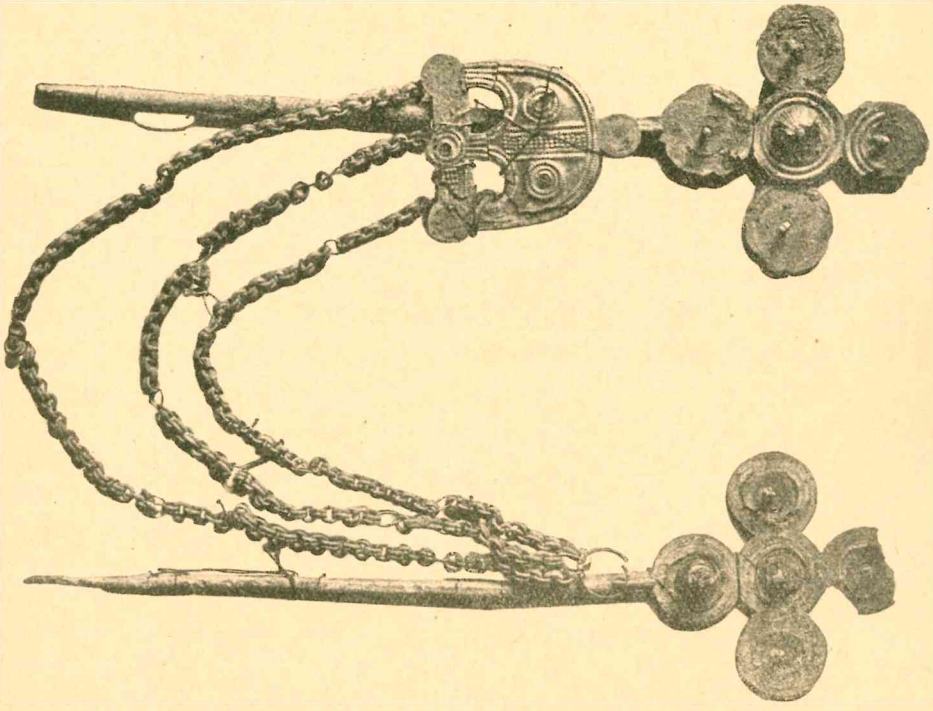

Kretingos dvare, toje vietoje, kur vieškelis iš Kretingos, paliai tvenkinį, staiga pasisuka dešinėn, Salantų link, iš kairiosios kelio pusės ištyriau apie 30 qm sklypelį (žiūr. vietos planas 62 pusl.). Radau kapų su degintais kūnais, kurie visais atžvilgiais primena šios rūšies kapus, aprašytus Pryšmančiuose. Kapai daugiausiai XI—XII amž., Griautinių kapų čia neužtikau.

Charakteringiausieji Kretingos kapinyno radiniai atrodo šitaip:

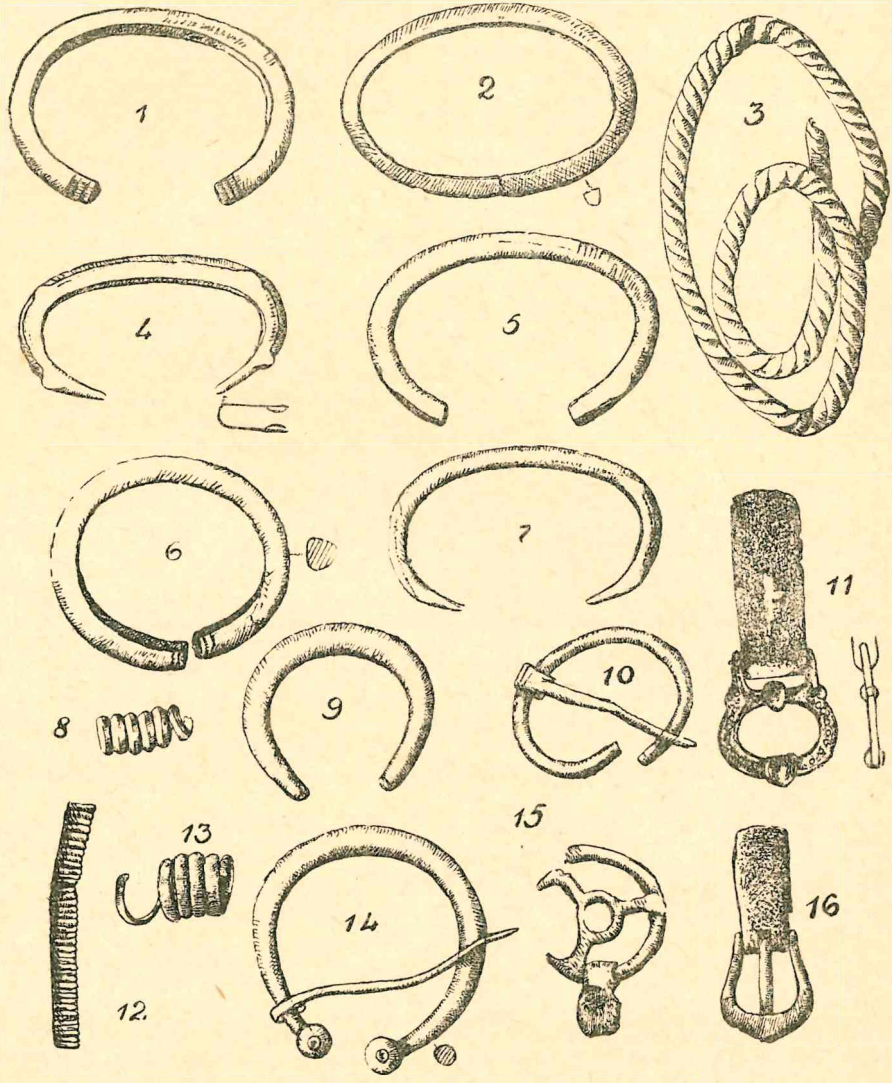

Kretinga

Kiauleikių „Kirminų kalno“ kapinynas

4 km į rytus nuo Palangos, Kiauleikių km. laukuose, Zobernio sklype yra apie 4 km ilgumo ir keliasdešimt metrų platumo neaukšta kalva, vietinių gyventojų kažin kodėl „Kirminų kalnu“ vadinama. Tyrinėjant du kartus iš viso ištirta keliolika degintinių kapų.

Kapų tipai tie patys, kaip ir Pryšmančiuose, tik keliais atvejais duobės sudegintiems numirėliams daug didesnės, o vienu atveju net 1,77 × 2,48 m. Pastebėta ir didesnė tendencija dedamus į kapus daiktus laužyti bei lankstyti. Daiktai ugnyje nėra buvę. Kapų su nedegintais kūnais nerasta. Radinių tarpe užtikau ir ankstybesnių, būtent tautų kėlimosi laikų (žiūr. „Lietuvių Tauta“ 334 pusl. 1, 5, 8, ir II pav.). Kitus XI amž. (G) duodu čia pat.

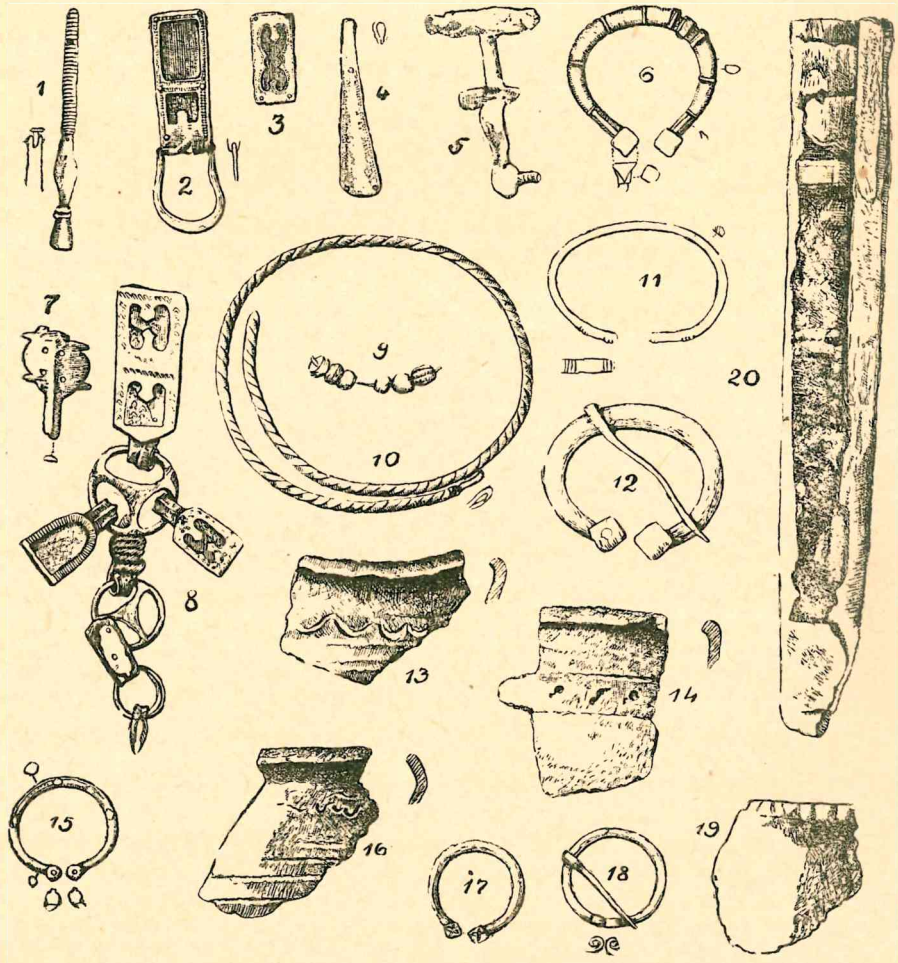

Kiauleikiai

Kartena

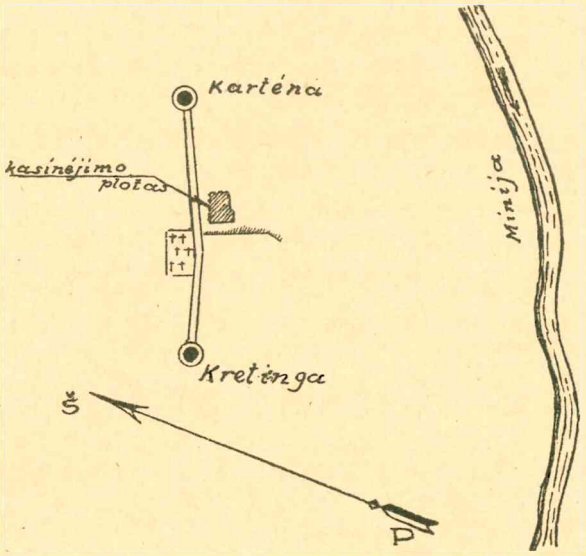

Nuo Kartenos į vakarus, 1 km nuo miestelio, prie pat vieškelio į Kretingą, priešais katalikų kapus, klebonijos žemėje, ištyriau porą neliestų vietų tarp graužo duobių. Užtikau keturis griautinius kapus. Visų duobių kampai apvalainiai.

Kap. 1

Duobės ilgis 2,20 m, plotis 90 cm, gylis 1 m. Griaučiai guli galva į W, kojomis į O, rankos ištiestos paliai kūną. Griaučiai baigia nykti, jų spėjamas ilgis 1,70 m. Karsto lentų bei vinių nepastebėta. Prie kojų galo kirvis ir vienas iečiagalis.

Kap. 2

Duobės ilgis 2,25 m, plotis apie 90 cm, gylis 1,10 cm. Griaučių ilgis apie 1,80 m, galva pakreipta į SW, kojomis į NO, rankos ištiestos paliai kūną. Apie galvą ir krūtinę kelios saujos anglių ir pelenų. Ant kairiosios rankos pirštoplokščias žiedas su plačiu priešakiu.

Kap. 3

Duobės ilgis 2,10 m, plotis apie 90 cm, gylis 1,20 m, kapai apvalainiai, ilgis apie 1,70 m. Griaučiai galva į W, kojomis į O. Smėlyje ties kūno viduriu, rasti trys mažučiai piniginėliai. Vienas varinis — Kryžiuočių Ordino, kitu du labai ploni sidabriniai, berods su stulpais — letuviški. Ant dešiniosios rankos piršto plokščias žiedas su plačiu priešakiu. Prie dešinės šlaunies iečiagalis. Karsto pėdsakų nepastebėta, po griaučiais anglių žymės.

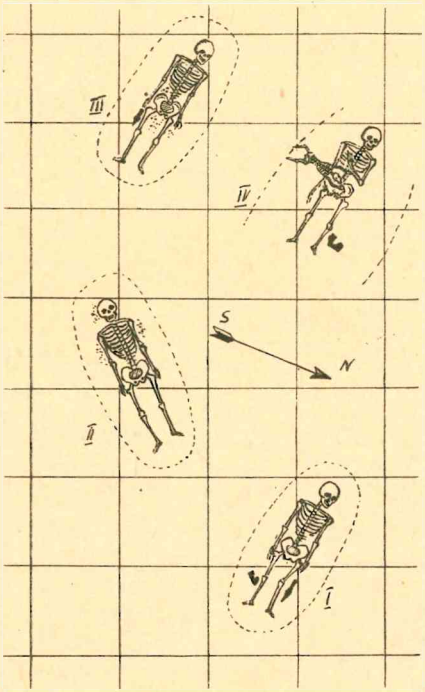

Kap. 4

Duobės ilgis neišaiškintas, plotis 1,50 m. Griaučiai galva į W, kojomis į O, kairioji ranka ant krūtinės, dešinioji ištiesta paliai kūną. Skersai žmogaus griaučių, iš dešiniojo šono, užtikti paguldyto vidutinio dydžio šunies griaučiai. Šunies galva ir priešakinės kojos ant žmogaus pilvo. Užpakalinės kojos remiasi

į duobės šoną. Ties žmogaus kojomis rastas kirvis. Anglių pėdsakų šiame kape nepastebėta.

Smeigtukas kryžmine galvele ir pirmas iš kairės kirvis, gauti iš žmonių, kurie juos rado bekasdami čia graužą.

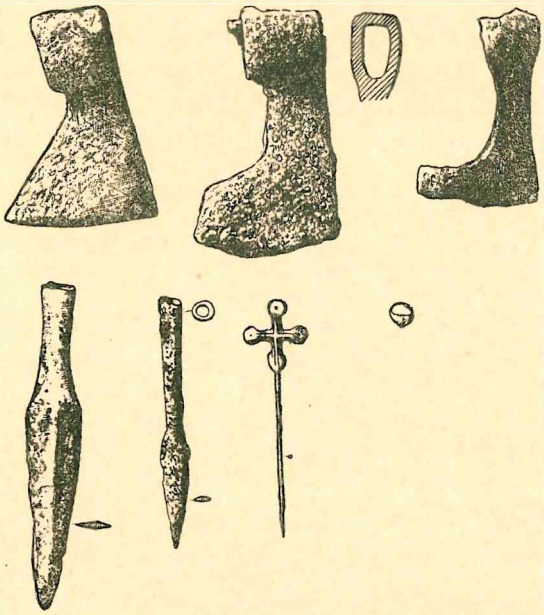

Kartena

Sprendžiant pagal radinius (smeigtukas, kirviai, pinigėliai), kapai turėtų priklausyti X—XIII amž. (G—J).

Mockaičiai

2 km nuo Skomantų, ūkininko Jucio sklype, matyti kelių m aukštumo ir apie 20 qm ploto kalva. Jos paviršių ariant arklas išversdavo pelenų, anglių, o kartais dargi žalvarinių bei geležinių daiktelių. Kadangi ši vieta man atvykus buvo užsėta, tai pasitenkinau rastų čia daiktų supirkinėjimu. Duodu charakteringiausius radinius.

Lankinė segė (3 nr.), pan. į Pryšm. lent. I, 4 parodytą segę, tik ši (Mockaičių) už aną grakštesnė ir senesnė.

Dvi lankinės laiptelinės segės (1, 4 nr. nr.), klotos spaustiniu sidabru, primena Pryšmančių lent. I,6 parodytą segę.

Parodytoji „išpūstais“ galais apirankė padaryta iš plonos sulenktos skardos (5 nr.).

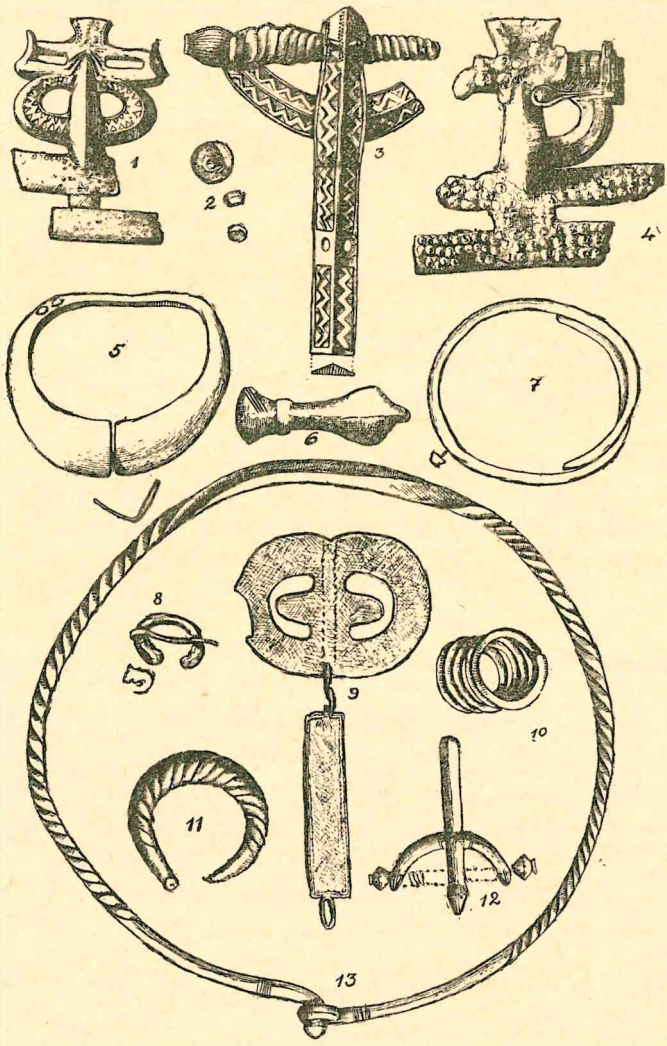

Mockaičiai

Antkaklės įlankoje parodyta prikabinamoji plokštelė (9 nr.). Mockaičių radiniuose matyti VIII amž. (F) daiktų (1, 3, 4, nr. nr.). Kiti vėlyvesni — IX—XII amž. (G—H).

Skomantai

0,5 km į šiaurę nuo Skomantų yra senos to kaimo kapinės. Prie pat kapinių, į pietus nuo jų, didokas žemės plotas beveik ištisai išraižinėtas bulvių rūsiais. Kadangi rūsius bekasant užtikta radinių, tai keliuose rūsių nepaliestuose tarpuose pakasinėjau ir radau abiejų apeigų kapų. Vienam kape radau palaidotą sudegintą vyrą ir žirgo

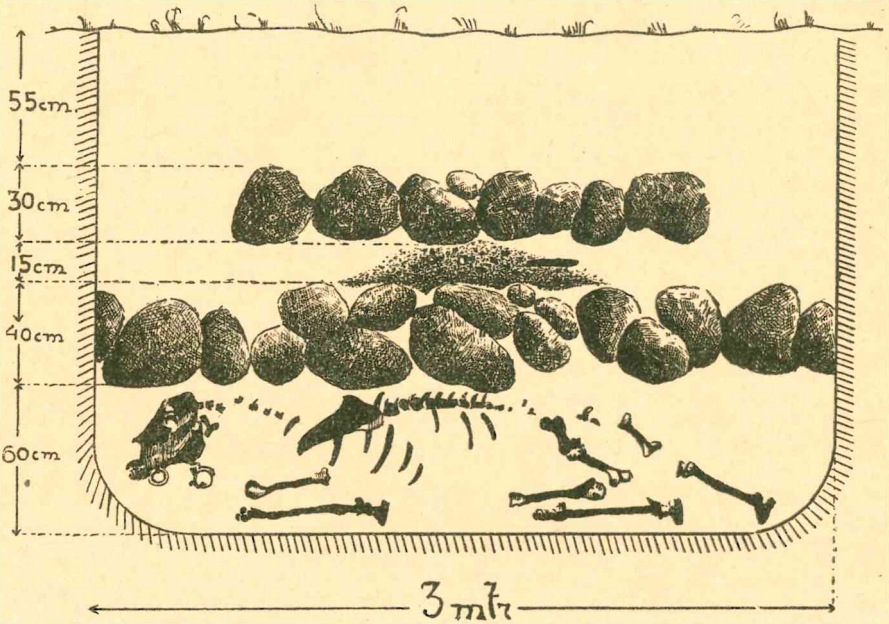

griaučius. Duobė buvusi keturkampė, ilgumo 3 m, o platumo ir gilumo po 2 m, duobės kampai apvalainiai. Duobės dugne, išilgai jos, nugara į viršų ir galva į N tamsiai nudažytame smėlyje rasti nedidelio ant kelių suklupdyto arklio griaučiai. Arklio nasruose žąslai (kapo inv. 1 nr.). Iš abiejų šonų kamanų grandys (2, 5 nr. nr.). Ant galvos kamanų likučiai. Vietomis pastebimi pakaustai iš žalvarinių skardelių (3, 4 nr. nr.). Arklio nugarą jau užpylus smėliu (apie 60 cm nuo dugno), į duobę buvo įleisti akmenys, kiekvienas apie 40 cm skersmens ir jais išgrįstas visas duobės plotas (2 × 3). Ant grindinio pačiame jo centre supilta sudeginto žmogaus kaulų ir anglių apskritas kupstas apie 1 m skersmens ir 15 cm storumo. Degėsiuose rasti keli žmogaus nugarkaulio nariai ir geležinis peiliukas makštyje

(6, 7 nr. nr.). Viršum degėsių kupsto dar kitas mažesnis (2 × 1 m ploto) akmenų grindinys. Ar duobę užpylus buvo dar supiltas ir kauburys — iš dabartinio žemės paviršiaus spręsti negalima*).

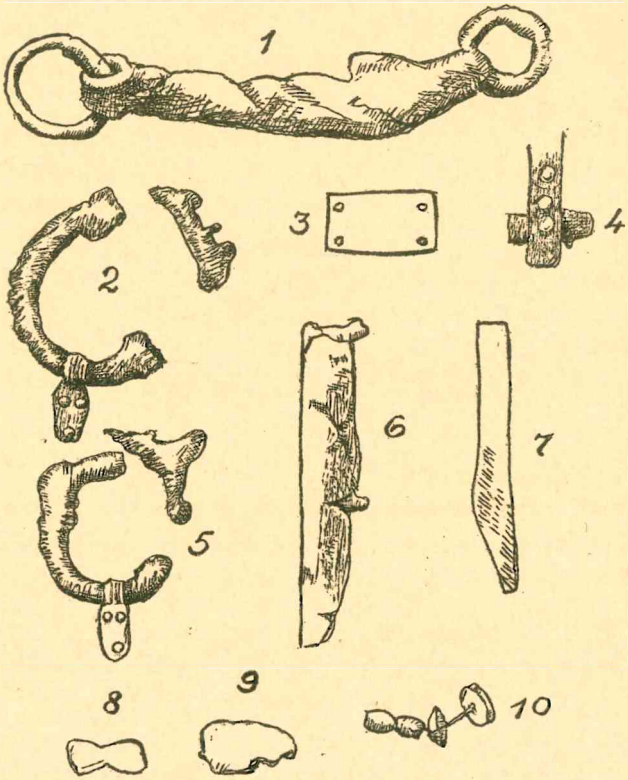

Skomantai

Rūsių tarpuose užtikta dar du degintiniai kapai. Abiem atvejais, arti 40 cm gilumoje, radau po porą akmenų apie 30 cm skersmens, padėtus greta vienas kito. Po akmenimis kelių cm storumo kupstai: vienoje duobėje apie 60 cm, o kitoje apie 30 cm skersmens. Abiejuose kapuose radau po vieną įvijos vielos žiedą, o antrame, be to, dar porą žalvarinių ir gintarinių karolių (10 nr.) ir dvi audeklines sagas (8 nr.). Rūsių tarpe aptikau ir du griautinius kapus. Pirmoji duobė —

*) Engelis Rytprūsiuose aptiko vienu atveju sudegintą lavoną, palaidotą viršum žirgo, kitu — atvirkščiai sudeginto žmogaus likučiai buvo palaidoti duobės dugne, o žirgas viršuje. Jo stebėjimais rasti arkliai buvo irgi maži ir priminė jam dabartinius Lietuvos arklius (tur būt, žemaitukus).

ilgio 2,40 m, pločio 70 cm ir gylis 1,10 m, kampai apvalainiai. Žmogus paguldytas galva į W, kojomis ištiestomis į O, veidas pasuktas į N. Griaučių ilgis 1,40 m. Prie dešiniosios šlaunies rastas peilio gabalas. Aplink griaučius daug pelenų žymių.

Antroji duobė — ilgio 2 m, pločio 80 cm ir gylio 1,10 m, kampai apvalainiai. Griaučiai galva pakreipti į W, kojomis į O. Griaučių ilgis 1,50 m. Ant dešinės rankos įvijos vielos žiedas. Aplink griaučius pastebėta smulkių medžio anglių. Prie griaučių rastos anglys ir pelenai primena Ordino laikus. Engelio stebėjimais kūno deginimo kultui nykstant, numirėliams į karstus barstyta anglys ir pelenai, simboliškai pavaduota nykstąs kūno deginimo kultas. XI—XIII amž. (H—J).

Pociai

Tyrinėtoji vieta yra per 1 km į SW nuo Pocių kaimo. Ir čia pilna rūsių. Kapai abiejų apeigų. Ištirtos griautinių kapų duobės turėjo ilgio iki 2,20 m, platumo iki 1,20 m, o gilumo ne daugiau kaip iki 1,50 m. Griaučiai gulėjo galvomis į W, kojomis į O. Radinių prie griaučių nerasta. Karstų ar lentų nepastebėta. Ištirta rūsių tarpe ir trys degintiniai kapai.

Kap. 1

Duobė apie 1 m skersmens, apskrita, gilumas 1,10 m. Pačiame dugne didelis akmuo. Ant akmens užpilta degėsių krūvelė, kurioje pastebima žmogaus nugarkaulio sudegintų kaulelių.

Kap. 2 ir 3

60 cm gilumoje greta vienas kito du kupstai, kiekvienas apie 50 cm skersmens. Abudu kupstai aplinkui apdėti didelio kumščio didumo akmenimis. Po kupstais čia pat ir dugnas, abejuose atvejuose išgrįstas plokščiai suskaldytais akmenimis. Bendra šių abiejų kapų duobė pailgai apvalainė, apie 1,50 m ilgio.

Parodau šių trijų kapų inventorių. Apirankes matome dviejų rūšių: kitos „išpūstais" galais (14 nr.), sulenktos iš žalvario plokštelės, charakteringos šiaurės vakarų baltų sričiai. Plona lietinė antkaklė, galai sukti su kilpele ir kabliuku (1 nr. pan. Pryšm. lent. V, 2). Dvi lankinės segės (pan. Pryšm. lent. I, 4).

Trečioji segė su plokšteline galvute ir trikampe koja, Skandinavijos kultūros padaras.

Degintinius kapus priskiriu VIII amž. (F).

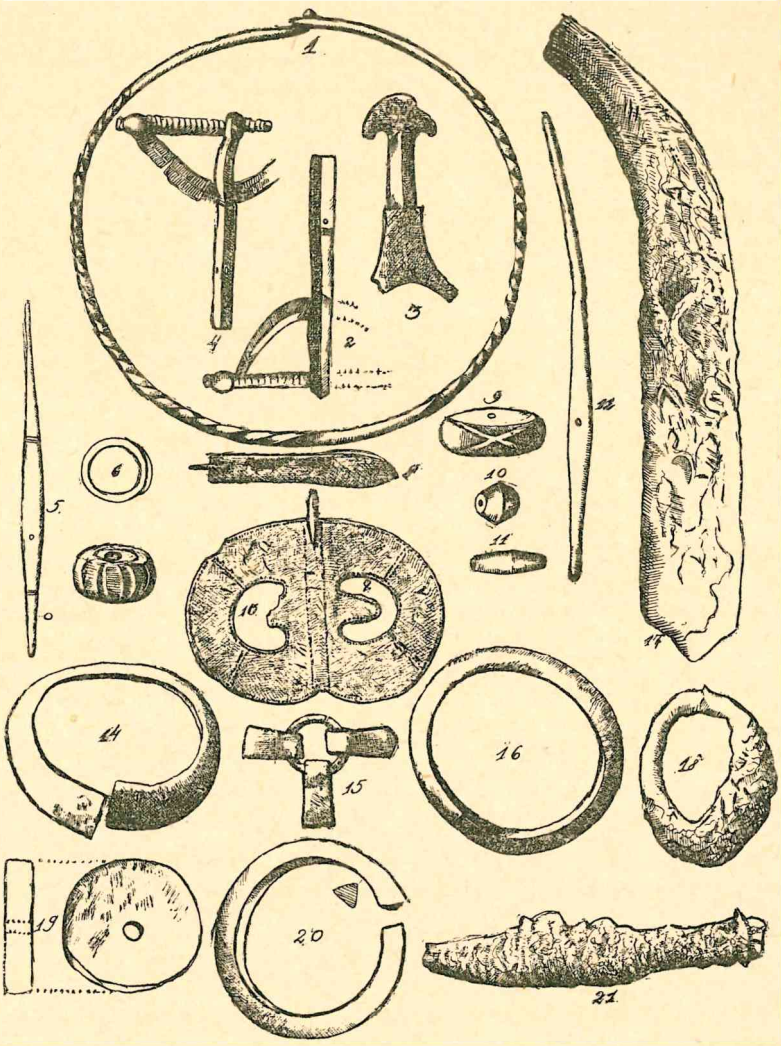

Pociai

Norgėlai

8 km nuo Veiviržėnų miestelio, pamiškėje ties Norgėlų kaimu, ištyriau septynis degintinius kapus. Duobių formos sunkiai aiškinamos; kliudė medžių šaknys ir ribos susiliedavo. Vienu atveju duobė — apie 2 m ilgio, 40 cm pločio ir gilumo apie 80 cm; degėsių kupstai, su de-

gintų žmogaus kaulų likučiais, supilti ant duobių dugno. Kupstai apie 10 cm storumo ir 40 cm skersmens.

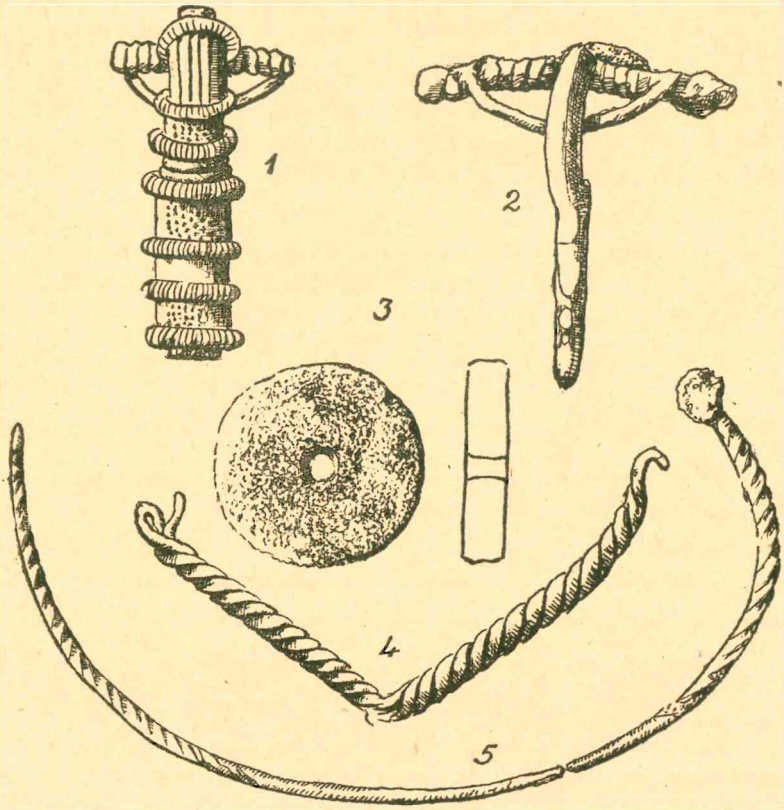

Norgėlai

Daiktų tarpe parodyta žieduotoji lankinė segė charakteringa ne tik savo žiedais, bet ir skirtinga nuo kitų segių adatos užkaba. Ji kilusi ankstyvaisiais Romos laikais ir ilgainiui keisdama savo lytį gyvuoja iki VIII amžiaus.

Ši vėlesnioji žieduotoji segė labiau paplokščia ir žiedų tarpe papuošta spaustiniu sidabru.

Norgėlų lentelėje matyti lankinė segė (2 nr.) VI—VII amž. (D—E), žieduota lankinė segė (1 nr.) VIII amž. (E—F), viena antkaklė (5 nr.) IX amž., o kita (4 nr.) X—XI amž.

Iš to matyti, kad kapams šia vieta naudotasi nuo VII—XI amž. (D—G).

ŽALVARIO ANALIZĖ IR KAI KURIE PRYŠMANČIŲ KAPINYNO DUOMENYS

Fizinės archeologijos uždavinys, metalinių daiktų atžvilgiu, yra cheminiu būdu išaiškinti tiek medžiagos sudėtį, tiek ir paties darbo techniką*). Varis yra seniausiai žmonių pažįstamas metalas, jo randama daug kur pasaulyje. Palaidų vario gabalų auksinė spalva turėjo kristi pirmykščiam žmogui į akį. Toks varis kalamas netrupėjo ir dėl savo minkštumo lengvai lytinamas. Palaido vario ir šiandien gausu Šiaurės Amerikoje ir kitur. Tuo būdu šis varis pirmykščiam žmogui pakeitė akmenį ir iš vario iškalti daiktai imta vartoti vietoje akmeninių dirbinių. Ir pats šios kultūros laikotarpis mūsų vadinamas vario amžiumi. Ilgainiui žmogus beieškodamas palaido vario užtiko ir blizgantį akmenį mūsų chalkopiritu vadinamą, bet šis pasirodė esąs per trapus, netinkamas kalti. Tačiau su ugnies pagelba pirmykštis žmogus sugebėjo ir iš to trupaus akmens išskirti vario medžiagą. Vario pavyzdžiai rodo jame įvairių kitų metalų priemaišų. (S, As, Sb, Ni, Co). Vario amžius aiškiai pastebėtas Vid. Europoje, būtent: Vengrijoje ir Šveicarijoje, gal būt dėl to, kad čia buvo randama ypačiai daug palaido vario. Vario amžiaus metaliniai padargai savo išvaizda labai sutampa su tais pat iš akmens amžiaus. Dėl palaido vario gausumo ir Amerikoje ryškiai pastebimas vario amžius. Vario rūdos chalkopirito pavidale $CuFeS_2 = Cu_2 S + Fe_2 S_3$ turinčios 34,57% Cu + 30,54% Fe. Aptikta: Vokietijoje, Anglijoje (Cornwallis), Švedijoje bei Norvegijoje, Ispanijoje, Urale, Kaukaze, Suomijoje (Pitkaranta), Lenkijoje (Medziana Góra); Graikijoje vario centras buvo Kipro sala (iš čia ir lot. cuprum vardas), o Italijoje Toscana.

Kai dėl alavo, tai nors jo palaido beveik ir neužtinkama, tačiau žmogus jau žalvario amžiuje mokėjo gamintis iš alavo indų ir įvairių pagrąžinimų.

Tokių daiktų, kad ir negausiai, palyginus su vario dirbiniais, bet archeologų rasta ir chemiškai ištirta. Reikia manyti, kad Europos

*) Skinder, Bronza. Peterburg 1908.

gyventojai jau vario amžiuje mokėjo iš alavo akmens arba kasiterito išlydyti švarų alavą. Šis akmuo arba rūda — SnO_2 sudėta iš 78,6% Sn + 21,4% O. Ir šiandien tos rūdos randama Anglijoje (Cornwallis), Suomijoje (Pitkaranta), Bohemijoje ir kitur. Diodorus apie 30 m. pr. Kr. mini alavą vartojant Britanijoje, o Plinijus apie 60 m. po Kr. Luzitanijoje (Portugalija). Tenka manyti, kad pirmykštis žmogus pirmiau susipažinęs su variu ir alavu skyriumi, vėliau pradėjo juos maišyti. Babilonijoje vartota tiek alavas, tiek varis lygiagrečiai. Žmogus, turėdamas reikalo su variu ir su alavu skyriumi, greitai pastebėjo jų tirpstamosios temperatūros skirtumą; pradėjęs jų lydinius jungti pasiekė daug žemesnę vario tirpstamąją temperatūrą, nes alavo ir kitų metalų priemaišai šią vario temperatūrą, kaip šiandien nustatyta, sumažina nuo 1082,1° C. iki 400° C. Iš chemijos žinome, kad tirpstamosios temperatūros mažėjimas priklauso nuo tarpusavio veikimo nedalinamų skiedžiančiojo ir skiedžiamojo (alavo) metalo medžiagų. Šių dviejų metalų lydinys ilgainiui įprasta gaminti ne vien tik siekiant žemesnės tirpstamosios temperatūros, bet ir todėl, kad varis be priemaišo per lengvai oksiduojasi, yra per minkštas ir teduoda nevykusius lydinius. Kadangi jis tirpdamas prisiima dujų CO, H_2, SO_2, o ataušdamas šias vėl išskiria, tai lydinys išeina korėtas. Iš patyrimo ir pagal reikalą alavo buvo maišoma daugiau ar mažiau. Pirmykštis žmogus, vartodamas šių metalų lydinį, alavo priemaišo kiekiui nustatyti greičiausia vadovavosi lydinio spalva, nes pav. 5% alavo priedas palieka variui ryškią geltoną spalvą, o 28% alavo priemaišo daro lydinį beveik baltą. Reikia manyti, kad greitai buvo pastebėtos ir kai kurios žalvario techninės ypatybės. Pav., įkaitintas ir vandenyje atšaldintas žalvaris pasidaro minkštesnis bei lankstesnis ir pasiduoda kalamas, o iš palengvo aušinamas yra kietesnis ir trupesnis. Šitų ypatybių pastebėjimas ir abiejų metalų kiekio pagal reikalą derinimas turėjo ypatingos reikšmės ginklų, įnagių, papuošalų ir šiaip reikmenų gamybai. Žalvariniai dirbiniai pradžioje greičiausia buvo kalami, o vėliau ir liejami. Kaltiniai ir lietiniai dirbiniai archeologų atskiriami pagal lyginamąjį svorį, būtent: paskutinieji paprastai esti lengvesni. Savaime aišku, kad vietomis kaltas lietinis daiktas ne visas tėra vienodo lyginamojo svorio. Pav. lietinės apirankės sustorinti ir kalti galai, bus sunkesni, negu vidurinės jos dalys.

Žalvario gamybos klausimu esama dviejų teorijų: viena, kad lydinyje buvo jungiami varis ir alavas švarūs (prieš tai išskirti iš rūdų), antra — Vibelio, kad buvo maišomos šių dviejų metalų rūdos. Antroji

teorija daugelio laikoma klaidinga, nes žalvarinių dirbinių analizės parodo, kad varis ir alavas sulydyti švarūs. Visų pirma susipažinsime su Bezzenbergerio paskelbtais 96 žalvario analizių duomenimis*) Visi daiktai kilę iš Rytprūsių ir priklauso žalvario amžiui, La Tene'ui ir pokristiniams laikams. Tikslią analizių chronologiją sunku nustatyti ir todėl, kad senajame žalvario amžiuje žalvarinių daiktų neužtikta kapuose, o analizėms teko naudotis vien atsitiktiniais radiniais. Jis neneigia Montelijaus Šiaurės kraštams sudaryto žalvario amžiaus suskirstymo 6-iais laikotarpiais, tačiau Rytprūsiams linkęs būtų jį taikinti su dideliais rezervais, ir žalvario amžių skirsto vien į senąjį ir į naująjį, o naujojo žalvario amžiaus gale ir pirmuosiuose dviejuose pokristiniuose amžiuose jis Prūsuose randa vidurinio La Tene'o kultūros pėdsakų. Kalbėdamas apie Rytprūsių neolito ir senojo žalvario amžiaus santykius Bezzenbergeris jų tarpe pereinamąjį vario amžių laiko neįrodytu; jis pastebi didelį neolito ir senojo žalvario amžiaus kirvukų panašumą. Akmens kirvukai gaminami kartais pagal lygiagrečiai jau vartojamus žalvario kirvukų pavyzdžius ir ženklinami tokiomis žymėmis, kurios galėtų būti pateisintos tik lietiniuose žalvario egzemplioriuose, o ne akmenyje.

Šiaip senojo ir naujojo žalvarių amžiaus kapai panašūs tik savo kauburiais, o apeigomis griežtai skiriasi, pav. senajame žalvario amžiuje laidojama nedegintus kūnus, o naujajame tepažįstamos vien tik deginimo apeigos. Radiniai naujojo žalvario amžiaus kapuose savo išvaizda irgi griežtai skiriasi nuo senojo amžiaus radinių, kurių, kaip anksčiau minėta, nors ir neužtinkama kapuose, tačiau tenka priskirti tik senajam žalvario amžiui. Pagaliau tarp tų dviejų amžių lyg ir susidaro maždaug 200 metų tarpas, kuris lieka neaiškus ir lyg sukelia spėliojimų apie Rytprūsių gyventojų pasikeitimą. Pereinant iš naujojo žalvario amžiaus į laikus po Kristaus, tenka pastebėti didelį jų giminumą, tiek nedegintų kūnų laidojimų, tiek ir kapų inventoriaus atžvilgiu. Skirtumas pasireiškia vien išorine kapų išvaizda, nes po Kristaus kauburiai čia ima nykti. Šitie paskutinieji piltiniai kapai po Kristaus priklausą La Tene'ui.

Pokristiniais laikais Rytprūsių kapai per visą 1000 metų ir iki vėlybųjų stabmeldžių laikų sudaro nenutrūkstamą tos pačios kultūros grandinę. Juose rasti žalvariniai radiniai tiek savo formos, tiek ir

*) Bezzenberger, Analysen vorgeschichtlicher Bronsen Ostpreussens Königsberg 1904.

cheminės sudėties atžvilgiu turi aiškių giminumo pažymių. Žalvarinių daiktų cheminėje sudėtyje prieš ir po Kristaus esama ir skirtumų; jie matyti ir iš Bezzenbergerio sudarytų dviejų lentelių. Pirmoji lentelė A apima senąjį bei naująjį žalvario amžių ir vidurinį La Tene'o laikotarpį — iš viso 44-os analizės. Antroji lentelė B apima laikus po Kristaus, baigiant perijodu H — iš viso 52 analizės.

Bendros abiem lentelėm pastabos būtų šios: sidabro visai nerandama, daugumoje radinių yra geležies, bet labai mažas kiekis (ne daugiau kaip 2%), tai gali būti laikoma nešvarios medžiagos priemaiša. Nikelio pusėje visų daiktų visai nepastebėta ir tik kelis kartus iki 1%. Arseno, kobalto ir antimono abejose lentelėse pastebėti tik pėdsakai.

Alavo lentelėje A rasta kone pusėje visų daiktų ir net iki keliolikos %, o lentelėje B jo kiekis dažniausiai siekia vos 2—3%. Švino lentelėje A keliais atvejais visai nepastebime ir retai jis tesiekia 3%, o lentelėje B jo yra beveik visuose daiktuose ir kartais net iki 8%. Cinko lentelėje A beveik visai nėra, o lentelėje B jo matyti kone visuose radiniuose ir kiekis siekia keliolikos %. Lentelėje A parodytas vienas La Tene'o radinys pagal sudėtį artimesnis naujajam žalvario amžiui, nes jame cinko tėra labai maža, vos 0,4%.

Chronologijos reikalui alavo priemaišas neduoda kurių nors rimtesnių pagrindų. Jo kiekis senajame žalvario amžiuje, reikia manyti, buvo normuojamas nuožiūra ir turėjo reikšmės daiktams ypačiai kalamiems dirbiniams. Analizių duomenis, rodančius alavo mažėjimą po Kristaus bandoma aiškinti jo išgaravimu daug kartų perliejant tą pačią žalvario medžiagą. Ta nuomonė atrodo priimtina, jei prisiminsime, kad variui ištirpti reikia daug aukštesnės temperatūros negu alavui, cinkui ar švinui. Iš to išeitų, kad beanalizuodami daug sykių perlietą žalvarį mes jame minėtų priemaišų rasime mažiau, negu jo buvo pirmykščiame lydinyje. Iš kitos pusės stebėjimai parodo, kad žalvaris gali kiek nustoti ir savo pagrindinės, būtent vario sudėtinės dalies. Bet tas atsitinka ne tiek garuojant lydymo metu, kiek ilgai žalvariui dulėjant. Rytprūsiuose rasti vario medžiagos gabalai (pav., Litausdorfe) parodo, kad žalvaris iš žalios medžiagos buvo gaminamas čia pat vietoje, o Apuolės pylime mano užtikta alavo lazdelė iš dalies tai patvirtina ir mūsų kraštui.

Visus pokristinių laikų radinius Bezzenbergeris, pagal jų cheminę sudėtį, suskirstė chronologijos atžvilgiu į keturias grupes.

Pirmoji grupė (B. I—II amž.)

Sudėtis: varis, cinkas, maža alavo ir švino. Šitos sudėties daiktai visiškai atitinka to paties laikotapio Romos pinigus. Pinigų įsivežta kaip prekės liejimo reikalams. Tai patvirtina dideli tų pinigų kiekiai atsitiktinai iškasami įvairiose Prūsų vietose. Charakteringu Romos pinigų pažymiu kuris atsispindi ir Rytprūsių žalvariniuose daiktuose yra alavo ir švino mažas kiekis, laikotarpyje nuo Augusto iki Marko Aurelijo (180 metų). Tuo pačiu metu Rytprūsių radiniuose atsiranda toks pat kiekis cinko kaip ir Romos laiko piniguose.

Antroji grupė (C—E. III—IX amž.)

Sudėtis: varis, cinkas, alavas, švinas. Šitos sudėties daiktai irgi atitinka Romos valstybės, būtent po Marko Aurelijo laikų pinigus. Šiuo laiku alavo ir švino atsiranda daugiau tiek Romos piniguose, tiek Rytprūsių radiniuose. Po Arkadijaus šių priemaišų kiekis eina mažin.

Trečioji grupė (G ir iš dal. H. X—XII amž.)

Sudėtis: varis, cinkas, švinas, maža alavo. Šios sudėties daiktus Bezzenbergeris bando surišti su vikingų kultūros įtaka ir randa, kad šios grupės radiniai yra gimininginį kai kuriems radiniams ištirtiems Norvegijoje.

Ketvirtoji grupė (H. XI—XIII amž.)

Sudėtis: varis, cinkas, alavas, maža švino. Šios sudėties daiktuose Bezzenbergeris linkęs yra irgi ieškoti kaimynų įtakos, bet dėl duomenų stokos nieko griežtai netvirtina.

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad Bezzenbergeris žalvario sudėties kitimą bent laikais po Kristaus riša su išorinėmis įtakomis: Romos valstybės, vikingų ir pagaliau krikščioniškosios kultūros įtaka.

Šukevičius mano, kad ir Lietuva bus turėjusi santykių su kuriuo nors kraštu, turtingu vario ir cinko. Nei šiaurės nei rytų Europa cinko neturinti, o jo galima gauti vien tik vidurinėje ar vakarų Europoje. Spicynas mano, kad šaltinių šiam importui reikia ieškoti Romoje ar jos provincijoje ties Reinu. Be to, dar reikėtų turėti omeny ir cinko kasyklos Silezijoje. Šukevičius yra paskelbęs 18 analizių daiktų, atrastų Lietuvoje*). Lentelėje jis irgi kreipia dėmesį į cinko priemaišą, pastebimą daugelyje daiktų. Jo cituojama antkaklė iš Pamusės, tipo atžvilgiu, reikėtų priskirti V-jam amžiui po Kristaus, tačiau savo sudėtimi (cinko nėra) ji primena klasiškojo žalvario laikus. Šį prieštaravimą Šukevičius būtų linkęs aiškinti tuo, kad kalbamai antkaklei padirbti buvusi panaudota kadaise importuotų daiktų medžiaga. Panašių prieštaravimų savo daviniuose jis randa ir daugiau. Bezzenbergeris analizuodamas datuotus daiktus, jei netvirtai, tai bent apytikriai siekė sudaryti kiekvienam laikotarpiui charakteringą žalvario sudėties vaizdą, kad juo pasirėmus ilgainiui galėtų jau analizės būdu nustatyti radinių chronologiją. Tačiau jis pats prisipažįsta, kad smulkesniam

*) Wandalin Szukiewicz, Skład chemiczny bronzów przedhistorocznych, znaliezionych na Litwie i Rusi Litewskiej. Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1911—1914.

datavimui šiuo tarpu analizėmis vargu galima pasitikėti. Jis mano, kad tik labai didelis analizių skaičius chronologijai galės tarti reikšmingesnį žodį.

Pasiteiravęs Karaliaučiaus „Prusia" muziejuje sužinojau, kad po kalbamųjų Bezzenbergerio analizių naujų šiuo tarpu ten nedaryta. Sumanęs patyrinėti Pryšmančių radinius ir pasitaręs su Nermanu, Balodžiu, Gaerte bei Engeliu, parinkau 14 daiktų ir žalvario lazdelę rastą ties Šiauliais.

Mano tikslas buvo sužinoti tyrinėjamųjų daiktų sudėtį, palyginti juos sudėties atžvilgiu su gimininigais tipais kaimynuose ir pagaliaus pabandyti išaiškinti, ar iš importuotos ir iš anksto paruoštos liejamosios medžiagos jie buvo sulydinti, ar buvo pagaminti liejant iš sudedamųjų dalių čia pat vietoje.

Man šį darbą baigiant rengti spaudai, archeologijos mėgėjas kunigas Žiogas (gyvena Rudiškiuose, Šiaulių aps.) prisiuntė dviejų vėlyvų liejamųjų formų piešinius, kuriuos parodau 81 pusl.

Abi formos dvipusės, padarytos iš šviesiai pilko akmens. Didesnioji forma rasta Šačių kapuose, Kretingos aps., ar arti jų. Jos močiai: ilgumas 78,5 mm, platumas 76 mm, storumas 22 mm. Antra, mažesnioji, forma rasta Latvijoje greta Indricos bažnytkaimio, Varnavičiuose. Jos močiai: ilgumas 59 mm, platumas 50 mm ir storumas 15 mm.

Nors abiejų formų piešiniai, kunigo Žiogo žodžiais, atlikti nusimanančio žmogaus, tačiau visiškai jų tikslumu vargu galima pasitikėti, nes formų pusės atrodo ne visai viena kitai pritaikintos. Todėl pačios formos reikėtų dar nuodugniau ištirti.

Šių, kad ir vėlyvų laikų, formų radimas galėtų bent iš dalies būti laikomas įrodymu, kad žalv. daiktai buvo liejami čia pat vietoje.

Visuose tirtuose daiktuose išgraviruoti jų inventoriaus nr. nr. arabiškais, o analizės — rymiškais skaitmenimis. Analizės padarytos Finansų Ministerio Tūbelio leidimu dovanai Valstybinėje Technikos-Chemijos Laboratorijoje. Analizės darbą prižiūrėjo ir tvarkė laboratorijos direktorius ir Universiteto chemijos prof. Juodakis. Darbą atliko: chemikai V. Šimkevičius ir Br. Bereckis.

Prof. Juodakis darbo eigą aprašo šiaip:

„gauti iškasenų žalvariniai pavyzdžiai kieto plieno įrankiais buvo nuvalomi nuo viršutinių suoksidintų sluoksnių, arba gręžiami, arba piaunami ir analizei tuo būdu paimta tinkama vidutinė ir be oksidų praba.

Vienai kiekybinei analizei reikia apie 1 g šiuo būdu paruošto žalvario prabos.

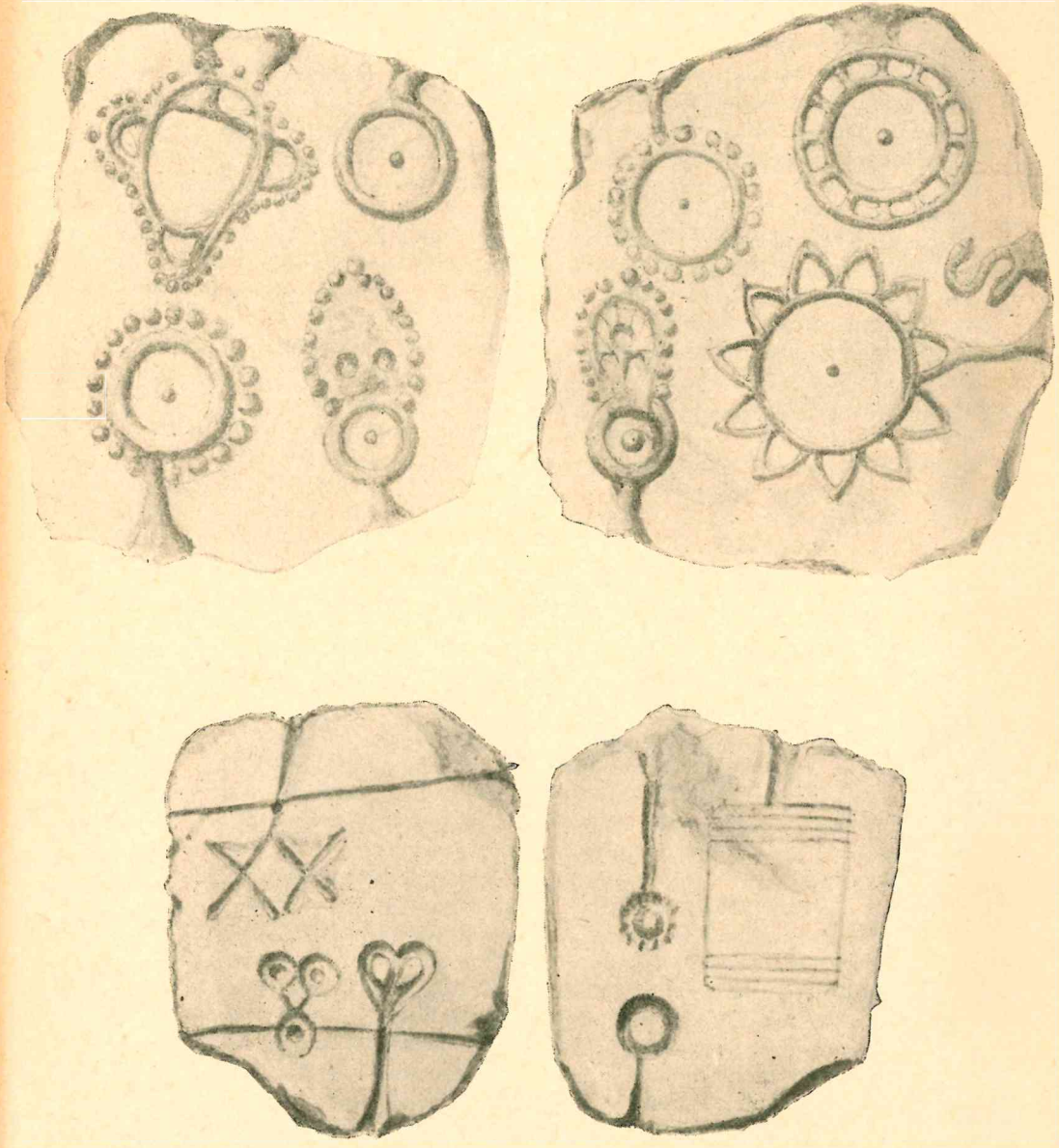

Liejamosios formos

Viršuje iš Šačių (Kretingos aps.), apačioje iš Indricos bažnytk. (Latvijoje)

Tiksliai atsveriama stiklinėj apie 1 g žalvario, apipilama 6 cm^3 HNO_3 d=1,5 ir 3 cm^3 vandens ir uždengiama laikrodžio stiklu. Reakcijai sustojus, šildoma iki virimo, kol tamsiai rudi garai daugiau nebeišsiskiria. Po to praskiedžiama 50 cm^3 verdančio vandens, leidžiama nuosėdoms visiškai nusėsti ir filtruojama. Filtratas išgarinamas sausai, liekanos apipilamos praskiestu HNO_3 ir praskiedžiamos karštu vandeniu. Nusistovėjus nuosėdoms filtruojama. Pirmo ir antro filtravimo nuosėdos turi visą Sn ir Sb su mažu Cu ir Fe priemaišų kiekiu. Nuosėdos deginamos pasvertame tigelyje ir pasveriamos. Tokiu būdu gaunama suma Sn ir Sb oksidų su mažu Cu ir Fe oksidų kiekiu. Oksidai sutrinami agato grūstuve su 6 dal. mišinio iš lygių dalių kalcinuotos sodos ir grynos sieros ir uždengtame farforiniame tigelyje sulydomi. Sulydyta ataušinta masė tirpinama karštame vandenyje. Tamsiai rudas tirpalas, pridėjus Na_2SO_3, iš lėto šildomas, kol įgauna šviesiai gelsvos spalvos, tokiu būdu nusodinami esą priemaišose Cu ir Fe kiekiai sulfido pavidalo. Sulfidai nufiltruojami ir deginami pasvertame tigelyje, gautasis svoris atimamas iš aukščiau gauto bendrojo svorio. Cu ir Fe priemaišose dažniausiai būna tiktai pėdsakų. Į filtratą nuo Cu ir Fe sulfidų, su Sn ir Sb natriosulfostanatų ir natriosulfostibiatų pavidalo, pridedama apie 2 g KOH ir 1 g vynuogių rūkšties. Po to pilama 30% H_2O_2, kol tirpalas nusispalvina ir, pridėjus dar apie 1 cm^3 H_2O_2, virinama tiosulfatams į sulfatus oksidinti ir H_2O_2 pertekliui pašalinti. Į mažai ataušintą tirpalą atsargiai pilama karšto 5 g oksalo rūkšties vandenyje tirpalo. Stipriai užvirinama ir į verdantį tirpalą leidžiama H_2S. Nusėda stibio sulfidas. Nuosėdos filtruojamos, filtratas praskiedžiamas vandeniu, pašarminamas amoniaku ir pridedama acto rūkšties iki aiškios rūkščios reakcijos. Leidžiant H_2S nusėda alavo sulfidas. Filtratas nuo Sn ir Sb turįs Pb, Cu, Zn ir Fe nitratų pavidalo, išgarinamas pridėjus apie 5 cm^3 koncentruotos H_2SO_4. Po to šildoma iki H_2SO_4 garų, ataušinama ir praskiedžiama 60 cm^3 vandens, prisidėjus apie 15 cm^3 alkoholio. Nusistovėjus $PbSO_4$ nuosėdoms, filtruojama ir nuosėdos sudeginamos pasvertame tigelyje, išgarinamos su praskiestu HNO_3, pridėjus 1 lašą koncentruotos H_2SO_4 ir atsargiai šildant iki pašalinamas H_2SO_4 perteklius. Pasveriama $PbSO_4$ pavidalo.

Filtratas nuo $PbSO_4$ šildomas alkoholiui pašalinti, supilamas į matuojamąją kolbą ir paimama jo tam tikra dalis, kad joje Cu būtų nedaugiau kaip 0,2 g. Į paimtą tirpalą pridedama apie 20 cm^3 2 $N.H_2SO_4$ ir leidžiama H_2S. Gautos CuS nuosėdos filtruojamos ir sudeginamos pasvertame tigelyje. Gaunamas vario kiekis CuO pavidalo. Filtratas nuo CuS, pridėjus keletą lašų HNO_3, garinamas H_2S oksidinti ir pašalinti. Pilnai oksidacijai pasiekti pridedama apie 1 cm^3 Br, vandens ir pašalinus Br perteklių nusodinama amoniaku, pridėjus NH_4Cl, geležies Fe $(OH)_3$ pavidalo. Gautos Fe $(OH)_3$ nuosėdos ištirpinamos praskiestame HCl ir antrą kartą nusodinamos amoniaku, nes su pirmą kartą nusodintu Fe $(OH)_3$ galėjo pareiti ir nedidelė Zn dalis. Fe $(OH)_3$ nuosėdos sudeginamos pasvertame tigelyje. Gaunamas Fe kiekis yra Fe_2O_3 pavidalo. Abu filtratai sujungiami ir išgarinami iki 150 cm^3 tūrio. Parūkštinama praskiestu HCl iki silpnos rūkščios reakcijos ir pridėjus $(NH_4)_3PO_4$ tirpalo nusodinamas cinkas Zn $(NH_4)PO_4$ pavidalo. Nuosėdos filtruojamos į pasvertą Gučo tigelį ir džiovinamos 100—105° C iki pastovaus svorio.

Ni ieškomas filtrate nuo CuS, pašalinus H_2S, dimetilglioksimo pagalba.

Esant As pėdsakams jis nustatomas filtrate nuo $PbSO_4$ Maršo aparato ir Gutzeito reakcijos pagalba".

1. Pryšmančių invent. Nr. 420, atsit. radin.

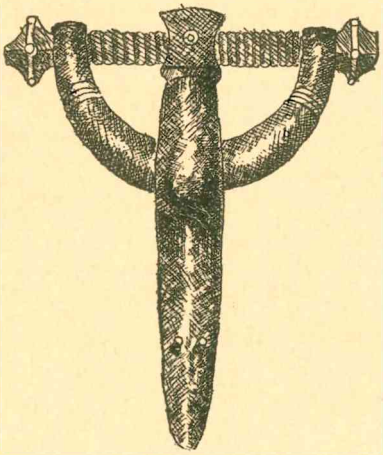

Lankinė segė su siaura kojele ir žalčio galvutėmis. (F).

Vario (Cu)	77,4
Cinko (Zn)	17,5
Švino (Pb.)	0,6
Alavo (Sn.)	4,2
Stibio (Sb)	
Geležies (Fe)	pėds.
Arseno (As)	—
Nikelio (Ni) ...	pėds.

Patina tamsiai žalios spalvos. Medžiaga kiaurai oksiduota. Panaši segė rasta 44 kape.

II.

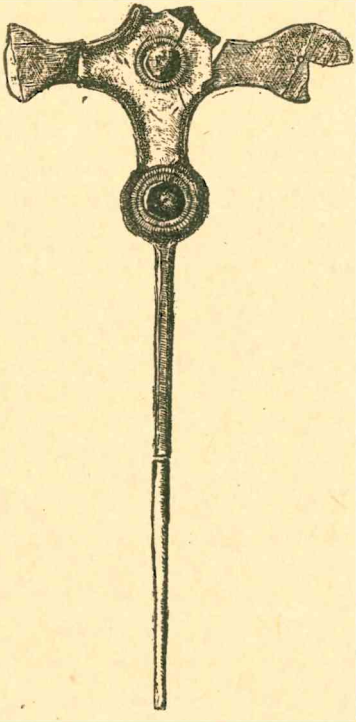

2. Invent. Nr. 254, kap. 60

Kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru. (F). Ištirta kojelė.

Vario (Cu)	86,8
Cinko (Zn)	9,5
Švino (Pb.)	0,9
Alavo (Sn)	2,2
Stibio (Sb)	—
Geležies (Fe)	0,3
Arseno (As)	—
Nikelio (Ni)	—

Patina nešvarios žalios spalvos, skersinis piūvis geltonai auksinės spalvos. Šis smeigtukas gali būti lyginamas su Bezzenbergerio smeigtu, pažymėtu analizėje 85. Jo galvutė kryžminė, o sudėtis šitokia: vario 78,5, cinko — 12,8, švino — 5,0, alavo — 1,0, geležies — 0,9.

3. Invent. Nr. 271, kap. 65

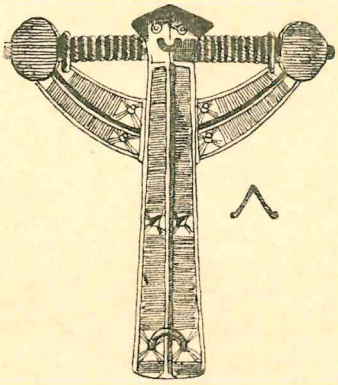

Lankinė segė, period. G.

Vario (Cu)	80,8
Cinko (Zn)	13,6
Švino (Pb)	1,1
Alavo (Sn.)	3,8
Stibio (Sb)	
Geležies (Fe)	0,5
Arseno (As)	—
Nikelio (Ni)	—

Tamsiai žalia patina, piūvis geltonos auksinės spalvos.

4. Invent. Nr. 272, kap. 65

Pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis, lankas į galus plonėja (G).

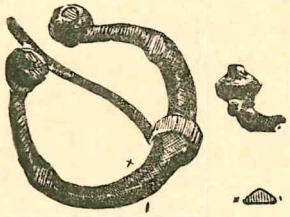

Vario (Cu)	67,0
Cinko (Zn)	12,8
Švino (Pb)	17,4
Stibio (Sb)	1,6
Alavo (Sn.)	
Geležies (Fe)	0,5
Nikelio (Ni)	—

Nešvariai žalsva patina, piūvis geltonos auksinės spalvos. Šią segę galima lyginti su panašia, Bezzenbergerio parodyta analizėje 83, kurios sudėtis šitokia: vario 84,1, cinko 9,4, švino — 4,1, alavo — 1,9, geležies — 0,3.

5. Invent. Nr. 333, kap. 42

Apskriti, iš šonų suplokštinti, žalvariniai karoliai (G).

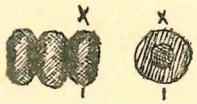

Vario (Cu)	76,0
Cinko (Zn)	14,9
Švino (Pb)	8,2
Alavo (Sn)	pėds.
Stibio (Sb)	0,3
Geležies (Fe)	0,2
Arseno (As)	—
Nikelio (Ni) ...	pėds.

Tamsiai mėlyna patina, piūvis šviesios auksinės spalvos. Šį karolį galima būtų palyginti su Grewingko „Heidnische Gräber" ištirtu karoliu, rastu keli km. nuo Pryšmančių Dimitravo kapinyne, kurio sudėtis šitokia: vario 83,07, cinko — 2,70, švino — 2,81, alavo — 11,54, geležies — 0,06.

6. Invent. Nr. 315, kap. 68

Pasaginė segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis, pusapvalio skersinio piūvio, papuošta septyniais iškilais pusžiedžiais. Iš abiejų segės liežuvėlio lizdo pusių iškili rageliai. (G).

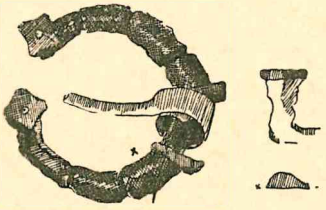

Vario (Cu)	89,0
Cinko (Zn)	6,0
Švino (Pb)	3,9
Alavo (Sn)	0,8
Stibio (Sb)	—
Geležies (Fe)	0,2
Arseno (As)	—
Nikelio (Ni)	—

Nešvari žalsva patina, piūvis raudonai geltonos spalvos. Šią segę galima būtų palyginti su kiek panašia sege penkiarage galvute, parodyta Bezzenbergerio analizėje 84, kurios sudėtis šitokia: vario — 83,0, cinko — 9,7, švino — 5,1, alavo — 1,8, geležies — 0,3.

7. Invent. Nr. 316, kap. 68

Pasaginė segė, skersinis piūvis apvalainis, galai žymiai pastorinti papuošti trimis pusžiedžiais. (G.).

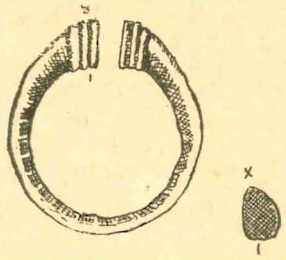

Vario (Cu)	81,5
Cinko (Zn)	12,1
Švino (Pb)	5,9
Alavo (Sn.)	—
Stibio (Sb)	pėds.
Geležies (Fe)	0,3
Arseno (As)	—
Nikelio (Ni)	—

Vietomis nešvari, o vietomis švelni žalia patina, piūvis geltonos auksinės spalvos.

8. Invent. Nr. 99, kap. 27

Lankinė laiptelinė segė, klota spaustiniu sidabru, išsigimusi (G).

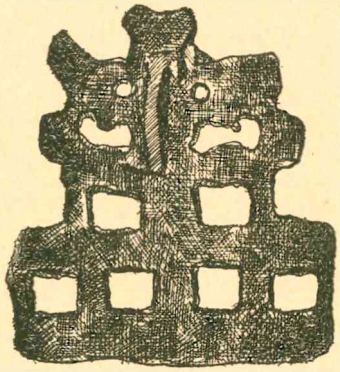

Vario (Cu)	96,1
Cinko (Zn)	—
Švino (Pb)	1,7
Stibio (Sb)	1,6
Alavo (Sn.)	
Geležies (Fe)	0,1
Arseno (As)	—
Nikelio (Ni)	—

Nešvari, žalia patina, piūvis raudonai geltonos varinės spalvos.

9. Invent. Nr. 108, kap. 29

Iš trijų vielų suvyta antkaklė; jos gale kilpelė. (G).

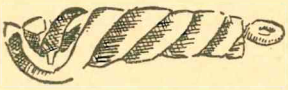

Vario (Cu)	75,7
Cinko (Zn)	12,0
Švino (Pb)	6,5
Alavo (Sn)	5,3
Stibio (Sb)	—
Geležies (Fe)	0,2
Arseno (As)	—
Nikelio (Ni)	—

Švelni melsvai žalsva patina, piūvis šviesiai geltonos auksinės spalvos. Šią antkaklę galima būtų lyginti su antkakle Bezzenbergerio pažymėta analizėje 93, kurios sudėtis šitokia: vario — 85,6, cinko — 11,3, švino — 0,8, alavo — 1,6, geležies — 0,5. Taip pat ją galima būtų lyginti ir su Grewingko jo minėtame veikale pažymėta panašia antkakle (iš Dimitravo), kurios sudėtis šitokia: vario 81,14, cinko — 11,94, švino — 5,24, alavo — 1,95, geležies — 0,25.

10. Invent. Nr. 419, Pryšmančių kapinyno atsitiktinis radinys

Apirankė plokščiu kaspininiu lanku, plokščiomis trikampėmis gyvulio galvutėmis. (G).

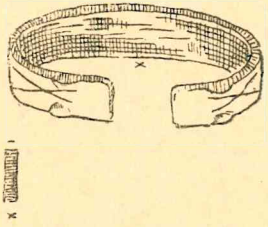

Vario (Cu)	74,7
Cinko (Zn)	12,1
Švino (Pb)	11,3
Alavo (Sn.) .... / Stibio (Sb)	1,3
Geležies (Fe)	0,5
Arseno (As)	—
Nikelio (Ni)	—

Nešvari tamsiai žalia patina, piūvis šviesios auksinės spalvos. Ši apirankė galima lyginti su Bezzenbergerio panašia apiranke, parodyta analizėje 88, kurios sudėtis šitokia: vario — 82,6, cinko — 13,4, švino — 3,1, alavo — 0,5, geležies — 0,2, nikelio — pėds.

11. Invent. Nr. 399, kap. 49

Pasaginė segė, vyta, atriestomis žalčio galvutėmis. (G).

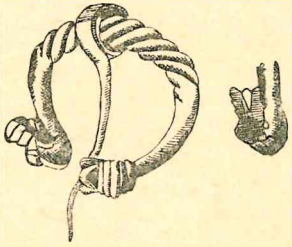

Vario (Cu)	69,9
Cinko (Zn)	12,2
Švino (Pb)	14,5
Stibio (Sb)	3,2
Alavo (Sn.)	
Geležies (Fe)	pėds.
Arseno (As)	pėds.
Nikelio (Ni)	—

Švelni žalia patina, piūvis šviesiai geltonos auksinės spalvos. Galima būtų lyginti su Bezzenbergerio atriestomis galvutėmis sege, parodyta jo analizėje 82, kurios sudėtis šitokia: vario — 78,4, cinko — 16,4, švino — 3,2, alavo — 0,9, geležies — 0,9.

12. Invent. Nr. 412, atsit. Pryšmančių kapin. radin.

Penkiakampė diržo sagtis. (G).

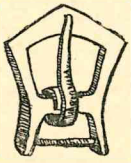

Vario (Cu)	72,3
Cinko (Zn)	8,4
Švino (Pb)	16,0
Stibio (Sb)	2,4
Alavo (Sn.)	
Geležies (Fe)	0,6
Arseno (As)	—
Nikelio (Ni) ...	pėds.

Švelni melsvai žalia patina, piūvis šviesiai geltonos aukso spalvos.

13. Invent. Nr. 79, kap. 52

Apirankės vidurinioji lanko dalis pakraščiais papuošta „virvinio“ rašto lygiagretėmis, išorinė — skersiniais ranteliais, galuose rantytos gyvulio galvutės. Piūvis trikampis (G—H).

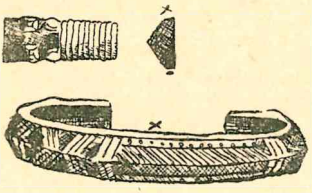

Nikelio (Ni)	—
Vario (Cu)	80,4
Cinko (Zn)	11,6
Švino (Pb)	5,0
Stibio (Sb)	2,5
Alavo (Sn.)	
Geležies (Fe)	0,3
Arseno (As)	—
Nikelio (Ni) ...	pėds.

Vietomis nešvari, o vietomis švelni tamsiai žalia patina; piūvis šviesiai geltonos auksinės spalvos.

14. Invent. Nr. 315, kap. 79

Apirankės galuose rantytos gyvulio galvutės, skersinis piūvis trikampis. (H).

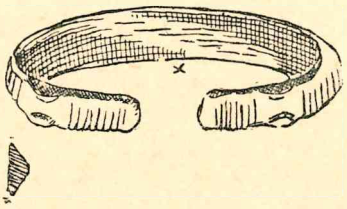

Vario (Cu)	83,2
Cinko (Zn)	10,5
Švino (Pb.)	5,7
Alavo (Sn.)	pėds.
Stibio (Sb)	
Geležies (Fe)	0,4
Arseno (As)....	pėds.
Nikelio (Ni)	—

Nešvari tamsiai žalia patina, piūvis raudonai auksinės vario spalvos. Šią apirankę galima lyginti su Bezzenbergerio pažymėtąja analizėje 85. Jos sudėtyje yra: vario — 82,6, cinko — 13,4, švino — 3,1 alavo — 0,5, geležies — 0,2 nikelio — pėdsakai.

15. Invent. Šiaulių kraštotyros muz. inv. Nr. 1986

Šiaulių miesto apylinkės atsitiktinis radinys.

Žalvario lazdelė 28 cm ilgio. Lazdelės vidurio skersinis piūvis trikampis; galai susiaurinti, pusiau apvalainio skersinio piūvio.

Vario (Cu)	73,6	Stibio (Sb)	—
Cinko (Zn)	26,1	Gelež. (Fe)	pėds.
Švino (Pb)	0,1	Arseno (As)	pėds.
Alavo (Sn)	pėds.	Nikelio (Ni)	—

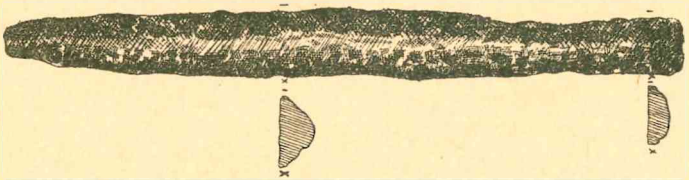

Paviršius nelygus, tamsiai žalios nešvarios spalvos; piūvis šviesiai geltonos auksinės spalvos.

Čia duodu lentelėje visų analizių duomenis, suskirstydamas analizuotus daiktus tipologijos atžvilgiu periodais: F, G, G/H, H.

Žalvario medžiagos gabalas, kaip atsitiktinis radinys iš Šiaulių apylinkės, parodytas skyrium ir nė vienam periodui nepriskirtas.

Pryšmančiai

Analiz. Nr. Nr.	Varis Cu	Cinkas Zn	Švinas Pb	Alavas Sn	Stibis Sb	Gelež. Fe	Arsenas As	Nikelis Ni	Period.
I	77,4	17,5	0,6	4,2	—	pėds	—	peds.	F
II	86,8	9,5	0,9	2,2	—	0,3	—	—	
III	80,8	13,6	1,1	3,8	—	0,5	—	—	G
IV	67,0	12,8	17,4	1,6		0,5	—	—	
V	76,0	14,9	8,2	pėds.	0,3	0,2	—	pėds.	
VI	89,0	6,0	3,9	0,8	—	0,2	—	—	
VII	81,5	12,1	5,9	—	pėds.	0,3	—	—	
VIII	96,1	—	1,7	1,6		0,1	—	—	
IX	75,7	12,0	6,5	5,3	—	0,2	—	—	
X	74,7	12,1	11,3	1,3		0,5	—	—	
XI	69,9	12,2	14,5	3,2		pėds.	pėds.	—	
XII	72,3	8,4	16,0	2,4		0,6	—	pėds.	
XIII	80,4	11,6	5,0	2,5		0,3	—	pėds.	9/H
XIV	83,2	10,5	5,7	pėds.	pėds.	0,4	pėds.	—	H
XV	73,6	26,1	0,1	pėds.	—	pėds.	pėds.	—	

Kaip matyti iš jos duomenų, vario (Cu) kiekis svyruoja tarp 69,9 ir 96,1. Cinkas (Zn) svyruoja tarp 6,0 ir 17,5, o vienu atveju (VIII) jo visai nerasta. Žalvario gabale iš Šiaulių apylinkės cinko kiekis siekia 26,1. Švinas (Pb) svyruoja tarp 0,6 ir 17,4. Vario gabale jo užtikta labai mažas kiekis, būtent: 0,1. Alavo (Sn) vienu atveju visai nerasta (VII), o daugiausia 5,3%. Stibio (Sb) rasta tik vieną kartą (V) 0,3%. Geležies dviem atvejais (I ir XI) rasta tik pėdsakų, o daugiausia 0,6%. Arseno (As) ir nikelio (Ni) keliose analizėse pastebėti tik pėdsakai.

Lentelė parodo, kad varis visuose radiniuose sudaro pagrindinę lydinio masę. Visuose radiniuose, išskyrus vieną (VIII), rastasis cinkas aiškiai sako, kad turime reikalo su laikais po Kristaus, nes pagal Bezzenbergerio lentelę A žalvario radiniuose iki Kristaus cinko beveik visai neužtinkama. Analizėje VIII parodytas radinys (laiptelinė segė) pagal savo sudėtį galėtų priklausyti laikams prieš Kristų, nors tipo atžvilgiu gali būti priskirtas VIII-jam amžiui po Kristaus. Tenka manyti, kad jis yra perlietas iš kokio nors daikto ar medžiagos, pagamintos dar prieš Kristų. Šiaulių radinys (XV) dėl žymaus cinko kiekio (26,1%) turėtų būti priskirtas laikams po Kristaus, o dėl menko alavo ir švino priemaišo galėtų būti laikomas lydiniu, pagamintu iš sutirpytų Romos pinigų, kilusių iš Augusto-Marko Aurelijaus laikų (180 m.), nes šiame laikotarpyje alavo ir švino Romos piniguose užtinkamas mažas kiekis, ir galima laikyti nešvariu priemaišu.

Dabar palyginsime Pryšmančių kapinyno analizių duomenis, pagal laikotarpius, su Rytprūsių duomenimis, paskelbtais Bezzenbergerio. Imame abiem atvejais vidutinius skaičius. Vidutiniam skaičiui nustatyti periodui G nesinaudota išimtiniais analizės VIII duomenimis.

	Varis Cu	Cinkas Zn.	Švinas Fb.	Alavas Sn.	Stibis Sb.	Geležis Fe.	Arsen. As.	Nikelis Ni.	Periodas
Pryšmančiai . .	82,1	13,5	0,75	3,2	—	0,15	—	pėds.	F.
Rytprūsiai, pagal Bezzenbergerį .	75,1	15,5	5,3	2,3	—	0,7	—	—	VIII-X amž.
Pryšmančiai . .	78,3	11,5	8,65	2,2	0,15	0,33	pėds.	pėds.	G.
Rytprūsiai	81,0	13,1	3,9	1.4	—	0,48	—	—	X-XI amž.
Pryšmančiai . .	80,4	11,6	5,0	2,5	—	0,3	—	pėds.	G ir H
Rytprūsiai	85,3	10,6	2,0	1,9	—	0,27	—	0,066	X-XIII amž.
Pryšmančiai . .	83,2	10,5	5,7	pėds.	pėds.	0,4	pėds.	—	H.
Rytprūsiai	86,7	10,4	0,36	3,3	—	0,43	—	pėds.	XI-XIII amž.

Pryšmančių ir Rytprūsių analizių palyginamieji skaičiai ypačiai vaizdžiai parodo jų žalvario dirbinių cheminį giminingumą. Gal tik švino kiekis, pradėjus vikingų laikais (G), Pryšmančių radiniuose yra didesnis negu Rytprūsiuose. Galima pasakyti, kad apskritai cheminė mūsų žalvarinių iškasenų sudėtis visai sutinka su tų pačių laikotarpių Rytprūsių žalvarinių daiktų chemine sudėtimi. Tiesa, jų tarpe pasitaiko ir skirtumų, bet ir pačiuose Rytprūsiuose tie skirtumai matyti iš Bezzenbergerio lentelės B. Dėl medžiagos vėlybesnių, ypač VIII iki XIII, laikotarpių ir Bezzenbergerio įdomus darbas maža ką tepaaiškina. B. tik spėlioja, kad medžiaga galėjo būti į mūsų Pabaltijį atgabenta iš Skandinavijos, bet ir tas pasakymas tėra šiuo tarpu hipotezė. Gyvą susidomėjimą mano analizėmis parodė Nermanas, kuris pažadėjo tirti panašius tipologijos atžvilgiu daiktus ir Švedijoje. Pati žalvario sudėtis Švedijoje ir Lietuvoje, palyginus ją atitinkamuose laikotarpiuose, turėtų ir šiuo atžvilgiu nušviesti mūsų santykius su Skandinavija. Kad ir nedideliu laimėjimu tenka laikyti vėlivesnių liejamųjų formų radimą.

GELEŽIS

Sunku pasakyti, kiek geležies daiktų buvo importuojama iš svetur, išskyrus tuos atsitikimus, kur įvežti ginklai (pav., vikingų kardai) turėjo ypatingai charakteringų savo kilmės žymių (raštai). Spicyno surinktoje medžiagoje minima Lietuvoje ir ginklų gaminimas iš geležies rūdos. Galima manyti, kad baltai patys sau ginklus gaminosi, kartais pasinaudodami importuotais pavyzdžiais. Charakteringus IX—XIII amž. iečiagalius, kirvius, peilius, kardus, žeberklus, žąslus parodžiau Pryšmančių kasinėjimų galežinių daiktų lentelėje, o šia proga parodau Apuolėje rastų strėlių antgalių pavyzdžius. Apačioje matyti ir Apuolėje rasta alavo lazdelė, ištirta mūsų Valstybinėje Technikos-Chemijos Laboratorijoje.

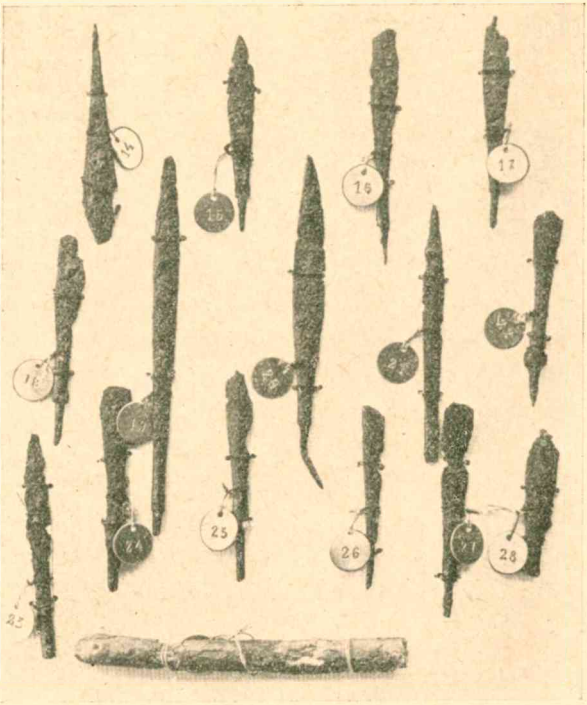

Geležiniai vilyčgaliai ir alavo lazdelė
rasti Apuolės pylime

Apie geležies gaminimą Lietuvoje mano paklaustas geologas Pr. Jodelė pasisako šiaip:

Kaip gamindavo geležį senovėje kituose kraštuose (senovės Romoje, Vokietijoje ir k.) yra tikrų žinių ir aprašymų. Lydydavo tiesiog iš rūdos, dažniausia iš raudonosios geležies rūdos ar iš balų-pievų rūdos, kuri paprastai randama žemės paviršiuje ir, palyginti, lengvai ir neperdideliame karštyje atgaivinama — dezoksiduojasi (esant anglio). Primityvinė geležies ir plieno gamyba yra labai sena (apie 4500 met.) ir žinoma žmonijai net seniau kaip žalv. gamyba. Geležį (ar plieną) senovėje iš rūdos gamindavo paprastose krosnyse ar net ir laužuose. Rūdą apkraudavo medžio angliais, užkurdavo ir karščiui didinti pūsdavo orą dumtuve. Nedideliame karšty (apie 1000°), kurį galėjo pasiekti deginant primityviniu būdu medžio anglį, rūda sukepdavo, kiek apsilydydavo ir dėl degančių anglių įtakos dalinai virsdavo geležimi (gaivinimo procesas). Išimta iš krosnies sukepusi, susiliejusi, bet išakijusi masė buvo kalama pašalinti įmaišams — gargožei. Kaitinimo ir kalimo operaciją tekdavo pakartoti kelis kartus. Kadangi tokioms dirbtuvėms reikėjo nemaža jėgos dumtuvėms sukti ir kūjui kilnoti, tai dirbtuves statydavo dažnai prie upių ir naudodavosi vandens jėga. Tokių senovės dirbtuvėlių pėdsakai-likučiai nepasisekusios ar neužbaigtos gaminti medžiagos, — kiek atgaivinta rūda arba gamybos atmatos — gargožė arba zindros. Žinoma, didelių kiekių tokių liekanų nerandama — laikas visa keičia, naikina.

Panašių geležies dirbtuvėlių liekanų galima aptikti ir pas mus Lietuvoje; man jų teko matyti Kazlų kaimelyje (3—4 km nuo Kazlų stoties), Višakio Rūdoje ir Ūtoje, ties Rudnia, Dusmenų parap. Šitose, gal ir kitose, vietose galima rasti zindrų arba sukepusių apdegintos rūdos gabalų. Yra pasakojimų apie buvusias tose vietose geležies dirbtuves; senesni žmonės pasakoja, kad jų tėvas ar senelis dar atsimindavęs dirbtuvę. Taigi, kad Lietuvoje seniau būta primityvinių geležies dirbtuvių rodo: 1. žmonių pasakojimai, 2. dirbtuvių liekanos — sukepusi rūda ir zindros, 3. nors ir nedideli klodai geležies rūdos tose vietose, bet primityvinei dirbtuvei pakankami, 4. pakankamas kiekis miškų angliams, 5. literatūra, „Materialy dlia Geografiji i Statistiki Vilenskoj gub. 1858 g.

Apie geležies gaminimą Lietuvoje buvo rašyta „Kosmose" 1922 m. (4—5 sąs.).

PRYŠMANČIŲ IŠKASENŲ RAŠTAI

Visų Pryšmančiuose iškastų daiktų raštai yra geometriniai, jie sudaryti iš taškų, kirčių, brūkšnelių, tiesiųjų linijų, rutuliukų, kampų, trikampių, lygiagretainių. Tie raštų elementai atitinkamose daiktų plokštumose išdėstyti ritmo ir simetrijos principais. Šitokios rūšies raštai laikomi seniausiais žmogaus grožio pajautimo reiškiniais. Jie kartojasi amžių amžiais ir dabar dar vartojami primityvinės kultūros tautų. Lietuvos liaudies daugumas tų raštų elementus vartoja ir šiandien įvairiuose medžio ir metalo dirbiniuose, keramikoje, audiniuose.

Tas raštas, kurio vienas kitas motyvas, kaip pavyzdžiui lygiagretainis, kildinami iš senovės religijos bei mistikos, šiandien mums yra grynai abstraktiškas. Jo charakteringiausia savybė — paprastumas, kuris savo forma neturi nieko bendra su realiniu pasauliu. Dėl Pryšmančių kapinyno radinių raštų bendro charakterio galima pasakyti, kad per keturis amžius (IX—XII amž.) ypatingo jų elementų gausėjimo nepastebima, tačiau tų pačių motyvų vartojime žymi įvairesnė kombinacija. Todėl X—XI amžiaus raštai (raštų lent. II. pav. 1, 7) atrodo daug įvairesni, negu IX amžiaus (raštų lent. II. pav. 8, 9). Jie ir techniškai tobulesni, sąmoningiau sukomponuoti ir švariau atlikti.

Tarp Pryšmančių raštų ir mūsų laikų lietuvių liaudies meno Ign. Šlapelis randa dvi pagrindines analogijas. Viena jų — raštų abstraktiškumas. Kaip Pryšmančių kapinyno gadynėje, taip ir šiandien mūsų liaudies vartojami raštai abstraktiniai, geometriniai arba stipriai sugeometrinti.

Antra analogija — graikiškai-itališkas kompozicijos būdas: puošiamasis daiktas nedengiamas be sistemos raštais perdėm, kaip kad daro rytų tautos, pav., kiniečiai, japonai, bet pirma pažymima daikto konstruktyvinės dalys ir kiekviena jų logiškai papuošiama (raštų lent. I. pav. 2—5, 7; II. pav. 7.). Šitos Pryšmančių radinių raštų kompozicijos tradicijos mūsų liaudies mene ir šiandien tebėra gyvos.

P. Galaunė, lygindamas Pryšmančių radinių raštus su dabar vartojamais mūsų liaudies meno raštais, pav., keramikoje, medžio dirbiniuose, audimuose, dekoratyvinėje tapyboje randa nemaža panašumo ir detalėse.

Kai kurių radinių raštai (raštų lent. I. pav. 1, 3; II. pav. 9, 10) turi vadinamąjį „virvinį" raštą. Panašiu būdu jis yra vartojamas mūsų liaudies medžio dirbiniuose (varpstėse, prievarpstėse, riešutų spaustukuose), būtent: trumpesnės ar ilgesnės statmenos bei įstrižos lygiagretės linijos dviejų išilginių lygiagrečių linijų tarpe (raštų brėž. I. 1—7). Technikos atžvilgiu šis raštas vadinamas kontūriniu. Ši technika Pryšmančių iškasenose dominuoja.

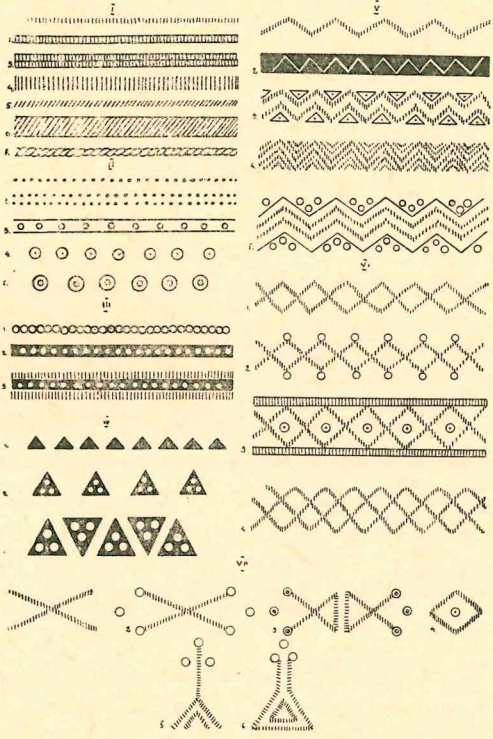

Raštų brėžiniai

Kai kurie piešiniai turi „dantinį" raštą (raštų lent. I. pav. 6, 9, 10; II pav. 1, 4, 7, 8). Jis dažnas mūsų liaudies keramikoje, medžio dirbiniuose, juostose (žiūr. brėž. IV. 1—3 ir V. 1—5).

„Dantinio" rašto su trimis žirniukais kiekviename dantuke (raštų lent. I. pav. 6, 10; II. 7, brėž. IV. 2, 3) nematyti mūsų liaudies dirbiniuose. Tai ir suprantama, turint galvoje, kad raštas ir jo technika priklauso tos medžiagos savybių, kurioje jie reiškiami.

„Taškelinių dantukų" (raštų lent. I. pav. 9, 10; II. pav. 1; brėž. V. 1, 3, 4, 5) randame dirbiniuose iš beržo žievės.

Radiniuose pasitaiko ir „languotinis" raštas (raštų lent. I. pav. 7, 8; II. pav. 3, brėž. V. 1—4).

Raštų lent. I pav. 7 piešinio raštas yra kartu ir „taškelinis", o raštų lent. I. pav. 4 piešinio raštas užtiktas senoje prievarpstėje (Telšių aps., Pašatrijos km., Luokės vals.) tik kryžminės linijos buvo ištisai nusagstytos rateliais (brėž. VI. 1, 4).

Raštas lent. II. pav. 11 randamas senoje keramikoje ir retkarčiais medžio dirbiniuose; brėž. V. 4 galima laikyti „dantiniu" ir „eglute". Jis irgi randamas mūsų liaudies dirbiniuose.

Panašumo su Pryšmančių iškasenomis dail. A. Tamošaitis randa mūsų liaudies geležies dirbiniuose. Žemaičių skrynios be kitų puošybinių elementų turi kampinių apkalų iš lygios arba dantytos skardos, kurios paviršiuje iškalama įvairių pagražinimų. Jis yra užtikęs skardos plokštelių, ornamentuotų trikampiais visai panašiai į pasaginės segės raštą raštų lent. II. pav. 7.

Ornamento motyvas ir kompozicija peilio makštyje prie rankenos (raštų lent. II, pav. 3) primena senoviškų tošinių tabokinių ir kitų dėžučių puošybą.

Pasaginės segės (raštų lent. II. pav. 1) rašto puošnumas primena lietuvių liaudies raižyseną ir drožinėseną senose prievarpstėse, kultuvėse, riešutų spaustukuose ir kitur. Tik liaudies drožiniuose, dėl raižomosios medžiagos savybių, vietoj ratelių vartojami trikampiai.

Apskritai imant, iškasenų pavyzdžiuose rašto techninės savybės dar ir šiandien yra gyvos mūsų liaudies metalo ir medžio dirbiniuose.

Kad ir sudarytas iš tų pačių motyvų, bet skirtingas savo kompozicija yra raštas (raštų lent. II. pav. 5), kuriame turime reikalo su juostiniu arba pintiniu raštu (Band- oder Flechtornament).

Didelio dėmesio verta radinyje (raštų lent. II. pav. 4) žmogaus galva lygiai taip pat primityviškai traktuota, kaip ir kai kuriuose mūsų liaudies meno dirbiniuose dar ir šiandien traktuojama.

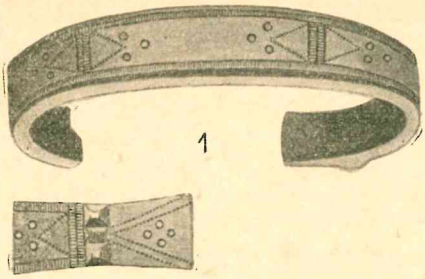
1

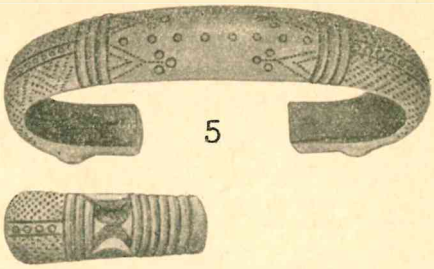
5

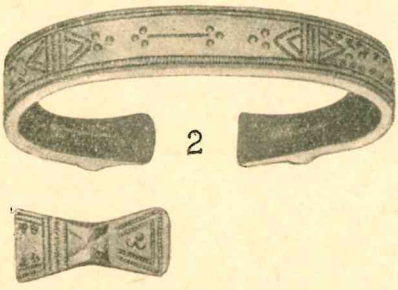
2

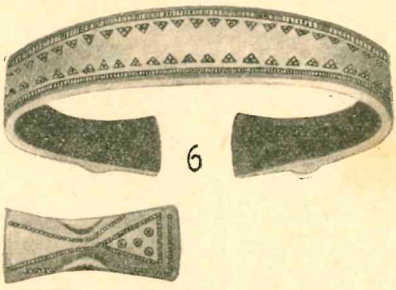
6

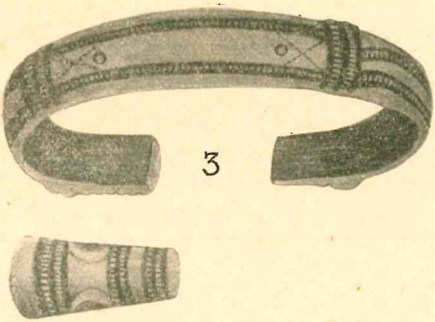
3

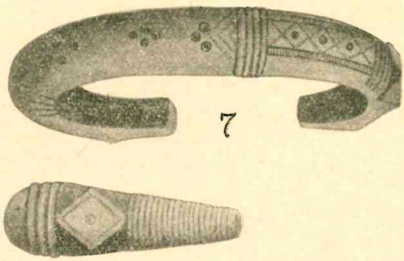
7

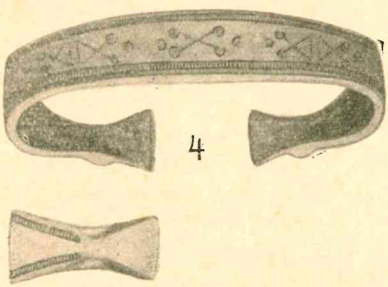
4

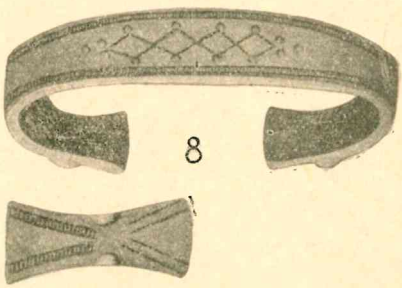
8

9

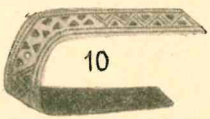
10

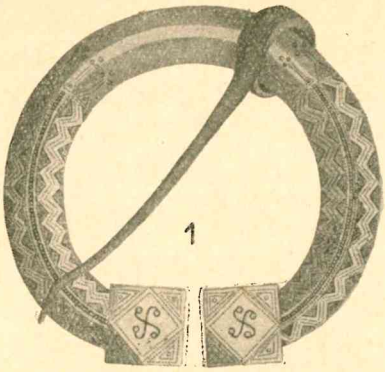
1

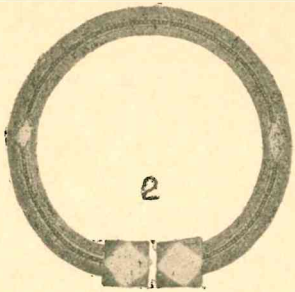
2

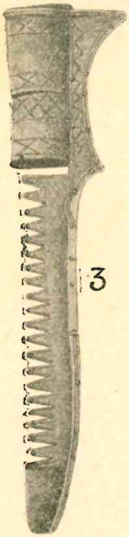
3

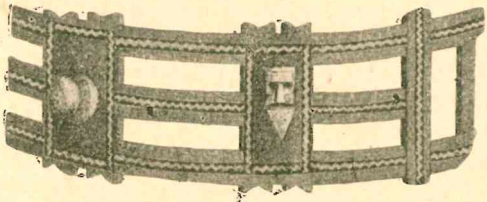
4

5

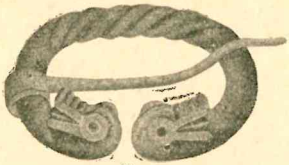
6

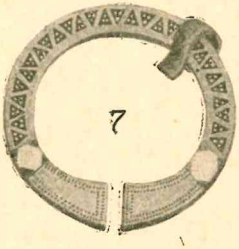
7

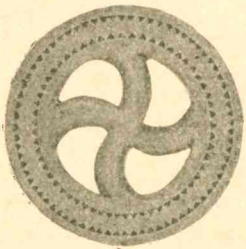
8

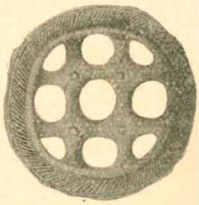
9

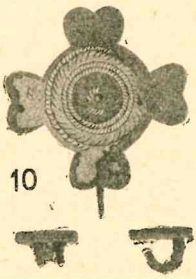
10

11

Pryšmančių iškasenose, keleto apirankių galai papuošti gyvuliniais raštais (raštų lent. I. pav. 1, 2, 3, 6, 7), greičiausia tai bus stilizuotos žalčio galvos. Daug ryškesnių jų esama kituose radiniuose (raštų lent. I. pav. 8, II. pav. 6). Nors šios rūšies raštas pažįstamas rytuose, šiaurėje, vakaruose ir pietuose, tačiau manyti, kad visuose duodamuose radiniuose būtų skolintas, nėra būtina. Žaltys Lietuvoje dar neseniai buvo didžiai žmonių gerbiamas ir neliečiamas.

Galima manyti, kad jo pavidalas galėjo eiti amuletais, saugančiais nuo pikto ir nešiojamais papuošaluose. Mūsų liaudies drožiniuose gyvulinis raštas labai retai pasitaiko, bet stilizuotus žalčius matome senuose kryžiuose, langų pagražinimuose, riešutų spaustukų galuose ir geležinėse durų rankenose. A. Tamošaitis yra užtikęs rankenų, susuktų virvelės pavidalu, su papuoštais žalčio galvutėmis galais, panašiai kaip Pryšmančių segėje (raštų lentelė II. pav. 6).

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad mūsų liaudies meno raštų charakteris yra paveldėtas iš senų senovės, kurios liudininkai yra Pryšmančių radiniai.

BENDROSIOS PASTABOS DĖL ŠIAURĖS VAKARŲ BALTŲ TAUTYBĖS IR KULTŪROS

Sekdami Tacitą (apie 100 metų po Kristaus), lietuvių, latvių, prūsų, kuršių, žemgalių ir sielių protautę aisčiais ėmė vadinti mūsų kalbininkai Jaunius ir Būga. Nuo X amž. aisčiai prapuola iš istorijos ir jų vietoje atsiranda naujas — prūsų vardas, kuris anot Būgos, galėtų tikti ir visai giminei. Šiandien visus buvusius aisčius siekiančius Baltijos jūrą kalbininkai vadina baltais.

Kalbėdamas apie išorines visų šių kilčių ribas, A. Salys siūlo kalbiškai visą ilgąjį ruožą tarp Vyslos žemupio vakaruose, Tvėrės — Kalūgos linijos rytuose, Pripeties baltų pietuose ir Dauguvos vidurupio šiaurėje laikyti senosiomis baltų tautų žemėmis, jų gyvenamomis jau ilgus amžius prieš Kristų. Plg. jo „Baltų tautos" Liet. Enciklopedijoje.

Čia duodu Būgos žemėlapį XIII amž. pradžiai (žiūr. 97 pusl.). Čia mes matome lietuvius ir visas jų giminaites kiltis, o jų tarpe ir kuršius, gyvenusius kalbamuoju laiku pajūryje.

Būgos žemėlapyje prūsų plotas A. Salio pagal Lohmeyero ir Bielensteino duomenis suskirstytas Duisburgo suminėtomis sritimis. Pryšmančiai ir kitos mano ištirtos vietos yra kaip tik kuršių plote. Pagal A. Salio pataisą Būgos žemėlapiui mums rūpimame VIII—XIII amž., kuršiai Nemuno nėra siekę, dabartinėje Lietuvoje jiems tepriklausiusi Klaipėdos krašto šiaurinė dalis iki Minijos žiočių ir šių dienų telšiškių žemaičių (dounininkų) tarmės plotas.*)

Vadinasi, kalbininkų duomenimis kuršiai gyveno jūros link nuo linijos: Minijos žiotys — Veiviržėnai — Rietavas — Ventos aukštupys

*) Plg. Die Žemaitischen Mundarten „Tautoje ir Žodyje" VI tom. 193—198 pusl. ir žemėlapį.

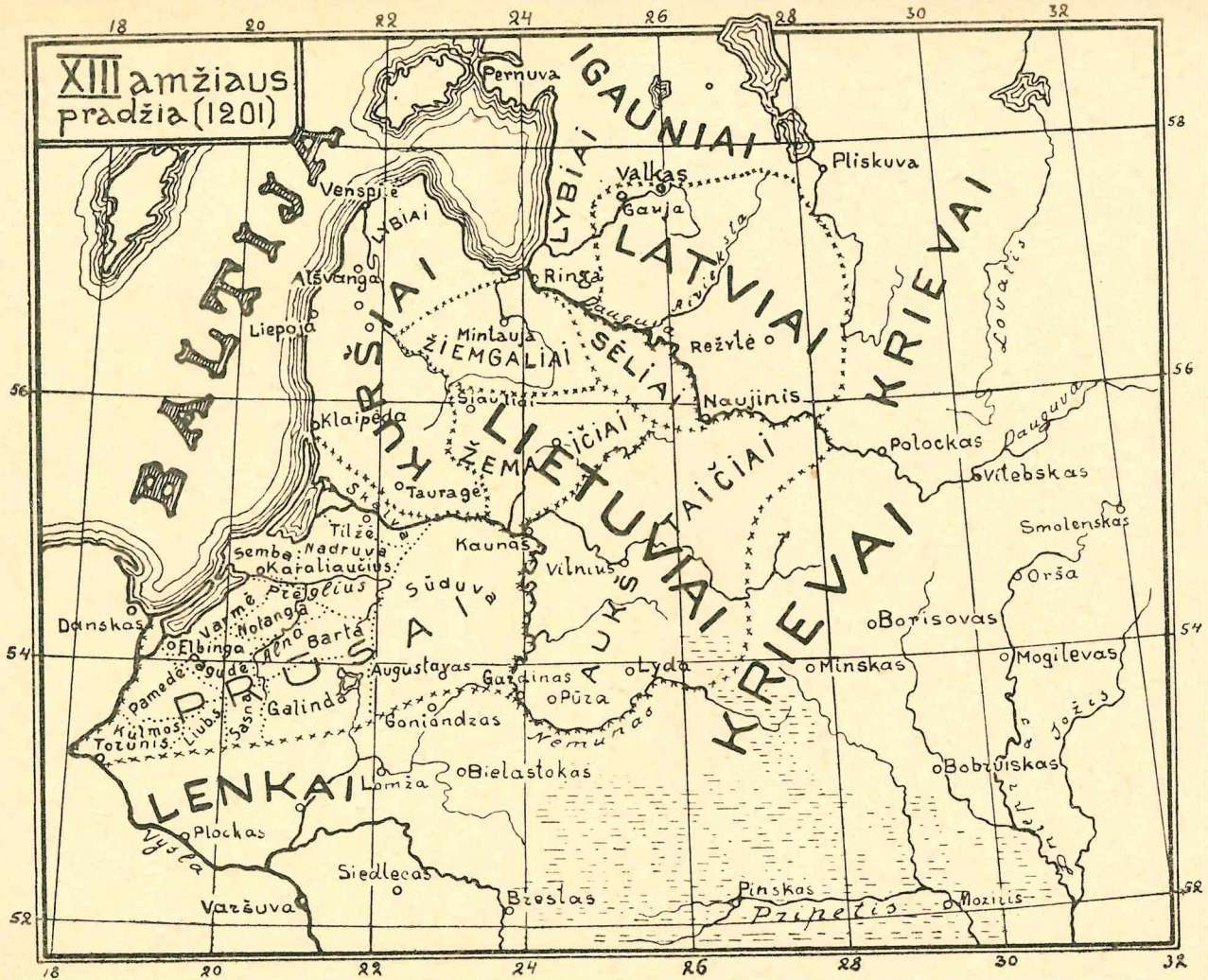
XIII amžiaus pradžia (1201)
BALTIJA
IGAUNIAI
LYBIAI
LATVIAI
KRIEVAI
KURŠIAI
LIETUVIAI
ŽEMAIČIAI
AUKŠTAIČIAI
PRUSAI
LENKAI
Pernuva
Pliskuva
Valkas
Gauja
Venspilė
Alšvanga
Liepoja
Ringa
Mintauja
ŽIEMGALIAI
SĖLIAI
Režvtė
Naujinis
Šiauliai
Klaipėda
Polockas
Vitebskas
Smolenskas
Orša
Tauragė
Tilžė
Nadruva
Semba
Karaliaučius
Kaunas
Vilnius
Sūduva
Danskas
Elbinga
Notanga
Barta
Augustavas
Gardinas
Lyda
Minskas
Borisovas
Mogilevas
Pamedė
Galinda
Pūza
Goniandzas
Kulmos
Torunis
Bielastokas
Lomža
Plockas
Siedlecas
Varšuva
Brestas
Pinskas
Mozirs
Bobruiskas
Nemunas
Dauguva
Lovatis
Nevėžis
Jožis
Vysla
Pripetis
18
20
22
24
26
28
30
32
58
56
54
52

— Venta maždaug iki Papilės — toliau iki Rygos įlankos ties Lielupės žiotimis.

Kuršius dabartiniai kalbininkai laiko atskira lietuvių, latvių ir prūsų giminaite kiltimi. Kuršiai Lietuvoje, pagal Salį esą asimiliuoti apie 1450 m., o Latvijoje, Endzelyno nuomone, jie sulatvėjo tiktai XVI amž.

Atvykęs į Pryšmančių kasinėjimus Bezzenbergeris pasakė tai, ką vėliau laiške pareiškė šiais žodžiais: „Čia yra tos kultūros stotis, kurios didelę sritį aš atradau Klaipėdos krašte ir kuria galima nusekti į Kuršą, į Sembą ir į Ludzą. Būtų labai verta eiti sistematiškai jai įpėdin ir išaiškinti jos išplitimą, o taip pat kultūrinę reikšmę tos tautos, kuriai ji priklausė". (Žiūr. Bezzenbergerio laiško 11 pusl. išnašą).

Šios kultūros ribas Klaipėdos krašte paskutiniuoju laiku nustatinėjo C. Engelis ir rado, kad ji čia turėtų apimti netik kuršių, bet ir visą skalvių gyvenamąjį plotą, kitaip sakant ji turėtų apimti visą šių dienų Klaipėdos kraštą, Nemuno žemupio pietų pakraštį ir šiaurinę pietų kuršių kopų dalį bent iki Rasytės. Savo kasinėjimais Linkūnuose (anapus Nemuno ties Tilže) jis įrodė, kad čia esama tos pačios kultūros, kitaip sakant, ji pasireiškia ir senajam skalvių krašte*). Šia proga jis sudarė kultūros išplitimo žemėlapį, apimantį suminėtas sritis ir paskelbė Baltijos archeologų kongrese Rygoje 1930 m. (Congr. Sec. Arch. Baltic. 332 pusl.) ir vėliau 1931 m. (Die Kultur des Memellandes 66 pusl.). Kuršių ir skalvių kultūros giminumą C. Engelis bando aiškinti įvairiais būdais, bet galutiną klausimo sprendimą palieka ateičiai (69 pusl.).

Balodis nustatė archeologines ribas įvairiems laikotarpiams tarp suomių-ugrų ir baltų sričių kultūrų. Čia duodu žemėlapį, sudarytą pagal jo žemėlapį (žiūr. 104 pusl.), liečiantį laikus po Kristaus. Iš šio žemėlapio matyti, kad šiaurės rytų Kurše šiame laikotarpyje lieka dar suomių - ugrų sritys Cerkste, Engure, Mersrags. 1934 m. apie Tukumą rasti turtingi lybių kapai, kurie aiškiai sako, lybių sritį ėjus į pietus iki minėtos ribos.

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad kalbininkų nustatytos kuršių sričiai ribos Klaipėdos krašte ir Latvijoje nevisai sutampa su archeologinėmis šios srities kultūros ribomis.

---

*) Skalvius Toepenas ir Bezzenbergeris laikė lietuviais, dabartiniai kalbininkai juos laiko prūsų kiltimi.

Apie kurias nors tos kultūros ribas Lietuvoje šiuo tarpu ir kalbėti netenka. Šią spragą tik iš dalies užkiša Grewingko kasinėjimai

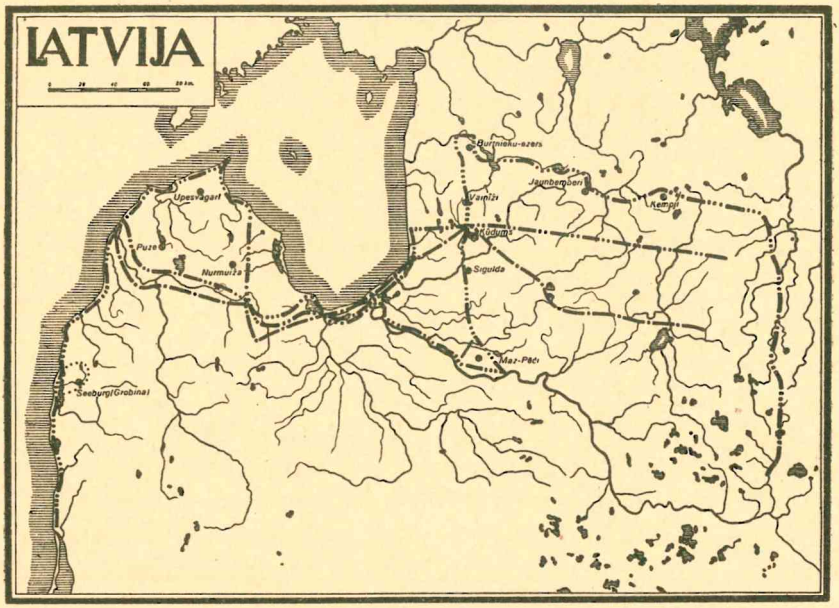

Baltų ir Suomių-Ugrų sričių kultūrų ribos paženklintos sutartiniais ženklais

pagal amžius { I-IV —.— ; V-VIII —..— ; IX-XII —...—

Dimitrave (Kretingos vals.) bei Jazdaičiuose (Plungės vals.), Daugirdo kasinėjimai Imbarėje (Salantų vals.) bei Jasnagurkoje (Raseinių aps.)*) ir mano tyrinėjimai Pryšmančiuose, Kretingoje, Kiauleikiuose, Kartenoje, Mockaičiuose, Skomantuose, Pociuose, Norgėluose, Apuolėje ir Įpiltyje.

---

*) Imbarėje Daugirdas užtiko degintinius ir griautinius kapus. Degintiniuose kapuose, panašiai kaip ir Pryšmančiuose, degėsiai supilti duobės dugne, tik dugno pakraščiais vainiku pakrauta akmenų eilė. Griautiniuose kapuose duobių dugnas išbarstytas baltu smėliu, kaip tai vienu atveju buvo pastebėta ir Pryšmančiuose (kap. 56). Daugirdas aprašo vieną ypatingą griautinį kapą, turėjusį 2 m skersmens ir gilumo apie 1,20 m apskritą duobę. Jasnagurkoje jis užtiko griautinius kapus, Duobių dugnas čia irgi buvęs užpiltas balto smėlio sluoksniu. Jasnagurkoje rasta kryžminių smeigtų ir kitų daiktų, panašių į rastuosius Pryšmančiuose.

Šiuo tarpu stinga archeologinės medžiagos, kuri patvirtintų ar atmestų kalbininkų duodamą baltų tautų suskirstymo vaizdą bei jų ribų tikslumą. Baltų gyvenamojo ploto kultūrą, šiaip būtų tiksliausia skirstyti į tris pagrindines sritis: 1. šiaurės vakarų baltai (Latvijos Kuršas, žemaičiai, Klaipėdos kraštas su Nemuno žemupio pietinių kraštu, 2. rytų baltai (visa likusioji Lietuva ir Latvija), 3. piet vakarų baltai (prūsai).

Toks į tris sritis suskirstymas kaip tik atatinka archeologijos duomenis, iš kurių matyti, kad kiekviena iš kalbamųjų trijų sričių, greta bendrų joms visoms reiškinių, turi ir skirtumų: kapų išvaizdoje, laidotuvių apeigose ir daiktų tipuose. Kiekvieną iš tų trijų kultūros grupių galima suskirstyti dar į smulkesnius vienetus — į pagrupes.

Šiaurės vakarų baltų kultūra, pagal turimus duomenis, apima mažesnį plotą negu rytų ar pietų vakarų baltų kultūros. Palyginus su jomis, ji turi bendrų ir skirtingų bruožų, ji turi savo atskirą gyvenimą, savarankiškas formas ir daro įtakos kaimynams. Šitie bruožai, anot Engelio, duoda pagrindą šitą kultūrą laikyti savarankiška, tarpine visų baltų tarpe kultūra*).

Kaimynų įtaka pasireiškia kapų formoje ir apeigose, o taip pat ir daiktų tipuose, savarankiškumas gi ypatingai pagražinimų formose (smeigtai, segės). Šiaurės vakarų baltų kultūrą suskirstoma į dvi grupes: šiaurės grupė paliai Klaipėdą ir Latvijos Kurše su rytų baltų įtakos kultūros žymėmis ir pietų kultūros grupė, apie Šilutę ir Tilžę — su pietų vakarų baltų kultūros žymėmis. (Prussia, Band 30, I Teil 1933, C. Engel, Die kaiserz. Kult. zw. Weichsel u. finn. Meerb. u. ihr Vehr. zueinander).

Šia proga visai šiaurės vakarų baltų kultūros sričiai sudariau pagal Engelio bei Balodžio žemėlapius ir minėtus kasinėjimus Lietuvoje vieną

---

*) C. Engelis šią kultūrą vadina „Memelländische Kultur". Jos tąsą jis pastebi ir toli Rytų Lietuvoje. Tas jį spiria pajūryje ją vadinti „Memelländische Küstenkultur", o Did. Lietuvos plote—„Memelländische Binnenkultur". (Congr. sec. 331, 336 psl.). Anot jo, tarp šios ir Didž. Lietuvos kultūros dažnai sunku ir ribas nustatyti (Prussia Band. 30. C. Engel. Die kaiserz. Kult. zwischen Weichsel u. finn. Meerb. u. ihr Verhältnis zueinander. 13 psl.), kitaip sakant jos ribų tenka ieškoti giliai Lietuvos plote. Pats naujų vardų ieškojimas parodo, kad „Memelländische Kultur" išeina iš Klaipėdos krašto ribų ir turi dar centrus paliai Nemuną ir Latvijos Kurše. Todėl ir siūlomas šiaurės vakarų baltų kultūros pavadinimas atrodo tikslesnis.

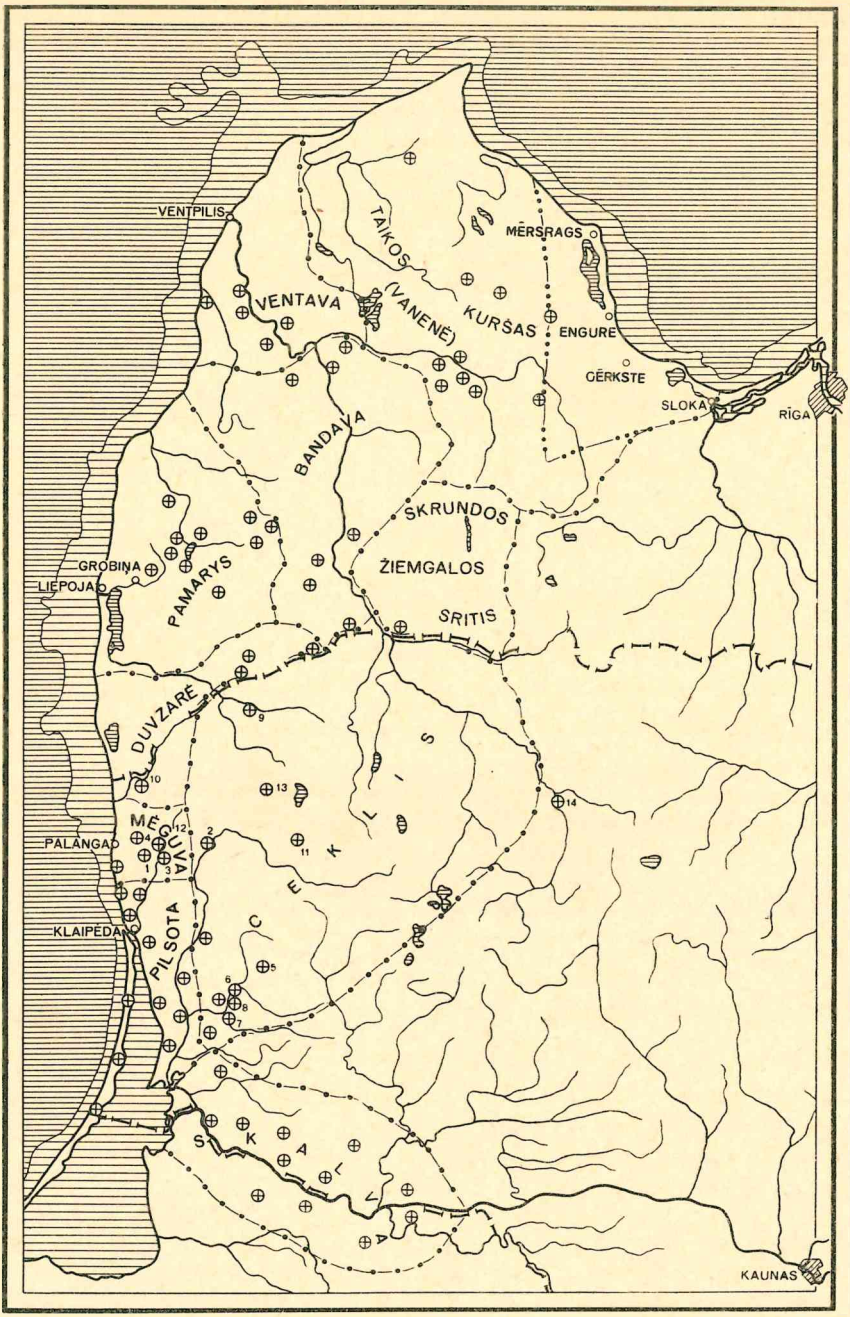

Šiaurės vakarų baltų kultūros paplitimo žemėlapis.
Didž. Lietuvos plote parodytos šios tyrinėtos vietos. 1) Pryšmančiai, 2) Kartena, 3) Kretinga, 4) Kiauleikiai, 5) Norgėlai, 6) Mockaičiai, 7) Pociai, 8) Skomantai, 9) Apuolė, 10) Įpiltis, 11) Jazdaičiai, 12) Dimitravas, 13) Imbarė, 14) Jasnagurka; Latvijoje šios kultūros ribos parodytos pagal Balodį (brūkšneliu ir trimis taškais). Sričių ribos pagal Bielensteiną, Būgą ir Salį.

bendrą žemėlapį. Šis žemėlapis ir K. M. Muziejaus konservatoriaus Meko žemiau suminėtos tos pačios kultūros radinių vietos rodo, kad jos ribos teks ieškoti toliau Did. Lietuvos plote.

Gintališkė, Platelių val., Kretingos aps.:

Pasaginė segė paplokštiniais galais, K.M.M.*) inv. nr. XV: 8; pasaginė segė pastorintais galais (inv. nr. XV: 9); pasaginė segė atriestomis žalčio galvutėmis (inv. nr. XVIII: 22); pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis (inv. nr. XVII: 1); pasaginė segė vyniotais galais inv. nr. XVII: 3); kryžminis smeigtas trauktas spaustiniu sidabru (inv. nr. XIV: 2); iš trijų vielų suvyta antkaklė (inv. nr. XIV: 4); plona lietinė antkaklė (inv. nr. XIII: 8); mėlyni stikliniai karoliai, filigranuoti (inv. nr. XIV: 1); vienapusis žeberklas (inv. nr. XIX: 9); žalvarinė apirankė, K. M. M. neinvent. (pan. Pryšm. lent. IV, pav. 6).

Klaišiai, Kretingos aps.:

Pasaginė segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis. Pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis; kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru; plona leitinė antkaklė; geriamojo rago žalvariniai apkalai, K.M.M. neinvent.

Narkiškiai, Tauragės aps. Skaudvilės val.:

Kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru, K.M.M. inv. nr. 151: 1.

Ringuvėnai, Šiaulių aps. Kuršėnų vals.:

Pasaginė segė pastorintais galais, K.M.M. (inv. nr. 59: 17); pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis (inv. nr. 59: 11); pasaginė segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis (inv. nr. 59: 4); pasaginė segė atriestomis žalčio galvutėmis (inv. nr. 59: 13).

Luknė, Kretingos aps., Skuodo val.:

Pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis; pasaginė segė vyniotais galais; kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru; daugiakampiai žalvariniai karoliai. K.M.M. (neinvent.?)

Slėpsniai, Šiaulių aps., Joniškio val.:

Kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru; pasaginė segė; įvija apirankė (pan. Pryšmančių lent. IV, pav. 8) daugiakampėmis galvutėmis. Daiktai yra Šiaulių muziejuje.

Stačiūnų bažnytk., Stačiūnų val., Šiaulių aps.:

Radinių tarpe: didelė lankinė segė, kryžminiai smeigtai, traukti spaustiniu sidabru ir iškilais kūgeliais kryžmos galuose ir sankryžoje, įvairios pasaginės segės ir kiti daiktai, turį daug panašumo su Pryšmančių radiniais. Čia užtinkama radinių pradedant nuo pirmųjų amžių po Kristaus. Radiniai Šiaulių muz.

Linksmėnai, Šiaulių aps., Joniškio val.:

Kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru, įvija apirankė (pan. Pryšm. lent. IV pav. 7). Šiaulių muziejuje.

Lauksodis, Šiaulių aps., Žeimelio val.:

Pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis. Šiaulių muziejuje.

Pašilės dvaras, Kražių val., Raseinių aps.:

Pasaginė segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis; pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis. Šiaulių muziejuje.

*) Kauno Miesto Muzėjaus archeolog. skyrius perkeltas į Vytauto Didžiojo Muziejų.

Šapnagiai, Šiaulių aps. ir val.

Lankinė segė, (pan. Pryšm. lent. I, pav. 4); pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis; pasaginė segė vyniotais galais; įvija apirankė (pan. Pryšmančių lent. IV, pav. 8). Visi daiktai Šiaulių muziejuje.

Šukoniai, Šiaulių aps., Stačiūnų val.:

Lankinė segė pan. Pryšm. lent. I, pav. 4); kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru. Daiktai yra Šiaulių muziejuje.

Lieporiai, Šiaulių aps., Kriukų val.:

Iš šios vietos Šiaulių miesto muziejus yra gavęs atsitiktinių radinių iš I—XIII amžiaus. Kauno miesto muziejus iš čia turi vieną vikingų tipo kardą. Pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis.

Žvalgotė, Šiaulių aps. Žagarės val.:

Vyta pasaginė segė atriestomis žalčio galvutėmis.

Griežė, Mažeikių vals. ir aps.:

Pasaginė segė atriestomis žalčio galvutėmis; pasaginė segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis; vyta pasaginė segė atriestomis žalčio galvutėmis; pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis; žalvarinės šukos; iš šono suplokštinti daugiakampiai žalvariniai karoliai. Visi daiktai Mažeikių muziejuje.

Kukiai, Mažeikių aps. (prie Varduvos):

Pasaginė segė pastorintais galais; pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis; pasaginė segė vyniotais galais; žalvarinės šukos; žalvarinė apirankė (pan. Pryšm. lent. IV, pav. 10). Daiktai yra Mažeikių muziejuje.

Skėriai, Mažeikių aps.:

Pasaginė segė vyniotais galais; pasaginė segė pastorintais galais; pasaginė segė atriestomis žalčio galvutėmis; kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru; iš trijų vielų suvyta antkaklė, galuose su kilpelėmis; geriamojo rago žalvariniai apkalai. Daiktai yra Mažeikių muziejuje.

Latvijos Kurše šiame laikotarpyje abi laidojimo apeigos vartojamos lygiagrečiai, tik deginimo kultas ilgainiui vis dažnėja, ypač nuo XI amž. Tai visai sutinka su Pryšmančių kapinyno duomenimis. Griaučiai dažniausiai randami plokščiuose kapuose, karstuose, įleistuose į duobes, taip pat kaip Pryšmančiuose. Kauburiai atsiranda XI amž. Šio laikotarpio degintiniai kapai ištirti šiose vietose: Kazdanga, Ivande, Busė, Vendzava ir kitur.

Klaipėdos kraštas ir Nemuno žemupio pietinis kraštas IX amž. pereina prie kūno deginimo apeigų. Degėsiai čia kartais sudėti į kupstus, kaip Pryšmančiuose, o kartais kažin kodėl išbarstyti. Radiniai kiekvienu atveju sudedami tvarkingomis krūvelėmis. Randama sudegintų kūnų, palaidotų viršum senesnių griautinių kapų (Linkūnai ties Tilže). Šiame VI—XII amžiaus kapinyne numirėliai palaidoti viršum vienas kito sluogsniais. Giliausiai (apie 1 m) palaidoti VI—VIII amžiaus nedeginti numirėliai, aukščiau IX amžiaus sudeginti kūnai ir, pagaliau, dar arčiau žemės paviršiaus X—XI amžiaus

irgi sudeginti kūnai. Abiejų paskutiniųjų laikotarpių degintų kūnų likučiai (vien kaulai) sudėti į mažas skrynutes (Miniatursarg). Skirtumą tarp vėlyvesnių ir ankstyvesnių kūnų deginimo apeigų daugiausia sudaro jų priedų skaičius, nes vėlyvesniuose arba viršutinio sluogsnio kapuose ginklų ir papuošalų pasitaiko daug daugiau, kaip VI—VIII amžiaus kapuose. Panašūs trijų aukštų kapai užtikti ir Vėžaičiuose (Šilutės aps.).

Pav. 6. Linkūnų kasinėjimo nuotraukoje matyti X—XI amž. turtingas „viršutinio aukšto" sudeginto numirėlio kapas, kurį Dr. Engelis demonstruoja iš Lietuvos atvykusiems svečiams, Švietimo Ministeriui inž. Šakeniui su žmona ir prof. Volteriui

Klaipėdos krašte rasta dar ypatingos reikšmės kapų su vienkartiniais masiniais laidojimais, pav., Plūciuose (vok. Oberhof) prie Klaipėdos; spėjama, kad tai karių kapai. Juos viename lauže sudeginus, ginklai buvo metami į liepsnojančias žarijas, o po to viskas užpilama žeme.

Klaipėdos krašto ir Nemuno žemupio pietinio krašto IX—XIII amž. charakteringesni radiniai parodyti C. Engelio „Die Kultur des Memellandes“ 39, 41, 43 pusl. ir congr. sec. arch. balt. 322 pusl.

Parodau Latvijos archeologo Šturmo dvi lenteles, sudarytas pagal surinktą latviškajame kurše medžiagą ir paskelbtas Latvių enciklopedijoje*).

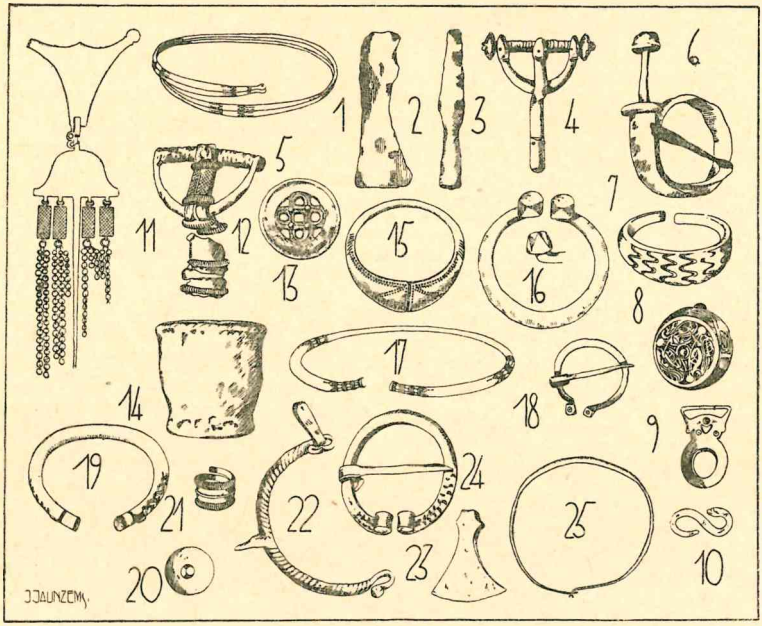

VII amž. griautinių kapų senienos: kirvis (2), ietis (3), segė (3), gintaro karolis (20); VIII—IX amž. skandinavų degintinių kapų senienos: kardas (6), apirankė (7), segė (8), sagtis (9), kilpelė (10), molinis puodas (14), apirankė (15); Kuršių X amž. griautinių kapų senienos: antkaklė (1, 25), segė (13, 16, 18, 24), apirankė (19), žiedas (21), pentinas (22), kirvis (23)

Tiek Klaipėdos krašte, tiek latviškajame Kurše, tiek pagaliau mano tirtame Žemaičių plote, kapų priedų atžvilgiu pastebima ta pati, aukščiau jau mano aprašyta, kultūra su gausiais žalvariniais papuošalais, kurių tarpe ypačiai charakteringais savo stambiomis ir puošniomis formomis tenka laikyti milžniškas lankines seges, klotus spaustiniu sidabru kryžminius smeigtus su prikabintomis grandinėlėmis ir kabučiais, apirankes su išpūstais galais, padarytas iš sulenktos skardos ir kt. Engelis šią kultūrą ir charakterizuoja šiaip: „Tai buvo

*) Latv. konv. vārdnīca, 75. burtn.

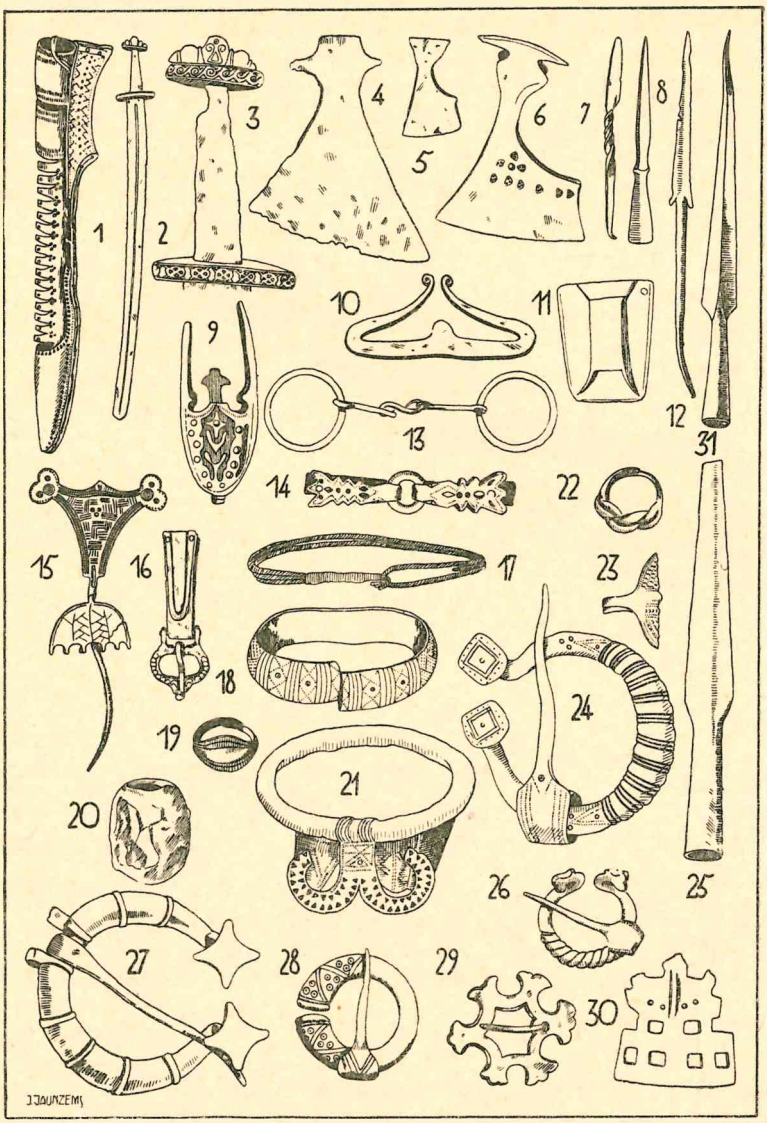

Kuršių XI—XV amž. degintinių kapų senienos; kardas (2, 3), kirviai (4, 5, 6), ietys (7, 8, 12, 31), peilio makštis (1), makšties apkalas (9, 11), skiltuvas (10), žąslai (13), juostos dalys (14, 16), antkaklė (17), apirankė (18), žiedas (19), segės (27—30), geriamojo rago apkalas (21), molinis puodas (20); Suomių XI—XII amž. griautinių kapų senienos: smeigtas su grandinėle (15); Tamniekų XIII—XIV amž. griautinių kapų senienos: žiedai: (22, 23), segės (24, 26), ietis (25)

nuosekliai toliau plėtota savo kultūra, kuri žymiai veikė taip pat kaimynines lietuvių ir latvių sritis. Iš tos kultūros yra kilę Klaipėdos krašto ir jo pasienio sričių be galo įvairūs ir gausūs žalvariniai papuošalai, kurių daugybė savo dažnai barokiškomis ir pramaniomis formomis bei lytimis iki pat ankstyvųjų krikščionybės amžių liudija rytų Pabaltijo žmogaus gyvą išradėjo dvasią ir papuošalų mėgimą. Šitą galingą savarankišką Klaipėdos krašto kultūros evoliuciją labai teigiamai papildo nauji santykiai, kurie IX amž. užsimezga su šauriniu Pabaltiju, ypač su Švedija". (C. Engel, Die Kultur des Memellandes 38 pusl.).

Tenka pastebėti, kad Klaipėdos krašte, prieš Ordino įsiskverbimą ir Klaipėdos pilies įkūrimą (1252 m.) jaučiamas lyg koks kultūros sustingimas ir susilpnėjimas, pav., naujų kultūros formų trūkumas ir nebeaptinkama brangių ir puošnių sidabro dirbinių, kurie šiuo metu dar randami gretimose Lietuvos ir Latvijos srityse. Engelis tai aiškina karo pavojais, kurie grėsė iš priešų pusės ir spyrė visą energiją kreipti vien karingumo kryptimi*).

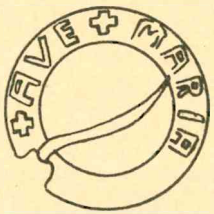

Čia parodau vėlyvųjų stabmeldžių laikų apskritą uždarą segę, papuoštą užrašu Ave Maria, rastą Kuršių užmaryje Stangenvaldės kaime.

Kalbėdamas apie mūsų pajūrio santykius su Skandinavija, Nermanas konstatuoja, kad labai daug Gotlando tipo pasaginių segių su žalčio galvutėmis koncentruojasi Klaipėdos krašto kapuose. Tai ir spiria jį apie Klaipėdą ieškoti tos prekyvietės, kurią galėjo gotlandiečiai lankyti. Jam atrodo, kad ji buvusi ne visai prie jūros, gal apie dabartinę Klaipėdą, o mums, žiūrint Pryšmančių ir kitų vietų duomenų, tenka pagalvoti ir apie panašius galimumus ties Šventosios uostu.

Tas pats Nermanas, tyrinėdamas Skandinavijos muziejus, priėjo ir kitą išvadą, būtent, kad ir mūsų pakraštys turėjo savo įtakos Skandinavijai ir importavo ten savo kultūros dirbinius, pav., antkakles, apirankes, seges. Šie daiktai randami įvairiose Švedijos vietose, bet daugiausia pajūrio srityse. Tatai ir atrodo, kad jie pateko į Švediją pre-

*) Turime žinių, kad pastačius Ordinui Klaipėdos pilį ją tuojau puola sembai ir žemaičiai. Apguldami tvirtovę jie buvo net mažas pileles pasistatę (žiūr. Bunge, Urkundenbuch, I tomas 245 pusl.).

kybos keliu. Skandinavai mūsų pajūryje turėjo ir savo kolonijų, pav. Seeburgą (ties Gruobynu prie Liepojos) ir Viskiautuose (ties Krancu). IX amžiuje jie buvo atėję į Apuolę.

Akmenys su vadinamaisiais runų raštais iš 1025—1050 m. laikotarpio dažniausiai pasakoja apie žuvusius anais laikais vikingus.
Atvaizde parodytas akmuo Ardzės bažnyčioje Gotlande.

Santykiams su Gotlandu apibūdinti sudariau palyginamąją lentelę, pasinaudodamas Gotlando (Nerman, Der Handel Gotlands...) ir mano tyrinėtų vietų pavyzdžiais (žiūr. lentelę).

Parodytos šiose lentelėse pasaginės segės randamos tiek mūsų pakraštyje, tiek ir Gotlando saloje. Mūsų pajūryje jos randamos anksčiau, būtent, maždaug nuo VI amž., o Skandinavijoje prieš vikingų laikus jų nepasetbima. Daugumą pas mus randamų segių tektų laikyti čia pat pagamintomis.

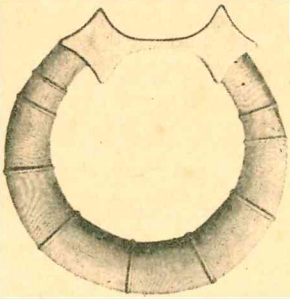

1. Gotlandas. 1 : 2.
Stenstuga, Ksp. Stenekynka

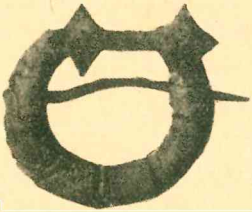

2. Pryšmančiai. 1 : 2.
Karo Muziejus N. 74.

3. Gotlandas. 3 : 4.

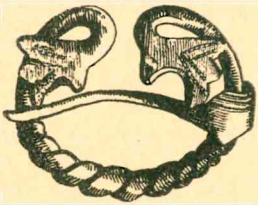

4. Apuolė (pilyj). 3 : 4.
K. Miesto Muziejus

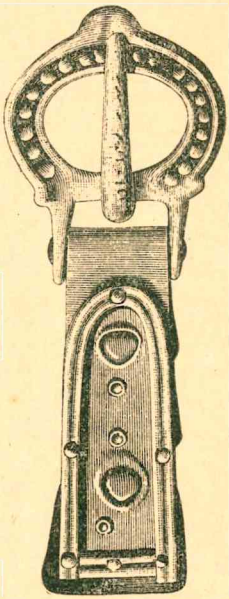

9. Gotlandas. 1 : 1.
Havor Ksp. Hablingo

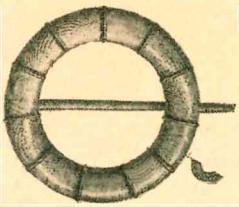

5. Gotlandas. 3 : 5.
Havor. ksp. Hablingo.

6. Pryšmančiai. 1 : 2.
K.M.N. 198.

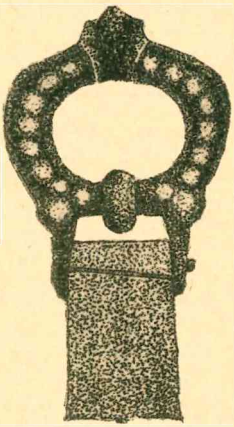

10. Kretinga. 1 : 1.
Ermitažas Leningrade.

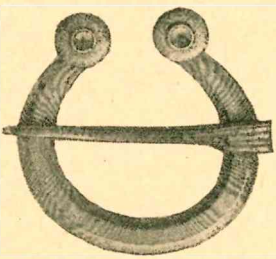

7. Gotlandas. 3 : 4.
Lill - Bjärs, ksp. Stenkyrka.

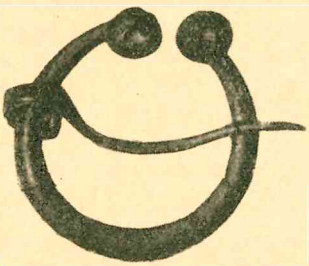

8. Pryšmančiai. 1 : 2.
K. M. Ap. N. N. 35.

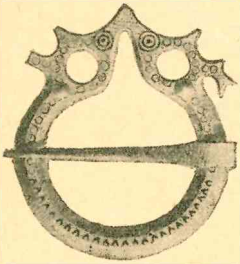

11. Gotlandas. 1 : 2.

12. Pryšmančiai. 1 : 2.
K. M. N. 400.

15. Gotlandas
1 : 2. Hemse
Annexhemen
Ksp. Hemse

16. Pryšm. 1 : 2
K. M. Nr. 234

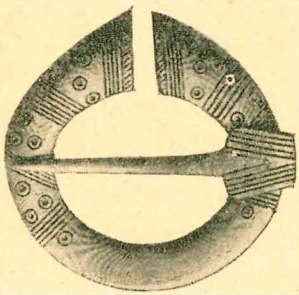

13. Gotlandas. 3 : 4.
Lilla Velinge, Ksp. Buttle.

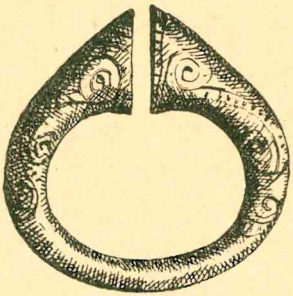

14. Apuolė. 3 : 4.
K. Miesto Muziejus

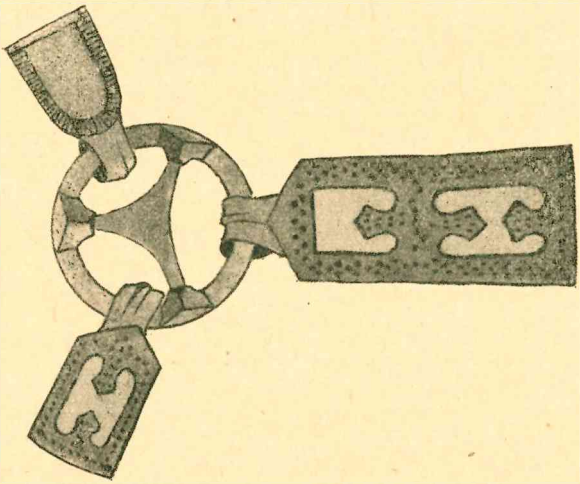

18. Kiauleikiai. 1 : 1.
Lietuvių Mokslo Draugija Vilniuje.

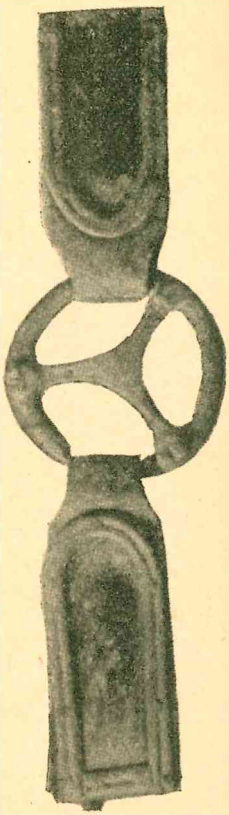

17. Gotlandas. 1 : 1.

Nermanas mano, kad segės nr. 12 tipas tikrai yra kilęs iš Gotlando ir kad parodyta čia Pryšmančių segė Gotlande ir pagaminta. Jos sujungimo figūra primena runų akmens raštą (pusl. 113).

Segės nr. 4 tipas, anot jo, irgi kilęs iš Gotlando, tačiau kur ji pagaminta, neaišku.

Kaustytinių diržų su sagtimis nr. 10 tipas kilęs iš Gotlando.

Palikdami ateities studijoms lemiamąjį žodį, šiuo tarpu galime tvirtinti, kad Gotlando ir Pryšmančių rajonuose rastų daiktų panašumas neginčijamai liudija bent aiškius tų kraštų prekybos santykius.

Kad gotlandiečių prekyba siekė mūsų pajūrį, galima pastebėti iš popiežiaus Grigaliaus IX uždraudimo 1229 m. gotlandiečių pirkliams pardavinėti mūsų Pabaltijo stabmeldžiams „ginklus, arklius, laivus ir maistą", nes jie puolą krikščionis. Taip pat ir Popiežius Urbonas IV 1262 m. įsako Linköpingo vyskupui, kuriam priklausė ir Gotlando sala, drausti teikti ginklų ir karo reikmenų, nes Pabaltijo gyventojai puolą vokiečių ordiną.

Tiriant mūsų krašto santykius su kaimynais teko paliesti ir suomius bei estus. Suomių archeologas Tallgrenas mūsų kapų radiniuose neranda suomių kultūros žymių. Priešingai, jis mini gausingus radinius, kilusius iš mūsų srities ir randamus Suomijoje. Susipažinęs su Pryšmančių senienomis, jis rado tiktai vieną plokštelinę segę (lent. I, pav. 8), kurią laiko importuota iš Suomijos ir kilusia iš jos vakarinės dalies. Tokios segės vartojamos prie pečių grandinėlėms prikabinti. Jų amžius datuojamas apie 950—1100 metų po Kristaus. Suomijoje jų užregistruota apie 200, Švedijoje apie 10, Naugarde 1 ir ši viena Lietuvoje; nei Estijoje, nei Latvijoje jų tuo tarpu nepastebėta. Minėtos segės atsiradimą Pryšmančiuose Tallgrenas laiko įrodymu buvusių prekybos ryšių tarp Suomijos ir mūsų srities. Buvusioje prekyboje mūsų kraštas atrodo aktyvesnis, o Suomija labiau pasyvi pirkėja.

Estų archeologas Moora sako, kad metalo kultūros įtakos iš Estijos į mūsų kraštą kaip ir nebūta, o iš Klaipėdos krašto, tiek jūra, tiek žemės keliais, įtaka buvusi tiek smarki, jog visų kaimynų kultūroms davusi savo atspalvį. Estiją jos gaminiai pasiekdavę per lybius ir žiemgalius, o su estų salomis santykiai buvę tiesioginiai. Svarbiausios formos, iš mūsų pajūrio patekusios į Estiją, yra kryžminiai smeigtai, antkaklės, lankinės ir pasaginės segės ir kiti daiktai. Apie importą iš Estijos į kuršių kraštą Moora sakosi nieko nežinąs, nes, greičiausiai, buvo eksportuojama tiktai žalioji medžiaga ir kailiai. Jei Klaipėdos kraštas ir sudaręs centrą, ties Nemuno žiotimis, tai kitas toks punktas turėjęs būti Žiemgaloje, kuri turėjo savo uostą ties Lielupe, netoli nuo lybių uosto, ties Dauguvos žiotimis.

Žymus karys apie 1000-sius m. po Kr. Laisva rekonstrukcija.
Dail. Z. Petravičiaus piešinys.

Mergaitė apie 800-sius m. po Kr. Laisva rekonstrukcija.
Dail. Z. Petravičiaus piešinys.

IŠVADOS

Iš to viso, kas pasakyta, matyti, kad VIII—XIII amž. mano tirtame Telšiškių Žemaičių plote pasireiškia turtinga šiaurės vakarų baltų kultūra. Kapuose rasta daug įvairios rūšies priedų. Pagražinimai, kaip žalvariniai smeigtai, kloti spaustiniu sidabru, didelės segės ir kiti daiktai imponuoja savo puošnumu bei didumu ir charakteringi, kaip jau minėta, tik šiai šiaurės vakarų baltų sričiai. Nors Pryšmančių radinių formos šiandien yra nustojusios savo gyveniminės reikšmės, bet jų abstraktiniai, geometriniai (virvinis, dantinis, taškelinis, languotinis ir kiti) raštai ir šiandien dar gyvi mūsų liaudies mene, ir šiandien tebevartojamos tos pačios techninės savybės, tas pats raštų charakteris ir ritmika. Žalvario gamybos klausimu tenka pasakyti, kad nors vario ir alavo kasyklų mūsų krašte neužtikta, tačiau Rytprūsiuose (Litausdorf) rasti vario medžiagos — žmogaus apdirbti — gabalai ir mano Apuolėje iškasta alavo lazdelė (žiūr. 90 pusl.) duoda pagrindo manyti, kad žalvaris iš žalios medžiagos buvo gaminamas vietoje. Iš kitos pusės ties Šiauliais rasta žalvario lazdelė (anal. 15) savo chemine sudėtimi parodo, kad į mūsų kraštą galėjo patekti ir paruoštos žalvarinių daiktų liedinimui medžiagos, kad ir Romos žalvarinių pinigų pavidalu. Kunigo Žiogo rastas liejamasias formas galima bent iš dalies laikyti įrodymu, kad daiktai lieta čia pat mūsų krašte. Analizių daviniai parodo, kad cheminė Pryšmančių žalvarinių iškasenų sudėtis sutampa su tų pačių Rytprūsių žalv. daiktų chemine sudėtimi, vadinasi rodo šiaurės vakarų ir pietų vakarų baltų kultūrų giminumą. Geležt. daiktai galėjo būti gaminami iš vietinės geležies rūdos, kurios kad ir nedideliais klodais randama įvairiose mūsų krašto vietose. Apie geležies dirbtuvėles kalba ne tik vietų vardai ir žmonių padavimai, bet ir pačių dirbtuvėlių liekanos, kur surandama zindrų, arba sukepusių apdegintos rūdos gabalų.

Pryšmančių kapinyno laikotarpyje pavyzdžiais ginklams gaminti galėjo eiti vikingų ginklai. Stikliniai ir inkrustuoti karoliai galėjo čia

patekti prekybos keliu iš pietų Europos, būtent, mainais už eksportuojamą gintarą. Trinyčiai vilnoniai audiniai, kartais net su įaustais žalvariniais pagražinimais, o taip pat ir varpstelės kalba apie naminę audimo pramonę. Įpiltyje ir Apuolėje rasti grūdų sandėliai ir iškasami piautuvai rodo, kad turima reikalo su sėsliais šio krašto žemdirbiais gyventojais. Kapuose randami žąslai liudija ypatingą arklio reikšmę.

Numirėliai laidojami dvejopai: deginti ir nedeginti. XI amž. degintųjų skaičius žymiai padaugėjo. Be to, dar, gal būt, buvo vartojamos ypatingos apeigos žuvusiems ar mirusiems paminėti: užkasami vien tik jų daiktai, kartais rūpestingai krūvelėmis sudėti.

Spėjama, kad lavonai deginta netoli duobės. Duobės dažniausiai apvalainės, jų skersmuo ir gilumas apie 1 m, bet pasitaiko ir daug didesnių. Sudeginto lavono likučiai į duobę pilte supilami; jų vienur labai maža, vos kelios saujos, o kitur užpiltas beveik visas dugnas. Pasitaiko degėsių kupstų, supiltų ant lentų ar luobo grindinio, o iš viršaus irgi užvožtų panašia medžiaga. Dažnai viršum degėsių kupsto dėti vienas arba du akmenys ir tada duobė užpilta žeme.

Numirėlius deginant daiktai tik retkarčiais į ugnį tepakliūdavę, dažniausiai jie sveiki ir tvarkingai sukrauti sudeginto žmogaus likučių kupstelyje ar ant jo paviršiaus. Pasitaiko ir sulaužytų bei sulankstytų, bet ir šiuo atveju jie sukraunami tvarkingon krūvelėn. Tie kapų priedai kartais įvynioti į audeklą, retkarčiais į kailį, ir labai dažnai iš viršaus ir iš apačios apsaugoti medžio ar luobo plokštelėmis.

Nedeginti numirėliai laidojami eilėmis į pailgas ir gilias apvalainiais kampais duobes, galvomis į S, kojomis į N. Randama lentų ar gal ir karstų pėdsakų. Duobės dugnas kartais išbarstytas baltu smėliu. Vėlyvesniais Ordino laikais griautiniuose kapuose užtinkama simboliniais tikslais ties numirėliu pabarstytų anglių. Papuošalai ir ginklai numirėliui sumaustyti, sudėti ir prikabinėti ta pačia tvarka, kaip ir gyvam žmogui. Kauburių nepastebėta nei vienų, nei kitų apeigų kapuose. Priedų atžvilgiu tiek degintiniai, tiek griautiniai kapai, priklauso tos pačios kilties kultūrai. Vadinasi, turime reikalo su viena ir ta pačia kiltimi, vartojusia šiame laikotarpyje (VIII—XIII amž.) lygiagrečiai du laidojimo kultu. Skyrium paminėtinos apeigos, kur žmogus palaidotas su žirgu (Skomantuose), su šunimi (Kartenoje) ir bendras daugelio sudegintų karių kapas (Plūciuose).

Jei puošnūs kapų priedai ir rūpestingos laidojimo apeigos rodo šio krašto kultūrą, tai palaidotų karių ginklų gausumas ir piliakalniai

išmėtyti pagal vandens tėkmes ir ežeringose vietose liudija jo gyventojų karingumą ir atsparumą. Apuolės ir Įpilties tyrinėjimai parodė, kad šios srities gyventojai, priešams stiprėjant, mokėjo taikintis prie aplinkybių ir daug sykių didino savo pilių pylimus ir labai sumaniai stiprino juos akmenim ir medžiu, anų laikų fortifikacijoje pasiekdami didelio tobulumo laipsnio. Tenka manyti, kad tokios tvirtovės buvo centrai, apie kuriuos koncentravosi politinis ir kultūrinis krašto gyvenimas.

Šios šiaurės vakarų baltų kultūros palikuonimis galima, bent iš dalies, laikyti Klaipėdos krašto ir Nemuno žemupio pietinio krašto gyventojus, žemaičius (šiuo tarpu bent telšiškius) ir visą Latvijos Kuršą, išskyrus jo šiaurės rytų dalį.

ŠALTINIAI

Aberg. Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. Uppsala 1919.

Włodzimierz Antoniewicz. Archeologja Polski.

„ „ Czasy przedhistoryczne i wczesnodziejowe Ziemi Wileńskiej. Wilno i Ziemia Wileńska Tom. I. Wilno 1930.

Balodis. Lettische Vorgeschichte. Die Letten. Riga 1930.

K. Būga. Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje. Kaunas 1924 m.

A. Bezzenberger. Analysen vorgeschichtlicher Bronzen Ostpreussens. Königsberg 1904.

T. Dowgird. Melžyn kapas pod Jasnogórką. Pamiętnik Fizyjograficzny tom. VI, VII. Warszawa. 1886 ir 1887.

„ „ Opis cmentarzyska i pilkalnia w Imbarach. Pamiętnik Fizyjograficzny tom. IX. 1889.

Karl. Engel. Die Kultur des Memellandes in vorgeschichtlicher Zeit. Memel 1931.

„ „ Die Bevölkerung Ostpreussens in vorgeschichtlicher Zeit. Gumbinnen 1932.

„ „ Beiträge Zur Gliederung Des Jüngsten Heidnischen Zeitalters in Ostpreussen.. Congr. Secund. Arch. Baltic. Rigae, 19—23. VIII. 1930.

C. Grewingk. Ueber heidnische Gräber Russisch Litauens. Dorpat 1870.

Dr. W. Gaerte. Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg 1929.

H. Moora. Bemerkungen über einige ostbaltische Schmucksachen der jüngeren Eisenzeit. Tartu 1930.

V. Nagevičius. „Kirminų kalno" kapinės. Lietuvių Tauta. Knyg. I, dal. III. Vilniuje. 1909 m.

„ „ Izsledovania V. Nageviča Kovenskoj gub. Otčet Imperat. Arch. Komissii 1909—1913.

„ „ Das Gräberfeld von Prižmonti. Cong. Cec. Arch. Baltic. Rigae 1931.

B. Nerman. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der Jüngeren Eisenzeit. Stockholm. 1929.

A. Salys. Die Žemaitischen Mundarten. Kaunas 1930 V. D. M.

V. A. Skinder. Bronza. Peterburg 1908.

A. Spicyn. Archeologičeskija Raskopki. Peterburg 1910.

„ „ Liucinskij Mogilnik, Imp. Arch. Kom. 1903.

„ „ Litovskija Drevnosti. Tauta ir Žodis. Knyg. III. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, Kaunas 1925 m.

Šturms Kursa. Latviešu konversācijās vārdnica.

Szukiewicz. Skład chemiczny bronzów przedhistorycznych, znalezionych na Litwie i Rusi Litewskiej. Rocznik Towarzystwa Przyjaciol Nauk w Wilnie. 1911—1914.

P. Tarasenka. Lietuvos Archeologijos Medžiaga. Kaunas, 1928.

E. Volteris. Archeologiniai nesusipratimai. Kaunas, 1924.

TERMINŲ ŽODYNĖLIS

Antkaklė:	Halsring:
lietinė	gegossen
vytinė	gewunden
Apirankė:	Armring:
gyvulių galvutėmis	mit Tierkopfenden
įvija	Spiral
kaspininė	Armband
Apkalas	Beschlag
Apvara	Kette
Degintiniai kapai	Brandgräber
Griautiniai kapai	Skelettgräber
Iečiagalis	Lanzenspitze
Įraiža	Einschnitt
Įvija	Spiralle
Yla, žalvarinė	Bronzenadel
Karoliai, stikliniai	Glasperlen
Kirvis, plačiaašmenis	Breitschneidiges Beil
Klotas spaustiniu sidabru	Silberplattiert
Lietinis, -ė	Gegossen
Pentinai	Sporen
Plokštelė, prikabinamoji	Anhängeplatte
Priekaba, kabutis	Anhängsel
Prieškotis, ylos	Nadelscheibe
Rago apkalas	Hornbeschlag
Raštas:	Ornament:
dantinis	Zahnornament
gyvulinis	Tierornament
juostinis, drūžinis	Bandornament
pintinis	Flechtornament
taškelinis	Punktornament
vilkadantis	Wolfzahnornament
virvinis	Schnurornament
žvaigždinis	Sternornament
Sagtis	Schnalle
Segė:	Fibel:
lankinė	Armbrustfibel
lankinė laiptelinė	Armbrustsprossenfibel
lankinė žieduotoji	Armbrustfibel mit Ringgarnitur

Segė, pasaginė:
1) aguoninėmis galvutėmis
2) apskrita uždara
3) atriestomis žalčio galvutėmis
4) daugiakampėmis galvutėmis
5) plokščia apvalainė
6) sujungtais galais
7) vyniotais galais
8) žvaigždinėmis galvutėmis
Segė, plokštelinė:
skylėta
Sidabro aptraukas
Skirstiklis, diržo
Smeigtas, smeigtukas:
kryžminis
jungtine kryžmine galvute
trikampe plokščia galvute
trikampe skylėta galvute
Varpstelė
Vienašmenis
Žąslai
Žeberklas
Žiedas:
įvijas
plačiu priešakiu

Hufeisenfibel:
mit Mohnkopfenden
rund und geschlossen
mit zurückgelegten Tierkopfenden
mit facettierten Knopfenden
oval und flach
geschlossen
mit gerollten Enden
mit sternförmigen Stollen
Scheibenfibel
durchbrochen
Silberblechbelag
Riemenverteiler
Nadel
Kreuznadel
N. mit verbundenen Kreuzarmen
N. mit flachem Dreieckkopf
Dreiecknadel durchbrochen
Spinnwirtel
einschneidig
Trense
Harpune
Ring:
Spiralring
mit breitem vorderem Teil.

JUOZAS JAKŠTAS

VOKIEČIŲ ORDINAS IR LIETUVA

VYTENIO IR GEDIMINO METU

PRAKALBA

Ši studija paskirta Gedimino santykiams su Livonija nagrinėti, kreipiant ypatingo dėmesio į garsiuosius šio kunigaikščio laiškus. Gedimino laiškai, tiesa, buvo jau daug kartų nagrinėjami, pradedant nuo Voigto iki Forstreuterio. Tad apie juos turime gan gausingą literatūrą. Negalima buvo tos literatūros nepaisyti, kritiškai jos nevertinti. Apžvelgiant Gedimino laiškų literatūrą, teko pastebėti, kad autoriai tyrinėjo juos persiauroj plotmėj: nepakankamai atsižvelgta į tą aplinką, kurioj laiškai radosi. Gedimino laiškai parašyti ir išsiuntinėti kaip tik tuo metu, kada lietuviai buvo susijungę su rygiečiais ir jų arkivyskupu prieš ordiną. Jie yra tos sąjungos išdava. Todėl jų turiniui reikiamai suprasti tenka ir tą sąjungą atvaizduoti. Juk kiekvieno istoriško akto turinys aiškėja tik sąryšy su tomis aplinkybėmis, kuriose jis tėra parašytas. Tad, norint jis tinkamai suprasti ir vertinti, reikia į tas aplinkybes atsižvelgti. Ir pačių laiškų autentiškumo klausimui tariuos patarnausiąs, tyrinėdamas juos sąryšy su Gedimino - Rygos sąjunga.

Kadangi Gedimino sąjunga su Ryga buvo tęsinys jo pirmatako Vytenio pradėtos sąjungos, tai teko išdėti ir šio kunigaikščio santarvė su rygiečiais, kas padaryta antrame rašinio skyriuj.

Prieš pradėdamas dėstyti lietuvių - rygiečių sąjungą, tyrinėju vadinamos Gedimino dinastijos pradžią. Nepaisydamas įsišaknijusios tradicijos, iki paskutinių laikų istorikų (kaip, pav., Chodynickio) palaikomos, kuri Gedimino dinastiją kildino iš Žemaičių, stengiuosi — bent hipotetiškai — įrodyti ją atsiradus Aukštaičiuose. Gerai numa-

nau, kad ši naujoji tezė nėra tiek pagrįsta ir įtikinamai įrodyta, kad jokiems abejojimams jau neliktų vietos. Skeptikams čia rasis progų kibti ir užmetinėti. Bet ji, rodos, yra patikimesnė už aną seną padavimą, užrašyta pirmiausia 15 amž. pabaigoj ar 16 amž., pagal kurį Gedimino dinastija prasidėjusi Žemaičiuose. Malonu man konstatuoti, kad ir H. Paškevičius suponuoja pirmą Gedimino dinastijos žinomą narį — Pukuverą (Butumerą) kilus iš Aukštaičių*). Kiek man žinoma, tai yra pirmas autorius, nepasitikėjęs žemaitiška Gedimino dinastijos pradžios legenda.

*) Paszkiewicz, Jagiellonowie a Moskva, I. 1933. psl. 156.

I SKYRIUS

GEDIMINO DINASTIJOS PRADŽIA

§ 1. Jos kilimo legendos

Iš kur garsioji Gedimino dinastija kilusi, bendralaikiai šaltiniai tikrai nepasako. Tad ir radosi vėlesniais laikais (15, 16 amž.) įvairios pasakos apie šios dinastijos kilimą. Pasakos sukurtos ne tik pačioj Lietuvoj, bet ir jos kaimynuose: kryžiuočiuose ir rusuose[1]). Lietuvos kaimynuose tos pasakos sufabrikuotos, kaip ir reikia laukti, tam tikrais politiškais tikslais. Kryžiuočiai, pavyzdžiui, norėdami pažeminti Jogailą ir Vytautą, kada tarp jų ėjo smarkūs ginčai (apie 1411 metus), paskelbė memorialą, kur sakė Gediminą (Jogailos ir Vytauto dėduką) buvus kunigaikščio (Vytenio) arklininką (Pferdemarschalck). Gediminas, kalbama šiame memoriale, nužudęs patį kunigaikštį, vedęs jo žmoną ir užgrobęs sostą[2]). Per lenkų metraštininkus ta pasaka pateko į XVI amž. Maskvos šaltinius. Maskvos kunigaikštijos metraštininkai modifikavo ją kiek tuo būdu, kad Gedimino dinastiją kildino iš rusų (Smolensko ir Polocko) kunigaikščių[3]).

Tiek kryžiuočių, tiek rusų metraštininkų sukurtos pasakos istorikų be atodairos atmetamos kaipo tendencingi prasimanymai. Kitaip istorikai ligšiol vertino jau pačioj Lietuvoj sukurtą Gedimino dinastijos pradžios legendą. Pagal šią legendą ji bus prasidėjusi Ariogaloj, tariant Žemaičiuose, kur buvusi jos pirmykščia sodyba. Ši legenda laikoma ligšiol pamatuota hipoteze ir manoma, kad tai esanti

---

[1]) Gedimino dinastijos kilimo padavimai atpasakoti trumpai: V. Antanovič, Očerk istorii Vel. Kniaž. Litovskago, Kiev, 1878, 40 sq. past. 3 ir K. Chodynicki, Geneza dynastji Gedymina, Kwart. hist. 40 (1926) 561 sq.

[2]) Scr. V. 223.

[3]) Antonovič, T. p. 41.

sena tradicija[4]). Kiek ši tradicija gali būti tikra ir sutinka su kitomis istoriškomis aplinkybėmis, — nebuvo bandoma tyrinėti. Kai kurie istorikai, kaip Chodynickis[5]), pasitenkino tik konstatavę, kad šioj legendoj nematyti jokios tendencijos, dėl to ji galinti būti ir tikra.

Palikdami kol kas tą legendą nuošaly, imsimės nagrinėti kai kuriuos bendralaikius ir patikimus metraščius, žiūrėdami, ar jie bent kiek ją remia. Juk ši legenda kaipo vėlesnio laiko šaltinio žinia (jis parašytas ne anksčiau kaip 15 amž.) tik tuo atveju gali būti laikoma patikima, kai ji suderinama su bendralaikių ir tikrų metraščių žiniomis arba bent joms neprieštarauja.

Čia iš pat pradžių reikia pažymėti, kad paskutiniam tryliktojo amžiaus dešimtmečiui, kada Gedimino dinastija ima reikštis istorijoj, maža šaltiniuose žinių apie Lietuvą užtinkam. Du 13 amžiaus metraščiai, kurie, palyginti, daug žinių apie Lietuvą teikia, kaip Volynijos ir vadinamas eilinis Livonijos metraštis (livländische Reimchronik) siekia iki devyniasdešimtųjų to amžiaus metų[6]). Jie, vadinasi, neapima to laiko, kur Gedimino dinastija pasireiškia. Palieka mums beveik tik vienas Dusburgo metraštis (parašytas apie 1326 metus), kuris kalbamam klausimui teikia kiek žinių. Šiuo metraščiu ir tenka daugiausia remtis, tikrinant aukščiau minėtą legendą.

§ 2. Dusburgo ir kitų metraštininkų žinios

Vokiečių ordino metraštininkas Dusburgas 1292 metais mini pirmą kartą Gedimino dinastijos seniausią žinomą narį Liutaverą arba Pukuverą[7]) ir jo sūnų Vytenį. Tai yra trumpa žinutė, kad Liutaveras pasiuntęs savo sūnų Vytenį į Lenkų žemę, kuri mums maža ką tepasako[8]). Negalima iš jos patirti, kas mums itin rūpi, kokioj Lietu-

---

[4]) K. Chodynicki, T. p. 562. J. Wolff, Rod. Gedymina, Petersburg, 1890, 6.

[5]) T. p. 562.

[6]) M. Hruševskij, Istoria Ukraini literaturi. Kiev, 123. III. 180. Scr. r. Liv. I. Erläuterungen 782.

[7]) „Pucuverus" rašo Töppenas pagal Berlyno, Karaliaučiaus ir Dancigo metraščio rankraščius. Scr. I. 155. Jerošinas. Scr. I. 532 rašo „Putuverus". Stryjkovskis, Kronika, I. 267. (Karaliaučiaus 1582 m. leidimas) rašo „Utinuerus". Įprasta forma „Lutaverus" kilusi iš Hartknocho, kuris pirmas 1679 m. išspausdino Dusburgo metraštį.

[8]) Scr. I. 155: Pucuverus rex Lethowie eciam hoc anno filium suum Vithenim cum magno exercitu misit versus Poloniam.

vos vietoj jis viešpatavo. Kiek anksčiau — 1289 m. — randam Volynijos metrašty paminėtą kažkokį lietuvių kunigaikštį Budikidą ir jo brolį Budividą, kurie Vladimiro kunigaikščiui Mstislavui atiduoda Volkovysko miestą[9]). Šių kunigaikščių valdoma teritorija turėjo apimti bent pietinę Lietuvos (Aukštaičių) dalį, su Juodąja Rusija, kur gulėjo Volkovysko miestas. Kažin ar nebus vienas iš šių kunigaikščių Butegeidžio vardu minimas Livonijos magisterio laiške didžiajam magisteriui 1290?[10]). Štai šie reikšmingi laiško žodžiai: quod possitis et velitis adhuc iste hyeme producere exercitum contra hostes Lethowinos, videlicet de Samayten, nos ex nostra parte toto posse nostro terram regis Butegeyde eodem tempore invademus. Senesnėj literatūroj, pradedant nuo Voigto[11]), buvo tvirtinama, kad čia minimas Butegeidis — tai Žemaičių kunigaikštis. Vargiai tokia išvada pateisinama. Laiško autorius juk atskirai vartoja Žemaičių ir Butegeidžio žemės sąvokas. Butegeidžio žemė, kurią pats Livonijos magisteris projektavo pulti, skiriama nuo Žemaičių, kur žygiuoti ruošėsi Prūsijos ordinas[12]). Matyt, Butegeidžio žemė buvo kur tikroj Lietuvoj (Aukštaičiuose), netoli Livonijos. Butegeidžio ir Budikido didelis vardų, užtinkamų nepareinamuose šaltiniuose, panašumas leidžia manyti, jog jie reiškia vieną ir tą patį asmenį, kaip jau prileido Hruševskis[13]), juo sekdamas Chodynickis ir pagaliau H. Lovmiańskis[14]). Tada išeitų, kad šio Budikito-Butegeidžio valdomas kraštas siekė šiaurėj maždaug Livonijos, pietuose — Juodosios Rusijos[15]);

---

[9]) P. S. RL. II. Togda že Litovskij kniaz Budikid i brat ego Budivid dali kniaziu Mstislavu gorod svoi Volkovysk, aby s nimi mir deržal. Plg. Latkowski Mendog król Litewski, Korp. Akad. Um. 28 (1892), p. 337.

[10]) LUB I. nr. 538.

[11]) G. Pr. IV. 50, past. 2. Juo pasekė Bonnelis, Russisch-livl. Chronographie, Petersburg, 1862, 88, Danilovičius, Skarbiec diplomatów, I, 125. Šiai nuomonei pasipriešino Krumbholtzas, Samaiten und der deutsche Orden, Königsberg, 1890, 13.

[12]) Plg. Kolankowski, Dzieji Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów, Warszawa, 1930, I. 4 past. 1. Paszkiewicz Jagiellonowie a Moskva, Warszawa, 133. I. 155. past. 2.

[13]) Ist. Ukr. Rusi 2. IV. 16. past. 1.

[14]) Lowmiański, Studya nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego. Wilno, 1930. II. 368. past. 2.

[15]) Hruševskis, T. p. 15. prileidžia, jog Budikidas ir Budividas buvę Juodosios Rusijos valdovai. Tokia prielaida prieštaringa jo paties nuomonei, kad Budikidas ir Butegeidis — tai vardai vieno ir to paties asmens. Nes Butegeidžio teritorija turėjo būti kur netoli Livonijos, į kurią šio krašto magisteris karo žygį planavo. LUB I m. 538.

jis turėjo tad apimti visus Aukštaičius. Jam priklausė arba su juo sąjungininkavo bent tuo metu ir Žemaičiai, kaip iš cituotų laiško žodžių aiškėja[16]).

Galimas daiktas, kad Liutaveras, arba Pukuveras yra identiškas asmuo su Budikidu-Butegeidžiu, kaip prileido jau Hrušewskis[17]), Chodynickis[18]), Zajončkovskis[19]) ir pagaliau Paškevičius[20]). Iš šios supozicijos išeitų, kad ir jis viešpatavo kur Aukštaičiuose. Bet tokia prielaida nebūtų suderinama su Lietuvos metrašty — antrosios ir trečiosios redakcijos[21]) — užfiksuota pasaka (apie ją plačiau kalbėsim žemiau), kuri nurodo Liutavero sūnų Vytenį kilus iš Ariogalos, t. y. iš Žemaičių. Nors Lietuvos metraščiai nė Liutavero vardo nemini ir, žinoma, nieko nekalba apie jo sodybą, bet kadangi jo sūnus Vytenis jų kildinamas iš Ariogalos, tai vėlesnieji istoriografai ir sukombinavo teoriją, jog Liutaveras — tas Gedimino giminės protoplasta — viešpatavo Ariogaloj[22]).

Pažiūrėsim, ar bendralaikių metraštininkų — ypač Dusburgo — žiniomis galima šią teoriją pamatuoti. Tam reikalui panagrinėsiu tuos Dusburgo liudijimus, kur kalbama apie Lietuvos „karalių" (rex) tuo maždaug metu, kada Gedimino dinastija pasireiškia istorijoj. Dusburgo liudijimai tuo itin mums svarbūs, kad iš jų, manau, galima susekti, kur Lietuvos valdovas tuo metu turėjo savo sodybą.

Bene svarbiausia šiuo atžvilgiu bus ši Dusburgo žinia apie Ragainės komtūro žygį į Lietuvą 1294—1300 m.: navale bellum multiplex habuit, unum versus Austechiam, terram regis Lethowie; alia bella habuit contra territorium Samethie dictam Pograudam[23]). Iš šio pranešimo aiškėja, kad Lietuvos kunigaikščio žemė 1294—1300 m.

---

[16]) Iš Livonijos magisterio laiško išeina, kad puolimas Butegeidžio žemės reiškia Žemaičių pozicijos silpninimą. Tas rodo kokį tų kraštų bendravimą.

[17]) Ist. Ukr. Russi, 1907. IV. 13. past. 3.

[18]) Geneza, T. p. 563—564.

[19]) Przyczynki do hipotezy o pochodzeniu dynastji Giedymina ze Żmudzi. Ateneum Wileńskie. 1927, 412.

[20]) PSRL. XVII. 256, 309, 371, 437, 490.

[21]) Apie Lietuvos metraščių redakcijas žiūrėk H r u š e v s k i, Ist. Ukr. Rus. 2. VI. 357 sq.

[22]) Kad Liutaveras buvo Ariogalos kunigaikštis, bene pirmą kartą tvirtino R o t u n d a s, apie 1576 metus parašęs Lietuvos istoriją. „Cuius (t. y. Vytenio) patrem Potinum, seu ut Dusburch scribit Putiverum Hieracolae in Samagitia dominum fuisse". Cituota iš J a k u b o v s k i o, Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed unią Lubelską, Warszawa, 1912. 100.

[23]) Scr. I. 159.

buvo Aukštaičiuose. Ar ji apėmė visus Aukštaičius, ar tik jų dalį, negalima iš šios žinios susekti. Tiek tik aišku, kad kunigaikščio valdoma teritorija buvo Aukštaičiuose.

Šią išvadą patvirtina ir kitą Dusburgo žinia, kurią čia pat pacituosim. Aprašydamas Balgos komtūro žygį į Lietuvą 1296 m. jis aiškiai sako, kad komtūras ėjo terioti kunigaikščio žemės[24]). Čia minima kunigaikščio žemė turėjo būti Aukštaičiuose, kaip iš aprašyto kryžiuočių maršruto matyti. Nėsą ordino kariai, nepasiekę kunigaikščio žemės, sugrįžo prie Gardino. Tik iš Aukštaičių grįždami jie galėjo teliesti Gardino sritį. Vadinasi, Lietuvos kunigaikščio žemė paskutiniam 13 a. dešimtmety, t. y. tuo metu, kada užtinkamos pirmos žinios apie Gedimino dinastiją, buvo Aukštaičiuose. Nors šaltiniai ir nepasako įsakmiai, kad „terra regis" būtų šios dinastijos sodyba, bet tuo abejoti, rodos, nėra ko. Juk negalima būtų manyti, jog šalia Gedimino buvo dar kita kunigaikščių giminė; juo labiau, kad Dusburgas kalba tuo pat metu (1296 m.) apie „karalių Vytenį" (rex Vithenus)[25]).

Iš pasakyto aiškėja, kad Gedimino dinastija pasirodo istorijos arenoj ne Žemaičiuose, bet Aukštaičiuose. Kad ji anksčiau būtų iš Žemaičių atsikėlusi, kaip kalba Lietuvos metraščių pasaka, nėra jokio pagrindo tikėti. Greičiausiai Gedimino dinastija ir radosi tame Lietuvos krašte, kur ji įsiviešpatavo. Kilusi Aukštaičiuose ji galėjo čia pilnai išplėsti savo valdžią; tuo tarpu kai Žemaičių kraštas nevisiškai jai buvo subordinuotas. Ir šis Žemaičių savaimingumas pasireiškė jau Gedimino dinastijai besikuriant. Jų didikai, šio krašto valdovai[26]), rodėsi esą tiek savarankūs, jog net Lietuvos kunigaikštis negalėjęs su jais s u s i t a r t i, kad jie drauge su juo eitų prieš kryžiuočius: nec unquam... poterit concordavi (= Lietuvos kunigaikštis), ut simul in bello procederent contra fratres[27]). Nors šiuo atveju Žemaičiai būtų veikę ir Ragainės komtūro suagituoti, kaip rašo Dusburgas, bet vis dėlto šis faktas rodo, jog jie ne visiškai perėjo nuo Lietuvos kunigaikščio[28]). Kaip iš šios Dusburgo žinios išeina, Lietuvos kuni-

---

[24]) Scr. I. 163: Procederat versus Lethowiam dicti regis terram vastaturus.

[25]) Scr. I. 163.

[26]) Nobiles, per quos Samethia tunc regebatur. Scr. I. 159.

[27]) T. p.

[28]) C h o d y n i c k i s, T. p. 565, linkęs manyti, kad čia Dusburgo minimas Lietuvos kunigaikštis buvęs Butegeidis arba Liutaveras — jo nuomone, abu šie vardai yra vieno asmens, — kuris valdęs Žemaičiuose. Tokios išvados šaltinis

gaikštis turėjo tartis su jais dėl bendros akcijos prieš kryžiuočius. O tai jau rodo jų tam tikrą savarankumą Lietuvos kunigaikščio atžvilgiu. Jie, vadinasi, nesudarė jo valdomos teritorijos esmingos dalies, o buvo savaimingas vienetas. Ši ir Gedimino dinastijos kilimui svarbi tezė turi būti plačiau pagrįsta. Tai juo labiau reikalinga, kad literatūroj jai ligšiol nebuvo kreipiama reikiamo dėmesio.

§ 3. Žemaičių savarankumas

Lenkų istorikas J. Jakubovskis iš didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro 1492 m. patvirtintos Žemaičiams privilegijos[29]) restauravo Kazimiero jiems duotą privilegiją 144½ metais (jis datuoja klaidingai 1440 m.), nurodydamas, jog ši pastaroji rėmėsi dar Vytauto Žemaičiams suteiktu panašiu aktu, tur būti 1413 m.[30]). Iš šių bent kelių kunigaikščių iš eilės patvirtintų privilegijų aiškėja, kad Žemaičiai bent nuo XV amžiaus naudojosi ypatingomis teisėmis ir nebuvo Lietuvos Kunigaikštijos esminga dalis; tai buvo, moderniška terminą vartojant, autonominis tos Kunigaikštijos vienetas. Prieš 15 amž. mes neturim jokių aktų, kurie liudytų apie savaimingas Žemaičių teises. Dėl to ir kyla klausimas, ar šis kraštas anksčiau tokias teises yra turėjęs, kurias 15 amž. dokumentai užfiksavo, ar jis buvo visiškai susiliejęs su Lietuva kaipo jos nedaloma dalis. M. Liubavskis atstovauja pirmai nuomenei, tvirtindamas, kad Žemaičiai buvo nuo senų laikų savarankus politiškas vienetas[31]). Jam pasipriešino O. Haleckis, ėmėsis įrodinėti priešingą tezę, būtent, jog Žemaičiai iki XV amž. neturėjo jokių savaimingų teisių ir buvo integralinė Lietuvos dalis[32]). Taip tvirtino

---

daryti neleidžia. Juk čia aiškiai sakoma, kad Žemaičiai savų didikų buvo valdomi, kurie net prieš Lietuvos kunigaikštį buvo sukilę. Šaltinis išskiria Žemaičius iš kunigaikščio valdomos teritorijos, kuri turėjo todėl būti kur Aukštaičiuose.

[29]) T. Działyński, Zbiór praw Litewskich, Poznań, 1841, p. 67—72. Lenkišką tekstą tos pačios privilegijos patiekia Jablonskis, „Praeitis", II, 423 sq.

[30]) Jakubovski, Ziemskie privilegi Vel. Kniaž. Lit. Žurnal Min. Nar. Prosv. 6, 196, 256 sq.

[31]) M. Liubavskij, Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije lit.-rusk. gosud. Moskva, 1892. p. 35.

[32]) O. Halecki, Litwa, Žmudz i Rus. Rozpravy Ak. Um. 59. 1916. p. 237. Jis, kaip ir Jakubovskis, pripažįsta, kad pirmiausia Vytautas apie 1413 metus bus išleidęs Žemaičiams privilegiją. Tik, jo nuomone, ji nebuvusi taikoma Žemaičiams kaip teritorijai, o paskiriems gyventojams. Pirma teritorinė Žemaičių privilegija buvusi Kazimiero 1442 metų.

Haleckis pirmiausia todėl, kad iki 15 amž. nėra jokių dokumentų, tvirtinančių savas Žemaičių teises[33]). Tai nėra įtikinantis argumentas. Juk iki 14 amž. pabaigos (geriau pasakius, iki Krėvės unijos) neturim jokiam Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kraštui rašytų privilegijų. Bet iš to klaidinga būtų spręsti, kad jokie kraštai nesinaudojo iki to laiko savo ypatingomis teisėmis. Niekas neginčys, jog kai kurie Rusijos kraštai, kaip Kievas, Polockas, buvo savarankūs politiški vienetai Lietuvos D. Kunigaikštijoj, nors jų pirmos privilegijos kilusios jau po Lietuvos krikšto. Aplamai, anų laikų privilegijos ne tiek kurdavo naujas teisės formas, kiek senas tvirtindavo. Jos fiksuodavo daugiausia „senovę". Jeigu jau Vytautas patvirtino Žemaičiams kokias teises, tai tas leidžia manyti, kad jie ir anksčiau nebuvo visai sutapę su Lietuvos D. Kunigaikštija. Tolimesni išvedžiojimai turės patvirtinti šią supoziciją.

Haleckis mano, kad Žemaičių savarankumo tendencija išsidirbo pirmiausia 14 amž. pabaigoj dinastinių kovų Lietuvoj metu, kada jie bent kelis kartus buvo atiduodami ordinui ir net jo vėliau kelerius metus valdomi. Iš tikrųjų tuo metu Žemaičiai varė savo politiką, nepareinamai kartais nuo Lietuvos. Pav., po pirmo Vytauto pabėgimo pas ordiną 1383 metais Žemaičiai rėmė šį kunigaikštį ir jo vedami drauge su ordinu kariavo prieš Lietuvos D. Kunigaikštį Jogailą[34]). Pasisekus karo žygiui: paėmus Trakus, Žemaičiai dar labiau suartėjo su ordinu. Jie sutarė su juo sąjungą, duodami įkaitus[35]). Šis

---

[33]) Savo tvirtinimą remia šis mokslininkas dar dviem argumentais: 1) Vytauto laiškas imperatoriui Zigmantui 1420 m. Cod. ep. Vit. nr. 861, kur Vytautas pažymi Žemaičius kaip savo patrimoniją; 2) Krėvės unijos raštas 1385 m. Cod. ep. saec. XV. nr. 3, kur Jogaila tituluojasi tik Lietuvos ir Rusijos kunigaikščiu (be Žemaičių). Dėl pirmo argumento tenka pasakyti, kad Vytauto žodžiais čia negalima pasikliauti. Ir štai dėl ko. Vytauto laiško tikslas atremti imperatoriaus sprendimą, kuriuo Žemaičiai turi priklausyti ordinui. Jis ir remia savo pretenzijas į Žemaičius anais laikais įprasta patrimonialine teise. Tuo pat būdu pamatavo jis savo teises ir į Sūduvius (T. p.): kai Vytautas 1413 m. ginčijosi su ordinu dėl Veliuonos, jis ir pareiškė, kad ši sritis esanti jo patrimonija, Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque cruciferorum, 2, 1832. II. 137. Tuo pat metu Vytautas buvo išsireiškęs, jog ir Prūsija buvusi jo tėvų žemę (eldern land). Cod. ep. Vit. nr. 529. — Jogailos tituliavimasis Krėvės unijos akte neturi reikšmės kalbamam klausimui, nes jis galėjo reikšti dvi Lietuvos D. Kunigaikštijos tautas — lietuvius ir rusus.

[34]) Vig. Scr. II. 622.

[35]) Pos. Scr. III, 127... des vorbandin sich... die Samaythen mit dem ordin und gobin ene gysel.

Žemaičių bendravimas su ordinu tol tęsėsi, kol Vytautas reikalavo jo pagalbos kovai su Jogaila. Lig tik Vytautas, susitaikęs su šiuo Lietuvos valdovu, nukreipė ginklą prieš ordiną, — atsimetė ir Žemaičiai nuo jo.

Ta pati Žemaičių politika pasikartojo ir 1390 metais, po antro Vytauto pabėgimo pas kryžiuočius. Vytauto, matyti, suagituoti, atvyko tų metų gegužės 26 d. į Karaliaučių 28 Žemaičių didikai iš 7 to krašto valsčių ir sudarė — Vytautui dalyvaujant — su ordinu prekybos ir taikos sutartį[36]). Žemaičiai pasižadėjo savo krašto visuomenės vardu[37]) remti ordiną ir Vytautą kovoj su priešais. Ordinas sutiko leisti Žemaičiams lankytis prekybos reikalais į pakraštines — Klaipėdos, Ragainės ir Jurbarko — pilis. Tokiais pat reikalais leido ir Žemaičiai ordino žmonėms lankytis į savo kraštą. Tarpusaviems ginčams spręsti nutarta sudaryti bendras teismas iš 4 ordino seniūnų su jų maršalka ir iš Žemaičių seniūnų su Vytautu priešaky.

Ši sutartis buvo nukreipta prieš Lietuvos tuolaikinį faktinį valdovą Skirgailą ir prieš Lietuvą aplamai, kaip ordino metraštininkas Posilge liudija[38]). Žemaičiai bent šiuo atveju pasirodė esanti savaranki visuomenė[39]), nepareinanti nuo Lietuvos. Kadangi didikai laisvai atstovauja šiam kraštui[40]), tai jų valdžia čia, matyti, buvo gana žymi. Gal būt dar iš priešistorinių laikų jie bus išlaikę savo valdžią, kurios nepajėgė nuslopinti Lietuvos didieji kunigaikščiai — Žemaičių suverenai.

---

[36]) Cod. ep. Vit. nr. 67, 68.

[37]) Žemaičiai savo išduotam akte sako: wir noch geschrebene von des gemeinen landes wegen czu Samayten.

[38]) Scr. III. 164: item in den pfingest heyligen Tagen quomen viel Samayten ken Konigsberg und machtin de mit dem meister und Wytowt eine vorbindunge weder Skirgal und die lant czu Littowin.

[39]) Negali ginčyti, kad Žemaičiai ne be Vytauto įtakos tarėsi su ordinu. Bet Vytautas šioj sutarty figuruoja daugiau kaip tarpininkas tarp jų ir ordino. Kad Žemaičiai jį savo teisėju renka ir prašo jų vardu sutartį antspauduoti, — dar neįrodo, jog jį savo viršininku laikė (nors jis kartą jų ir „mūsų kunigaikštis" pavadintas). Šis artimas bendravimas Žemaičių su Vytautu gali būti išaiškintas jų simpatija Vytauto, kaip Kęstučio sūnaus, asmeniui. Teisingai todėl sako K r u m b h o l t z a s, T. p. 102, past., kad Žemaičiai šia sutartimi buvo pripažinti nepriklausomi.

[40]) Visai iš piršto išlaužtas K o l a n k o w s k i o tvirtinimas, Dzieji Litwy 51, kad Žemaičiai priversti pasirašė šią sutartį, kur jie neva pasidavę Vytautui. Jo nuomone, ši sutartis — tai Žemaičių kapituliacijos aktas. Tai visai klaidinga nuomonė. Juk ši sutartis yra aiškiai bileteralinio pobūdžio. O tokios sutarties su nugalėtais Žemaičiais ordinas nebūtų daręs.

Kai kas, gal, abejotų, ar ši sutartis įrodanti by kokį Žemaičių skirtingumą nuo Lietuvos. Juk tūlas galėtų manyti, kad šia sutartimi ne nuolatinė Žemaičių būklė pareiškiama, bet tik tam tikros aplinkybės — Vytauto agitacijos[41]) sudaryta laikinė situacija. Taigi į Žemaičių žygį galima būtų žiūrėti kaip į revoliucinį aktą, nukreiptą prieš Lietuvą ir jos valdovą. Bet ne vien tik šiuo aktu ir ne vien tik Vytauto agituojami veikė Žemaičiai savarankiškai. Štai ir Kęstučio metu pasireiškė Žemaičiai kaip savarankiška politiška jėga, kurią šis kunigaikštis stengėsi į savo pusę patraukti. Ruošdamasis pašalinti Jogailą iš didžiojo Lietuvos kunigaikščio sosto, tarėsi jis su Žemaičiais[42]). Iš šaltinių negalima sužinoti, ar Žemaičiai jam padėjo Vilnių iš Jogailos 1381 m. atimti, kaip prileidžia Krumbholtzas[43]). Tikrai žinome, kad Kęstutis antrą kartą (1382 m.) jau Žemaičių padedamas ruošėsi atimti iš Jogailos Vilnių ir Trakus. Prieš darydamas šį žygį jis nuvyko į Žemaičius, į jų centrą Medininkus. Čia sušaukė jis Žemaičių susirinkimą ir prašė jų pagelbos. Vigando pranešimu, Žemaičiai pradžioj nenorėję jo sekti pareikšdami, kad jie Jogailai norį ištikimi pasilikti, jeigu jis tik neišsižadės stabmeldybės. Pagaliau jie vis dėlto sutikę remti Kęstutį[44]). Prie Kęstučio būrių, traukusių prieš Jogailą, prisišlijo ir 9000 Žemaičių, kap rašo Vigandas. Tur būt, ne kas kitas, kaip Kęstučio ištikimybė seniems Žemaičių dievams, paskatino juos stoti šio kunigaikščio pusėn.

Šis epizodas rodo, kad Žemaičiai santykiavo su Lietuvos kunigaikščiais, kaip savaranki politiška bendruomenė ir laisvai dėjosi su

---

[41]) Apie Vytauto tarpininkavimą tam Žemaičių susitarimui su ordinu žiūr.: Krumbholtz, T. p. 101. Heinl, Fürst Witold von Litauen, Berlin 1925, 68 sq.

[42]) Vig. Scr. II. 608. Krumbholtz, T. p. 87.

[43]) T. p. 87.

[44]) Tikrai nežinome, dėl ko jie sutiko remti Kęstutį. Vigandas, Scr. II. 619, vienintelis šiuo atveju šaltinis, šiaip pasakoja: Kynstut... transiit in Samaytam, convocans de Medniki vulgariter et Samaitas, prudenter, querens consilia ar eis quia doleret de dampnis sibi illatis. Qui responderunt cum dystinctione dicentes. Jagel confitemur dominum nostrum, et ab eo non discedimus sub tali condicione, si Jagel voluerit manere in ritu paganorum... si vero velit christianus fieri, non obodiemus ei. Et mittunt legatos querentes: si velit omnibus velint ei obedire, sin vero christianus fieri, velint Kynstut in regem suum sublimare. Et Samayte simul transeunt cum Kynstut in numero 9000 virorum proponentes Traken vincere, nec poterant. — Iš Vigando nesužinom, kokį atsakymą davė Jogaila Žemaičių pasiuntiniams (nes toj metraščio vertimo vietoj, matyti, yra spraga). Tur būti Jogaila nepasižadėjo būti ištikimas stabmeldybei kas ir pastūmėjo juos Kęstučio pusėn.

vienu iš jų prieš kitą. Jų savaimingumas čia išeina aikštėn. Tai buvo ypatingas politiškas vienetas Lietuvos D. Kunigaikštijoj, mažai priklausęs to krašto kunigaikščių.

Be metraščių apie Žemaičių savarankumą liudija ir kai kurie aktai (Urkunden). Jie yra tikslesni liudininkai už pirmuosius, nes vaizduoja gyvenimą, paprastai, betarpiškai, taigi tikriau nei metraščiai. Toks mūsų kalbamam dalykui svarbus aktas yra Jogailos paliaubų sutartis su Livonijos ordinu 1380 m. vas. 27 d.[45]), nukreipta prieš Kęstutį ir jo priklausomą kraštą — Žemaičius. Pažymėtina, kad Žemaičiai šioj sutarty nepriskirti prie Kęstučio savasties, bet skyrium minimi: ab istis vero pace et treugis rex Keystuten, sui ac **terrae suae, ac illi de Samoythen** omnino esse debeant exclusi, ita quod nullas pacem et treugas inter predictos regem Keystuten et **illos de Samoythen** volumus obtinere[46]). Iš šios citatos matom, kad Žemaičiai nors ir nepriskirti prie Kęstučio nuosavios žemės, bet traktuojami visai taip, kaip ir Kęstučio teritorija. Iš to galima spręsti, kad jie parėjo kiek nuo Kęstučio. Sutarties tekstas leidžia tvirtinti, jog Žemaičiai taip priklausė Kęstučio, kaip Polockas — Jogailos. Tuo įsitikinti pacituosim tą akto vietą, kur apibrėžiama Jogailos teritorija ir paskui sugretinsim šią citatą su aukščiau patiekta. Štai kaip kalba sutarties autoriai apie Jogailos valdomus kraštus: ... pacem et treugas ordinari fecimus (rašo Livonijos magisteris) inter nos... et magnum regem Lettoviae Jagellonem et **suam terram et illos de Ploczek**[47]). Matom, kad Polockas išskiriamas iš Jogailos žemės, jis nėra jo „terra sua", nors ir priklauso jo aukščiausios valdžios. Be abejo, neatsitiktinai Polockas šioj sutarty Jogailos žemių tarpe skyrium minimas. Jis, mat, buvo savaimingas Lietuvos D. Kunigaikštijos vienetas. Nuo seniausių laikų jis naudojasi ypatingomis teisėmis, turėjo savo kunigaikštį, pareinantį nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio[48]). Tuo būdu, tiesiogiai Polockas Lietuvos didžiojo kunigaikščio nepriklausė; dėl to sutarties autoriai ir išskyrė jį iš likusių Jogailos žemių. Kadangi Žemaičių, Kęstučio ir jo žemių santykiai visiškai analogiškai formuluo-

---

[45]) LUB III. nr. 1152.

[46]) T. p. 362. plg. A. Prochaska, Wladyslaw Jagiello, Kraków 1908, I. 36.

[47]) T. p. 361.

[48]) Prieš pat tos sutarties pasirašymą Polocką buvo atėmęs Jogaila iš savo vyresnio brolio Andriaus, Koneczny, Jagiello i Witold, Lwów 1893, I. psl. 30 ir ryžosi atiduoti kitam broliui — Skirgailai. Bet polockiečiai nepriėmė šio stabmeldžio kunigaikščio. O Andriui Polocką buvo atidavęs dar tėvas (Algirdas). LUB. III. nr. 1226, 1227. Bonnel, Chronographie 164. Scr. III. 591. past. 1218.

jami, tai galima tvirtinti, jog Žemaičiai taip parėjo nuo Kęstučio, kaip Polockas nuo Jogailos; t. y. jie turėjo savo ypatingas teises[49]).

Be šios sutarties apie Žemaičių savaimingumą liudija dar kitas 1387 metų aktas, kuris apibrėžia Trakų kunigaikštijos sieną. Šį aktą mes ir panagrinėsim.

Pirmą kartą minimi šaltiniuose Trakai kaip atskiro kunigaikščio sritis apie 1340 metus. Trumpiausios (I) Lietuvos metraščių redakcijos žiniomis Kęstutis gavo iš savo tėvo Gedimino Trakus[50]). Jam priklausė, matyti, kiek ir Žemaičiai, kuriuos jis gynė nuo ordino ir kurių viršininkų jis buvo traktuojamas[51]). Nors Žemaičiai ir parėjo nuo to paties valdovo, kuris valdė Trakų kunigaikštiją, — jie vis dėlto nebuvo tos kunigaikštijos sudėtinė dalis. Tai įrodo kalbamos kunigaikštijos sienų apibrėžimas 1387 m. bal. 28 d. aktu[52]), kuriuo Jogaila patvirtino ją savo broliui Skirgailai. O Skirgaila ją valdė jau nuo Kęstučio mirties (1382 m.)[53]). Iš šio akto sužinom, kad Trakų kunigaikštijos vakarų sieną sudarė Sūduvių dykuma ir Nevėžis. Nevėžis tuo būdu skyrė Žemaičius nuo Trakų kunigaikštijos, t. y. nuo Lietuvos. Šios upės siena tuo itin reikšminga, kad ji yra kaip tik senoviška, pirmykščia siena tarp Žemaičių ir Lietuvos[54]).

Tad Trakų kunigaikštija siekė iki Nevėžio, neapimdama Žemaičių. Šis mažas kraštas, tarp dviejų vokiečių ordino teritorijų įspraustas, nebuvo visai inkorporuotas į likusią Lietuvą. Šis faktas būtų nesuprantamas, jei Žemaičiai būtų buvę esminga, sudėtinė Lietuvos dalis. Nebūtų buvę tada jokio pagrindo išskirti juos iš Trakų kunigaikštijos ar iš Lietuvos aplamai. Priešingai, elementarinė politinė nuovoka būtų diktavusi laikyti šį kraštą, kurį taip tykojo priešai, glaudžiai sujungtą su Lietuvos D. Kunigaikštija. Jeigu Žemaičiai nebuvo įtraukti į Trakų kunigaikštiją, tai reikia manyti, kad tas kraštas iki to

---

[49]) Plg. Krumbholtz. T. p. 84.

[50]) Turėta, be abejo, galvoj Trakų teritorija. P. S. R. L. (1907) XVII. 72, 142, 153, 192, 205, 220.

[51]) Iš Jogailos sutarties su Livonijos ordinu 1380 m. vas. 27 d. išeina, kad Žemaičiai buvo laikomi Kęstučio teritorija.

[52]) Aktas paskelbtas: Cod. ep. saec. XV. nr. 9 ir Jakubovski, Opis księstwa Trockiego, Priedėlis. Przegląd hist. 5 (1907).

[53]) Koneczny, Jagiello i Witold. psl. 14.

[54]) St. Zajączkowski, Studya nad dziejami Żmudzi wieku XIII. Lwów 125. sq. 27. A. Salys, Die Žemaitischen Mundarten, Kaunas 1930. 87 sq. Kiek skirtingą nuomonę yra pareiškęs Lowmiański, Studya II. 71. Bet jo argumentai nėra įtikinami.

laiko buvo savaimingas Lietuvos vienetas, ir Lietuvos valdovai, gerbdami „senovę", nelietė jo savo statuto.

Kai kurių autorių išvedžiojimai, tiesa, duotų progos nurodyti kitam motyvui, dėl ko Žemaičiai liko neįtraukti į Trakų kunigaikštiją. Pav., Jakubovskis linkęs manyti, kad Žemaičiai Trakų kunigaikštijos sienų apibrėžimo metu (1387 m.) priklausę ordinui; vadinasi, buvę nuo Lietuvos atskirti[55]). Pažiūrėkim, ar šaltiniai patvirtins tą nuomonę. Jogaila, pašalinęs Kęstutį (1382 m.), buvo užrašęs dalį Žemaičių — iki Dubysos — ordinui[56]). Tik šis užrašas liko neištesėtas. Jau sausio 6 d. 1383 m. rašytam ordinui laiške pareiškė Jogaila, jog jis liautųsi viliojęs Žemaičius, nes visi Žemaičiai jam ir jo broliui Skirgailai tėra pasidavę[57]). Be reikalo protestavo vėliau didysis magisteris prieš šį Jogailos pareiškimą[58]): Žemaičių jis gauti vis tiek negalėjo. 1384 m. buvo užrašęs Vytautas visus Žemaičius ordinui[59]). Bet vėlesni politiški įvykiai tą užrašą ir niekais pavertė. Ordino žygis į Žemaičius 1389 m. aiškiausiai rodo, kad tas kraštas jam tuo metu nepriklausė[60]). Pirmiausia, 1400 m. užgrobė ordinas, Vytauto padedamas, Žemaičius, kaip liudija Posilge: item in desen cziten begaben sich alle dy Land czu Samayten dem Orden gemeinlich... die sich vor noch nicht hattin begeben dem Orden[61]).

Iš šių išvedžiojimų aiškėja, kad Žemaičių 1387 m. ordinas nevaldė. Bet jie vis dėlto liko neįtraukti į Trakų kunigaikštiją, o palikti

---

[55]) Jakubovski, Opis Ks. Tr. T. p. 35 sako, kad vakarinė Trakų kunigaikštijos siena buvusi vokiečių siena: otož — niemecka granica była to cała zachodnia granico księstwa Trockiego. Jakubovskiu, tur būti sekdama, tvirtina M. Krasauskaitė, Die litauischen Adelsprivilegien bis zum Ende d. 15. Jhs. Leipzig 1927. 12, jog Žemaičiai nuo 1382 m. buvę ordino valdžioj.

[56]) LUB. III. nr. 1186.

[57]) Cod. dipl. Pr. IV nr. 14: noveritis eciam vestra gratia de Zemaytis, quod vocare intenditis, ... rogamus vestram amicitiam, ut nullomodo eos ad vos invitetis ideo quia omnes Zemayti subdiderunt se nobis...

[58]) LUB. III. nr. 1389.

[59]) Cod. ep. Vit. nr. 13.

[60]) Vig. Scr. II. 636 sq., 652. Pos. Scr. III. 157. — Tik išilgai Nemuno, rodos, pavyko ordinui kai kuriose vietose įsistiprinti. Tai rodo ordino pastatyta Rittersverderic pilis prie Kauno, kurią jis buvo perleidęs Vytautui. Pos. Scr. III. 173 sq. Plg. Prochaska, Dzieji Witolda. Wilno 114. 46.

[61]) Haleckis, Litwa Žmudz i Rus, T. p. 239 mano, jog vėlyvesnioji Trakų vaivadija, kaip ši kunigaikštija Horodlės unijoj (1413 m.) pavadinta buvo, apėmė taip pat ir Žemaičius. Tik vėliau, sako jis, Kazimiero metu, išskirtas tas kraštas iš Trakų vaivadijos ir įkurta Žemaičių seniūnija. Bet jis nepatiekia jokių tam tvirtinimui argumentų.

kaip atskiras politiškas vienetas. Šis faktas verčia manyti, kad Žemaičiai tada nebuvo traktuojami esminga Lietuvos dalimi. Dėl to ir nesiimta jų glaudžiau sujungti su Lietuva[62]).

O ir Lietuvos krikštas 1387 m. liudija apie Žemaičių savarankumą. Kaip žinom, tada buvo krikštijami tik Aukštaičiai, be Žemaičių; nors Jogaila Krėvės unijos akte buvo pasižadėjęs visus stabmeldžius krikštyti[63]). Po Aukštaičių krikšto įkurta Vilniaus vyskupija, kurios vasaros - vakarų sieną sudarė Nevėžis, t. y. ta pati upė, kuri skyrė Žemaičius nuo Lietuvos. Būtų nesuprantama, dėl ko Žemaičiai nebuvo krikštijami drauge su Aukštaičiais ir neįtraukti į naujai sudarytą Lietuvos vyskupiją, jeigu jie būtų buvę esminga Lietuvos dalis. Nebūtų buvę tada mažiausio pagrindo palikti Žemaičius už Lietuvos (Vilniaus) vyskupijos sienos ir laikyti juos net 3 dešimtmečius stabmeldžiais, kol Vytautas ir Jogaila 1413 m. juos sukrikščionino[63]). Tuo metu buvo įkurta ir atskira Žemaičių vyskupija. Tad Lietuvos bažnytinis padalijimas atitiko kiek ir politišką.

Išnagrinėję Žemaičių santykius su Lietuva antroj XIV amž. pusėj, pereisim dabar į ankstyvesniuosius laikus ir ieškosim čia jų savarankumo žymių. Tuo atžvilgiu reikšmingas tėra Gedimino sutarties aktas su Livonijos krašto atstovais 1323 m. Šiame akte minimos 3 kunigaikščio žemės: Aukštaičiai, Žemaičiai ir Pskovas[64]). Aukštaičiai — tai tikroji Lietuva, kuri jau Vytauto metu taip buvo vadinama[65]). Žemaičiai ir Pskovas paminėtos kaip atskiros Gedimino valstybės sritys.

To laiko šaltiniuose mes užtinkam dar kitą žinią apie santykius Žemaičių su Gediminu. Rygos pasiuntiniai, lankęsi Gedimino krikšto reikalu Vilniuj 1324 m., savo pranešime sako, kad Žemaičių vyresnieji, ordino papirkti, o taip pat ir rusai grasė Gediminui sukilti ir jo

---

[62]) Cod. ep. saec. XV. nr. 3.

[63]) J. Fijalek, Kościół Rzymsko-Katolicky na Litwie. Rinkiny „Polska i Litwa w dziejowym stosunku", Wilno 1914. V. Abraham, Polska ir chrzest Litwy. T. p. V. Holtzman, Die Gründung des Bistums Samayten, Zeitschrift f. Geschichte d. Oberrheins. N. F. 32 (1917).

[64]) LUB. II. nr. 693. p. 151: istae sunt terrae, cum quibus pacem inivimus supradictum: primo enim nostra ex parte sustentense (Aukštaičiai), Samayten, Pleskowe. Plg. T. p. II. nr. 694.

[65]) Dusb. Scr. I. 159.

šeimą išnaikinti, jeigu jis krikštytųs[66]). Nesiimant spręsti, kiek ta žinia teisinga, tenka pažymėti vienas įdomus faktas, būtent, kad Žemaičiai rygiečių gretinami su rusais. Matyti, kaip vieni, taip ir kiti atrodė ijems ypatingi visuomeniški vienetai, prišlieti prie Lietuvos (Aukštaičių).

Žemaičiai kaip savaranki politiška jėga pasireiškė jau ir 13 amž., Mindaugo metu. Šio kunigaikšščio apleisti kovojo jie su ordinu, sutarė su juo dviejų metų paliaubas[67]) ir net bandė patį kunigaikštį savo pusėn patraukti[68]). Tai jiems ir pavyksta. Mindaugas susideda su jais ir drauge kariauja su Livonijos ordinu.

Kaip matom, Žemaičių kraštas nuo pat Lietuvos valstybės įsikūrimo išlaikė savo ypatingą statutą ir nesusilieja visiškai su likusia Lietuva. Tai buvo politinis vienetas Lietuvos D. Kunigaikštijoj, jos, taip sakant, aneksas. Nebūdami visiškai sutapę su Lietuvos valstybe, vargiai Žemaičiai galėjo būti tos valstybės valdžios užuomazgos kraštu. Ne Žemaičiuose, bet Aukštaičiuose prasidėjo Lietuvos valstybė[69]); Aukštaičiuose ir pirmykščių Lietuvos kunigaikščių giminių sodybų ieškoti tereikia. Čia radosi pirmas žinomas Lietuvos kunigaikštis Mindaugas[70]) ir jo žymiausias įpėdinis Traidenis[71]). Greičiau ir Gedimino dinastija šiame krašte yra prasidėjusi.

§ 4. Žemaitiška Gedimino dinastijos kilimo legenda

Tik ką padaryta išvada priešinga jau minėtai senai tradicijai, pagal kurią Gedimino dinastija kilusi iš Žemaičių. Ši tradicija, kaip aukščiau pastebėta, ligšiol dominuoja istorijos moksle ir istorikai pagal ją kildina Gedimino dinastiją iš Žemaičių. Nebuvo bandoma jos kritiškai nagrinėti ir tirti, kiek ji yra patikima. Pabandysim tad šioj

---

[66]) LUB. VI. nr. 3073 p. 482.

[67]) Eil. mtr. eil. 4545 sq. Šia proga sužinom, kad Žemaičiai tada (1257 m.) buvo valdomi daugelio kunigaikščių (kunigen), kuriems sugrįžę iš Rygos po paliaubų pasiuntiniai padarė pranešimą. eil. 4622 sq.

[68]) Eil. 6783 sq.

[69]) Plg. Fr. Papée, Początki Litwy, Kwart. Hist. 41 (1927) 465 sq.; ypač 470.

[70]) Zajączkowski, Studya nad dziejami Żmudzi wieku XIII, 75 sq. Paszkiewicz, Jagiellonowie a Moskwa, 85 sq.

[71]) Eil. 834 sq., 6339 sq, 6350 sq. Paszkiewicz, T. p. 119.

vietoj ją kiek pagvildenti, stengdamiesi ypač išsiaiškinti, ar ji, kaip vėlesnio šaltinio žinia, gali bent kiek turėti istoriškos tiesos.

Pasaka apie Gedimino dinastijos kilimą iš Ariogalos (t. y. iš Žemaičių) užfiksuota antroj ir trečioj Lietuvos metraščių redakcijose[72]) drauge su pasaka apie romėnišką lietuvių valdovų kilimą. Čia kalbama, kad į Lietuvą atsikėlusios, Palemono vedamos, 4 romėniškos giminės: Centaurų, Stulpų, Ursinų (kai kuriuose variantuose — Rusinų) ir Rožių. Atėjūnai įsikūrę įvairiose Žemaičių vietose ir ėmę tą kraštą valdyti[73]). Pradžioj valdę Palemono giminės nariai. Iš Žemaičių jie ėmęsi plėstis į Lietuvą, ir vienas Palemonietis (Kunas) įsikūręs Kernavės miestą ir paskyręs jį savo sūnui Kerniusui valdyti[74]). „Ir nuo to laiko ėmė vadintis Lietuvos valstybė ir didėti nuo Žemaičių" — sako metraštininkas[75]). Šiais žodžiais aiškiai išreikšta metraštininko tendencija: kildinti Lietuvos valdovus iš Žemaičių. Kernius buvęs paskutinis Palemonaitis Kernavėj. Po jo ėmęs valdyti jau Centaurų giminės narys, vedęs vienintėlę jo dukterį. Be Kernavės Palemono giminės nariai įsiviešpatavę dar ir Naugarduke. Paskutinis Palemonaitis Naugarduke buvęs Ringaudas. Jam mirus ir šiam mieste įsiviešpatavę Centaurai. Tad Kernavė ir Naugardukas arba, metraštininko supratimu, visa Lietuva teko Centaurams[76]). Paskutinis Centauras, rezidavęs Kernavėj, buvęs Traidenis. Po šio Kunigaikščio mirties išrinkę bajorai jo sūnaus Lavršo (Lauro) arba Romano — jau tapusio vienuoliu ir atsisakiusio nuo sosto — patarimu didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu Vytenį, Traidenio maršalą. Išrinktasis kunigaikštis priklausęs Stulpų giminei. Sąryšy su Vytenio išrinkimu pasakojama, kaip jis į Traidenio dvarą pateko. Pasakos tikslas, aišku, yra ne koks kitas kaip sužiesti naują giminę su sena, iki šiol valdžiusia. Kažin, ar nebuvo tik minėtas kryžiuočių pamfletas apie Gediminą, kur jis karaliaus arklininku (Pferdmarschalck) pavadintas, metraštininkui motyvas vaizduoti Vytenį Traidenio maršalu.

Apie Vytenio kilimą iš Ariogalos maždaug šiaip pasakojama: važiuodamas Traidenis kartą per Ariogalą, pamatęs čia žaidžiantį gražų vaiką — Vytenį. Vaikas patikęs jam ir jis pasiėmęs jį į savo dvarą.

---

[72]) Chodynicki, Geneza, T. p. 561.

[73]) P.S.R.L. (1907) XVII. 241.

[74]) P.S.R.L. XVII. 230, 242.

[75]) P.S.R.L. XVII. 230: ... i o togo času panstvo litovskoe načalosia zvati innožiti u Žomoiti.

[76]) P.S.R.L. XVII. 235, 251, 304.

Čia buvęs Vytenis pradžioj kamarininku, vėliau pakeltas maršalu. Po Traidenio mirties išrinktas didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. „Čia — šiais žodžiais baigiamas pasakojimas — baigėsi Centaurų giminė ir prasidėjo Vytenio, t. y. Lietuvos kunigaikščių šeimos, kilusios iš Stulpų giminės[77]). Ypatingos svarbos yra šis pasakos galas, kur aiškiai pasakoma, kad Vytenis buvo pirmas kunigaikštis naujos Stulpų giminės, ėmusios valdyti po Centaurų. Iš to matyti, kad Vytenio kilimo istorija glaudžiai susieta su visa romėniška lietuvių kunigaikščių kilimo pasaka. Ji yra, taip sakant, tos pasakos išdava. Suprantama tad, dėl ko pasaka Vytenio, to „pirmo Stulpininko" kilimą veda iš Žemaičių. Mat, visos keturios romėniškos giminės su Palemonu įsikūrusios Žemaičiuose; vadinasi, ir Stulpų giminė turėjusi gyventi Žemaičiuose, kol ji dar nevaldė Lietuvos. Dėl to metraštininkas ir atvaizdavo tos giminės narį Vytenį kilus iš Žemaičių.

Iš to, kas pasakyta, manau, paaiškėjo, kokia yra žemaitiškos Gedimino dinastijos kilimo tradicijos genezė[78]). Kadangi ji yra esminga romėniško lietuvių valdovų kilimo pasakos dalis, tai yra taip pat ne istoriška, kaip ir ši pasaka[79]). Žemaitiškos Gedimino dinastijos kilimo tradicija nesuderinama, kaip matėm, su bendralaikių metraščių žiniomis ir nepateisinama Žemaičių ir Lietuvos santykiais. Ne Žemaičiuose, bet Aukštaičiuose prasidėjo Lietuvos valstybė. Čia reikia ir pirmykščios Gedimino dinastijos sodybos ieškoti.

II SKYRIUS

Vytenio sąjunga su Ryga

Pagrindinė Lietuvos istorijos problema pirmais dviem amžiais yra jos santykiai su vokiečių ordinu; geriau pasakius, nenuilstami jų tarpusavūs karai. Tai buvo paskutinės didelės rungtynės stabmeldiškojo pasaulio su krikščioniškuoju. Vokiečių ordinas, dėdamasis Vakarų krikščionybės avangardu, stengėsi inkorporuoti stabmeldžius lietuvius

---

[77]) P.S.R.L. XVII. 256, 309, 371, 437, 490.

[78]) Šitą tradicijos motyvą buvo jau užsiminęs ir Chodynickis, Geneza, T. p. 562, nedarydamas jokios išvados. — Mes čia stengiamės išaiškinti, kaip susidarė pasaka, kad Gedimino dinastija kilus iš Žemaičių. Dėl ko ji kildama iš tam tikros Žemaičių vietos, būtent Ariogalos — nežinia.

[79]) Plg. Jakubovski, Studya, T. p. 88. Brückner, Starożytna Litwa, Warszawa 1904, 64.

į krikščioniškąją bendruomenę, t. y. juos pavergti ir krikštyti. Lietuviai priešinosi visomis jėgomis šioms kryžiuočių užmačioms — iš čia ir kilo jų žūtbūtinė kova.

Siautėjant karams 13—14 amž. suvartose atsiranda lietuviams sąjungininkai net iš Vakarų krikščionių tarpo, pasiryžę iš vien su stabmeldžiais kariauti prieš ordiną. Šie sąjungininkai — tai Rygos miestas ir jo arkivyskupas. Lietuviai, susidėję dabar su rygiečiais, kariauja su ordinu jau ne savo kraštą gindami, kaip anksčiau, bet savo sąjungininkams pagalbą tiekdami. Per šią sąjungą Lietuva buvo įtraukta į vadinamą didžiąją Europos politiką; jos klausimas svarstomas Hanzos miestuose ir net popiežiaus kurijoj.

Vidaus įvykiai Livonijoj davė progos Lietuvos—Rygos sąjungai atsirasti. Ta proga — tai arkivyskupo ir rygiečių kivirčai su ordinu, tebesitęsią per visą 13 a. ir ypač paaštrėję to amžiaus pabaigoj. Nėra reikalo čia nagrinėti tų kivirčų iš esmės, kadangi tas dalykas literatūroj jau ganėtinai išaiškintas[80]). Pasitenkinsim tik kai kuriomis bendro pobūdžio pastabomis.

Krikščionišką Livonijos valstybę įkūrė, kaip žinoma, Rygos vyskupas, kuris ją pradžioj ir valdė. Tai buvo tipiška bažnytinė valstybė, kurios suverenas — aukščiausias krašto hierarchas. Nebuvo lemta šiai bažnytinei valstybei įleisti kiek gilesnių šaknų krašte, nes ji tuojau buvo nustelbta čia pat įsikūrusios organizacijos, būtent Livonijos ordino. Vos tik vyskupo brolio Teodoriko 1202 m. įkurtas Livonijos ordinas (fratres militiae Christi[81]) gavo kiek susikonsoliduoti, kaip tuojau ėmė stengtis atsipalaiduoti iš vyskupo valdžios. Jis, mat, sudarydamas kariškos pajėgos branduolį krašte, kur karas buvo dominuojantis faktorius, jautėsi perdaug galingas esąs, kad galėtų visai priklausyti vyskupo valdžios. Jis ėmė ir reikšti pretenzijų į pasaulinę valdžią. Ordino pretenzijos netrukus turėjo būti patenkintos ir 1210 m. padalyti lybių ir latvių, vadinasi vyskupo valstybės, kraštai

---

[80]) Pagrgindinis veikalas apie Livonijos vidaus santykius iki karo tarp ordino ir Rygos 13 amž. pabaigoj yra: G. Rathlef, Das Verhältnis des livl. Ordens zu den Landesbischöfen und zur Stadt Riga, Dorpat 1875. Be to: G. Bunge, Die Stadt Riga im XIII u. XIV Jhrh. Leipzig 1878. 23 sq. Th. Schiemann, Russland, Polen und Litauen bis zum 17. Jhrh. Berlin 1886/7. II. 63. L. Arbusow. Grundriss der Geschichte Liv- Est.- und Kurlands. Riga 1908. 46. J. Haller, Die Verschwörung von Segewald. Mitt. zur livl. Geschichte 20 (1907).

[81]) Henrici Chronicon Lyvoniae, ed. W. Arndt, Hannoverae 1874. VI. 6. (Toliau bus cituojama: H. d. L.).

tarp ordino ir vyskupo. 1/3 teritorijos gavo ordinas ir 2/3 liko vyskupui[82]). Paskirtose jam žemėse ordinas tapo savarankus valdovas ir pripažino tik bažnytinę vyskupo valdžią. Tuo būdu radosi Livonijoj 2 politiškos pajėgos: vyskupo ir ordino. Šalia šių dviejų ilgainiui išaugo dar trečia krašto pajėga, būtent, Rygos miestas. Šį miestą įkūrė trečias krašto vyskupas Albeltas[83]), kuris jį pradžioj ir valdė. Būdamas miesto suverenu[84]), vyskupas buvo suinteresuotas, kad miestas kiltų ir jo gyventojų skaičius didėtų. Todėl suteikė jis Rygai 1211 m. privilegiją[85]), kuria leido Gotlando salos teise naudotis. Ši teisė suponavo tam tikras politiškas laisves — savivaldybę. Bet ir gavęs laisvės miestas vis dėlto pripažino vyskupą, vėliau arkivyskupą, savo viršininku ir buvo jam ištikimas[86]). Vyskupas iš savo pusės rūpinosi miesto gerove. Jis teikė jam prekybos lengvatų, leido Gotlando teisę pasitaisyti ir net buvo padovanojęs po trečią dalį Žemgalių, Kuršių ir Oezelio salos[87]). Tad vyskupas ar arkivyskupas visą laiką geruoju gyveno su miestu, ir abu iš vien vėliau kovojo su ordinu, kaip su bendru priešu.

Bemaž per visą 13 amž. tebesitęsęs kivirčas Livonijoj virto to amžiaus pabaigoj (1297 m.) atviru karu[88]). Kilo jis pirma tarp ordino ir rygiečių, prie kurių netrukus prisidėjo ir arkivyskupas, savo miestą užstodamas[89]). Iš pat pradžių ordinas pasirodė galingesnis esąs už miestą. 1298 m. pradžioj jis užėmė arkivyskupo tvirtoves — Kokenhusen ir Treyden, kur ir patį arkivyskupą Joną III į nelaisvę paėmė. Po šių laimėjimų ordinas ėmė grasyti jau pačiam Rygos miestui. Netoli šio miesto jis pasistatė Neuermiulėno tvirtovę; kitą tvirtovę bandė statyti prie Dauguvos įtakos, norėdamas, be abejo, trukdyti miestui

---

[84]) Padalijimo aktas nėra išlikęs. Apie jį žinom iš popiežiaus Inocento III bulės, kur jis tą aktą patvirtino. LUB. I. nr. 16 ir 17.

[85]) H. d. L. V. 1.

[84]) E. Winkelmann, Mitt. zur Gesch. Liv- Est- und Kurlands XI. 327.

[87]) LUB. I. nr. 20.

[86]) LUB. VI. nr. 155, 213 Rathlef 120.

[87]) LUB. VI. nr. 2717, Rathlef 117,

[88]) Apie ordino ir miesto bei arkivyskupo karą žiūrėk dar: E. Strehlke, Scr. II. 54 past. 3.

[89]) Rygos skundas prieš ordiną LUB I. nr. 567, pasiųstas Liubeko miesto tarybai, yra svarbiausias šaltinis karo pradžiai; rašytas be datos. Iš jo turinio sprendžiama, kad jis bus parašytas antroj pusėj birželio ar pirmoj pusėj liepos 1927 m.

susisiekti su jūra[90]). Įsitvirtinęs Dauguvos įtakoj ordinas būtų galėjęs atkirsti Rygą nuo jūros ir jos prekyba su užjūriais, ypač Hanzos miestais, būtų turėjusi sunykti arba visai žlugti. Tad Rygai gręsė pražūties pavojus, nes Dauguvos prekyba buvo jos egzistencijos pagrindas.

Aišku, kad šiuo kritiškiausiu momentu rygiečiai galėjo jungtis su by kuo, kad tik kaip nors išsšigelbėtų. Nepabugo jie net krikščioniškojo pasaulio akivaizdoj susidėti su stabmeldžiais lietuviais ir kariauti su jais iš vien prieš dabar jau abiejų bendrą priešą — ordiną. Taip radosi politiška bei militariška lietuvių ir rygiečių sąjunga, trukusi net kelias dešimtis metų. Tiesa, klaidinga būtų manyti, kad ši sąjunga — tai pirmas lietuvių ir rygiečių bendravimas. Jau ir anksčiau lietuviai taikiai santykiavo su Ryga, varydami prekybą. Tad ir pritinka prieš dėstant militarišką lietuvių - rygiečių akciją panagrinėti Rygos prekybą su Lietuva ir jai priklausančiais rusų kraštais.

Rygos miestas nuo pat įsikūrimo buvo žymiausias prekybos tarpininkas tarp rytų Europos ir vakarų, ypač Hanzos miestų. Jame koncentravosi Hanzos miestų prekyba su Padauguvio kraštais ir miestais. Ryga tą prekybą kontroliavo ir normavo. Tai rodo jos sutartys su Padauguvio miestais, kaip Polocku, Vitebsku ir Smolensku, kurių pirmos siekia net 13 amž. pradžios. Ankstyviausią žinią apie panašią sutartį turim mes iš 1210 metų, kada ordinas pasiuntė savo narį pas Polocko kunigaikštį taikos sudaryti ir susitarti, kad jis leistų rygiečių pirkliams vykti į savo žemę. Polocko kunigaikštis pasiuntė tada vieną smolenskietį į Rygą, kurio pastangomis ir buvo sudaryta pirma sutartis[91]). Po dvejų metų ši sutartis pakartota ir nutarta, kad pirkliams kelias Dauguvos upe visuomet atviras yra[92]). Septyniolikai metų praslinkus, t. y. 1229 m., vėl tarėsi Smolensko kunigaikštis Mstislavas, sūnus Dovydo, ne tik savo, bet ir Polocko ir Vitebsko kunigaikščių vardu, su Rygos ir Gotlando salos pirkliais[93]). Čia tarp kita ko pakartotas senas nuostatas, būtent, kad kelias pirkliams Dauguvos upe turi būti laisvas. „Rygos vyskupas, ordino magisteris ir visi kraš-

[90]) Albert v. Bardewik. Chroniken der sächsischen Städte. Leipzig 1899 XVIII. 313 sq. (Albertas iš Bardeviko, Liubeko miesto ordinas, 1928 m. parašė Liubeko miesto metraštį, kur įtraukė ir Rygos karą su ordinu iki 1298 m. pradžios. Pasakojimas detalus ir visiškai objektingas.

[91]) H. d. L. XIV. 9.

[92]) H. d. L. XVI. 2. H. Hildebrand, Das deutsche Kontor zu Polozk, Baltische Monatsschrift XXII. 342 sq.

[93]) L. K. Goetz, Handelsverträge, 291. Hildebrand, T. p. 342.

to viršininkai leido laisvai naudotis Dauguva nuo įtakos iki jūros, vandeniu ir krantu, visiems lotynų kalbos (= pirkliams) ir rusams; kas yra tikras pirklys, tas gali nekliudamas nuo jūros aukštyn ir žemyn važiuoti[94]).

Šios bent kelios sutartys rodo gan išsiplėtojusią Padauguvio prekybą jau 13 amž. pradžioj. Ji, be abejo, buvo gyva ir tuo metu, kada rusų miestai paliai Dauguvą, Polockas ir Vitebskas, pakliuvo lietuvių kunigaikščių įtakon. Tai įvyko, matyt, apie 13 amž. vidurį, nes 1263 m. gruodžio 28 d. lietuvių kunigaikštis Gerdenis tarėsi tų miestų vardu su Livonijos ordinu ir Ryga[95]). Ir vėl buvo kartojamas senas nuostatas: vokiečiai gali laisvai keliauti į Polocko žemę prekybos reikalais; o polockiečiai tuo pat reikalu lankytis Rygoj ir Gotlando saloj. Gal būt, šia sutartimi remdamasis[96]), rašė vėliau Polocko kunigaikštis Iziaslavas rygiečiams, prašydamas atidaryti prekybos kelią į Polocką[97]). Pažymėtina, kad šiame rašte Iziaslavas pasisako priklausąs Lietuvos kunigaikščio Vaišvilko[98]). Gal būt dar tam pačiam 13 amž. rašė Polocko vyskupas Jokūbas Rygos arkivyskupo pavaduotojui ir miesto tarybai, kur, nurodydamas į rygiečių draugiškus santykius su Vyteniu[99]), prašė jų siųsti javų į Polocką[100]). Be minėtų žinių apie prekybą Dauguvos upe varytą aiškiausiai liudija vokiečių pirklių kontora Polocke, per amžius palaikiusi prekybos santykius tarp kaimyniškų lietuvių - rusų kraštų ir Rygos[101]).

Kad lietuviai būtų varę prekybą Dauguvos upe su Ryga jau 13 amž., nerodo, tiesa, mums šaltiniai. Jie kalba tik apie rusų ir vokiečių pirklius, lietuvių neminėdami[102]). Bet netenka vis dėlto abe-

---

[94]) L. K. Goetz, T. p. 289 sq.

[95]) Napiersky, Russisch-livl. Urk. nr. 25 a. LUB. I. nr. 595. Goetz, T. p. 326 — Gerdenis buvo pirmiau vienos Lietuvos srities, Nalšėnų kunigaikštis. Lowmiański, Studya, II. 187.

[96]) Hildebrand, T. p. 372.

[97]) Napiersky, nr. 25 b.

[98]) ...a voli esmi Božii i Molšelgove.

[99]) ...a nyne esm uvedal liubov vaša pravaja s synom moim s Vitenem.

[100]) Napiersky, nr. 38.

[101]) Apie vokiečių kontorą Polocke žiūrėk: Hildebrand, Das deutsche Kontor zu Polock, T. p. 342 sq. J. Kulišer, Istorija ruskago narodnago choziaistva, Moskva 1925, II. 197 sq.

[102]) Lietuviai pirkliai Dauguvos upe galėjo keliauti drauge su rusais. Kadangi jų buvo mažiau, jie galėjo būti sumaišomi su šiais paskutiniaisiais, ir todėl skyrium neminimi. Bene pirmą kartą bus 1388 m. įsakmiai paminėtas ir lietuvių dalyvavimas Dauguvos prekyboj. LUB VI. nr. 3099.

joti, kad ir lietuviai 13 amž. prekiavo su šia Pabaltijos centrale. Tuo galima įsitikinti, kad ir iš vadinamos Rygos skolų knygos, kur surašyti daugiausia pirkliai skolinę kitas kitam įvairias prekes[103]). Toj knygoj tarp rusų ir vokiečių pirklių randam nemažą ir lietuvių[104]). Taip pat iš eilinio metraščio sužinom, kad žemaičiai, sutarę taiką su ordinu dvejiem metam (1257 m.), galėjo prekybos reikalais keliauti į Livoniją, tad ir į Rygą. Ordino šaltiniai liudija ir apie lietuvių kunigaikščio žmonių lankymąsi Rygoj prekybos reikalais[105]). Kaip lietuviai keliavo į Rygą, taip livoniečiai ir rygiečiai — į Lietuvą. Tai matyt kad ir iš minėtos ordino sutarties su žemaičiais 1257 m., kur livoniečiams leidžiama prekiauti dvejus metus Žemaičiuose. Tą pat liudija ir Mindaugo vardu parašytas aktas 1253 metais[106]).

Iš šios šaltinių apžvalgos gaunam įsitikinti, kad lietuviai ir kariaudami su Livonijos ordinu varė prekybą su rygiečiais. Ryga, tas rytų Pabaltijos prekybos židinys, buvo, matyt, ir lietuvių prekybos centralė. Čia parduodavo jie savo prekes ir pirkdavo vakarų Europos išdirbinių. Prekiaudami su Ryga, lietuviai galėjo sueiti į draugiškus santykius su miestiečiais, nors su ordinu ir kariavo. Nenuostabu todėl, kad rygiečiai šaukėsi lietuvių, kai jiems grėsė pavojus būti ordino pavergtiems.

Keli bendralaikiai metraščiai beveik sutartinai praneša, kad lietuvius rygiečiai pasikvietė prieš ordiną. Pavyzdžiui, minėtas Liubeko metraštininkas Albertas iš Bardeviko rašo: se (t. y. rygiečiai) loden de Russen unde Lettoven und adere heydenen vele[107]). Dusburgas rašo: anno domini 1298 Vithenus rex Lethowinorum ad vocacionem civium Rigensium castrum in Carthusen expugnavit[108]). Vartberge: item iidem cives auxilio Lethowinorum proditione et simulato habitu ceperunt castrum Karx[109]). Šios ištraukos tepasako, jog lietuviai ėjo

---

[103]) Šis svarbus Pabaltijos istorijos šaltinis pirmą kartą išleistas su nuodugniu komentaru nusipelnusio Livonijos istorijos tyrinėtojo, H. Hildebrando: Das Rigaische Schuldbuch (1286—1352), Petersburg 1872.

[104]) Tarp kitų čia minimi tokie lietuviai pirkliai: Johannes Bythovte, nr. 483, Petrus Letowinus, nr. 1255, Pabilte de Crowen (Krėvė), nr. 1267, Rameyze de Kernowo, nr. 1284, Studile de Kernowe, nr. 1374, Myndowe, nr. 1764. Plg. Hildebrand, Rig. Schuldbuch. Einl. 76.

[105]) LUB I. nr. 507. Quo facto contigit eiusdem regis (Traidenio) homines civitatem Rigensem intrare pro suis mercimoniis.

[106]) LUB I. nr. 243.

[107]) Chroniken der sächsischen Städte XVIII, 314.

[108]) Scr. I. 163.

[109]) LUB I. nr. 750.

rygiečiams, jų kviečiami, į talką prieš ordiną. Kiek daugiau apie lietuvių - rygiečių susitarimą sužinom iš vieno išlikusio akto kovo 30 d. 1298[110]), kur Rygos konsulai ir miestiečiai, Rygos bažnyčios prioras ir konventas, Diunamiundės vienuolyno abatas, dominikonai ir pranciškonai, maldininkai (peregrini) su savo viršininku ir Hanzos miestų pasiuntiniai liudija apie atvykimą lietuvių į Rygą tartis. Pasakojama, jog lietuviai, arkivyskupo žmonių paraginti, atsiuntė atstovus į Rygą, kurie pareiškę, jog lietuviai pasiruošę krikštytis ir sutarti sąjungą (pacis foedere) su krikščionimis, kaip kunigaikštis Mindaugas kadaise buvo padaręs. Savo pažadą jie patvirtinę pagoniško papročio priesaika. Tiesa, šiame akte aiškiai nepasakyta, kad lietuviai ir rygiečiai būtų susitarę prieš ordiną. Čia kalbama ryškiai tik apie jų pažadą krikštytis ir Mindaugo pavyzdžiu susijungti su krikščionimis. Kyla klausimas, su kokiais krikščionimis lietuviai žadėjo net „neatmezgiamais taikos saitais" jungtis. Aišku, ne su ordinu, kuris toj sutarty nė nedalyvavo, nors jie ir sakęsi eisią Mindaugo pavyzdžiu, kuris, kaip žinom, su ordinu buvo susidėjęs. Greičiausia šie lietuvių sąjungininkai krikščionys turėjo būti rygiečiai, pas kuriuos jie nuvyko. Ne savo iniciatyva, kaip liudininkai rodo, lietuviai siuntė atstovus į Rygą: jie tam buvo paraginti Rygos arkivyskupo žmonių. Tie žmonės galėjo būti misionieriai, kuriuos Lietuvoj Gedimino metu tikrai užtinkam. Jie drauge su tikybine propaganda galėjo atstovauti Lietuvoj ir politiškiems arkivyskupo ir rygiečių interesams; tad ir raginti lietuvius padėti rygiečiams, kai šiems grėsė pražūties pavojus. Gal būt, lietuvių pažadas krikštytis taip sau tik pareikštas pridengti militariškai sąjungai su rygiečiais, kurios nedrįso liudininkai krikščioniškam pasauliui paskelbti[111]). Šią supoziciją paremia dar ir tas faktas, kad lietuviai, nepraslinkus nė dviem mėnesiam nuo kovo 30 d. susitarimo, įpuolė į ordino žemę rygiečiams talkininkaudami. Lietuvos kunigaikštis Vytenis, be perstogės kariaudamas su ordinu, galėjo matyti rygiečiuose sau tinkamus pagalbininkus; ir atvirkščiai — rygiečiai galėjo tikėtis pagalbos iš lietuvių. Bendras priešas sujungė juos.

Susitarę su lietuviais rygiečiai puolė (bal. 9 d.) ordino pastatytą Neuermiuleno pilį. Jiems pavyko pilį sugriauti ir be jokių

---

[110]) LUB I. nr. 750.

[111]) Bonnel, Chronographies 92 ir Bunge, Die Stadt Riga 28, past. 58 mano, kad šiuo susitarimu susijungė lietuviai su rygiečiais prieš ordiną.

nuostolių grįžti namo. Po šito pirmo susidūrimo netrukus įvyko ir antras, kur jau ir lietuviai dalyvavo. Gegužės 25 d. (1298 m.) jie susijungė su rygiečiais ir drauge su jais žygiavo į šiaurę nuo Rygos ordino pilies Karkuso linkui, teriodami ir plėšdami priešo kraštą. Kai jie sugriovę Karkusą po kelių dienų atgal grįžo, pastojo jiems kelią prie Toreidos upelės ordino kariuomenė, paties magisterio Bruno vedama. Čia ištikusioj kovoj ordinas buvo visiškai sumuštas. Pats magisteris, Felino komtūras ir daugiau nei 20 ordino brolių žuvo kovos lauke[112]). Laimėję kovą, nuvyko lietuviai su rygiečiais prie ordino buveinės, vadinamos Bertoldsmiule ir iššudydami įgulą, sugriovė ją[113]). Per šiuos karus suimtuosius ordino belaisvius gabeno į Lietuvą[114]).

Po šio pirmo lietuvių - rygiečių puolimo sekė tuojau antras. Birželio 24 d. jie laivais nuplaukė iš Rygos griauti Neuermiuleno pilies[115]). Bet šiame žygy jie jau neturėjo tokios laimės, kaip pirmam. Juos užpuolė atvykusi Prūsų ordino kariuomenė, Karaliaučiaus komtūro vedama, kurią buvo pasiuntęs pats didysis magistras[116]). Nepajėgė sąjungininkai atsispirti šiai naujai jėgai ir mūšį smarkiai pralaimėjo. Jie neteko daug žmonių, ginklų ir laivų[117]). Pasak Dusburgą šiame mūšy žuvo 4000 lietuvių ir rygiečių. Albertas iš Bardeviko šiaip kalba apie jų smūgį: de von der Ryghe und ere helpere worden seghelos und almestych gheslagen[118]). Išlikusieji gyvi kovos lauke bėgo prie laivų. Bet ir čia ne visi išsigelbėjo: daugumas jų prigėrė.

Po šito didelio sąjungininkų pralaimėjimo karas kurį laiką liovėsi. Hanzos miestų atstovams tarpininkaujant 1298 m. pabaigoj ar 1299 m. pradžioj sutartos paliaubos iki šv. Mykalojaus (gruodžio 6 d.)[119]). Bet ir po paliaubų ginčai tarp rygiečių ir ordino nesiliovė, kaip rodo Rygos arkivyskupo, miesto ir Oezelio vyskupo skundos prieš ordiną, pasiųstos popiežiaus kurijai[120]). Mums nėra reikalo nagrinėti

---

[112]) Alb. Bard., T. p. 315. Mūšis įvyko pagal annal. Runeburgenses, Scr. I. 163, birželio 1 d. Dusburgas sako, kad lietuviams vadovavo pats jų kunigaikštis Vytenis.

[113]) Alb. Bard., T. p. 315.

[114]) Alb. Bard., T. p.

[115]) Alb. Bard., T. p.

[116]) Alb. Bard., T. p. 31 p. Dusb. Scr. I. 163.

[117]) Alb. Bard., T. p.

[118]) Alb. Bard., T. p.

[119]) LUB VI. nr. 3207.

[120]) LUB I. nr. 584, 585, 586.

šitų skundų, kadangi jose kalbama tik apie miesto, arkivyskupo ir ordino santykius.

Nesitikėdami, matyt, rygiečiai visiškos taikos krašte, palaikė jie sąjungą su lietuviais ir nekariaudami su ordinu. Kad taip iš tikrųjų buvo, rodo mums ordino sutartis su Dorpato ir Oezelio vyskupais ir Danijos vasalais Estijoj 1304 m. vas. 25 d.[121]), nukreipta prieš Rygą, lietuvius ir rusus. Čia tarp kita ko nutariama įspėti rygiečius, kad jie nesitartų nei su lietuviais, nei su rusaiis ir nutrauktų su jais ligšiolinę sąjungą; jeigu jie šio įspėjimo nepaklausytų, tai turėtų būti jėga visų susitariančių šalių priversti kaip viešieji priešai[122]). Iš šio nutarimo aiškėja, kad lietuviai ir rygiečiai paliko susijungę ir po minėto smūgio, net po rygiečių paliaubų sutarties su ordinu. Tad lietuvių - rygiečių sąjunga nebuvo laikinis, atsitiktinis susitarimas vienam kitam bendro priešo puolimui, bet gan pastovi militariška sąjunga. Jos nenutraukė net ir tuo metu, kada karo Livonijoj nebuvo.

Po kelerių metų karas Livonijoj vėl prasidėjo. Kilo jis dėl Diunamiundės vienuolyno, gulėjusio Dauguvos įtakoj. Šį vienuolyną 1305 m. pats konventas pardavė ordinui[123]). Dėl to sujudo miestiečiai, nes jiems gręsė vėl pavojus, kaip ir 1298 m., būti atkirstiems nuo jūros. Be to, ordinas laikė Neuermiuleno ir Bertoldsmiuleno pilyse savo įgulas. Susidarė tad padėtis panaši į 1298 m. Rygiečiai su tik ką atvykusiu arkivyskupu Fridrichu[124]) ėmė ruoštis karui. Arkivyskupas apeliavo į kuriją[125]), o miestiečiai kvietėsi į talką savo sąjunginiinkus lietuvius.

Fragmentas vieno ordino prokuratoriaus rašto[126]), parašyto kurijai tarp 1309 ir 1313 m.[127]), sako, kad rygiečiai atnaujinę sąjungą

---

[121]) LUB I. nr. 568.

[122]) Porro si aliqui quicumque, etiam et singulariter cives Rigenses, specialem unionem et pacem cum Lethowinis paganis vel Ruthenis facere praesumpserint, et **hucusque servatam solvere denegarent,** et unioni nostrae utriusque partis adhaerere, monendi sunt tales, nobis dictis partibus ut assistant, quod si refutaverint, in ipsos tanquam hostes publicos communi robore insurgemus.

[123]) LUB II. nr. 614.

[124]) Gegužės m. 21 d. 1304 m. įšventino popiežius Benediktas XI savo poenitentiarą pranciškoną Fridrichą (Pernstein) Rygos arkivyskupu. LUB. II. nr. 609. Kai ordinas pirko Diunamiundę (geg. 26 d. 1305 m.), jis buvo jau Rygoj.

[125]) Ilga arkivyskupo skunda prieš ordiną datuota rugs. 14 d. 1305 m. LUB II. nr. 616.

[126]) A. Seraphim, Zeugenverhör des Franziscus von Moliano, Königsberg 1912, 179 sq.

[127]) Seraphim, T. p. 180.

su lietuviais, arkivyskupui atvykus (1305 m.)[128]). Kai Dorpato vyskupas, ordinas ir Danijos karalius norėję rygiečius paveikti, — sakoma toj skundoj — kad jie atsisakytų nuo sąjungos su lietuviais, arkivyskupas paliepęs jos laikytis[129]). Šis raštas parašytas jau karo metu. Jo tendencija aiški — pateisinti ordiną ir įrodyti kaltę miestiečių ir ypač arkivyskupo. Pasakojimas apie sąjungos atnaujinimą su lietuviais yra greičiausiai paties prokuratoriaus prasimanymas. Arkivyskupui nė nebuvo reikalo raginti miestiečius atnaujinti sąjungą su lietuviais, nes ji nebuvo nutraukta. Antra vertus, arkivyskupas, atvykdamas į Livoniją, neturėjo tikslo kiršinti miestiečių su ordinu[130]).

Lietuviai įsibrovė dabar, kaip ir 1298 m., į Livoniją. Kovo m. 1305 m. pralaimėjo mūšį prie Dobeno[131]). Karas tęsėsi, tur būt, toliau, nors šaltiniai mums nieko nesako. Patikimi šaltiniai praneša vėl apie mūšį lietuvių su ordinu 1307 m. liepos 2 d. prie Rygos[132]). Tai buvo, gal būt, tęsinys 1305 m. prasidėjusio karo. Aukščiau minėtas šališkas ordino prokuratoriaus raštas pasakoja plačiau šiuo būdu apie šį mūšį. Išvykus arkivyskupui, įsibrovė lietuviai į ordino ir arkivyskupo žemę[133]). Jie plėšę gyventojus ir daugumą jų paėmę į nelaisvę. Matydami tai ordino broliai, griebęsi ginklų ir ruošęsi lietuvius pulti. Pastebėję lietuviai prieš juos traukiančius kryžiuočius bėgę prie Rygos mūrų. Kryžiuočiai tada nedrįsę lituvių pulti, nes buvo įsitikinę, kad rygiečiai šiems pagelbės. Tik sumokėję rygiečiams 700 markių ir tuo būdu nupirkę iš jų neutralitetą, jie puolę lietuvius ir nugalėję. Šito pranešimo tikslas yra, aišku, apkaltinti rygiečius. Tai yra greičiau ordino prokuratoriaus prasimanymas[134]).

Apie tolimesnius lietuvių - rygiečių santykius netiekia mums šaltiniai jokių žinių. Tik iš kai kurių Livonijos didikų 1309 m. darytų

---

[128]) ... cives Rigenses post adventum dicti fratris Frederici ad dictam ecclesiam Rigensem renovaverunt confederaciones, conspiraciones, coniuraciones cum Lituinis, Seraphim, T. p. 191.

[129]) Seraphim, T. p. 180.

[130]) Arkivyskupas, vykdamas į Rygą, tikėjosi taikingai gyventi su ordinu. Jis aplankė pakeliui didįjį magisterį Venecijoj, LUB II. nr. 616. Tik kai ordinas nusipirko Diunamiundę, gulėjusią arkivyskupo teritorijoje, jis patapo jo priešu.

[131]) Can. Samb. Scr. I. 284.

[132]) Vartb. Scr. II. 56: a. d. 1307 dimicatum est contra Lituinos ante Rigam in die Processi et Martiniani, Plg. Can. Samb. Scr. I. 284.

[133]) ... ad evocacionem dictorum Rigensium intraverunt (Letowini) terras predictorum episcopi et fratrum. Seraphim, T. p. 192. — 1306 m. liepos 2 d. randam arkivyskupą jau Avignone. LUB II. nr. 619.

[134]) Plg. Bunge, Die Stadt Riga, 35.

pastangų sutaikinti ordiną su miestu sužinom, kad jie tuo metu dar tebebuvo susijungę[135]). Svarbus šaltinis lietuvų - rygiečių santykiams yra 1313 m. gegužės 15 d. raštai Revelio ir Oezelio vyskupų, Danijos karaliaus vietininko, Revelio miestiečių, Danijos ir Oezelio vasalų rygiečiams ir ordinui[136]), kur jie raginami taikintis. Primygtinai ragindami susitaikinti, didikai nurodė ir sąlygas, kuriomis taika galėtų būti įgyvendyta. Jie tarp kita ko siūlė ordinui leisti lietuviams, kurie Rygoj ar jos apylinkėse miestiečiams apsaugoti tebestovi, grįžti namo, jeigu jie tik laisvai trauksis[137]). Miestiečiams siūlė jie liautis draugavus su lietuviais ir sutarti su ordinu tvirtą ir pastovią taiką. Ir jiems adresuotam laiške pažymėjo minėti didikai, kad ordinas leis grįžti lietuviams iš Rygos ir jos apylinkių į savo kraštą, jeigu jie tik ramiai keliaus, nedarydami žalos ordinui ir, aplamai, krikščionims. Skatindami rygiečius taikintis su ordinu ir nutraukti sutartį su lietuviais, didikai vis dėlto sutiko, kad rygiečiai ir toliau varytų prekybą su jais, kaip ligšiol varę[138]).

Iš šių Livonijos didikų raštų sužinom, kokia glaudi buvo lietuvių - rygiečių sąjunga. Lietuviai ne tik kovojo iš vien su rygiečiais prieš ordiną, bet net kaip miestiečių apsauga stovėjo Rygoj ir jos apylinkėse. Lietuviai tad saugojo Rygą nuo ordino. Gal tik lietuvių pagalbos dėka Ryga ir galėjo, būdama daug silpnesnė už ordiną, net 30 metų gintis nuo jo. Taigi militariška lietuvių - rygiečių sąjunga išėjo pirmiausia rygiečių naudai. Lietuviai padėjo jiems ginti savo nepriklausomybę.

---

[135]) 1309 m. Dorpato ir Revelio vyskupai ir Danijos vasalai Estijoj norėjo sutaikinti rygiečius su ordinu. Bet jų pastangos nuėjo niekais dėl to, kad rygiečiai pareiškė, jog jie negali atsisakyti nuo sąjungos su lietuviais, kol ordinas laiko užėmęs Diunamiundę. LUB VI. Reg. 724 b. p. 33. TH. Schiemann, Regesten der verlorenen Urkunden aus dem livl. Ordensarchiv, 6 — 1309, 1310 m. buvo įpuolę lietuviai į ordino žemę. Cronica de bellis cum Litwinis habitis in Livonia et Pomerania, Verhandlungen der gelehrten estnischen Gesellschaft, VII. (1873) 38.

[136]) LUB II. nr. 644, 645.

[137]) ... Lethowinos etiam iam in civitate Rigensi vel circa, pro praesidio civium existentes, cum omni securitate permitatis ad propria remeare, si iidem Lethowini pacifice redire voluerint. LUB. II. p. 79.

[138]) ... omni amicitia familiare et familiaritate speciali infidelium Lethowinorum ex intimis praecordiis, **praeter antiquam mercationem, prout tunc inter vos et ipsos... Lethowinos amicabiliter mercatio servabatur, etiam eadem mercatio inter vos ammodo conservetur, penitus relegatis.**

Šie raštai dar kartą patvirtina mūsų ankstyvesnius išvedžiojimus, kad lietuviai nuo senai varė gyvą prekybą su rygiečiais. Prekyba, matyti, buvo labai išsiplėtojusi, kad net raštų autoriai nedrįso siūlyti rygiečiams išsižadėti jos. Jiems, tur būt, buvo iš anksto aišku, kad rygiečiai nesutiks su tokiu pasiūlymu. Ir suprantama, dėl ko rygiečiai galėjo nesutikti. Atsisakę prekiauti su lietuviais, jie būtų turėję liautis naudojęsi Dauguvos upės prekybos keliu, kadangi jis vedė į rusų kraštus, kurie tada priklausė Lietuvai. Rygos miestas, kuris iškilo ir pražydo Dauguvos prekybos dėka, būtų tuo sau labai pakenkęs; savo laisvei, net ir egzistencijai būtų pakirtęs šaknis[139]). Šitą Rygos padėtį suprasdami Livonijos krašto didikai, kurie buvo rimtai susirūpinę taikos įgyvendymu[140]), ir nesiūlė rygiečiams liautis prekiavus su lietuviais, vadinasi, jiems nepriimtinos sąlygos.

Trumpai sakant, kalbami Livonijos didikų raštai liudija mums apie du dalyku: 1. lietuvių įgula stovėjo Rygoj ir jos apylinkėse ir gynė miestiečius nuo ordino, 2. tarp Rygos ir Lietuvos ėjo gyva prekyba, trukusi net ir karų metu.

Livonijos krašto didikų raginimas nenuėjo niekais. Miestas ir ordinas susitaikino. Gaila, kad mes nežinom, kokiomis sąlygomis, nes jokių jų sutarties pėdsakų nėra išlikę. Kad jie susitaikino, žinom tikrai iš raštų Livonijos magisterio ir Rygos, rašytų Liubeko miesto tarybai[141]). Taikindamiesi su ordinu, rygiečiai, greičiausia turėjo nutraukti sutartį su lietuviais; lietuvių įgula apleisti Rygą ir grįžti į savo kraštą. Nėsa vargiai būtų sutikęs ordinas taikintis su rygiečiais, jeigu jie būtų laikę lietuvius, savo pagalbininkus, prie savęs. Taigi galimas daiktas, kad ilgametė lietuvių - rygičių sąjunga buvo nutraukta. Po kelerių metų ji bus vėl atnaujinta; tik jau ne prie Vytenio, bet prie jo įpėdinio Gedimino.

---

[139]) Plg. Hildebrand, Das Rigaische Schuldbuch, Einleitung 76.

[140]) Kad jie rimtai buvo susirūpinę sutaikinti miestą su ordinu, rodo jų grasinimas karu kiekvienai šaliai, kuri drįstų atmesti jų sąlygas.

[141]) LUB III. nr. 645 a. — Tai Livonijos magisterio raštas birž. 13 d. 1313 m., kur jis praneša, kad ordinas su Ryga susitaikino. LUB III. nr. 645 b.— Beveik tokio pat turinio raštas birž. 15 d. 1313 m. Rygos miesto tarybos.

J. Puzinas

ARCHEOLOGINIAI TYRINĖJIMAI LIETUVOJE XIX A. GALE IR XX A. PRADŽIOJE

I. Petrapilio archeologinės k-jos ir Maskvos archeologinės d-jos darbai Lietuvoje XIX a. gale.

Trumpa Rusijos archeologijos ir senovės paminklų apsaugos istorija. Petrapilio archeologinės k-jos siųstų asmenų darbai Lietuvoje: N. P. Avenarius, E. Volteris. IX archeologų kongresas Vilniuje ir jo darbai. Grafas de Fleury, V. Antonovičius, Avenarius, A. Bielensteinas, A. Bezzenbergeris, A. Kočubinskis ir F. V. Pokrovskis. X archeologų kongresas Rygoje.

Laiko dvasios elementai ir politinės aplinkybės vienu ar kitu būdu veikia mokslą: kartais sutrukdo jį, kartais sudaro tinkamas sąlygas jam klestėti. Galbūt, nė vienas mokslas nėra paminėtų elementų tiek paveikiamas, kiek istorija. Tos pačios dvasinės srovės (humanizmas, klasicizmas, romantizmas ar realizmas), kurios kitų Europos kraštų mokslui yra davusios tam tikrą kryptį ar atspalvį, nepaliko nepalietusios ir Lietuvos mokslinio darbo. Be to, politinė krašto būklė vėl savaip nuteikia istorijos mokslą. Tauta, norėdama išlaikyti savo tautinius savumus ir krašto nepriklausomybę, apeliuoja į istoriją, prašydama suteikti jai garbingų egzistencijos bruožų kaip iš tolimos, taip ir iš artimesnės praeities. Todėl visai nenuostabu, kad labai dažnai mums tenka susidurti su dualizmu tarp patriotinio veržimosi prie malonių tyrinėjimų išvadų ir tarp mokslinio ieškojimo istorinės tiesos. Visa tai aiškiai atsispindi ir Lietuvos istoriniuose bei archeologiniuose darbuose.

Čia norėčiau nors trumpai peržvelgti archeologinių tyrinėjimų darbą Lietuvoje XIX amž. gale ir XX a. pradžioje. Šį laikotarpį esu pasirinkęs todėl, kad jame, mano nuomone, yra daugiausia nuveikta.

Po 1863 m. sukilimo beveik visas archeologinių tyrinėjimų darbas patenka į nelietuvių rankas. Šis reiškinys yra visai suprantamas. Lietuviams dėliai susidėjusių politinių aplinkybių ilgą laiką nebuvo įmanoma savame krašte dirbti mokslinį darbą, jų didžiausias tikslas buvo stiprinti lietuvių tautinę sąmonę ir rūpintis lietuvių atgimimu. Todėl visai nenuostabu, kad ir archeologiniais tyrinėjimais šitame laikotarpyje beveik išimtinai rūpinasi arba rusai arba vietos dvarininkai lenkai. Pirmieji spiečiasi apie Petrapilio archeologijos komisiją (įkurta 1859 m.), ar apie Maskvos archeologinę draugiją (įkurta 1864 m.), siunčia joms radinius ir savo darbų rezultatus daugiausia skelbia tų dviejų institucijų leidiniuose. Lenkai dirba skyrium, kartais kiek archeologinės komisijos remiami, o iškastus radinius krauna privatiniuose rinkiniuose ir savo darbų apyskaitas spausdina lenkų laikraščiuose ar mokslo žurnaluose. Lietuviai, kaip pamatysime, šitame darbe skaičiumi užima labai mažą vietą. Vienintėliai lietuviai, užsiėmę šiame laikotarpyje archeologiniais tyrinėjimais Lietuvoje, buvo Tadas Daugirdas ir V. Nagevičius.

Norėdami labiau suprasti rusų archeologinių tyrinėjimų darbus, kuriems impulsą yra davusi Maskvos archeologinė draugija ir Petrapilio archeologinė komisija, turime nors trumpais bruožais susipažinti su Rusijos archeologinių paminklų tyrinėjimu bei jų globa seniau ir mums rūpimu metu, kada Lietuva buvo Rusijos dalis. Aišku, kad nuo Rusijos, kaipo tuometinio Lietuvos valdovo archeologinių tyrinėjimų būklės, labai priklausė ir Lietuvos priešistorinių laikų tyrimas.

Rusijoje, panašiai kaip ir kitose valstybėse, sistemingais archeologiniais tyrinėjimais pradėta rūpintis gana vėlai. Anksčiau ir čia specialiai nebuvo renkami atskiri pripuolamai surasti radiniai. Senovės Rusija ilgai nesuprato archeologinių paminklų istorinės reikšmės. Jei kartais ir būdavo užtinkami kokie nors senovės radiniai, tai dažniausiai žiūrėta į jų materialinę vertę, ir jie, kaipo brangenybės, patekdavo į karalių ar kunigaikščių globą. XV — XVI amž. ir kiek vėliau vyravo nuomonė, kad lobį galį surasti tik tie, kuriems padedančios tamsios ar nežinomos jėgos[1]).

[1]) Gana išsamus straipsnis apie paminklų globą Rusijoje su turtingais literatūros nurodymais yra: *Viktor Smolin*, Kratkij očerk istorii zakonodatelnych mer po ochrane pamiatnikov stariny v Rossii. — Izv. Imp. Arch. Kom. Vyp. 63, Petrograd 1917, pusl. 121—148; Plg. dar: *St. Gr-v* Komisija po voprosu ob ochrane pamiatnikov stariny. — Izvestija Imp. Arch. Kom., Pribavl. k vyskupu 32-mu, St. Peterburg 1909, pusl. 41—47.

Pirmasis caras, susirūpinęs senovės paminklų apsauga, buvo Vakarų Europos kultūros auklėtinis ir didysis Rusijos reformatorius — Petras Didysis. Jisai 1718 m. vasario mėn. 13 d. išleido įsakymą, liečiantį žemėse randamų paminklų apsaugą, atlyginimą už juos ir bausmę už jų nuslėpimą. Tų pačių metų liepos mėn. 11 d. įsakymu nustatytas radinių atlyginimo dydis: „už visus žmogaus kaulus, jei jie yra nepaprasto didumo — 1000 rublių, o už galvą — 500 rublių. Už pinigus ir kitus daiktus, jei jie yra su užrašais, mokama dvigubai tiek, kiek jie patys verti. Už akmenis su įrašais mokama pagal nutarimą. Vienas kapas su kaulais atvežti neliestas. Padaryti piešiniai, kaip kas randama[2])". Iš šio įsakymo matyti, kad Petras Didysis tikrai suprato mokslinę radinių reikšmę. Be to, turime duomenų, kad caras skatindavęs kitus rinkti senienas.

Po Petro Didžiojo mirties susidomėjimas archeologiniais radiniais vėl sumažėjo, nors kiek vėliau ir buvo išleista keletas trumpų įsakymų (1732, 1736 ir 1737 m.).

Susidomėjimą senienomis parodė ir Ekaterina II, išleisdama keletą įsakymų, kur pageidauta sudarant apskričių žemėlapius įtraukti pilkapius, senus griuvėsius ir kitus paminklus.

XIX amž. pradžioje senovės paminklų globos įstatymai buvo labiau paaštrinti, nes prie Rusijos prijungtame Kryme pradėjo siausti kapų grobimas ir spekuliacija senienomis. Tuo pačiu metu pagyvėjo ir archeologiniai tyrinėjimai Rusijoje, ypač pietinėje josios dalyje. Tuo rūpinosi daugiausiai mokslo akademija ir kitos senovę tiriančios draugijos, bet centralinės vietos, kur kocentruotųsi visas tyrimo darbas, dar ilgai nebuvo. Tik Aleksandro II viešpatavimo metu, 1859 m. vasario mėn. 2 d. įsakymu buvo įsteigta „Imperatoriškoji Archeologinė Komisija" Petrapilyje. Jai buvo pavesta rūpintis viso Rusijos krašto archeologiniais tyrinėjimais, rinkti senienas, jas vertinti ir sekti krašte daromus kasinėjimus. Vietos vyresnybės taip pat buvo įpareigotos sekti žemės darbus ir pranešinėti komisijai apie užtinkamus paminklus[3]).

Susidomėjimas archeologiniais paminklais kaskart vis labiau augo, bet įvairūs kasinėjimai tebebuvo atliekami kaip ir anksčiau be jokios sistemos. Išdraskytų kapinynų inventorius tapo spekuliacijos objektu. Kai kurie rusų mokslininkai neramia širdimi žiūrėjo į lobių

[2]) *Smolin*, l. c. pusl. 125.
[3]) *Smolin*, l. c. pusl. 141—143.

ieškotojų darbus, suprato tą didelę žalą, daromą mokslui naikinant senovės paminklus. Po ilgų paruošiamųjų darbų ir nuolatinių nusiskundimų pirmuose rusų archeologų kongresuose, pagaliau 1889 m. kovo mėn. 11 d. buvo išleistas įstatymas, reguliuojąs archeologinių tyrinėjimų darbus. Tuo įstatymu archeologinei komisijai buvo suteikta išimtina teisė prižiūrėti kasinėjimus, monumentališkų paminklų restauraciją ir duoti leidimus archeologiniams kasinėjimams[4]). Paskelbus šį įstatymą, archeologinė komisija, pasikvietusi kitas mokslo draugijas, paruošė gana plačias taisykles. Pagal tas taisykles norįs kasinėti pirmiausia turi kreiptis į komisiją leidimo, pristatyti atliktų kasinėjimų apyskaitą, surastų daiktų sąrašą bei kasinėjimų planą. Kaip planai, taip surastų senienų piešiniai ir fotografijos, galėjo būti paruošiamos archyvui ir komisijos lėšomis. Be to, archeologinė komisija išsiuntinėjo gubernatoriams išduodamų leidimų kasinėti pavyzdžius, kad jie galėtų lengviau kontroliuoti kasinėjimus. Taip pat kreiptąsi į susisiekimo ministeriją su prašymu, kad ji, tiesdama kelius ar atlikdama kitus žemės darbus, pranešinėtų apie surastas senienas ir kad sutartyse su rangovais būtų įrašyta sąlyga, įpareigojanti surastuosius senovės paminklus pristatyti archeologinei komisijai.

Archeologinė komisija darbų rezultatus skelbė savo leidiniuose[5]). Šituose leidiniuose iš pradžių daugiausiai būdavo skelbiami archeologiniai tyrinėjimai Pietų Rusijoje. Lietuvos archeolognių paminklų tyrinėjimu komisija susidomi labai vėlai, tiktai po 1880 m.

Dabar susipažinkime su archeologinės komisijos siųstų asmenų darbais Lietuvoje. Pirmasis padarė pradžią rusų mokytojas Nikalojus Avenarius (1834 — 1903 m.). Jis pradėjo savo darbą 1886 — 1888 m. pietinėje Lietuvos dalyje, buvusiame jotvingų krašte. Pirmiausiai jis kasinėjo Drogičine prie Bugo senąjį miestą ir daugybę kapų Bielsko apskrityje[6]). Jis per tris vasaras kasinėjo Drogičine se-

---

[4]) Otčet Imp. Arch. Kom. za 1889 god, Sanktpeterburg 1892, pusl. 1—5.

[5]) Prancūziškai: 1) Compte-Rendu de la Commission Impériale Archéologique pour l'année 1859—1888, St.-Pétersbourg 1860—1893 (22 tomai) ir tąsa rusiškai — Otčet Imp. Arch. Kom. nuo 1889—1907 m. (19 tomų); 2) Materialy po archeologii Rossii nuo 1866 m. (37 numeriai); 3) Izvestija Imperatorskoj Archeologičeskoj Kommissii nuo 1901 iki 1918 m. (66 tomai) ir kt.

[6]) Trumpa darbų apyskaita paskelbta: Compte-Rendu de la Commission Impériale Archéologique. St.-Pétersbourg 1893, pusl. CLXIV. CCVI, CCCXX —CCCXXIX. Atskiri daiktai vėliau dar perduoti k-jai: Otčet Imp. Arch. Kom. za 1894 g., pusl. 35, 159; Otčet za 1895 g., pusl. 56, 181. Be to, Ave-

nojo miesto požeminius likučius ir apylinkės kapinynus. Susipažinęs su to krašto senienomis, 1886 — 1888 m. Avenarius sudarė Bielsko apskrities archeologinį žemėlapį, įtraukdamas į jį per 40 kapinynų, iš kurių jis kasinėjo daugiau kaip 100 atskirų kapų. Pilkapių ir akmens kapų kasinėjimus jis aprašo tik bendrais bruožais. Tekstą iliustruoja piešiniais radinių, surastų jo kasinėtuose kapuose ir kitose vietose. Avenarius visai kitaip, negu K. Tiškevičius, aiškina Bugo upėje ir jos krante prie Drogičino randamus alavinius atspaudus. Jis smarkiai kritikuoja Tiškevičių, kad šis ant tų atspaudų nepastebėjęs slaviškų raidžių ir dėlto padaręs tendencingas išvadas. Avenarius laiko tuos atspaudus rusų kilmės ir priskiria juos Drogičino miesto rusų periodui, o ne lietuvių kunigaikštystės laikams[7]).

Ne tik šioje vietoje, bet ir bendrai jo darbe labai ryški panrusiška tendencija. Ypač vaizdžiai ji iškyla tame darbo skyriuje, kur jis bando priskirti kasinėtuosius kapus atskirai etninei grupei. Avenarius čia labai savotiškai kritikuoja istorinius šaltinius. Jis be jokio pagrindo atmeta visą eilę pranešimų, kur pabrėžtinai kalbama apie jotvingų gyventas vietas. Paneigęs istorinius šaltinius prieina išvados, kad Drogičinas niekuomet nėra buvęs jotvingų miestas ar sostinė ir kad jotvingai taip pat negyvenę kairiajame Narevo krante. Ir, apskritai, neverta esą ieškoti jotvingų pėdsakų, nes jotvingai didesnę savo gyvenimo dalį praleisdavę karuose ar medžioklėje, kad jotvingas, tas nuolatinis klajūnas, miręs toli nuo savo namų, miške ar atviroje kovoje. Jų kaulai neilsisi giminės kapuose po aukštais pilkapiais arba rūpestingai sudėtuose akmenų kapuose. Jų kaulai likę ten, kur juos užtikusi mirtis, ir taip jie išnykę be pėdsako. Maždaug šitaip užbaigia savo istorinius ir archeologinius išvedžiojimus. Bet kam gi tie kapai pagaliau priklauso? Aišku, kad slavams, nes kitų pretendentų į juos nėsą[8]). Slavai, Avenariaus nuomone, buvę lyg „kultūrtregeriai", kurie čia atsikraustę kaipo pirma kultūrinė giminė, pakeitusi akmenį į geležį. Jie čia tvirtai gyvenę abiejuose Bugo krantuose jau ilgus amžius dar prieš rusų valstybės įkūrimą ir prieš priimant jiems krikščionybę.

---

narius savo darbų rezultatus yra paskelbęs atskira monografija: Drogičin Nadbužskij i ego drevnosti (Materialy po archeologii Rossii, izdavajemyje Imperatorskoju Archeologičeskoju Kommissieju. Nr. 4. Sanktpeterburg 1890, pusl. 1—42, lent. I—III ir 21 piešinys).

[7]) l. c. pusl. 14—15

[8]) l. c. pusl. 34.

Tuo būdu pilkapius Avenarius priskiria slavų sentėviams arba jau dulebams, o akmens kapus — jų įpėdiniams. Tą patį jam tvirtinęs grafas de Fleury ir prof. Samokvasovas, ištyręs Rusijoje šimtus kapų[9]).

Beveik tuo pačiu metu pradeda ir kiti Lietuvos kapinynus kasinėti. 1888 — 1889 m. archeologinė komisija siunčia į Lietuvą Petrapilio universiteto priv. doc. Eduardą Volterį[10]). Jis, domėdamasis lituanistika ir etnografija, per dvi vasaras iškasė Trakų, Lydos ir Marijampolės apskrityse per 210 kapų![11]) Tik labai gaila, kad kasinėtų pilkapių ir lygiųjų kapų rezultatai tebėra ligšiol nepaskelbti, nes iš to trumpo k-jos pranešimo nieko tikslaus negalime sužinoti. Apyskaitoje teparašyta, kur ir kiek pilkapių ar šiaip kapų iškasta, kas ten surasta (daugiausiai tik daiktų pavadinimai be smulkaus jų aprašymo), pilkapio dydis žingsniais matuojant ar bendras kapo vaizdas. Daugiau nieko. Vėliau Volteris yra ir daugiau rašęs įvairiuose rusų laikraščiuose straipsnelių iš Lietuvos archeologijos[12]).

Ypač pagyvėjo archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje ruošiantis IX-tajam Rusijos archeologų kongresui Vilniuje. Rusijos archeologijos mokslui plėstis turėjo didelės reikšmės Maskvos archeologinės draugijos ruošiami periodiniai archeologiniai kongresai. Kongresuose, kaip visos Rusijos, taip ir atskirų apygardų, būdavo svarstomi ne tiktai archeologiniai, bet ir kiti su krašto praeitimi susiję klausimai. Kongresai būdavo rengiami kas treji metai įvairiose krašto vietose, kur, žinoma, daugausia ir būdavo kreipiama dėmesio į tos vietos archeologinius paminklus ar šiaip josios senovę[13]).

---

[9]) l. c. pusl. 35—36.

[10]) Biografijai: *A. Nezabitauskis*, Prof. Eduardas Volteris (70 metų sukaktuvių proga). — Tauta ir Žodis, t. V, Kaunas, 1928 m., pusl. 334—360.

[11]) Compte-Rendu de la Commission Impériale Archeologique pour l'années 1882—1888, St. Peterbourg 1893, pusl. CCCXXIX—CCCXXXIII ir Otčet Imp. Arch. Kom. za 1889 god, Sanktpeterburg 1892, pusl. 50—53 ir 4 pieš. Radiniai, kaip matyti iš puslapio 112—113, perduoti Vilniaus muziejui.

[12]) Plg. *I. Kisinas*, prof. E. A. Volterio bibliografija. — Tauta ir Žodis, t. V, Kaunas 1928 m., pusl. 361—385.

[13]) Iš viso Rusijos archeologų kongresų iki Didžiojo karo buvo 15, jų tarpe dar keletas apygardos archeologinių kongresų Jaroslavlyje, Tvere, Vladimire ir kt. I archeologų kongresas įvyko Maskvoje 1869 m., II — Petrapilyje 1871 m., III — Kijeve 1874 m., IV — Kazanėje 1877 m., V — Tiflise 1881 m., VI — Odesoje 1884 m., VII — Jaroslavlyje 1887 m., VIII — Maskvoje 1890 m., IX — Vilniuje 1893 m., X — Rygoje 1896 m., XI — Kijeve 1899 m., XII — Charkove 1902 m., XIII — Ekaterinoslave 1905 m., XIV — Černigove 1908 m., XV — Naugarde 1911 m. ir XVI buvo numatytas sušaukti 1914 m. vasarą Pskove, bet dėliai karo neįvyko.

IX archeologų kongresas, kaip sakiau, buvo nutarta sušaukti Vilniuje 1893 m., kad rusų ir užsienio mokslininkai galėtų susipažinti su Lietuvos archeologiniais paminklais ir krašto istorija. Suvažiavimui organizuoti Maskvoje buvo išrinktas Ruošiamasis Komitetas, o Vilniuje numatytiems darbams vietoje atlikti — sudarytas to komiteto Vilniaus skyrius. Skyriaus pirmininku buvo paskirtas generolas leit. A. P. Tirtovas ir nariais Vilniaus muziejaus direktorius F. V. Pokrovskis, Vilniaus archeografinės komisijos pirmininkas ir jos nariai: J. F. Kračkovskis, J. Sprogis, F. Dobrianskis, K. Snitko ir V. Ploščianskis. Suvažiavimo tikslas buvo patikrinti ligšiol surinktas žinias apie atskirus krašto archeologinius paminklus, padaryti patikrinamuosius kasinėjimus, sudaryti archeologinius žemėlapius ir surinkti žinias apie privatines kolekcijas[14]). Vilniaus skyrius kongresui pradėjo ruoštis gana anksti. Pirmiausiai skyrius, peržiūrėjęs Maskvos archeologinės draugijos sudarytą programą žinioms apie senovės paminklus rinkti, papildė ją naujais klausimais, atspausdino ir išsiuntinėjo apie 2000 egzempliorių pradžios mokyklų mokytojams, popams, valsčių sekretoriams, girininkams ir kitiems asmenims[15]). Beveik pusė, kuriems buvo nusiųstos anketos, prisiuntė surašytus lapus. Iš prisiųstų anketų susidarė nemaža tinkamos medžiagos ir archeologiniam žemėlapiui sudaryti. Be to, kreiptasi į privačių rinkinių savininkus su prašymu, kad išstatytų savo rinkinius kongreso ruošiamoje parodoje.

Kai kurie asmenys pradėjo kasinėti pilkapius iš pradžių savo lėšomis, vėliau valdžios remiami. Pokrovskis kasinėjo pilkapius Vilniaus gubernijoje, važinėjo po kitas vietas ir rinko medžiagą savo archeologiniams žemėlapiams. Archeologijos komisijos narys prof. V. B. Antonovičius kasinėjo Mogiliavo gubernijoje[16]), Vitebsko pradžios mokyklų inspektorius E. R. Romanovas kasinėjo Mogiliavo[17]) ir Vitebsko gub.[18]) ir Kijevo dvasinės akademijos docentas V. Z. Zavitnevičius kasinėjo Minsko gubernijoje[19]).

---

[14]) Trudy Vil. Otd., otdel I, Vilna 1893, pusl. 7.

[15]) l. c. pusl. 27—30, 68, 149.

[16]) Otčet Imp. Arch. Kom. za 1893 g., S. Peterburg 1895, pusl. 2, 10—11; Materialy po arch. Ross. Nr. 11.

[17]) Otčet, l. c. pusl. 12.

[18]) Otčet za 1890 g., S. Peterburg 1893, pusl. 59—61, 133; Otčet za 1891 g., S. Peterb. 1893, pusl. 95—98, 173; Otčeť za 1892 g., pusl. 59—64, 155; Otčet za 1893, pusl. 15—17; Materialy po Arch. Rossii, Nr. 14.

[19]) Otčet za 1890 g. S. Peterburg 1892, pusl. 38—45, 113; Otčet za 1890, S. Peterburg 1893, pusl. 62—66, čia nurodyta literatūra jo paskelbtų darbų;

Vilniaus skyriaus darbai dar prieš suvažiavimą buvo išleisti viename dideliame tome „Trudy Vilenskago Otdelenija Moskovskago Predvaritelnago Komiteta po ustroistvu v Vilne IX archeologičeskago sjezda. Vilna 1893". Čia įdėti Vilniaus skyriaus posėdžių protokolai, suvažiavimo taisyklės, gana vykusi Maskvos archeologinės draugijos sudaryta instrukcija pilkapiams, piliakalniams ir kitiems senovės paminklams tirti[20]), grafienės Uvarovos straipsnis apie kasinėjimų reikšmę mokslui ir kur jie turėtų būti daromi sąryšyje su IX-tu archeologų kongresu, klausimų lapas archeologiniam žemėlapiui sudaryt ir kiti smulkesni straipsniai. Iš kiek didesnių darbų archeologinėje srityje tenka pažymėti keli Pokrovskio referatai, ypač jo archeologinis Vilniaus gubernijos žemėlapis, V. Šukevičiaus referatas apie archeologines vietas Lydos ir Trakų apskrityse ir E. Michailovskio „Archeologičeskija očerki Slonimskago ujezda, Grodnenskoj gubernii[21])"; trečiame knygos skyriuje įdėta platoka Lietuvos istorinių ir archeologinių darbų bibliografija[22]).

Be to, Pokrovskis skyrium išleido „Vilenskij muzej drevnosti. Vilna 1892", kur 21 lentelėje buvo atvaizduoti 207 eksponatai iš Vilniaus muziejaus. Čia pat tenka pažymėti ir istorinio turinio darbai, pav.: Stary Vilna, O vnutrenem domašnem byte zapadnorusa XVI stol. ir O kopoviščach i kopnych sudach v Zapadnoj Rossii.

Po paruošiamųjų darbų artinosi ir kongreso laikas. Rusai šiam suvažiavimui skyrė labai didelės reikšmės ir jį traktavo kaip valstybinės svarbos dalyką. Kongresas turįs įgyti reikšmės ne tiktai socialiniu, bet ir moksliniu atžvilgiu. „Jei suvažiavimas būsiąs gerai suruoštas, tai jis dar kartą būsiąs nauju rusų vardo jėgos ir didybės įrodymu Šiaurės Vakarų krašte[23])". Rusai, norėdami kongreso reikšmę dar labiau pabrėžti, pakvietė visą eilę asmenų, dirbančių istorijos ir archeologijos srityse ne tiktai iš Lietuvos, bet ir iš įvairių Rusijos vietų. Kviesta beveik išimtinai rusai. Jie užėmė ir garbės narių vietas. Ir lietuvių tyrinėtojai V. Šukevičius ir T. Daugirdas buvo pakviesti, tačiau jie, nors iš pradžių ir buvo sutikę kongrese dalyvauti, bet

---

Otčet za 1892 g. S. Peterburg 1894, pusl. 52—55, 155, čia iškasta net 234 kurganai ,o iš viso Minsko gubernijoj jis buvo ištyręs 627 kurganus, plg. Izvestija IX-go Arch. Sjezda, Vilna 1893, Nr. 6.

[20]) Otd. I, pusl. 109—117.

[21]) Otd. II, p. 165—186.

[22]) Otd. III, p. 73—104.

[23]) Otd. I, p. 155.

vėliau laikėsi nuošaliai. Kai grafienė P. S. Uvarova 1893 m. rugpiūčio mėn. 1 d. atidarė kongresą, su apgailestavimu ji turėjo pranešti, kad daugelis kviestųjų vietos dvarininkų, dvasininkų ir šiaip žmonių neatvykę. Vieni atsisakę bendradarbiauti, kiti palikę kreipimąsi be atsakymo, kas esą lygu atsisakymui. Ji apgailestaudama pabrėžė, kad tie žmonės taip pasielgę nesuprasdami Maskvos archeologinės draugijos tikslų, kurios siekimas esąs grynai moksliškai tirti krašto senienas. Ji pareiškė vilties, kad teisingas archeologinių tyrinėjimų pagrindas, sistemingas darbas, to darbo pamėgimas ir patys suvažiavimo darbai pakeisią tų asmenų pažiūras ir su laiku atversią juos į draugus ir bendradarbius. Uvarova kartu pabrėžė, kad asmenų, nepritariančių komiteto tikslams esą palyginti žymiai mažiau, negu asmenų, atsiliepusių į užklausimus ir prisidėjusių darbu. Iš lenkų į kongresą buvo atvykę tik Varšuvos universiteto prof. A. Mierzyńskis ir A. Pavińskis[24]).

Toks nedalyvavimas kai kurių mažumų dėliai politinių sumetimų Rusijos archeologų kongresuose jau nebuvo svetimas dalykas. Pav., 1905 m. archeologų suvažiavime Ekaterinoslave nedalyvavo Galicijos ir Bukovinos atstovai. Ir 1908 m. suvažiavime Černigove Ukrainos mokslo draugija buvo nutarusi nedalyvauti kongrese, nes „suvažiavime ukrainiečių mokslo atstovams negali būti garantuotas ramus ir bešališkas mokslo klausimų svarstymas". Tą patį buvo nutarusi ir Lvovo mokslo draugija. Pribrendusiems mokslo klausimams spręsti pripažintas reikalas sušaukti ukrainiečių mokslininkų suvažiavimą[25]).

Ir Vilniuje taip pat buvo kiek pagrindo paabejoti bešališku mokslo klausimų svarstymu. Tik čia tas šališkumas netiek krito į akis ir nebuvo didelio masto. Čia daugelis referatų buvo skaityta visai objektyviai ir net pati kongreso įkvėpėja ir pirmininkė grafienė Uvarova pabrėžė to krašto lietuvių senovę, pažymėjo, kad kongrese norima išaiškinti l i e t u v i ų giminių (lietuvių, žemaičių, jotvingų ir latvių) laidojimo būdų tipai[26]). Bet vis dėlto rusiška tendencija gana aiškiai prasikišo istorinio turinio darbuose. Čia mes pasigendame atskirų grynai Lietuvos istorijai skirtų referatų. Kongrese daugiausiai nagrinėta rusų elemento rolė Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje ir šiaip klausimai, susiję su Rusijos istorija. Čia skaityta apie vakarų -

[24]) Trudy III, pusl. 26—30.
[25]) Izvestija Imp. Arch. Kom. Prib. k vyp. 27, St. Peterburg 1908, pusl. 26.
[26]) Trudy Vil. Otd., Otdel I, pusl. 74.

rusų tarmę, buvusią Lietuvos valstybės kalbą[27]) ir apie rusų teismų įtaką Lietuvos teismams[28]). Kituose darbuose nagrinėjami rusų kunigaikščių giminystės ryšiai su lietuvių kunigaikščiais[29]), iškeliama lenkų karaliaus ir D. L. K. Aleksandro žmonos Elenos ir josios tėvų kova dėliai Elenos likimo pravoslave[30]). Kitur vėl rašoma apie rusų įsiviešpatavimą Lietuvoje atskirais laikais[31]). Aprašant senąsias pravoslavų cerkves Lietuvoje pažymima, kad Vilnius buvęs lietuvių - rusų kunigaikščių sostinė, kad rusai pirmieji paskleidę IX amž. krikščionybę Lietuvoje, kad rusų kultūra buvusi aukštesnė, kad rusai buvę lietuvių mokytojai karo mene, kad jie statę Lietuvos miestus ir t. t.[32]). Taigi, kaip matome, ta tendencija pasireiškė istorinio turinio referatų parinkimu. Tatai mūsų ir nestebina, nes čia rusai galėjo parinkti daugiau sau tinkamos medžiagos. Visai kas kita yra su archeologiniais paminklais; jie sunkiau panaudojami bet kuriems politiniams siekimams, ypač dar tais laikais, kuomet archeologiniai tyrinėjimai nebuvo pasiekę pakankamos aukštumos. Todėl šioje srityje susilaukėme iš kongreso objektyvių ir keletą net didelių, gana rimtų darbų.

Kadangi šis kongresas padėjo nemažą indėlį į Lietuvos archeologijos mokslą, todėl vertėtų kiek plačiau susipažinti su jo atliktais darbais. Iš 411 pasižadėjusių dalyvauti asmenų, į suvažiavimą atvyko 161, jų tarpe 51 profesorius[33]). Tai buvo daugiausia mokslo įstaigų ar mokslo d-jų atstovai, kurių nemaža dalis buvo pasižymėję mokslo darbais. Iš rusų tenka išskirti V. Antonovičius, A. Spicynas, D. Samokvasovas, D. Anučinas, iš vokiečių — A. Bezzenbergeris ir L. Stieda, iš prancūzų — baronas de Baye ir iš čekų — baronas de Loj. Kad suprastintų kongreso darbą, suvažiavimo programa buvo suskirstyta į 10 skyrių: 1) priešistorinė senovė, 2) istorija, geografija ir etnografija, 3) menas, 4) teisė, visuomenė ir karo dalykai, 5) cerkvių senovė, 6) kalbos ir rašto paminklai, 7) klasinė ir bizantinė senovė, 8) slavų ir lietuvių senovė, 9) Rytų senovė ir 10) archeologiniai pa-

---

[27]) Otd. III, pusl. 3—48.

[28]) Otd. II, pusl. 235—274

[29]) Otd. II, pusl. 275—326.

[30]) Trudy IX Archeol. Sjezda v Vilne 1893, t. II, Moskva 1897, pusl. 1—44.

[31]) Trudy, t. I, p. 131 sq.

[32]) *Kračkovski*, Pravoslavnyje sviatyni goroda Vilny. — Trudy, t. II, Moskva 1897, p. 224.

[33]) Trudy, II, protokoly, p. 123.

minklai. Šituose visuose skyriuose buvo numatyta svarstyti per 150 klausimų[34]).

Iš archeologijos srities perskaityta 18 referatų. Žymi šių referatų dalis lietė Lietuvos archeologiją. Čia norėčiau trumpai stabtelėti ties archeologiniais darbais, liečiančiais Lietuvos proistorę ir ankstyvuosius istorinius laikus.

Grafas de Fleury skaitė referatą apie „Neolitinę stovyklą Kempoje, Gardino gub.". Jis savo dvaro apylinkėje, maždaug vieno kilometro atstume nuo Narevo ir Bobro intako, buvo užtikęs neolitinę stovyklą ir joje surinkęs nemažą titnaginių dirbinių kolekciją. Toje pat stovykloje jis užtiko ir neolito įrankių dirbtuvę[35]).

Antrame savo referate de Fleury skaitė apie jo paties ištirtus jotvingų kapus. Jis, pasiremdamas gausiais istorinės geografijos duomenimis, įrodė, kad tie kapai tikrai priklauso jotvingams. Ši nuomonė, kaip matome, skiriasi nuo anksčiau atstovautos Avenariaus nuomonės. Avenarius tuos kapus buvo priskyręs slavams. Jis tuomet net rėmėsi Fleury autoritetingu pareiškimu apie tų kapų nejotvingiškumą. Ar tik Avenarius nebus piktai panaudojęs Fleury autoritetą savo hipotezei patvirtinti.

Kijevo universiteto prof. V. Antonovičius referavo apie žalvario amžių Dniepro baseine[36]). Jisai laikėsi tos nuomonės, kad skandinavų sudarytoji trijų perijodų sistema nevisur gali būti pritaikyta. Jis pažymi, kad peržiūrėję Rusijos archeologinius paminklus, pastebėsime žalvario kultūros nebuvimą dideliuose plotuose, kad ten geležies amžius tiesiog prisišlieja prie akmens amžiaus. Ir kitose vietose nerandama tikrų žalvario amžiaus kultūros buvimo įrodymų (pav.: ginklų, įrankių dirbtuvių ar nebaigtų dirbti daiktų). Kartu jis pažymėjo, kad ir Lietuvoje nėra buvę tikrosios žalvario amžiaus kultūros.

Jau anksčiau paminėtas Avenarius kalbėjo apie alavo atspaudus, surastus Drogičine. Dėliai jų paskirties aiškinimo kilo labai daug diskusijų, tačiau jų tikrosios paskirties nieks negalėjo tinkamai atspėti.

---

[34]) Plg.: Trudy Vil. Otd., Otd. I, p. 8, 11—20.
[35]) Trudy, II, protokoly, p. 54.
[36]) Trudy, tom. II, protokoly, pusl. 74—75.

Kongreso darbuose užtinkame dar didelę Dr. A. Bielensteino studiją apie Apuolę[37]). Šitame darbe Bielensteinas teisingai identifikuoja Rimberto „Vita Anskarii" paminėtą Apulia su Apuolės piliakalniu Skuodo valsč. Čia jis plačiai aiškina Rimberto tekstą ir jį beaiškindamas duoda įdomių naujų minčių.

Toliau paminėtinas prof. A. Bezzenbergerio referatas, kur jis trumpai perželgė priešistorinius Rytų Prūsų paminklus[38]). Jo pranešimo rezultatas buvo tas, kad Rytų Prūsai jau 5000 m. prieš Krist. buvo lietuvių giminės tautų apgyventi. Siena tarp prūsų ir lietuvių ėjusi toje pačioje vietoje, kaip ir dabar.

Filologai taip pat nepamiršo savo studijomis prisidėti prie archeologinių klausimų aiškinimo. Štai, pav., Kočubinskis savo darbe „Lietuvių kalba ir mūsų (= **suprask rusų**) senovė" nagrinėja lietuvių kalbą, iškelia josios ypatybes ir priskiria ją prie pačių pirmųjų indoeuropiečių kalbų. Lietuviai, jo nuomone, apsigyvenę palei Baltijos jūrą nuo primųjų mūsų eros amžių. Tame pačiame darbelyje jis aiškina žodžio druskos kilmę. Druska buvusi prekybos produktas, daugiausia įvežamas iš priešistorinio prekybos miesto Truso (Rytų Prūsuose). Nuo to miesto vardo lietuviškoji druska, vadinasi, prekė iš Truso, ir buvusi pavadinta[39]). Pagal Kočubinskį ir birkavas gavęs savo vardą nuo švedų prekybos miesto Birka[40]).

Be šitų referatų kongrese skaityta ir daugiau pranešimų, kurie nors ir netiesioginiai paliesdavo Lietuvos proistorės problemas. Čia ypačiai turėjo nemažos reikšmės kaimyninių kraštų prosenovės apžvalgos, kurios archeologams yra suteikusios galimumo palyginti Lietuvos senovės paminklus su kaimyninių kraštų senienomis.

Prie kongreso buvo atidaryta ir archeologinė paroda. Parodos tikslas buvo duoti priešistorinės Lietuvos vaizdą. Tikėtasi, kad šiai parodai medžiagos prisiųsią ne tiktai mokslo įstaigos, bet ir privatūs asmenys. Tačiau dvarininkai ir kiti privačių rinkinių savininkai, daugiausiai dėliai politinių motyvų, nesutiko savo rinkinius išstatyti minėtoje parodoje. Bet vis dėlto grafienei Uvarovai pavyko sudaryti nors mažą, bet gana vaizdi parodėlė. Daugiausiai eksponatų parūpino

---

[37]) Le Village d'Apoulé (Opoulé) dans le gouvernement de Kowno et la ville finnoise Apulia. — Trudy IX arch. sjezda, tom. I, pusl. 62—80.

[38]) Trudy, t. II, protokoly, p. 87—88.

[39]) Dabar kalbininkai mūsų druską riša su latv. *drusku* — truputis.

[40]) l. c. pusl. 92—108.

archeologinė komisija Petrapilyje, Vilniaus Muziejus, Vilniaus ir Kauno Statistikos Komitetai[41]).

Jau kitoje vietoje buvau paminėjęs Vilniaus muziejaus direktorių F. V. Pokrovskį[42]). Jisai taip pat buvo daug prisidėjęs kongresą ir parodą ruošiant. Jei mes tik dabar norime kiek plačiau su juo susipažinti, tai tik todėl, kad jis ypačiai yra vertas išskirti iš kitų tarpo. Pokrovskis dar prieš kongresą domėjosi archeologiniais klausimais, dažnai lankė Vilniaus apylinkes, apžiūrinėjo paminklus ir retkarčiais kasinėjo vieną kitą pilkapį. Vilniaus skyriaus posėdžiuose skaitė referatus apie savo pirmųjų darbų rezultatus[43]) arba atskirais archeologiniais klausimais[44]). Pirmieji Pokrovskio darbai nebuvo pakankamai sistemingi. Kasinėjimų rezultatai paskelbti paviršutiniškai, labai bendrais bruožais. Neduota jokių fotografinių nuotraukų ar piešinių, nors patys radiniai yra aprašomi gana smulkiai ir nurodomos jų paralėlės Vilniaus muziejaus kataloge.

Toliau, ruošiantis archeologų suvažiavimui, 1893 m. Pokrovskis kasinėjo iš pradžių savo lėšomis, vėliau valdžios remiamas įvairiose Vilniaus ir Zarasų apskričių vietose. Čia jis iš viso atkasė per 70 pilkapių[45]). Aišku, kad per taip trumpą laiką iškasus didelį pilkapių skaičių, negalima tikėtis nuodugnaus jų tyrimo ir aprašymo. Bet vis dėlto ir iš gana paviršutiniško kasinėjimų aprašymo matyti, kad Pokrovskiui tas darbas nebuvo visai svetimas. Pilkapiuose jis vis dėlto yra pastebėjęs daugybę smulkmenų. Pokrovskis pagal laidojimo skirtumus ir kapų inventorių bando pilkapius priskirti kuriai nors etninei grupei. Vienus čia kasinėtus pilkapius, kur užtikta nedegintų kūnų laidojimai, priskiria slavams, o didesnius pilkapius, kur susidurta su degintiniais kapais, jis skiria lietuviams, nes tokio laidojimo būdo negalima nusekti į slavų gyventas vietas. Be to, jam atrodo, kad anksty-

---

[41]) Trudy, t. II, protokoly, pusl. 123.

[42]) Jo nekrologas: Litovskije Eparch. Vedomosti 1903, Nr. 35; Vilenskij Kalendar na 1904 g., pusl. 379—380; Cerkovnyj Vestnik, Spbg. 1903, Nr. 33.

[43]) Sluč. arch. ekskurs. v verchovjach r. Vileiki. — Otdel I, pusl. 122—133; vtoraja archeol. ekskurs. v. basseine reki Loši — l. c. pusl. 136—139; archeol. progulka v okresnosti Radokovič. — l. c. pusl. 139— 146.

[44]) O nalučnych kolcach. — l. c. pusl. 45—49.

[45]) Plg.: Otčet Imp. Arch. Kom. za 1893 g., pusl. 12—15, 107 ir *V. F. Pokrovskij*, Kurgany na granice sovremennoj Litvy i Belorusii. — Trudy IX arch. sjezda v Vilne 1893, t. I, pusl. 166—220; plg. *J. Puzinas*, Priešistoriniai Brėslaujos aps. laikai. — Lietuviškoji Enciklopedija, t. IV, p. 638—639.

vesnioji siena tarp Lietuvos ir Gudų turėjusi būti beveik toje pačioje vietoje, kaip dabar. Tais metais ta siena buvo ištirta apie 40 km. ilgyje nuo Drivietos ežero (Zarasų apskr.) iki pietinės Ugarių ežero dalies (Dysnos apskr.).

1894 m. kasinėjimai buvo tęsiami ir prieita prie tos vietos, kur toji siena daro statų pasukimą į vakarus. Čia Pakrovskis tyrinėjo pilkapių grupes Tverečiaus valsčiuje, vieną pilkapių grupę Lintupio valsčiuje ir keturias jų grupes Michailovsko ir Švenčionių valsčiuose. Visus šiuos pilkapius pagal laidojimo tapatybę priskiria X—XIII amž. lietuviams[46]).

1895 m. darbas buvo tęsiamas Neries baseine, kur jis tyrė vienuolikoje vietų[47]). Ir čia ištirtieji kapai buvo priskiriami lietuviams. Šiuose darbuose Pokrovskis jau pasižymi didesniu atydumu, daugiau pastebi visokių smulkmenų, nuodugniau aprašo radinius ir duoda gerų iliustracijų. Nors Pokrovskis jau pažino Montelijaus sudarytą geležies amžiaus chronologiją, tačiau jam dar nepavyko radinius tinkamai suskirstyti. Dažnai jis priskiria net ir gerai datuojamus radinius daug vėlesniam laikotarpiui.

Visai naujas dalykas Lietuvos archeologijos istorijoje buvo Pokrovskio sudarytieji Vilniaus, Gardino ir Kauno gubernijų archeologiniai žemėlapiai[48]). Jau Kraševskis savo laiku buvo supratęs didelę archeologinio žemėlapio reikšmę, tačiau tuomet dėliai laiko stokos ir medžiagos trūkumo, dar negalėjo jo sudaryti. Impulsą tokiam žemėlapiui išleisti Pokrovskis bus greičiausiai gavęs iš Maskvos archeologinės draugijos, kuri jau 1867 m. savo darbų programoje buvo numačiusi sudaryti atskirų Rusijos gubernijų archeologinius žemėlapius. Ji buvo jau išsiuntinėjusi gubernijų statistikos komitetams ankietas medžiagai rinkti. Žemėlapiuose buvo numatyta sužymėti pilkapiai, piliakalniai, senkapiai, pylimai, lobiai, pinigai, akmens bei žalvario dirbiniai

---

[46]) *F. V. Pokrovskij,* K izsliedovaniju kurganov i gorodišč na vostočnoj okraine sovremennoj Litvy. — Trudy IX arch. sjezda, t. II, p. 138—196, lent. IX — XII.

[47]) *F. V. Pokrovskij,* K izsliedovaniju basseina Vilii v archeologičeskom otnošenii. — Trudy desiatago archeologičeskago sjezda v Rige 1896, tom I, Moskva 1899, pusl. 71—171, lentelė I—IV.

[48]) *Vilniaus:* Trudy Vil. Otd. Mosk. Predv. K-ta po Ustr. v Vilne archeolog. sjezda. Vilna 1893, dalis II, pusl. XVIII + 164; *Gardino:* Trudy, t. I; *Kauno:* Trudy X archeolog. sjezda v Rige 1896, t. II, Moskva 1899.

ir kita archeologinė medžiaga[49]). Šitame pačiame laikotarpyje ir kitos rusų įstaigos pradeda rūpintis senovės paminklų registravimu. Štai, pav., 1873 m. Centralinis Statistikos Komitetas išsiuntinėjo gubernijų statistikos komitetams surinkti žinias apie gubernijose esamus senovės pylimus pagal programą, sudarytą Varšuvos universiteto prof. D. J. Samokvasovo. Žinios buvo pavesta rinkti per valsčių valdybas, kurios geriausiai žino apie įvairius pilkapius ir kitas archeologines vietas[50]). A. Štriteris, Gardino gub. statistikos komiteto sekretorius, surinktą medžiagą aptvarkęs, patikrinęs ir papildęs kaikuriais naujais duomenimis, ir paskelbė pirmą šios rūšies darbą. Čia jis trumpai buvo surašęs Gardino gubernijos piliakalnius, pilkapius paprastus ir apdėtus akmenimis, pylimus ir pilis. Žinutės yra gana trumpos. Žemėlapis dar nepridėtas.

Daug nuodugnesni darbai, nors ir neatatinką dabartinių laikų reikalavimus, yra anksčiau paminėtieji Pokrovskio archeologiniai žemėlapiai. Jis ir pats suprato, kad tuomet dar nebuvo galima sudaryti pilnas ir moksliškas žemėlapis nei etnografiniu, chronologiniu ar topografiniu atžvilgiu[51]). Jo žemėlapių tikslas buvo lyg atstoti vadovėlį to krašto archeologiniams paminklams pažinti.

Pokrovskis, sudarydamas archeologinius žemėlapius, padalino gubernijos plotą pagal hidrografinį principą į rajonus. Pav., Vilniaus kraštą suskirstė į penkius upių baseinius: 1) vakarų Dauguvos, 2) Dysnos baseiną, 3) Neries baseiną, 4) aukštutinio ir 5) vidurinio Nemuno baseinus. Atskirus radinius jis pradėdavo žymėti nuo aukštupio iki žemupio. Aprašydamas radimo vietas pirmiausiai sustoja ties priešistorinėmis sodybomis, toliau aprašo nejudomuosius archeologinius paminklus (pylimus, piliakalnius, pilkapius, kapinynus), toliau atskirus radinius (akmens, žalvario ir geležies dirbinius, pinigus) ir pagaliau įvairius akmenis, bažnytines senienas ir senus kelius. Norėdamas palengvinti skaitytojui greičiau surasti bet kurią radimo vietą, Pokrovskis knygos gale pridėjo tabelę, kurioje vietovardžiai suskirstyti alfabetiškai ir kartu pažymėtas radinių charakteris. Pačiame žemėlapyje

---

[49]) Trudy IX archeolog. sjezda, t. II, protokoly, pusl. 22.

[50]) *A. Štriter*, Topografičeskija svedenija o gorodiščach i kurganach v grodnenskoj gubernii. — Pamiatnaja knižka grodnenskoj gub. na 1890 g. Grodna 1889, pusl. 3 sq.

[51]) Trudy Vil. Otd., Otd. II, pusl. VI.

radimo vietos sužymėtos sutartiniais ženklais, vartojamais rusų archeologiniuose žemėlapiuose[52]).

Šaltinis Pokrovskio archeologiniams žemėlapiams buvo Vilniaus muziejus, archeologinė literatūra ir žinių lapais surinktoji medžiaga.

Peržvelgę visą Pokrovskio archeologinių tyrinėjimų darbą matome, kad jis yra labai daug pozityvaus nuveikęs, nors jam, kaip ir kitiems tų laikų tyrinėtojams, vis dėlto galime prikišti paviršutiniškumą darbe. Juk reikia prisiminti, kad anų laikų archeologai iškasdavo per porą mėnesių net kelius šimtus kapų. Aišku, kad jų darbas negalėjo pasižymėti nuodugnumu. Bet vis dėlto didelis Pokrovskio nuopelnas yra tas, kad jis yra plačiausiai negu jo bendradarbiai aprašęs savo kasinėjimus. Jo atliktieji darbai ir ligšiol tebeturi didelės vertės. Išleistieji archeologiniai žemėlapiai savo laiku buvo iš tikro didelė naujiena mūsų archeologinėje literatūroje. Nors 1928 m. P. Tarasenka yra išleidęs visos Lietuvos archeologinį žemėlapį, tačiau Pokrovskio žemėlapiai ir toliau su tam tikru atsargumu gali būti naudojami.

1896 m. rusai, sušaukdami archeologų kongresą Rygoje, taip pat pareiškė susidomėjimą šiaurės vakarų valdomo krašto senove. Dalyvių skaičius buvo gana didelis, į kongresą susirinko 185 asmenys. Iš Lietuvos dalyvavo tiktai F. V. Pakrovskis. Čia, kaip ir Vilniuje, buvo svarstoma daugybė archeologinių, istorinių ir etnografinių problemų. Ir šitame suvažiavime pasireiškė tendencija iškelti rusų elemento rolę įvairiais istoriniais laikais. Jau iš suvažiavimo vietos aišku, kad čia lietuvių problemos negalėjo būti plačiau svarstomos, kaip Vilniuje. Rygoje buvo perskaityti tik trys didesni referatai, liečią Lietuvos praeitį. Čia Pokrovskis skaitė apie savo kasinėjimus Neries baseine. A. A. Kočubinskis skaitė referatą apie priešistorinės Lietuvos teritoriją. Jis išvedė, kad Lietuvos siena pietuose siekė šiaurinę Pripeties baseiną ir rytuose — Berezinos baseiną[53]). Pagaliau Miežinskis referavo apie stabmeldžių šventovę Romuvoje[54]). Ir kiti tyrinėtojai paliesdavo savo referatuose vieną kitą ir Lietuvos archeologijos klausimą. Tačiau šis Rygos kongresas mūsų prosenovės pažangai neturėjo didesnės reikšmės.

---

[52]) Rusai, kaip atrodo, naudojosi ženklais, sudarytais tarptautiniame archeologų kongrese Stokholme 1874 m.

[53]) Trudy X archeol. sjezda, t. III, Moskva 1900, protokoly, pusl. 68—69; Archeolog. Izvestija i Zametki, Moskva 1896, Nr. 9—10, psl. 303—304; referatas atspausdintas leidinyje „Žurnal Min. Nar. Prosv.", Spb. 1897, sausis, psl. 60—94.

[54]) Trudy X archeolog. sjezda, t. I, pusl. 350—455.

II. Petrapilio archeologinės k-jos darbai Lietuvoje XX amž. pradžioje

Komisijos siųstų asmenų kasinėjimai įvairiose Lietuvos vietose: V. Nagevičius, V. A Kaširskis ir J. S. Abramovas. A. Spicyno darbai.

XIX amž. gale ir XX amž. pradžioje archeologiniai tyrinėjimai kaip Rusijoje taip ir Lietuvoje žymiai pagyvėja. Archeologijos Komisija Petrapilyje siunčia į Lietuvą atskirus asmenis daryti archeologinių tyrinėjimų. 1905, 1908 ir 1909 metais K-jos leidimu Petrapilio Archeologijos Instituto narys-bendradarbis V. Nagevičius kasinėja degintinius kapus Kiauleikiuose, Kretingos apskr. ir kitose tos pačios apskrities vietose, pav.: Šateikiuose, Kartenoje, Gargždu ose, Mockaičiuose, Norgeliuose, Skomantuose ir Pociuose[55]).

1906—1908 m. Petrapilio studentas V. A. Kaširskis kasinėja pilkapius Švenčionių apskrityje ir Mežulėnų piliakalnį[56]). Jo kasinėjimų rezultatai buvo taip pat nesmulkiai paskelbti. Nesuspėjo jų kiek plačiau aptvarkęs išleisti, nes po kasinėjimų gana greitai mirė.

1909 ir 1910 m. J. S. Abramovas kasinėjo bent keliose Panevėžio apskrities vietose. Čia pirmiausiai Abramovas tyrė Malatiškių vienkiemio (apie 6 klm. nuo Panevėžio) pilkapių grupę. Kai kurie jų buvo jau seniau iškasinėti, bet Abramovas dar užtikęs apie 60 pilkapių. Čia jis susidūrė su pilkapiais, apdėtais viena arba dviem eilėmis akmenų vainikais. Jokių radinių juose nerasta, tiktai pilkapio centre užtikta žmonių skeleto kaulų ir degėsių liekanų. Manyta, kad tie pilkapiai yra kilę ne vėliau, kaip VIII amž.[57]). Tais pačiais metais Abra-

---

[55]) Otčet za 1905 g., p. 110—111, 120; Otčet za 1908 g., psl. 190, 199; Otčet za 1909 g., psl. 168 sq.; Otčet za 1912 g., psl. 97, 98, 104; Izv. Imp. Arch. Kom., Prib. k vyp. 45, Spb. 1912, psl. 146; Lietuvių Tauta I, p. 333 — 336; visai trumpa anų laikų kasinėjimų apyskaita dabar paskelbta Senovėje: Mūsų pajūrio medžiaginė kultūra VIII—XIII amž. Kadangi beveik visi kasinėjimai buvo atlikti komisijos lėšomis, todėl daugumas radinių pateko į Petrapilio ir į Maskvos muziejus. Tik maža jų dalis buvo perduota Lietuvių Mokslo Draugijai Vilniuje.

[56]) Otčet za 1906 g., pusl. 136 ir 144; Otčet za 1907 g., pusl. 106—107, 132; Otčet za 1908 g., pusl. 162—163, 198.

[57]) Vilenskij Vestnik 1909 m. birželio mėn. 25 d., Nr. 1808 ir Nr. 1835; Vestnik Libavy 1909 m. liepos mėn. 28 d., Nr. 146; Severo-Zap. Telegraf, Kovna 1910, Nr. 213; Izv. Imp. Arch. Kom., prib. k vyp. 32, S. Peterburg 1909, pusl. 76—77; l. c., prib. k vyp. 34, p. 93—94.

movas dar kasinėjo Pakalniškiuose, Kelbanuose, Pamarnakiuose, Skvarbuose ir Rašnėnuose. Čia jis susidūrė su griautiniais pilkapiais, gana turtingais įvairiais radiniais ir ginklais. Čia surasta ir emaliuotų fibulų. Kai kuriuose pilkapiuose užtikta vėlesnių degintų kūnų laidojimų duobutėse. Pilkapius jis skyrė X—XII amž.

Kitais metais, t. y. 1910 m. Abramovas kasinėjo Raginėnų kapinyną. Kapinynas, gulįs prie Daugyvynės upelio, užima apie 5 deš. žemės plotą. Čia susidurta su apvalainiais pilkapiais. Šiaurinėje kapinyno dalyje buvo labai daug suardytų pilkapių. Čia visur užtikta nedegintų kūnų laidojimai. Pilkapių inventorius buvo labai turtingas. Viename ir tame pačiame pilkapyje laidota po daugelį, net iki 10 mirusių. Mirusieji laidoti įvairiuose laikotarpiuose ir įvariose pilkapių dalyse. Laidojimų kryptis labai įvairi. Prie skeletų surasta įvairių žalvarinių ir sidabrinių apyrankių, dažnai net po keturias apyrankes ant vienos rankos, antkaklių, ilgų grandinėlių, stambių rymėniško tipo fibulų, verpsčių, įmovinių kirvių ir kitų daiktų. Prie šono buvo dedamas peilis arba pjautuvas, o tarp kojų — kovos kirvis. Anksčiau čia buvo kasinėjęs šveicarietis Dubois de Montepéreux[58]).

Tik labai gaila, kad visų čia paminėtų tyrinėtojų darbai nebuvo kiek plačiau paskelbti. Iš apyskaitų nedaug tegalima pasinaudoti, nes čia įvairūs radiniai smulkiau neaprašyti, neduota jokių iliustracijų. Iš aprašymo beveik visai negalima susekti su kurio laikotarpio radiniais ar kapinynais mes čia turime reikalo.

Beveik tuo pačiu metu pradeda savo darbus Lietuvos archeologijos srityje ir žymusis rusų archeologas A. Spicynas (1858—1931 m.), Petrapilio universiteto archeologijos profesorius. Nuo 1892 m., bedirbdamas archeologijos komisijoje, turėjo savo rankose visos Rusijos archeologinių tyrinėjimų vadovybę. Jo asmenyje koncentravosi atliekamų kasinėjimų reikalai, per jo rankas eidavo visos apyskaitos ir radiniai. Todėl Spicynas dažnai paskelbdavo komisijos leidiniuose trumpas apyskaitų santraukas ir nustatinėdavo prisiųstų radinių chronologiją. Iš jo pirmųjų darbų Lietuvos archeologijos srityje pažymėtini ypač įdomūs V. Šukevičiaus kasinėjimų rezultatų vertinimai. Pirmiausiai jis gana plačiai aprašė V. Šukevičiaus Nočios

---

[58]) Vilenskij Vestnik 1910. VIII. 12, Nr. 12145; Spb. Ved. 1910. VIII. 10, Nr. 178; Svet 1910. VII. 23, Nr. 191; Nov. Vr. 1910, VIII. 24, Nr. 2374; Sev. Zap. Gol. 1910. IX. 16, Nr. 1460; Izv. Imp. Arch. Kom., Prib. k vyp. 39, Spb. 1911, pusl. 102—103.

dvare (Lydos apskr.) surastą kapą, sustatytą iš akmenų. Šitame labai retai užtinkamame kape surasta dar penkios urnos, kurių viena buvo papuošta svastikomis. Spicynas priskiria šį kapą prie Pavyslio panašaus tipo iš akmens sukrautų kapų. Kapo amžius neaiškus ir Spicynui[59]).

Toliau Spicynas atreferuoja V. Šukevičiaus akmens pilkapių kasinėjimus Zubiškių vienkiemyje (Eišiškių valsč.) ir Čepeliūnuose (Koniavos valsč.). Zubiškio akmens pilkapyje surasta penkios įvairių formų urnos, o Čepeliūnuose užtikta puodų šukių ir vienas sveikas puodas. Šiuos kapus Spicynas priskiria La-Tène periodui ar truputį vėlesniam laikui[60]).

Vienas iš didžiausių jo darbų iš Lietuvos archologijos yra „Litovskije drevnosti[61])". Šitame plačiame darbe Spicynas bando sutraukti visą Lietuvos archeologijos medžiagą, ją klasifikuoti ir lyg užmesti Lietuvos proistorės metmenis. Jis čia bando pirmą kartą suskirstyti Lietuvos senienas į atskirus periodus, iškelia daugybę tebelaukiančių atsakymo problemų, bet jo chronologinis paskirstymas labai skiriasi nuo įprastos schemos, vartojamos Rytų Pabaltyje. Pav., geležies amžius pagal Spicyną yra skirstomas į Raginėnų, Klaipėdos ar Liucino kultūras. Archeologiniai paminklai paprastai yra datuojami kartais net keliais šimtais metų vėliau, negu kad mes esame įpratę.

Be šitų archeologinės komisijos siųstų bei josios bendradarbių Lietuvoje, šitame laikotarpyje kasinėjo nemaža rusų valdininkų, įvairių senovės mėgėjų. Pav., Kauno gubernijos statistikos komiteto sekretorius K. Gukovskis, rašydamas rusų spaudoje[62]) įvairių straipsnių iš atskirų Lietuvos vietų ar miestų istorijos, kartais sumini ar net aprašo jam žinomus senovės paminklus jo aprašomose vietose[63]).

---

[59]) *A. S.*, Mogilniki s kamennymi kistami v Vilenskoj gub. — Izv. Imp. Arch. Kom., Vyp. 12, 1904, pusl. 26—29, pieš. 1—3; mažas papildymas vėliau: *A. S.*, Raskopki V. A. Šukeviča. — Izv. Imp. Arch. Kom., Vyp. 29, S. Peterburg 1909, pusl. 68.

[60]) *A. S.* Raskopki V. A. Šukeviča. — Izv. Imp. Arch. Kom., Vyp. 29, S. Peterburg 1909, pusl. 68—70, pieš. 2—6.

[61]) Tauta ir Žodis, t. III, Kaunas 1925, pusl. 112—171. Trumpa darbo recenzija įdėta M. Eberto leidžiamame Vorgeschichtliches Jahrbuch, Bd. I, Berlin und Leipzig 1926, pusl. 69—70.

[62]) Kovensk. gub. Vedomosti; Pamiatnaja Knižka Kovenskoj gubernii; Trudy Vil. Otdel. 1893, Otd. III, p. 77—78 ir kt.

[63]) K. Gukovskij, Nedavnija archeologičeskija nachodki v Kovenskoj gub. — Kov. Gub. Vedom. 1889 m., pribavlenije k Nr. 72.

Gukovskis taip pat prisidėjo ir prie archeologinio suvažiavimo Vilniuje parodos rengimo, išstatydamas komiteto rinkinį. 1895 ir 1905 m. komisijos leidimu kasinėjo savo lėšomis Salako valsčiuje[64]) ir Šiaulių apskr.[65]), bet, deja, savo kasinėjimų rezultatų niekur nepaskelbė.

Ir kitų valdininkų atlikti kasinėjimai buvo labai nesistemingi ir net labai žalingi. Ypač labai skaudų darbą atliko pirmame šio amžiaus dešimtmetyje S. Massalitinovas. Jis, darydamas Kauno gubernijoje įvairius topografinius matavimus, susidūrė su daugybe kapų ir iškasinėjo įvairiose gubernijos vietose apie 1000 senkapių. Iš jo be jokio plano atliktų kasinėjimų susidarė didelis labai įdomių senienų rinkinys, kurį besiimdamas aprašyti rusų archeologas M. Makarenko šiaip išsireiškia: „Smulkių žinių apie iškasinėtus senkapius, ar jie buvo degintų ar nedegintų kūnų kapai, koks tų kapų charakteris ir kuriomis aplinkybėmis buvo surasti iškastieji daiktai, — neturime". Visos mažavertės Massalitinovo pastabos atspausdintos tik dvejuose puslapiuose. Daugumos radinių nežinoma nė radimo vieta[66]).

Įvairūs asmenys, pildydami senovės paminklų globos įstatymą, taip pat siųsdavo archeologinei komisijai surastuosius radinius. Komisija grąžindavo dažniausiai tik paprastesnius radinius pačiam savininkui arba paskirdavo juos Vilniaus bei Kauno muziejams, bet geresniuosius išskirstydavo į Rusijos istorinį muziejų ir Ermitažą[67]).

Bendrai vertindami rusų darbus Lietuvos archeologijos srityje nuo 1886 m. iki Didžiojo Karo, prie pozityviškiausių darbų tenka priskirti IX archeologų kongreso Vilniuje ir F. Pokrovskio stambaus masto darbai. Šiaip gi daugumas iš rusų, ar komisijos siųstų į Lietuvą kasinėti, ar iš vietinių valdininkų, — sistemingu ir produktyviu darbu nepasižymėjo. Kai kurie, nors ir kasinėjo gana sistemingai, tačiau nepaskelbė savo tyrinėjimų rezultatų. Kiti įvairūs mėgėjai archeologijos mokslui padarė milžiniškos žalos. Be to, kaip sakiau, daugumas radinių išplaukė į atskirus Rusijos muziejus. Išleistasis senovės pa-

---

[64]) Otčet za 1895 g., pusl. 82, daiktai paskirti Kauno gub. stat. k-tui, p. 177.

[65]) Otčet za 1905 g., pusl. 111, 121.

[66]) *M. Makarenko,* Zabytki przedhistoryczne gub. Kowieńskiej. — Kwartalnik Litewski, tom II, 1910, pusl. 103—112, 7 lentelės.

[67]) Plg. žinias apie radinius ir jų paskirstymą muziejams: Otčet Imp. Arch. Kom. za 1890 g., pusl. 114; 1892, pusl. 90 ir 157; 1894, pusl. 34—35; 1896, pusl. 123; 1898, pusl. 71, 181—182; 1899, pusl. 113, 154, 110—113, 157—158; 1908, pusl. 173, 202.

minklų apsaugos įstatymas Lietuvoje nesudraudė įvairių lobių ieškotojų. Įstatyme numatyta istorinių statybos paminklų restauracija taip pat nesusilaukė Lietuvoje vienodo taikymo masto. Labiausiai rūpintasi rusų cerkvių užlaikymu bei jų restauravimu. Senosios Lietuvos pilys ir kiti istoriniai pastatai liko be jokios priežiūros. Tik Trakų pilis Šukevičiaus rūpesčiu buvo kiek sulaikoma nuo griuvimo.

III. Lenkų ir vietos tyrinėtojų darbai archeologijos srityje

A. Mierzyńskis, A. Brückneris, L. Krzywickis, V. Šukevičius ir T. Daugirdas.

Ir lenkai šitame laikotarpyje dirbo Lietuvos proistorės srityje. Jau Vilniaus ir Rygos archeologų kongresuose mes susidūrėme su A. Mierzyńskio referatais apie lietuvių giminės mitologiją. 1892—1896 m. jis išleido Varšuvoje dviejų tomų darbą „Zródła do mitologii litewskiej od Tacyta do konca XIII w.“. Tačiau jis nei šitame darbe nei kituose mažesniuose straipsniuose, liečiančiuose Lietuvos mitologiją, nesilaikė mokslinio objektyviškumo taisyklių. Visa, kas lietuviška, stengėsi jis mielai parodyti kiek tamsesnėje šviesoje[68]).

Panašiu keliu ėjo ir Berlyno u-to slavistas, sulenkėjęs vokietis Aleksandras Brückneris. Jis savo darbe „Starożytna Litwa, ludy i bogi. Warszawa 1904“ taip pat nevisuomet objektyviai svarstydavo Lietuvos istorijos ir mitologijos problemas.

Nemaža lietuvių archeologinės medžiagos paskelbė nuo 1899 m. Varšuvoje ėjęs archeologinis žurnalas Światowit. Čia paskelbta gana daug Šukevičiaus ir paties redaktoriaus E. Majewskio gražiai iliustruotų straipsnių apie įvairias Lietuvos senienas[69]).

Lietuvos piliakalnių tyrinėjimų darbe daug nusipelnė lenkų antropologas Liudvikas Krzywickis. Jis daugiau kaip visą dešimtmetį komisijos leidimu važinėjo po Lietuvą ir čia lietuvių studentų (J. Šaulio, V. Čepinskio, A. Janulaičio ir V. Nagevičiaus) remiamas kasinėjo piliakalnius įvairiose Lietuvos vietose[70]). Jo kasinėjimai buvo beveik

---

[68]) Plg. kritiškas K. Būgos pastabas Mūsų Senovėje, t. I, Tilžė 1920, pusl. 126, 127—130, 133, 136—137, 141—143.

[69]) Plg.: Swiatowit, t. II, pusl. 92—103; t. III, pusl. 85—89; t. IV, pusl. 150.

[70]) Otčet za 1903, pusl. 179, 203; 1905, pusl. 111, 121; 1907, pusl. 126, 133; 1908, pusl. 190, 199.

išimtinai bandomojo pobūdžio. Pirmą darbą iš savo kasinėjimų Lietuvoje paskelbė apie „Žemaičių Piliakalnius“[71]). Šitoje studijoje Krzywickis aprašo Žemaičių piliakalnius, apipina juos liaudies padavimais ir suskirsto į piliakalnius, skirtus kulto ir gynimosi reikalams. Gana plačiai sustoja ties piliakalnių, paminėtų kronikose, identifikavimu. Savo pirmaisiais darbo rezultatais Krzywickis buvo patenkintas ir Lietuvos piliakalniais visai susižavėjęs. Vienoje vietoje jis šiaip išsireiškia: „Praėjo amžiai, kartų kartos sugulė į karstą, o senovės paminklai stovi ir seka mums praėjusių laikų gyvenimo pasaką. Čia pirmą kartą supratau, kad galime kalbėti apie lietuvių kultūrą kaip kad kalbame apie keltų ar skandinavų kultūrą, — apie paprastą kultūrą, kur visuomenė nebuvo pasiekusi aukščiausio dailės klestėjimo laipsnio, bet kuri buvo visai savaiminga, kuri turėjo savus, savarankiško plėtojimosi uždavinius, savus minties ir kūrybos kelius... Lietuva turėjo savarankiškos, originalės kultūros pradus. Buvo tai jaunas ąžuolaitis, kuriam tačiau nebuvo lemta išaugti į tvirtą milžiną. Pačioje savo gyvenimo pradžioje nuvyto. Tariant, ji buvo užslopinta jau XIV, o gal dar ir XIII amž. Greta prigijo kitokia civilizacija, iš kitokio kelmo išaugusi, persisunkusi krikščionybės ir feodalizmo dvasia, pirmiausia tai danų ir hanziečių, vėliau rusų, lenkų ir kryžiuočių. Tad, kaip kad poetas sako, nebuvo galvoje auginti rožės, kai miškai liepsnojo[72])“.

Išleidęs šį darbą, Krzywickis vėl tęsia savo kasinėjimus ne tik Žemaičiuose, bet ir Rytų Aukštaičiuose[73]). Iš tų savo tyrinėjimų jis bando suskirstyti Lietuvos piliakalnius į dvi kultūros sritis: į vakarų lietuvių žemaičių — žemdirbių kultūrą ir į Rytų Aukštaičių — žvejų

---

[71]) *L. Krzywicki*, Žmudz starožytna, Warszawa 1906, tas pats rusiškai: Izv. Imp. Arch. Kom., Vyp. 29, Spb. 1908, pusl. 87—129 ir 41 pieš. Į lietuvių kalbą išversta ir atspausdinta: Vilniaus Žinios 1909 m., Rytas 1924 m. ir atskira knygute Žemaičių Senovė, Kaunas 1928 m.

[72]) Izvestija 29, pusl. 110; Žemaičių Senovė 1928, pusl. 45—46.

[73]) Plg. *L. Krzywicki*, Grodzisko Derbuckie na Žmudzi. — Pamiętnik Fizyograficzny, t. XXI, pusl. 15—29; W poszukiwaniu grodu Mendoga. — Przegląd Historyczny, t. 8, 1909, pusl. 20—48; Poslednije momenty neoliticeskoj epochi v Litvie. Die letzten Momente des Neolythes im Litauen, Moskva 1913, 18 pusl.; Grodziska górno-litewskie. Grodzisko na Górze Ościkowej pod Rakiszkami. — Pam. Fiz., t. 27, 1917, pusl. 1—42; Grodziska górno-litewskie. Dukszty - Worańce. — Pam. Fiz., t. 22, 1914; Pilkalnia pod wsią Petraszunami. — Pom. Tow. Przyjaciół Nauk w Wilnie 1914—1917, pusl. 1—27; Pilkalnie na Litwie. — Studja Staropolskie. Księga ku czci Bruecknera, Kraków 1928.

bei medžiotojų kultūrą. Krzywickis pagal savo tyrinėjimus išveda, kad Rytų Aukštaičių piliakalniai esą senesni, nes jis ten suradęs daug akmens ir kaulo dirbinių, visai maža metalinių radinių ir jokių grūdų pėdsakų. Tų piliakalnių gyventojai dar nebuvę žemdirbiai, bet gyvenę daugiausia iš medžioklės ir žūklės. Visai kas kita esą Žemaičiuose: ten randama daug metalo dirbinių, ypač ginklų, ir įvairių grūdų rūšių (kviečių, miežių, prosų ir rugių). Be to, šių dviejų kraštų piliakalnių statyba taip pat skiriasi: Žemaičių piliakalniai yra su groviais ir pylimais, vadinasi, turėjo gynimosi pobūdžo, o Rytų Aukštaičių piliakalniuose dažniausiai trūksta fortifikacinių įrengimų. Pastarojl aplinkybė ir radinių charakteris rodo, kad jie būdavo ilgesnį laiką gyvenami. Tas ankstyvesnis Krzywickio tvirtinimas gerokai paremiamas ir paskutiniųjų mūsų piliakalnių tyrinėjimų.

Nors su visais Krzywickio tvirtinimais dabar mes ir negalime sutikti, ypač su jo piliakalnių chronologija, tačiau jo pareikštose mintyse randame daug teisingų pastebėjimų. Tas kultūrinis skirtumas tarp šių dviejų Lietuvos provincijų yra pakankamai aiškus. Būtų klaidinga manyti, kad čia mes turime reikalo su dviejomis, skirtingomis etninėmis grupėmis. Geografinė būklė čia vaidino labai didelę rolę. Žemaičiai gyveno prie jūros ir kitų didesnių prekybos kelių, todėl įvairios gėrybės juos greičiau pasiekdavo. Žymiai blogesnėje būklėje gyveno Rytų Aukštaičių žmonės. Čia daug nuošaliau nuo prekybinių kelių ilgiau užtruko ir primityviškesnė materialinė kultūra.

Vertindami L .Krzywickio darbus turime pripažinti, kad, nors jo darbai nebuvo atliekami sistemingai, tačiau jam esame dėkingi už visas pastabas apie taip mažai ištirtus ir be galo įdomius mūsų praeities paminklus — piliakalnius. Jis dirbo objektyviai, todėl ir lietuvių visuomenės buvo palankiai sutiktas. Jo darbai, ypač Žemaičių Senovė, net kelis kartus versta, spausdinta lietuvių laikraščiuose ir išleista atskira knygute.

Iš vietinių gyventojų, tyrusių Lietuvos proistorę šitame laikotarpyje, tenka ypačiai iškelti V. Šukevičius ir Tadas Daugirdas. Šukevičius daugiausia nusipelnė savo tyrinėjimais Vilniaus krašte[74]). Jis buvo Nočios dvaro (Lydos apskr.) savininkas. Čia jis

[74]) Jo biografija: Kurjer Litewski 1914 m., Czas 1920, Nr. 24, Ziemia 1914, Nr. 15, J. Talko-Hryncewicz, Wandalin Szukiewicz jako prehistoryk Litwy. — Wiadomości Archeologiczne V, 1—2, 1920, p. 65—72; *tas pats*, Z moich wspomnień o dawnych archeologach. — Wiad. Arch. VIII, 2—4, 1923, p. 176—190.

begyvendamas, maždaug nuo 1883 m. iki savo mirties 1919 m., beveik išimtinai buvo atsidavęs archeologiniams tyrinėjimams. Jis dažnai lankė savo dvaro ir kiek tolimesnes apylinkes, gerai pažino priešistorines vietas ir, nors nebūdamas specialistas, griebėsi to darbo, nes matė, kad daugybė senovės paminklų žūva. Savo tyrinėjimams pasirinko mažą plotelį — šiaurės vakarų Lydos apskrities dalį — retai iš savo ribų teišeidamas. Pirmiausiai jis yra daugiau rinkęs radinius, negu kasinėjęs. Kasinėjimų darbą, kaip sakiau, pradeda tik apie 1883 m. Daugiausia dirbo vienas, tik apie 1888 m. kasinėjo pora vasarų kartu su E. Volteriu ir prieš pat Didįjį Karą (1912—1914 m.) su lenkų antropologu J. Talko-Hryncewiczium.

Vienas iš didžiausių V. Šukevičiaus nuopelnų yra suradimas daugybės akmens amžiaus sodybų Vilniaus krašte[75]). Tuo tarpu kai kiek anksčiau Z. Glogeris bekeliaudamas Nemunu nuo Gardino iki Merkinės savo laiku pirmas buvo pastebėjęs ir atradęs palei Nemuną tik 13 sodybų 84 klm. ruože, — Šukevičius iki 1899 m. Merkio, Versokos, Ditvos, Pelasos, Kotros ir Grudnės upių ribose maždaug 1200 kvadr. varstų plote, atrado 58 akmens amžiaus sodybas ir stovyklas[76]). Kaip tankiai šitose vietose yra išmėtyta akmens amžiaus sodybų, gali pailiustruoti nors ir šis pavyzdys. Merkio intako Ulos pakrantėse Šukevičius kiek vėliau buvo suradęs net 43 akmens amžiaus sodybas bei stovyklas. O visos Ulos ilgis tesiekia apie 35 klm.[77]). Šitose sodybose Šukevičius surinko kelius tūkstančius įvairiausių titnago dirbinių ir keramikos liekanų. Tik gaila, kad, kaip Z. Glogerio, taip pat ir Šukevičiaus rinkiniai, nors ir buvo labai turtingi, tačiau turi daug trūkumų. Nors Šukevičius rinko radinius daug nuosekliau ir atydžiau negu Glogeris, bet į geologines radinių aplinkybes, į radinių stratigrafiją, deja, dar neatkreipė ypatingo dėmesio, nors ir juto tokio darbo reikalingumą. Todėl dabar šitie turtingi radiniai galima suskirstyti

---

[75]) *W. Szukiewicz,* Szkice z archeologii przedhistorycznej Litwy. Część I-sza. Epoka kamienna w gub. Wileńskiej. Wilno 1901, 40 pusl., 5 lent. 7 pieš. ir 1 žemėlapis; Poszukiwania archeologiczne w powiatach Lidzkim i Trockim (gub. Wileńska). — Światowit, t. III, Warszawa 1901, pusl. 3—29, lent. IV—X, 4 planai ir 2 pieš.; Slady epoki kamiennej w gub. Wileńskiej. — Kwartalnik Litewski, I, 1910, pusl. 48—62.

[76]) Światowit III, pusl. 10.

[77]) *W. Szukiewicz,* Poszukiwania archeologiczne w powiecie Lidzkim, gub. Wileńskiej. W Krakowie 1907, p. 3 (atspaudas iš „Mater. antrop.-archeol. Akad. Um., t. X, 1908).

tik tipologiškai į atskirus akmens amžiaus laikotarpius nuo vėlyvojo Magdalėnien kultūros periodo iki neolito pabaigos. Toks tipologinis radinių suskirstymas, aišku, yra labai problematiškas. Šiaip Šukevičiaus tyrinėjimų spausdintosios apyskaitos yra gana išsamios. Aprašydamas sodybas, Šukevičius paliečia radimo vietos topografiją, geologiją ir sudaro sodybų išsiplatinimo žemėlapius. Nesišykšti ir gerų radinių piešinių.

Be šitų sodybų tyrinėjimų, Šukevičius yra dar daug ištyręs įvairiausių kapų[78]), įvairių laikotarpių ir įvairių formų. Jo tikslas nebuvo kiek galint jų daugiau ištirti, bet kiek galint nuodugniau. Jis yra labai daug išgelbėjęs archeologinių paminklų nuo pražuvimo. Šukevičiaus išvados yra atsargios. Radinių chronologija dar nepakankama. Bet vis dėlto, jeigu mes šiandien turime nemaža žinių apie Vilniaus krašto proistorę, tai už tat turime būti dėkingi daugiausia Šukevičiui.

Tik gaila, kad jo rinkinys tapo išskirstytas bent keliose vietose. Pagal paminklų apsaugos įstatymą surastieji radiniai pirmiausiai turėdavo būti siunčiami į archeologijos komisiją Petrapilyje, o komisija savo nuožiūra arba grąžindavo juos kasinėtojui, arba paskirdavo į kitus muziejus. Todėl nemaža Šukevičiaus radinių dalis pateko į ermitažą, į istorinį muziejų[79]), į rusų archeologinės draugijos muziejų[80]), ar į Vilniaus muziejų[81]). Kita jo rinkinio dalis pateko į Krokuvos Mokslo Draugijos muziejų ir į Jogailos universiteto antropologinį skyrių[82]).

---

[78]) Iš svarbesnių darbų pažymėtini šie: Przedmioty bronzowe, znalezione nad Niemnem i Mereczanką. — Światowit, I, 1899, pusl. 71—75; Kurhany kamienne w powiecie Lidzkim (gub. Wileńska). — Światowit, 1. c. pusl. 33—38; Kurhany kamienne w pow. Lidzkim, gub. Wileńskiej. — Światowit, IV, 1902, pusl. 40—45; Kurhany ciałopalne w Pomusiu (pow. Trocki, gub. Wileńska). — Światowit, II, 1900 pusl. 3—16; Narzędzia kamienne gładzone w pow. Lidzkim i Trockim. — Światowit, VI, 1904, pusl. 9—16, 50—58; Wykopalisko urny z ornamentem swastykowym. — Materiały antrop., etnogr. i archeologiczne Akad. Um., t. IX, Kraków 1907, pusl. 137—142; Cmentarzysko szkieletowe w Sałapiaciszkach, pow. Lidzki. — 1. c., pusl. 57—62; Kurhany ciałopalne przy wsi Wersoka w pow. Lidzkim. — 1. c., t. XI, 1910, pusl. 63—69; Kurhany ciałopalne w Bogatej, Michańcach i Wersoczce. — 1. c., t. III, 1914, pusl. 56—75 ir kt.

[79]) Otčet za 1895, pusl. 53, 82, 177, 179.

[80]) Otčet za 1908, pusl. 189, 199.

[81]) Otčet za 1890, pusl. 116, 135; 1892, pusl. 90, 157; 1895, pusl. 56, 183.

[82]) *J. Talko-Hryncewicz*, Wandalin Szukiewicz jako prehistoryk Litwy. — Wiadomości Archeol. 1920, V, pusl. 68.

Kaip ir daugumas to laikotarpio dvarininkų, Šukevičius buvo lenkas. Tatai pasirodė vėliau įkuriant Vilniuje Lenkų Mokslo Bičiulių Draugiją, kurios nariu jis buvo. Tačiau jo archeologiniuose tyrinėjimuose nepastebime jokios priešlietuviškos tendencijos. Jam iš tikro rūpėjo ištirti savo tėvynės gilioji praeitis. Todėl jis drąsiai skyrė lietuviams tai, kas jiems priklausė.

Beveik tuo pačiu metu pradeda archeologinių tyrinėjimų darbą ir lietuvis Tadas Daugirdas (1852—1919 m.). Jis buvo dailininkas. Iš pradžių mokėsi Vilniaus Piešybos mokykloje, 1868 metais įstojo į Petrapilio Dailės Akademijos peizažų skyrių, o vėliau dar gilino savo studijas Münchene ir Varšuvoje. Varšuvoje begyvendamas susipažino su garsiais tų laikų archeologais, T. Ossowskiu ir D. J. Samokvasovu, Varšuvos u-to rusų teisės profesoriumi. Kiek anksčiau Daugirdas jau buvo užmezgęs santykius su A. H. Kirkoru. Jie visi ir buvo pirmieji Daugirdo mokytojai, turėję nemažos įtakos jo vėlyvesniems darbams. 1881 m. vasaros atostogų metu atsitiktinai pateko į Jasnogurkos kapinyną (Raseinių apskr.) ir čia pradėjo savo pirmuosius kasinėjimų darbus. Šio kasinėjimo rezultatus paskelbė lenkų iliustruotame žurnale „Kłosy" (Nr. 867). Nuo to laiko Daugirdas daugiausiai dirbo archeologijos srityje, palikęs kiek nuošalyje dailininko darbą. Vasaros metu nuolat kasinėdavo ir savo tyrinėjimų rezultatus skelbdavo lenkų žurnaluose ir laikraščiuose. 1883 m. tęsė savo kasinėjimus Jasnogurkoje, 1884—1885 m. kasinėjo Vizdergių kapinyną, 1886 m. — prie Imbarės ir kitose vietose.

1891 m. Daugirdas grįžta į savo Plemborgo dvarą, kur ūkininkaudamas nepamiršta ir archeologijos. Renka apylinkėje pripuolamai randamus ar žmonėse užtinkamus senovės paminklus ir daro smulkius kasinėjimus. Per tą laiką surenka labai turtingą archeologijos ir etnografijos kolekciją.

Pamatęs, kad jo rinkiniai dvare mažai teprieinami pašaliečiams, o namiškiams yra be vertės, pradėjo galvoti apie savo rinkinių perdavimą kuriam nors muziejui. Apie 1905 m., sužinojęs, kad Kaune esąs kažkoks „Mokslo ir Pramonės Muziejus", norėjo susipažinti su juo, tačiau, būdamas užimtas ūkio reikalais, negalėjo to padaryti. Mirus Kauno miesto muziejaus vedėjui Gukovskiui, Tadas Daugirdas pasisiūlė Kauno miesto valdybai bendradarbiauti. 1907 m. vasario mėn. 8 d. jis išrenkamas į muziejaus komisiją, o 1909 m. sausio mėn. 23 d. perėmė muziejų į savo globą. Numatęs, kad čia galės dirbti mėgiamąjį darbą, sutvarkė savo šeimos reikalus, perdavė jai visą iš tėvų paveldėtą

turtą, o jis pats teišsivežė į Kauną savo rinkinius ir padovanojo juos muziejui. Miestas davė Daugirdui butą muziejuje. Begyvendamas Kaune daugiau kaip 20 metų, dideliu atsidėjimu ir prityrimu tvarkė muziejų, rūpinosi papildyti jo rinkinius naujais radiniais bei eksponatais. Vasaros metu nuolat važinėjo po kraštą ir dažnai kasinėdavo.

Išsaugojęs muziejų karo metu nuo žuvimo, 1919 m. vasarą įsikūrus Valstybinei Archeologijos Komisijai, buvo išrinktas komisijos pirmininku. Jo rūpesčiu dar buvo įsteigta „Tėvynės Pažinimo Draugija" su penkiais skyrias: 1) archeologijos, 2) etnologijos ir etnografijos, 3) karo, 4) gamtos ir 5) liaudies meno. Nesuskubo Daugirdas išleisti Lietuvos archeologinio žemėlapio, nors medžiagos buvo surinkęs gana daug. Jis mirė 1919 m. lapkričio mėn. 1 d., palaidotas savo tėviškėje.

Savo darbų rezultatus, kaip sakiau, daugiausiai spausdindavo lenkų mokslo žurnaluose. Kai kurie jo darbai buvo gana smulkiai atreferuoti ir Varpe. Svarbu pažymėti, kad beveik visus savo kasinėjimų rezultatus yra gražiai ir nuodugniai paskelbęs. Tik paskutiniųjų prieškarinių laikų kasinėjimai Laukiškiuose ir Seredžiuje nebuvo paskelbti[83]). Daugirdas kasinėjo sistemingai ir nuodugniai. Paskelbtieji rezultatai yra gausiai iliustruoti gražiais kapų pjūviais, schemomis, žemėlapiais ir radinių piešiniais. Drąsesnių išvadų niekuomet nedarė, tik kukliai primindavo, kad jis renkąs medžiagą ateities tyrinėtojams, kurie, turėdami daugiau duomenų, galėsią padaryti ir tinkamų išvadų[84]).

Kasinėja šitame laikotarpyje dar M. Brensztejnas Telšių apskr.,[85]) St. Jarockis Ašmenos apskr.[86]) ir Marya Butry-

---

[83]) Izv. Imp. Arch. Kom., Prib. k vyp. 44, Spb. 1912, pusl. 105.

[84]) Jo darbų bibliografija ir biografija trumpai paskelbta: *J. Puzinas*, Tadas Daugirdas ir jo darbai. — Lietuvos Aidas, 1929. X. 31., Nr. 249.

[85]) *M. Brensztejn*, Wykopaliska na folw. Rajne w pow. Telszewskim na Żmujdzi. — Mat. Antrop. - Archeolog. - Etnogr. Akad. Um., t. III, 1898; Cmentarzyska „Gargždikalnas" i „Szyluks" we wsi Judsodzie w powiecie i parafji Telszewskiej na Żmujdzi. — 1. c., t. V, 1901; Skarb bronzowy, znaleziony we wsi Syraiciach w powiecie i parafji Telszewskiej na Żmujdzi. — 1. c., t. VI, 1903, p. 44—50; Cmentarzysko „Potumszelu-Kapaj" w powiecie telszewskim parafii łuknickiej na Żmudzi zbadane w kwietniu 1896 r. — Wiadomości Numizm. - arch. Kraków 1896, t. III, Nr. 4, p. 157—160.

[86]) *Stan. Jarocki*, Kurhany i cmentarzyska w pow. Oszmiańskim, w gub. Wileńskiej. — Światowit, t. III, 1901, p. 46—48, pieš. 12—20; neseniai dar rašė apie ragus, surastus Dysnos ir Lydos a.: Wykopaliska rogów. — Ziemia 1930, Nr. 23, p. 488.

mówna Panevėžio apskr.[87]). Ypač pastarosios kasinėjimai buvo labai diletantiški. Dalis radinių pateko į Vilnių, bet daugumas į Varšuvą.

IV. Mokslo draugijų steigimo įkarštis XX a. pradžioje

Lietuvių tautinis judėjimas nuo Aušros iki 1905 m. Lietuvių Mokslo D-ja ir jos darbai archeologijos srityje. Naujos lenkų ir rusų mokslo d-jos Vilniuje.

Nuo to laiko, kai Aušra ir Varpas paleido laisvės šūkius į tautą, lietuvių tautiniai siekimai kas kartą vis labiau brėsta ir ryškėja. Tauta bunda iš gilaus miego, bunda energingai pasipriešindama kiekvienai lietuvybę slopinančiai akcijai. Tas lietuvių tautinis atgimimas ypač aktyviai pasireiškia mūsų gyvenamo amžiaus pradžioje. Nelaisvė nelengvėjo, dideli pavojai gaubė visą šalį. Kova buvo nelygi ir labai sunki. Iš vienos pusės teko kovoti su rusais, iš antros pusės su lenkais, kurie atbusdami norėjo atgaivinti savo valstybę senose ribose, kartu su savo senuoju sąjungininku Lietuva. Be to, tą sunkią kovą slopino lietuvių skaldymasis. Dabar lietuviai jau nebebuvo tiek vieningi kaip Aušros metu, jie buvo jau daugiau susiskirstę grupėmis. Tas skirstymasis buvo itin žalingas, nes lietuvių inteligentinės pajėgos buvo dar negausios. Tačiau siekimas atgimti buvo visų bendras tikslas. Tautinis judėjimas jaučiamas visame krašte. Iš Suvalkų ir Kauno gubernijų jis persimeta į Lietuvos vidurį ir rytus. Nepasisekus rusų-japonų karui ir kairiajam elementui vis labiau bruzdant, rusų valdžia darosi labiau sukalbamesnė. Ir lietuvių būklė kiek palengvėja. 1904 m. lietuviams grąžinama spaudos laisvė. Šis įvykis turėjo milžiniškos reikšmės tolimesniame lietuvių kultūriniame gyvenime. Tautinė lietuvių literatūra auga, kuriasi politinės, kultūrinės, švietimo ir ūkio draugijos. 1905 m. gegužės mėn. 14 d. įsakymu lietuvių kalba įsileista į mokyklas. Jau leidžiama atidaryti privatinių viduriniųjų ir pradžios mokyklų. Panevėžio gimnazijoje, kur anksčiau lietuviai ilgą laiką nebuvo priimami, dabar atsidaro durys ir lietuviams. Įsikūrusios kultūrinės švietimo d-jos Žiburys (Suvalkų gub.), Saulė (Kauno gub.) ir Šviesa atidarinėja mokyklas, suaugusiems šviesti ir mokyto-

[87]) *Marya Butrymówna*, Kurhany w Niewiežnikach w pow. Poniewieskim. — Światowit, t. IV, 1902, p. 148—149, pieš. 325—328; plg. dar *Erazm Majewski*, Kurhany w Pakalniszkach w pow. Poniewieskim, zbadane przez Maryę Butrymównę. — Światowit, t. II, 1900, p. 92—103.

jams kursus. 1905 m. panaikinamas po 1863 m. sukilimo išėjęs įstatymas, draudžiąs lietuviams pirktis žemės. Kad palengvintų žemės įsigijimą ir pakeltų lietuvių ūkišką jėgą, buvo įsteigta kredito, žemės ūkio draugijų ir vartotojų bendrovių.

Ir politiniai lietuvių reikalavimai kaskart vis labiau ryškėja. Didžiajame Vilniaus Seime 1905 m. gruodžio mėn. 4—5 d. reikalaujama plačios vietinės savivaldybės Kauno, Vilniaus, Gardino ir Suvalkų gubernijos dalies ribose, reikalaujama autonomijos su seimu Vilniuje, raginama boikotuoti valdžios mokyklos, reikalaujama įvesti lietuvių kalba mokyklose, svetimtaučius mokytojus pakeisti lietuviais[88]). Pasigirsta balsų, skatinančių atgaivinti senąjį Vilniaus universitetą. Bręsta antagonizmas ir prieš lenkus, kurie šnairiai žiūrėjo į šį lietuvių tautinį judėjimą.

Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimų vykdymas sulaukė griežto pasipriešinimo iš rusų pusės. Daugelis Seimo dalyvių nukenčia, bet visa tai neperbloškia lietuvių pasiryžimo. Šitame dideliame sąjūdyje iškyla mintis susijungti lietuviams į mokslo draugiją.

Lietuvių mokslo d-jos steigimo klausimas jau buvo keliamas Aušroje, bet dėliai sunkių politinių aplinkybių šis sumanymas negalėjo būti įvykdytas. Nors Tilžėje nuo 1880 metų veikė „Litauische Litterarische Geselllschaft", kuri savo statute buvo užsibrėžusi „visą Lietuvą ir lietuvius liečiančią kalbinę, istorinę, etnografinę ir kitokią medžiagą surinkus ar surašius išlaikyti mokslui", tačiau ji nebuvo lietuvių tautinė draugija. Ji jau nebetikėjo lietuvių tautos atgimimu, jai rūpėjo tesurinkti medžiagą apie lietuvius, kaip mirštančią tautą, būsimoms kartoms prisiminti. Ši d-ja, nors ir turėjo lietuvišką vardą, tačiau buvo vokiška. Josios raštuose paskelbta nemaža medžiagos lituanistikai, bet archeologinio turinio straipsnių labai maža teužtinkame.

Savo lietuvių mokslo draugijos steigimo klausimas ypač pagyvėjo spaudą atgavus. Vienur karštai raginama pradėti „rinkti išbarstytus kiekviename kampelyje tuos brangumynus, iš kurių pinamas kraštui ir jo gyventojams šlovės ir garbės vainikas", duodamas sąrašas rinktinų ir saugotinų senovės paminklų[89]). Kitur spaudoje keliamas sumanymas įkurti etnografinį-archeologinį-istorinį ir lingvistinį organą. Ši mintis gauna taip pat daug pritarimo[90]). Net ir rusai darosi labiau

[88]) *P. Ruseckas*, Didysis Vilniaus Seimas 1905—1930, Kaunas, 1930.

[89]) *Matulis*, Tėvynės brangumynai. — Lietuvių Laikraštis, Petrogradas 1904. XII. 23, Nr. 4, pusl. 43—44.

[90]) Mūsų Senovė I, pusl. 144.

sukalbamesni. 1905 m. viduryje jie norėjo įsteigti Vilniuje archeologinę draugiją vietos senovės paminklams globoti. Kaip rusų nusistatymas buvo pakitėjęs gali parodyti straipsnis, tilpęs rusų laikraštyje „Severo-Zapadnoje Slovo"[91]). Ten tarp kitko sakoma: „Kad išvengtų nesusipratimų nacionalistinėje dirvoje, būtų žymiai tiksliau suteikti kiekvienai krašte gyvenančiai tautybei teisę laisvai kurti draugijas ir sąjungas, kurių tikslas būtų studijuoti tautos kultūrą, istoriją ir rūpintis gimtosios šalies paminklų saugojimu".

Kiek palengvėjus politinėms aplinkybėms, jau 1905 m. rugpiūčio mėn. 28 d. Vilniuje lietuvių vakaro metu susirenka būrys inteligentų ir ilgai svarsto Lietuvių Mokslo Draugijos steigimo reikalą[92]). Kitą dieną išrenkamas komitetas iš Dr. Basanavičiaus, J. Jablonskio, Povilo Matulionio, kun. J. Stankevičiaus ir J. Vileišio draugijos įstatams paruošti. Tačiau po Didžiojo Vilniaus Seimo kilusios reakcijos darbas susitrukdė ir tik kitų metų gale draugijos įstatai buvo įteikti rusų vyriausybei tvirtinti. Patvirtinus įstatus 1907 m. kovo mėn. 25 d. įvyko draugijos steigiamasis susirinkimas. Jame į valdybą buvo išrinkti įvairiais darbais pasižymėję asmenys, k. a.: pirmininku — Dr. J. Basanavičius, nariais — P. Matulionis, Dr. S. Matulaitis, A. Smetona, P. Vileišis, J. Tumas ir Dr. Bagdonavičius. Draugijos tikslas buvo:

1 §. Vilniuje įsteigta Lietuvių Mokslo Draugija rūpinsis ištardyti lietuvių tautą ir jos apgyventą kraštą. To dėliai ji užsiiminės:

a) lietuvių antropologija ir etnografija, b) Lietuvos archeologija ir statistika, c) geologija, flora, fauna ir kitais gamtos mokslais.

Draugijos pirmininkas Dr. J. Basanavičius ypatingai kėlė archeologinių tyrinėjimų svarbą, skatino tyrinėti archeologinius paminklus, juos rinkti ir saugoti. Iškilo reikalas steigti prie draugijos ir muziejus. Greitu laiku Mokslo Draugija subūrė didelį lietuvių inteligentinių pajėgų būrį. Prie draugijos dar prisidėjo ir svetimšaliai mokslininkai: A. Bezzenbergeris, Fortunatovas, C. Baudouin de Courtenay, E. Volteris ir kt.

Ir archeologijos srityje dirbta, kiek leido jaunos pajėgos. Draugijos suvažiavimuose dažnai būdavo skaitomi archeologinio turinio referatai ir vėliau jie spausdinami draugijos leidinyje „Lietuvių Tauta". Iš čia paskelbtųjų referatų ir straipsnių, pažymėtini ypač Basanavi-

---

[91]) 1905. VII. 17, Nr. 2347; Izv. Imp. Arch. Kom., Prib. k Vyp. 18-mu, Spb. 1906, pusl. 48.

[92]) *A. Valaitis*, Lietuvių Mokslo Draugija Vilniuje. Vilnius 1932.

čiaus darbai, skirti trakų frygų studijoms. Čia pat rašė dar kun. J. Žiogas apie archeologinius tyrinėjimus Gaidės apylinkėje ir V. Nagevičius apie Kirminų kalną. Draugijos rinkinys kasmet vis labiau turtėjo. Į archeologinį skyrių pateko dr. J. Basanavičiaus iškastos senienos Taurakalnyje ties Svedasais, Šemeniškių senkapyje ties Anykščiais ir Raginėnų senkapyje Panevėžio apskr. Archeologinė komisija Petrapilyje taip pat buvo grąžinusi draugijos muziejui dalį V. Nagevičiaus iškastų senienų Pryšmančiuose ir Kiauleikiuose. Be to, atskiri asmenys dėjo į muziejų pripuolamai surastus archeologinius radinius.

Lenkai, matydami šitokį lietuvių bruzdėjimą, taip pat neatsilieka. Vilniuje jau 1901 m. buvo įsisteigęs „Archeologinis Ratelis", kurs buvo bepradėjęs rinkti archeologinę medžiagą, tačiau kiek didesnio masto darbais nepasižymėjo. Lenkai taip pat 1906 m. gale įkūrė Lenkų Mokslo Bičiulių Draugiją, kuri patvirtinta kiek anksčiau, negu lietuvių draugija (1907 m. sausio mėn. 17 d.), pradėjo veikti. Ir josios tikslas buvo toks pats: tyrinėti krašto gamtą, etnografiją, istoriją, ekonomiją, statistiką ir populiarinti mokslą, dailę ir literatūrą lenkų kalba. Draugijos valdybą sudarė J. Kurčevskis, Dr. Vl. Zahorskis, V. Šukevičius, St. Jarockis, Dr. S. Koscialkovskis ir kt. Metiniuose draugijos leidiniuose buvo spausdinta trumpų apžvalgų ir iš Lietuvos istorijos. Prie draugijos muziejaus susidarė gana turtingas ir archeologijos skyrius, dažniausiai remiamas ir turtinamas lenkų dvarininkų. Archeologinio skyriaus vedėju kurį laiką buvo V. Šukevičius, vėliau Brenšteinas net iki šiol.

Aišku, tas lietuvių ir lenkų draugijų veikimas intrigavo ir rusus. Rusai, nenorėdami nusileisti, taip pat bando steigti savo mokslo draugiją kraštui tirti. 1905 m. Gardine įsisteigia cerkvinis-archeologinis komitetas[93]). 1910 m. vėl atgaivinamas anksčiau veikusios Rusų Geografinės Draugijos Šiaurės-Vakarų Skyrius su keturiomis sekcijomis: geografijos-statistikos, etnografijos ir archeologijos, archeografijos ir istorijos. Draugijos skyriaus nariai buvo beveik išimtinai rusų valdininkai. Ypatingu darbu nepasižymėjo. Tiktai 1913 ir 1914 m. d-jos iniciatyva buvo kasinėti Smorgonių pilkapiai[94]).

---

[93]) Izv. Imp. Arch. Kom., Prib. k Vyp. 18-mu, Spb. 1906, pusl. 13—14.

[94]) Izv. Imp. Arch. Kom. Prib. k Vyp. 56, Petrograd 1914, pusl. 30 ir Prib. k Vyp. 57, Petrograd 1915, pusl. 19.

Be to, 1912 m. ir Kaune rusų valdininkai įsikūrė Mokslinę Archyvinę D-ją, kuri buvo užsibrėžusi panašius tikslus[95]).

Tačiau rusams ir dabar nepatiko nei lietuvių nei lenkų draugijų veikimas. Rusams ypatingai rūpėjo savo senovės paminklų globa, cerkvių ar kitų senų pastatų remontas bei restauracija. Visi šitie senieji paminklai turėję būti įrodymas, kad Lietuva esąs senas rusų kraštas. Viename straipsnyje, rašytame 1914 m. liepos mėn. 2 d.[96]), nusiskundžiama, kad 1905 m. revoliucijos metu daug žuvę rusų dvasinės kultūros paminklų. Straipsnis baigiamas šiaip: „Paskutiniuoju metu visais krašto paminklais rūpinasi įvairios draugijos, užsikrėtusios separatizmu, ir, žinoma, ne joms rūpintis rusų senovės paminklų išlaikymu".

Didysis karas sutrukdė visų šių draugijų veikimą. Rusų draugijos jau nebeatgijo po karo audrų, tuo tarpu lenkų ir lietuvių draugijos tebeveikia ligšiol, tik Lietuvių Mokslo Draugija, okupavus Vilnių, negali tinkamai laisvai veikti.

Dar prieš pat karą lietuvių laimėjimas nebuvo tikras. Svyruota tarp vilties ir rezignacijos. Du tuomet nupiešti paveikslai puikiai atvaizduoja tą lietuvių nuotaiką. Putna nupiešė paveikslą pilną rezignacijos, o Žmudzinavičius — džiaugsmingos vilties. Viduryje ežero matyti sala su pilies griuvėsiais iš senų garbingos praeities laikų. Paežerėje prie pilkapio sėdi galvą apsigaubusi, liūdinti moteris, o čia pat paremtas sudaužytas Lietuvos Vytis. Tamsios spalvos, klaiki aplinkuma. Visai kas kita Žmuidzinavičiaus paveiksle. Lietuviško krašto kampelyje guli tarp liūdinčių beržų senas romantiškas kapinynas. Meniški kryžiai puošia mirusiųjų poilsio vietą. Bet čia palaidoti tik paskiri asmenys, ne visa lietuvių tauta. Nors liūdesys gaubia tą kraštą, nors beržai svyruonėliai dar tebeverkia nuleidę šakas, tačiau tolumoje žydriam spindesy iškyla Lietuvos Vytis lemiamai kovai. Jis laimėjo. Lietuvių tauta dar turėjo ketverius metus iškentėti karo žiaurumus. Bet štai ateina 1918 m. Šimtametis lietuvių sapnas išsipildo. Krašte prasideda naujas gyvenimas. Ir Lietuvos archeologijos mokslas pradeda žengti naujais keliais.

---

[95]) Pamiatnaja knižka Kovenskoj gubernii na 1913 g.

[96]) Ziemščina Nr. 1712, B-t, Porugannyje pamiatniki.

N. Schapiro

BABYLONISCH - ASSYRISCHE FELDZEICHEN

Bei den babylonisch-assyrischen Feldzeichen sind wir in der besonders glücklichen Lage, Abbildungen derselben zu besitzen. Wenn wir auch hier für die Erklärung der verschiedenen Embleme und Symbole der Feldzeichen auf Kombination angewiesen sind, so dienen uns doch ihre bildlichen Darstellungen als ein ganz hevorragender Behelf: wenigstens kann über ihre Form gar kein Zweifel aufkommen, ein Umstand, der bei den anderen semitischen Völkern sehr im Argen liegt. Als das älteste, nach dem gegenwärtigen Stand der Ausrabungen vorliegende Denkmall dieser Art, dürfte die Stele des semitisch-babylonischen Königs Naramsin[1]) angesehen werden. Diese Stele wurde im 12. Jahrhundert v. Chr. von einem Elamiter-Fürsten als Beute nach Susa verschleppt und dort von de Morgan gefunden[2]). Dieselbe zeigt den König an der Spitze seines Heeres. In seinem Gefolge befinden sich zwei Männer, die verzierte Stangen tragen. Diese Stangen sollen nach Sarre Feldzeichen darstellen. Dieselben sind aber so undeutlich im Relief wiedergegeben, dass jede nähere Beschreibung ganz unmöglich ist.

Ein anderes Denkmal, das wohl derselben zeit wie die Stele Naramsins angehört, nämlich die sogenannte Geierstele von Telloh (Lagas) zeigt uns eine Stange die oben einen Adler mit ausgebreiteten Flügeln trägt (Vgl. Abb. 1). Sarre sieht darin eine Standarte, „wie sie das Heer des südbabylonischen Königs Eannadu von Lagas führte"[3]). Ein Feldzeichen dürfte auch der ähnlich gestaltete Gegenstand

[1]) Nach Lehmann und Winkler um 3000 v. chr., nach Heuzey und Oppert um 3700 v. chr.; vgl. E. Meyer, Geschicht. d. Altert [3] Bd. ½ S. 524 ff.

[2]) Vgl. Sarre, Die altorientalischen Feldzeichen, Klio III, S. 333 ff.

[3]) Vgl. Meissner, Babylonien und Assyrien 1. S. 82.

sein, der sich auf einem anderen Bruchstück derselben Stele in der Linken einer bärtigen Götterfigur befindet. Massgebend scheint dafür der Vergleich mit andern, besser erhaltenen Reliefs aus Telloh zu sein[4]), woraus sich ergebe, dass es sich auch hier um das heraldische Emblem, das man als das Wappen von Sirpula bezeichnet hat, nämlich um den löwengekrönten Adler, der zwei Löwen mit den Fängen packt, handle[5]). Der Gott hält das Feldzeichen an der Spitze, mit der Hand den Körper des Adlers umfassend. Der Schaft ist nur in seinem kleinsten Teile sichtbar. Der grössere Teil bleibt hinter dem Netz in dem gefangene Feinde sich befindeten, verborgen.

Wenn wir es auch hier mit einem sumerischen, also keinem semitischen Könige zu tun haben, so ist doch bei der engen Verbindung der beiden Völkerschaften sehr wahrscheinlich, dass auch die Babylonier solche Feldzeichen besessen haben, zumal wir den Adler als göttliches Symbol auch sonst bei den semitischen Völkern antreffen.

Ein anderes altbabylonisches Feldzeichen liegt uns in der Abb. 2 vor. (Vgl. Meissner, Babylonien und Assyrien 1.S. 82). Auf einer Stange, die ein barhäuptiger Mann an der Schulter angelehnt trägt, befindet sich eine menschliche Gestalt mit dem Kopfe eines Volgels[6]). Die Arme sind auf der Brust verschränkt und um die Schulten berum läuft, aller Wahrscheinlichkeit nach, eine kreisende Scheibe (Flügel?). Was es mit der runden Scheibe für ein Bewandtnis hat, lässt sich nicht feststellen. Man könnte allendings an die Sonnenscheibe denken. Ausgesehlossen wäre aber auch die Mondscheibe nicht. (Vgl. unten S 204 ff.).

Abb. 3 zeigt uns einen reliefierten Altar (?) mit Standarten aus Aschur[7]).

Nach Meissner soll dieses Relief in die alte, von Babylonien stark beeinflusste Zeit hineingehören. Gefunden ist dieses Relief in einem Gebäude, das aus der Zeit ca. 2.000 v. chr. stammt.[8]) Die Figur in der Mitte stellt den könig in betenden Haltung dar.[9]) Die von den

---

[4]) Vgl. ib. Abb. 4.

[5]) So Sarre, a. a. O.

[6]) Vgl. Abb. 12.

[7]) Vgl. Jeremias, Handbuch d. altorientalischen Geisteskultur S. 305; Meissner, Grundzüge der assyr. Plastik S. 93.

[8]) Vgl. Jeremias, a. a. O.

[9]) So Jeremias, a. a. O.

beiden Seiten stehenden zwei Figuren, deren Füsse in Profil, Körper und Kopf en face wiedergegeben sind, dürften wohl zwei antithetisch angeordnete Gilgameschfiguren sein.[10]) Auf dem Kopfe trägt jede Figur ein auf einem Tragkissen ruhendes achtstrahliges Rad. Zwei weitere achtstrahlige Räder sind an den beiden oberen Ecken angebracht. Mit den beiden Händen hält jede Figur je eine Standarte, die mit Quasten, Mondsichel und einem achtstrahligen Rade verziert ist. Diese Standarten dürften wohl šurinnis (vgl. weiter unten) des Sonnengottes Šamas sein. Dass das Sonnenrad hier in Verbindung mit der Mondsichel auftritt, spricht unserer Annahme nicht entgegen, da nicht nur die Sonnenscheibe, sondern auch die Kombination Sonne-Mond als Symbol des Šamas aufzufassen ist.[11]) Der Erklärung dieser Standarten als Sonnenstandarten bietet sich aber eine andere Schwierigkeit. Das Rad dieser Standarten ist achtstrahlig. Der achtstralige Stern wird aber gewöhnlich als ein Symbol der Ištar betrachtet.[12]) Wir begnügen uns vorläufig mit dieser kurzen Bemerkung, da wir erst im weiteren Zusammenhange imstande sind, auf sie näher einzugehen.

Die Feldzeichen, auf die wir jetzt zu sprechen kommen, gehören einer viel späteren Zeit an. Sie kommen nämlich auf den Marmorplatten des Palastes Aussurnasirpals (885—860 v. chr.) vor[13]) und zwar immer paarweise, auf zwei einanderfolgenden Kriegswagen geführt. Betrachten wir diese Feldzeichen (vgl. Abb. 4), so lassen sich ohne weiteres zwei verschiedene Typen unterscheiden. Die einen (a—d) zeigen eine Bogenschiessende menschliche Figur, die entweder auf einem Stiere steht oder reitet; die andern (e—g) dagegen nur zwei galoppierende Stiere, die einander den Rücken zuwenden. Bei den letzteren befinden sich noch Bänder, die von der Mitte des Ringes ausgehen. Innerhalb der beiden Typen kommen noch kleine Schwankungen vor, die, wie Sarre ganz richtig vermutet, nicht auf verschiedene Formen, sondern auf einen Urtypus, den die Künstler des Reliefs frei und in Einzelheiten auseinandergehend wiedergegeben haben, zurückzuführen ist. Einige Feldzeichen weisen oben eine scharfe oder abgerundete Spitze auf. Sarre glaubt darin noch einen

---

[10]) Vgl. Meissner ib. S. 93; Jeremias, ib. S. 305.

[11]) Prinz. ib S. 97; Jastrov jr., Bildenmappe zur eRligion Babyloniens und Assyriens, Kol. 108.

[12]) Jastrov, a. a.O. Kol. 68.

[13]) Vgl. Sarre, a. a. O.

Rest der Lanze zu sehen, auf der man sie ursprünglich getragen haben soll. Gemeinsam ist aber beiden Arten der Ring in durchbrochener Arbeit.[14]) Standarten dieser Art, befinden sich immer an ersten Stelle, d. h. im ersten Kriegswagen. Die andern dagegen mit den Stieren, immer an zweiter Stelle. (Vgl. Abb. 6)

Die Feldzeichen der nächsten Regierungszeit, nämlich Salmanassar's II (860—825 v. chr.), sind bedeutend einfacher. Wir finden sie sehr häufig auf dem sogenannten Balawat-Tor und zwar wiederum immer paarweise, ohne jeglichen Unterschied. Sie sind etwas übermannshohe Stangen, mit einer, wahrscheinlich metallenen, kreisrunden Scheibe, deren Rand geriefelt ist. Ihre Mitte weist einen Buckel auf. Längs des Schaftes hängen zwei Troddeln herab.[15]) Auch diese Feldzeichen wurden auf dem Streitwagen geführt (vgl. Sarre a. a. O. Abb. 5.) und zwar beim Marsche von einem neben den Wagenlanker stehenden Manne mit beiden Händen gehalten, im Kampfe dagegen wahrscheinlich am Boden des Wagens befestigt, da der Standartenträger selbst im Kampfe tätig mitwirkt.[16])

Auf einer anderen Stelle desselben Balawat-Tores finden wir die oben beschriebenen Feldzeichen bei einer Opferszene. (Vgl. Abb. 6.) Links auf bergigem Untergrund sehen wir eine menschliche Figur, die wohl den Kunig Salmanassar II. darstellen wird.[17]) Vor ihr stehen zwei Standarten, die ganz dieselbe Form, wie diejenigen des Kriegswagens, aufweisen. Darauf ein Opfertisch und ein Räucheraltar mit Räucherwerk. Das ganze soll nach Grossmann ein Opfer vor der Königlichen Stele darstellen. Zu bemerken ist, dass diese Standarten eine völlige Übereinstimmung mit den šurinnus, und zwar mit den Sonnenšurinnu's aufweisen. Da wir sie hier auch als Feldzeichen finden, so ist tatsächlich nicht ausgeschlossen, dass die šurinnus auch auf dem Schlachtfelde als Feldzeichen Verwendung fanden.

Ungefähr derselben Art wie die Feldzeichen Simanassars II, sind auch diejenigen, die man im Palaste Senheribs abgebildet vorfand.[18]) Das Gesamtbild stellt ein Kriegslager dar. Um das Lager herum läuft eine Umzäunung mit vielen Wachttürmen. Auf der unteren Hälfte

---

[14]) Sarre, a. a. O. Vlg. Hunger, Alter Orien XII. 4.
[15]) Vgl. Sarre, a. a. O.
[16]) Grossmann, Altorient. Texte u. Bilder zum A. T. II S. 49.
[17]) Vgl. Hunger, OA IV, S. 111.
[18]) Vgl. Abb. 7.

der Alabastertafel treten uns verschiedene Zelte, offene und geschlossene, mit Leuten, Tieren und Geräten entgegen. Ein solches Zelt befindet sich auch auf der rechten Seide der oberen Hälfte. Auf der linken Seite derselben Hälfte sehen wir einen zweirädrigen Kriegswagen mit Standarten, der dicht vor einem Altar gerückt ist. Hinter dem Altar auf einem hohen Gestell befindet sich das heilige Feuer, vor dem zwei Menschenfiguren mit hohen Mützen, wohl Priester, stehen. Was geschieht hier mit den Standarten? Die Meinungen gehen auseinander. Jastrow (a. a. o. Kol. 70) meint, es handle sich hier um die Weihung des königlichen Kriegswagens zum bevorstehenden Kampf. Nach Schäfer (a. a. o.) haben wir es hier nicht mit einer Weihung für die Schlacht, sondern mit einem richtigen Kult, den die Feldzeichen als Götterbilder, im Kreigslager geniessen, zu tun. Nach all dem, was wir von den altsemitischen Feldzeichen, wie weiter unten dargelegt wird, wissen, ist die Deutung von Schäfer die richtigere.

Abb. 8 zeigt uns eine Standarte, wie sie im neuassyrischen Reiche üblich war. Diese Standarte wurde von Botta in Khorsabad, und zwar an einem Kriegswagen befestigt, abgebildet gefunden.[19]) Im oberen Teile der Kreisrunden Scheibe sehen wir eine aufrechte neuzeitliche Figur, die als Krieger mit Bogen und Pfeil ausgerüstet ist. Von den beiden Seiten des Kriegers sind Wasserströme vorhanden. Darunter zwei Stiere, die, nach verschiedenen Seiten gerichtet, in Schrittbewegung dargestellt sind. Unter den Stieren befinden sich schematisierte Wellen, die anscheinend aus Löwenmäulern hervorströmen. Zwischen Scheibe und Schaft sind Stierköpfe mit Hörnern angebracht. Zwei Ringe, die man unterhalb der Stierköpfe sieht, werden wohl für die Befestigung bzw. für den festeren Halt der Standarte bestimmt gewesen sein.[20])

Die Standarte soll nach Sarre eine Vereinigung der zwei Standarttypen des mittleren assyrischen Reiches darstellen. Sämtliche Figuren und Dekorationen, die wir dort finden, kehren hier vereinigt wieder, nur haben wir es hier noch mit weiteren Symbolen bezw. symbolischen Dekorationsmotiven zu tun. Das zwischen Scheibe und Schaft eingefügte Verbindungsstück, das schon bei einer der Nimrudstandarten (vgl. oben Abb. 4) zu sehen war, ist auch hier, aber in viel

[19]) Botta, Monument de Ninive I psl. 57.
[20]) Botta, ib. V, S. 121; Jastrow, ib. Kol. 31.

reicherer Ausführung und Gestaltung, vorhanden. Doch ist wohl zu bemerken dass die Stiere hier nicht im Lauf, wie es bis jetzt üblich war, sondern in Schrittbewegung dargestellt sind.

Die Standarte ist, um ihr wahrscheindlich festeren Halt zu verleihen, mit der Deichsel oder richtiger mit einem auf ihr angebrachten sichelförmigen Gegenstand verbunden.[21]) Die Meinungen über diesen Gegenstand sind verschieden. Jeremias (Das A. T. im Lichte des Alten Orient 3. Aufl. S. 640) bezeichnet ihn als assyrisches Feldzeichen schlechthin. Botta (Monum. V, S. 122 b) zieht zwar Standarte in Ewägung, lässt aber die Frage offen. Sarre (a. a. o.) wiederum will in diesem Gegenstand nur ein Schmuckstück erblicken. Wie dem auch sei, diesem Gegenstande kommt auf jeden Fall zumindest eine symbolische Bedeutung zu, denn die menschliche Figur mit dem Tierkopf soll auch nach Sarre einen Dämon darstellen, den Gott in die Reihen der Feinde vorausschickt, um sie zu schrecken. Wir werden also wohl annehmen dürfen, dass dieser Gegenstand, wenn nicht selbst Standarte, so doch zumindest mit der Standarte etwa als Ergänzung zusammenhängt.

Meissner (Grundzüge der assyrischen Plastik, S. 145) führt noch einen Gegenstand an, den er als „Standartenende aus Aššur" bezeichnet, aber doch so, dass er sofort dahinter ein Fragezeichen setzt. Vergleichen wir diesen Gegenstand (Abb. 9) mit den Feldzeichen Salmanassers II, so mag Meissner vielleicht Recht haben.

Ich möchte noch auf einen andern Gegenstand aufmerksam machen, der nach Jastrow (a. a. o. Kol. 107) eine Fahne darstellen soll. Dieser Gegenstand befindet sich auf zwei Serpentinzylindern, die aus der Zeit von etwa 1500 oder 2000 v. chr. stammen sollen. (Vgl. Jastrow ib. Abb. 207 und 208.) Die Figur rechts soll die Gottheit darstellen. „Vor ihm (dem Gott)" — fügt Jastrow hinzu befindet sich anscheinend ein Gestell mit einer Amphora und ein Adorant, der eine Fahne schwingt". Was es für eine Fahne sein soll erklärt Jastrow nicht. Soll es etwa ein Art šurinnu sein? Jedenfalls ist ihre Form ganz merkwürdig, denn eine Fahne dieser Art haben wir bis jetzt in Babylonien und Assyrien nicht feststellen können. Damit hätten wir sämtliche

---

[21]) Vgl. u. a. Schwally, Sem. Kriegsalt. I. Heft S. 15 ff.; Sarre, Klio III S. 333 ff. Schäfer, Klio IV, S. 322 ff.

Feldzeichen, die uns bis jetzt von den Babyloniern und Assyrern bekannt geworden sind, zur Sprache gebracht. Wir müssen dabei gleich bemerken, dass wir nirgends auch den leisesten Beweis dafür finden, dass die babylonisch-assyrischen, ja die altsemitischen Feldzeichen überhaupt, etwa als taktische Mittel des Kriegführens verwendet worden sind. Führten doch die Assyrer nur eine, höchstens zwei Standarten, die, wie wir gesehen haben, an dem Kriegswagen befestigt, dem Wagen des Königs voranfuhren. Es dürfte wohl ohne weiteres einleuchten, dass diese Art am wenigsten geeignet ist, etwa taktischen Bedürfnissen des Kriegs Genüge zu leisten. Was bezweckte man also ursprünglich mit den Feldzeichen in Babylonien und Assyrien? Es ist eine längst schon erhärtete Tatsache, dass die Feldzeichen verschiedener Völker, insbesondere der altsemitischen wie der altorientalischen überhaupt kultischen Ursprungs sind. Aus den Belegen, die dafür angeführt werden, schalte ich diejenigen, die unmittelbar auf die bei uns zur Erörterung stehenden Völker Bezug nehmen, absichtlich aus, um auf sie später näher einzugehen und führe nur die der anderen Völker an. So z. B. diente den Römern der älteren Zeit eine Lanze, das Attribut des Mars, als Feldzeichen; seit Marius bürgerte sich dagegen der Adler, das heilige Tier des Jupiter, ein. Dieser wurde im Lager in einer kleinen Kapelle aufgestellt, wo er als „numen legionis" religiöse Verehrung genoss. Die Germanen, die keinen Gottesbilder kannten, bedienten sich zu diesem Zwecke der heiligen Tiere der Götter oder der Attribute derselben wie des Speeres des Wuotan oder des Hammers des Thonar. Auf den Fahnen der alten Preussen sollen die Bilder ihrer drei Götter gemalt gewesen sein. Kriegsgötter auf Stangen werden noch heute von den Hawaii-Insulanern mit in die Schlacht geführt.[22])

Durch diese Annahme findet auch ein ganz merkwürdiges Feldzeichen seine Erklärung. In den östlichen Türkenstaaten herrschte von Alters her der Brauch, an einer sehr hohen Stange ein Abzeichen zu befestigen, das aus gefärbten Schweifhaaren der Pferde verfertigt wurde und wie aufgelöste Locken aussah. (Vgl. ZDMG 11, S. 549.) Diese Stange mit dem Abzeichen wurde dem Heere vorangetragen. Wir werden doch kaum annehmen können, dass bei diesem Feldzeichen eine rein frivole Laune vorliege. Vielmehr wird es sicherlich

[22]) Schwally, ib. S. 15 ff.

seine guten Gründe gehabt haben. Um die zu erschliessen, brauchen wir uns nur, nach dem oben Erörterten, die Tatsache vor Augen zu führen, dass das Pferd bei verschiedenen Völkern als Symbol Gottes oder als Gott selbst heilig war.[23]). Demnach werden diese Rosshaare auf der Stange nichts anderes sein, als das Symbol Gottes, das vor dem Heere getragen wurde, eine Sitte, die, wie wir oben besehen haben, bei verschiedenen Völkern sich vorfindet.

Als weiteren Beleg für den ursprünglichen kultischen Charakter der Feldzeichen kann die sagenhafte Geschichte des Reichspaniers im sassanidischen Persien (226—651 n. chr.), die uns im Schaname des Firdusi erzählt wird, dienen. Danach war es ursprünglich das Schurzfell des Schmiedes Kawe, das der Nationalheld Feridun an einer Lanze befestigte. Es galt von nun an als nationales Heiligtum. An der Spitze war eine Kugel befestigt, die dem Monde glich. An dem Besitz des Banners haftete die Stärke und Macht Irans. Ein überirdischer Glanz ging von ihm aus, und es leuchtete im Dunkel der Nacht, wie die Sonne alles mit Hoffnung erfüllend. (Erwähnt bei Sarre a. a. o.; vgl. Schwally, ebends S. 17.).

Wir wollen uns jetzt den semitischen Völkern zuwenden. Die assyrischen Reichsstandarten (Urigallu) zeigen eine bogenschiessende menschcliche Figur, die entweder auf einem Stire steht oder reitet. (Vgl. Abb. 4 und 8.) Diese menschliche Figur werden wir wohl als eine Gottheit ansehen dürfen.[24]) Dass dem so ist geht schon aus dem Gottesdeterminativ, das vor dem Worte Urigallu steht, hervor. (Vgl. Meissner, Babylonien und Assyrien 1. S. 93.) Nun heisst es aber noch, dass der König „mit ihrer (der Standarten) Hilfe kämpft" (Meissner a. a. o.). Das ist doch nur so zu verstehen, dass der König mit der Hilfe der Götter, die sich auf den Standarten befinden, kämpft. Dazu noch ein weiterer Umstand. Der Verlust der Standarten galt

---

[23]) So soll z. B. bei den vorislamischen Arabern der Gott Ja'uk in der Gestalt eines Pferdes angebetet worden sein. (Vgl. Osiander, ZDMG 7. S. 474). Dann noch die Sonnenrosse in Jerusalem (2 Kön. 23. 11), die Josiah entfernte. In Babylonien war das geschirrte Pferd das heilige Tier des Šamaš. (Vgl. Grohmann Göttersymbole und Symboltiere auf südarabischen Denkmälern. S. 70 f.).

[24]) Vgl. Layard, Nineweh und seine Überreste S. Jastrow jr. Bildermappe zur Religion Babyloniens u. Assyriens. Abb. 50. Text Kol. 37; Die Religion Babyloniens und Assyriens. S. 206; Hunger a. a. O.; Meissner a. a. O.

den Assyrern als nationales Unglück. (Meissner a. a. o.) Diese Tatsache bliebe doch im Grunde unverständlich, wenn wir die Figuren nicht als Götter betrachten wollten. Dafür spricht auch folgende Erwägung. Die assyrischen Reichsstandarten, die früher immer paarweise auftreten, werden später im neuassyrischen Reiche durch eine ersetzt. (Vgl. Hunger, AO XII. S. 10.) Diese neuassyrische Standarte (vgl. Abb 8) zeigt ebenfalls eine bogenschiessende menschliche Figur, die, abgesehen von den Hörnern, also Göttermütze, eine so völlige Übereinstimmung mit einer anderen Fitgur aufweist, dass man nicht umhin kann, sie mit der letzteren zu identifizieren. Diese letzte Figur aber (vgl. Abb. 10) — eine im Kreise sich befindende Menschengestalt mit Flügeln und Schwanze eines Vogels — ist sicherlich eine Gottheit, da wir vor ihr den König in Adoration sehen. Nun ist es noch sehr wichtig uz erfahren, dass dasselbe Symbol sich in der Schlacht über dem König befindet und auf die Feinde der Assyrer einen Pfeil abschiesst.[25]) Zieht man in Betracht, dass in assyrischen Königsannalen häufig davon gesprochen wird, dass der Nationalgott in den Feldzügen **vor dem Heere hergeht,** so wird man nicht umhin können, die bogenschiessende menschliche Figur der Feldzeichen als Symbol des Gottes Ašur zu betrachten.[26]) Sind also die assyrischen Feldzeichen nichts anderes als Göttersymbole, so erklärt es sich, dass wir sie im Lager vor einem **Altar** stehen finden.[27])

Die Verwendung der Göttersymbole als Feldzeichen bleibt aber nicht auf Babylonien und Assyrien allein beschränkt. Diese tritt uns auch bei anderen semitischen Völkern entgegen. So hatte der arabische Stamm Murra einen Adler, den sie an einer Stange oder Lanze befestigt, dem Heere im Kriege als Standarte vorantrungen.[28]) Der Adler dürfte wohl den südarabischen Gott Nasr darstellen.[29]) Eine Andeutung in dieser Hinsicht ist vielleicht noch darin zu erblicken, dass vor dem minäischen Mondgott Vadd ausser Bogen und Speer

---

[25]) Vgl. Nielsen, AaM, S. 147.

[26]) Ein Analogen dazu liegt in der ägyptischen Standarte, die den Widerkopf mit der Sonnenscheibe aufweist, a. a. O. S. 322 ff.

[27]) Vgl. Abb. 7; Hunger, a. a. O. S. 11; Schäfer, a. a. O.

[28]) Nabigba, IV, 7.

[29]) Vgl. Wellhausen, Reste arabischen Heidentums. S. 16 f.; Krehl, über die Religion d. vorislam. Araber S. 16.

sich auch noch eine Fahne befand.[30]) Dem ursprünglichen kultischen Charakter der arabischen Feldzeichen wird wohl auch, wie schon Schwally hervorhebt, der Umstand zuzuschreiben sein, dass die Engel, die Allah seinen Getreuen zu Hilfe schickte, sich gerne unter ihnen aufhielten.[31]) Der ursprüngliche Charakter wird auch die Rolle der Fahne, die sie noch jetzt im religiösen Leben der Muslime spielt, erklären. So werden z. B. noch heute beim Gottesdienst am Freitag zwei Fahnen an der Kanzel, und zwar je eine vor jeder Seite, aufgestellt.[32])

Von den israelitischer Feldzeichen haben wir nur einige belanglose Notizen in der Bibel, die noch obendrein sehr problematisch sind, so dass wir auch keine Belege für ihren einstmaligen kultischen Charakter anführen können. Einen Fingerzeigt in dieser Hinsicht ist vielleicht in Ex. 17, 8 ff. zu erblicken, wo erzählt wird, dass Mose nach dem Kampfe mit den Amalektitern einen Altar errichtete, den er Ihvh nisi nannte. Etwas höher ist vielleicht in dieser Beziehung die Mitteilung der talmudischen Agada anzuschlagen. Zum Segen Jakobs Gen. 49 bemerkt die Agada, dass auf den vier Standarten der je drei israelitischen Stämme sich die folgenden Tiere befunden haben: Löwe, Stier und Adler. Auf der vierten war eine Menschengestalt zu sehen. Zieht man in Betracht, dass gerade diese Tiere bei verschiedenen semitischen Völkern als Göttersymbole vorkamen und dass man sie tatsächlich auch auf alten israelitischen Siegeln findet, so werden wir wohl annehmen dürfen, dass diese Mitteilung annähenrd zutreffen könnte. Damit wäre aber auch ihr kultischer Charakter bewiesen.

Nun mögen noch einige Betrachtungen über den Werdegang der Feldzeichen folgen.

In verschiedenen Teilen der Welt und bei verschiedenen Völkern finden wir die Sitte verbreitet, Götter mit in die Schlacht zu nehmen. Von den semitischen Völkern ist dies bei den Assyrern, alten Arabern, Karthagern (Polybius 7, 9, 2) und Philistern (2 SAM. 5, 21) bezeugt. (Vgl. Jastrow, die Religion Babyloniens und Assyriens S. 206; Schwally a. a. o.) Bei den Israeliten ist es bekanntlich die heilige Lade, die in ihren Kriegen demselben Zwecke diente.

---

[30]) Ibn — Hišam ed. Wüstenfeld. S. 517.

[31]) Vgl. Šapira, Archivum philologicum III S. 118 f.

[32]) Wellhausen, Reste S. 20; Vgl. Šapira, a. a. O. S. 118.

Gehen wir darauf ein wenig näher ein.

Wir haben schon oben bemerkt, dass in den assyrischen Königsannalen davon öfters die Rede ist, dass der Nationalgott der Assyrer vor dem Heere hergeht. Die Völker vermögen nicht seinen furchtbaren Anblick zu ertragen. Unter den Feinder verbreitet er überall Schrecken u. s. w. (Vgl. Jastrow, a. a. o.) Diese Beschreibung, die Jastrow wörtlich nehmen zu dürfen glaubt, passt aber zu den Ferdzeichen schon wegen der notwendigerweise kleinen Proportionen des Gottesbildes, an sich nicht. Nun meint Jastrow (l. c.), dass man in dem Umstande, dass die assyrische Standarte eine Götterfigur enthielt, einen Fingerzeig erblicken darf, dass man einstmals die Götter durch Bildsäulen dargestellt hat. Wir werden demnach annehmen dürfen, dass man ursprünglich eben diese Bildsäulen des Gottes mit in dem Krieg nahm. Diese Annahme könnte durch die Darstellung der göttlichen Figur mit Bogen (vgl. Abb. 10), die in der Schlacht über dem König schwebt, gestützt werden. Der Bildhauer wird damit auf die Bilsäule Gottes, die man mit in die Schlacht nahm, angespielt haben. Ähnliches finden wir auch bei den Arabern. So führt Jaqut vom Gott Jaghutt wie folgt an: „Ibn Alkalbi sagt: Die Madhig und die Bewohner von Gurasch nahmen sich Jaghtuh (zum Gott); in einem Verse heisst es: Jaghuth zog mit uns gegen die Murad und wir schritten zum Angriff, ehe sie einen Überfall machten."[33]) Es handelt sich also um eine Art Göttersäule, die man mit in den Krieg nahm. Dass diese Sitte in Arabien tatsächlich lebendig war, ist auch daraus zu entnehmen, dass Abu Sufjan, wie berichtet wird, bei sich die Idole beider Gittheiten, Allah und Uzza, in der Schlacht trug.

Den Feldzeichen entspricht also in einer früheren Zeit die Bildsäule Gottes. Wie wir uns den Übergang zu denken haben, legen folgende Tatsachen nahe.

In den Texten der keilschriftlichen Literatur, am häufigsten in denen der Hamurabizeit, ist von einem šunir bezw. šurinnu die Rede. Das Wort bedeutet „Säule" und diente als allgemeiner Ausdruck für Emblem oder Standarte.[34]) Solche šurinnu's sind uns von dem Sonnengotte Šamas und dem Mondgotte Sin erhalten geblieben. Beide haben je ein Emblem an einer Stange befestigt und zwar weist die

---

[33]) Vgl. ZDMG VII, S. 480.

[34]) Vgl. Delitsch, Assyr. Handwört; Meissner, MVAG 1905, 4 S. 51.

Sonnenstandarte die Sonnenscheibe und die Mondstandarte die Mondsichel auf.[40])

Die Könige der Hammurabizeit pflegten die Herstellung eines solchen šurinnu für den Sonnengott in ihren Jahresdatierungen zum Ausdruck zu bringen. So wurde das 13. Jahr des Ammiditana als das Jahr, in dem der König A. die grossen Scheiben aus Dušustein, die heiligen Embleme (šu-ni-ra) nach E-babbas hinengebracht hatte, bezeichnet. Ebenfalls wird die Sinstandarte in einem Kontrakte der Hammurabizeit erwähnt.

Solche šurinnus werden wohl auch für andere Götter verfertigt worden sein. So scheint mir wenigstens, dass Ištar als Kriegsgöttin ein šurinnu besessen habe. Das Denkmal (s. Abb. 11) gehört in die Zeit zwischen ca. 2500—2300 v. Chr. (Vgl. Jastrow BRBA, Abb. 24, Text.) Ištar im langen in Falten liegenden Kleide mit hoher Göttermütze, führt vor dem König Gefangene vor, deren Hände auf dem Rücken verschränkt und wohl gefesselt oder gebunden sind. In der der Mitte, zwischen der Göttin und dem König, befindet sich ein fünfstrahliger, an einem Stab befestigter Stern, den die Göttin in der rechten Hand hält. Dieser Stab mit dem fünfstrahligen Stern wird wohl ein šurinnu der Göttin Ištar sein. Bemerkenswert ist, dass sie diese ihre Standarte hier in der Eigenschaft als Kriegsgöttin bei sich hat. Wir werden demnach wohl annehmen dürfen, dass die šurinnus auch als Feldzeichen verwendet worden sind. Tatsächlich finden wir auch später assyrische Feldzeichen, die nur eine kreisrunde Schreibe aufweisen und so den šurinnus sehr nahe kommen. (Vgl. unten). Jedenfalls werden wohl die Feldzeichen in ganz enger Verbindung mit diesen Gottesstandarten gestanden haben.

Der Werdegang der Feldzeichen stellt sich also wie folgt dar: zuerst ist es die Bildsäule Gottes, die man mit in den Krieg nimmt; später wird sie, entsprechend verkleinert, auf einer Stange getragen; zuletzt ist es nicht mehr ein Bild Gottes, sondern nur ein Symbol für ihn. Das Anfangsglied dieser Entwicklung ist aber Gott selbst, der das Heer zur Schlacht führt. Fragen wir uns jetzt, was man in Babylonien und in Assyrien wie auch bei den anderen semitischen Völkern mit den Feldzeichen ursprünglich bezweckt habe, so liegt die Antwort auf der Hand: **die Anwesenheit Gottes in der Schlacht.** Da-

[40]) Vgl. Prinz, Altorient. Symbolik. S. 142.

mit ist die Aufgabe der Feldzeichen aber noch nicht erschöpft. Vielmehr scheint es mir, dass noch ein anderes Moment, das durch die folgenden Erwägungen nahegelegt wird, bei den Feldzeichen eine Rolle gespielt hat.

Als sprachlicher Ausdruck für Feldzeichen, dient im Assyrischen das Wort urigallu. (Vgl. Miessner, Babylonien und Assyrien 1. S. 93.) Die Bedeutungen des Wortes sind:[41]) ursprüngl. grosser Beschützer; dann 1) der älteste Bruder, 2) eine bestimmte hohe Priesterklasse, 3) eine Bezeichnungsweise des Gottes Nergal. Von allen diesen Bedeutungen wird wohl für unseren Fall die ursprüngliche, d. i. „grosser Beschützer" die angemessenste sein. Reiht sich dies den früheren Ausführungen von dem religiösen Ursprung der Feldzeichen passend an, so ist vielleicht darin noch einen Fingerzeig für eine allgemeinere Bedeutung derselben zu erblicken. Noch berechtigt uns aber diese einzelne Tatsache nicht, irgendwelche weitere Schlüsse zu ziehen. Wir werden sie also zuvor ins Licht anderer derartigen Erwägungen rücken müssen, um ihrer vollkommenen Bedeutung gerecht zu werden.

Es ist nämlich auffallend, das dieselben Symbole, die für die Feldzeichen verwendet wurden, auch als Atmulette auftreten. Sehen wir uns als erstes den assyrischen König Šamši-Adad IV. (823—811 v. Chr.) an, der auf einer Halskette Göttersymbole trägt Jastrow (a. a. o. Abb. 96. Text Kol. 68), deutet sie folgendermassen: a) Zweizackiger Blitz-Adad; b) Sonnenscheibe mit Strahlen — Šamaš; c) achtstrahliger Stern — Ištar. Grohmann (a. a. o. S. 80) sieht in b) keine Sonnenscheibe mit Strahlen, sondern ein Kreuz, das sachlich veilleicht auf dasselbe hinausläuft. (Vgl. Jastrow a. a. o. Kol. 108.) Wie dem auch sei, jedenfalls ist man sich darin einig, dass die Göttersymbole als Amulette aufzufassen sind. Bei Layard, Monunm. 1. Pl. 82 erscheint auch die Monsichel an einer Halskette. Wir werden wohl auch diese als Amulett betrachten dürfen. Nun finden wir aber die Monsichel auf Standarten. (Vgl. Abb. 3; Meissner, Grundzüge der assyrischen Plastik, S. 93.) Ein anderer Gegenstand, der zumindest mit der Standarte in enger Verbindung steht, weist eine Sichelform auf. (Vgl. Jeremias ATAO[3] Abb 303.)

---

[41]) Vgl. Delitisch, Anyr. Handw.

[42]) Vgl. Jastrow, a. a. O. Kol. 108.

Über den Gegenstand, den das Fabeltier in der Hand hält, drückt sich Botta (a. a. o.) folgendermassen aus: „un object dont la forme est celle de la croix ansée." Auch Sarre ist geneigt es als Henkelkreuz zu betrachten. Zieht man in Betracht, dass das Kreuz, das Emblem des Šamaš, häufig mit der Sichel, dem Emblem des Mondgottes Sin, verbunden auftritt, so wird man den Gegenstand, den das Fabeltier in der Hand hält, tatsächlich als Kreuz betrachten dürfen. Damit wäre aber zum Kreuz als Amulett ein Kreuz auf Feldzeichen zur Seite gestellt. Kreuze finden sich auch sonst, zumal in Babylonien, sehr häufig. (Vgl. Jeremias, Handbuch d. altoriental. Geisteskultur S. 310; Grohmann, a. a. o. S. 47.)

Die Symbole der assyrischen Feldzeichen treten ebenfalls bei andern semitischen Völkern als Amulette auf. So finden wir auf den südarabischen Inschriften verschiedene Symbole, darunter Blitz und Kreuz, die, nach Grohmann (a. a. o. S. 80) apotropäischen Zwecken gedient haben sollen. Ebenfalls soll die Mondsichel, in Verbindung mit Hand oder Stern, schon den Sabäern als Amulett gedient haben. (ib. S. 80) Mondsichel mit sechsstrahligem Sterne dient noch heute den beduinischen Frauen in Palästina als beliebtes Amulett gegen den bösen Blick. (ib. S. 77.) Auch die Stiere, die auf den assyrischen Standarten so häufig vorkommen, wurden auf sabäischen Inschriften aus Zaubergründen, wie Grohmann behauptet, angebracht. Ebenfalls kommen in Ägypten Stiere bezw. Stierköpfe als Übelabwehrendes Zeichen vor den Häusern bezw. Türen und Fenstern vor. In den Zusammenhange möchte ich noch darauf hinweisen, dass Standarten auch an den Eingängen der babylonischen und assyrischen Paläste angebracht waren.[44]) Es ist ja ohne weiteres klar, dass wir es hier mit keinem Feldzeichen im gewöhnlichen Sinne zu tun haben. Ein Abzeichen der Würde dürfte es dann wohl auch kaum gewesen sein. So werden wir uns nach einer anderen Deutung umsehn müssen.

In den religiösen Texten der Babylonier und Assyrier ist häufig von Schutzgeistern, Schutzdämonen oder Schutzgottheiten, die dem einzelnen Menschen als schützende Genien innewohnend oder zur Seite gehend gedacht werden, die Rede. Nicht selten ist auch die Erwähnung von häuslichen Schutzgöttern. Diese Schutsgeister sind auf uns in mannigfachen Darstellungen gekommen. So hat Botta zu Khors-

[44]) Vgl. Jeremias, Das A. A. im Lichte d. A. O. Abb. 236 u. 245.

bad verschiedene Figuren aus Ton gefunden, die unter dem Fussboden der Palastzimmer oder in die Mauern derselben eingelassen waren. Diese Figuren sind offenkundig Götter oder götterartige Wesen. Den Beweis liefern die hohen Mützen mit Hörnern die überall in Assyrien als göttliche Kopfbedeckung uns entgegentreten. Da sie hier unter dem Fussboden bezw. in die Mauern eingelassen sind, so werden sie wohl die häuslichen Schutzgötter, wie sie in den Hymnen und Gebeten häufig erwähnt werden, sein. (Vgl. Jastrow. a. a. o. Abb. 69, Text, Kol. 47; Schrader. Die Keilninschriften u. d. A. T.[3] S. 455.) Solche Hausgötzen finden wir auch in Arabien. (Vgl. Ibn. — Hišam, S. 54) Die Teraphim der Israeliten sind ja bekannt und bedürfen wohl keiner nähern Erörterung.

Aber nicht in den Häusern, sondern auch vor ihnen, an den Toren und sonstigen Eingängen zumal an den Palasttüren waren verschiedene Figuren, meistens in Gestalt von Stierkolossen, als Schutzdämonen aufgestellt. (Vgl. Schrader, a. a. o. S. 455; Jastrow, a. a. o. Kol. 44 f.)

Wir werden demnach die Standarten, die an den Palasttoren angebracht waren, ebenfalls als ein Schutzmittel, den Schutzdämonen ähnlich, wohl betrachten dürfen. Zu bemerken ist noch, dass die Hausgötter und die Schutzdämonen zum Teil Stiergestalt haben,[45]) was doch, angesichts der Stiere auf den Feldzeichen, sehr merkwürdig ist .

Zieht man jetzt in Betracht, dass die assyrischen Reichsstandarten unrigalu „grosser Beschützer" heissen, so wird man wohl annehmen dürfen, dass die Feldzeichen, abgesehen von ihrer oben dargelegten speziellen Bestimmung, noch eine allgemeinere Aufgabe, die des Schutzmittels, ja des Amulettes, besessen haben. Damit würden aber die babylonisch assyrischen Feldzeichen dem weiten Kreis von Schutzmitteln, mit denen sich die semitischen Völker in ihren privaten wie öffentlichen **Leben umgeben haben, angehören. Allerdings könnte man** einwenden, dass hier ein einfacher Parallelismus vorliege, der zwar nicht zufällig sei, da beide, Feldzeichen wie Schutzmittel oder Amulett einer gemeinsamer Quelle entspringen, aber doch in ihrem weiteren Verlauf völlig unabhängig von einander sein können. Wie dem auch sei, die angeführten Erwägungen geben doch, wie ich hoffe, allen Grund zum Nachdenken.

---

[45]) Vgl. Gressmann, a. a. O.

Betrachten wir nun weiter die assyrischen Feldzeichen, wie wir sie oben der Reihe nach angeführt haben, so fällt uns ihre durchgehende runde Form auf. Da die Feldzeichen, wie wir gesehen haben, Götterbilder oder Symbole Gotes sind, die ihre ursprünnliche Herstellung in erster Linie rein kultischen Rücksichten verdanken, und erst später wohl als Feldzeichen verwendet wurden, so wird auch die runde Form nicht erst mit den Feldzeichen aufgekommen sein, sondern ebenfalls ihre Geschichte haben.

Woher kommt also diese runde Form?

Sarre, in seinem oben erwähnten Aufsatze, hat schon auf die merkwürdige Übereinstimmung der Standarten Salmanassers mit der geflügelten Sonnenscheibe aufmerksam gemacht. Diese Übereinstimmung, die doch keine zufällige sein kann, soll sich, seiner Meinung nach, dadurch erklären, dass der Künstler, des kleinen Masstabes wegen, auf jede Genauigkeit in der Wiedergabe der Feldzechen verzichtet und nur die charakteristische runde Form der Sonnenscheibe beibehielt, indem er in dem Federrande die Analogie zur geflügelten Sonnenscheibe zum Ausdruck brachte. Auffallend ist aber bei dieser Erklärung, dass gerade diejenigen Feldzeichen, die am meisten Ähnlichkeit mit der geflügelten Scheibe aufweisen, einer relativ späteren Zeit angehören. Die ältern Feldzeichen dagegen haben mit dieser Scheibe nur ihre runde Form gemeinsam, sonst weisen sie verschiedene Figuren auf, die bei der geflügelten Scheibe selbst nicht vorkommen. Trotzdem, glaube ich, wird auch diese Form der Feldzeichen auf die geflügelte Scheibe zurückgehen. Dafür sprechen erstens die vier gewundenen Bänder, die aus der Mitte des Ringes ausgehen und nach Sarre an die gleichen Bänder auf der Darstellung der Sonne erinnern sollen. Aber noch mehr. Wir finden tatsächlich eine menschliche Figur mit Bogen, also dieselbe wie auf dem Feldzeichen, die sich in einem geflügelten Ringe befindet. (Vgl. Abb. 10.) Vor diesem Symbol, wie wir oben schon bemerkt haben, tritt der König in Adoration auf. Dasselbe Symbol befindet sich auch in der Sschlacht über ihm. Wir haben es also hier mit einer Gottheit zu tun, die den König und sein Heer im Kriege schützt und von der Gottheit auf dem Feldzeichen nur dadurch unterschieden ist, dass sie noch auf keiner Stange getragen wird. Auf diese Gottheit geht eben diejenige der Feldzeichen zurück, nur hat sie aber bei den Feldzeichen die Flügel eingebüsst und nur den Ring beibehalten. Dass wir später aber, nachdem es Feldzeichen mit einer Gottheit schon gab, wieder nur die einfache

Scheibe finden, kann doch nicht als Widerlegung gelten, denn entweder waren auch zu dieser Zeit Feldzeichen mit einer Gottheit vorhanden, die wir einfach noch nicht kennen, zumal doch später im neuassyrischen Reiche diese wieder vorkommen, oder die Feldzeichen mit blosser Scheibe eben zu jeder Zeit die üblichen waren.[46]) Hinzuzufügen ist noch, dass nicht nur die göttliche Figur im geflügelten Ringe, sondern auch die geflügelte Scheibe sich gewöhnlich über dem Haupte oder in der Nähe des Künigs befindet.[47])

Nun noch folgendes. Wie wir gesehen haben, führten die Assyrer des mittleren Reiches immer zwei Feldzeichen in den Krieg, die etnweder gleich waren, oder sich dadurch unterschieden, dass auf den ersten die Gottheit und auf den andern die Stiere als Symbole der Gottheit sich befanden. Diese Tatsache werden wir wohl doch nur so auffassen können, dass diese zwei Feldzeichen eben zwei verschiedenen Göttern angehörten, obwohl es bis jetzt noch nicht gelungen ist, sie bestimmten Göttern zuzuteilen.

Wenn wir auch nicht imstande sind, diese Zuteilung an bestimmte Götter zu geben, so sollen doch die folgenden Erwägungen dazu beitragen, wenigstens die Richtung, in der wir sie zu suchen haben, anzugeben.

Die assyrische geflügelte Scheibe (s. Abb. 12) soll nach Jastrow (a. a. o. Koll. 36), die Sonne mit Ausstrahlungen und Wasserströmen darstellen. Massgebend scheint ihm dabei der Umstand zu sein, dass auch Šamaš auf verschiedenen Siegelzylindern in der Gestalt von Wasserströmen auftritt. Dazu kommt noch, dass die Sonnenscheibe auf den Grenzsteindenkmälern abwechselnd Strahlen und Wasserströme aufweist. An einer andern Stelle (Die Religion Babyloniens und Assyriens, S. 205) auf dieselbe Frage zurückkommend, fügt Jastrow noch einen weiteren Grund für seine Behauptung hinzu. Die geflügelte Scheibe ist keine spezifisch babylonisch-assyrische Erscheinung. Vielmehr kommt sie in verschiedenen Religionsystemen der alten Völker vor. Dort ist sie aber ganz bestimmt als ein Symbol der Sonne zu betrachten, so dass sie auch im gegebenen Falle kaum anders gedeutet werden kann.[48]) Das Vorkommen der geflügelten Scheibe in verschiedenen Religionssystemn der alten Völker, zumal der Ägypter,

---

[46]) Vgl. Jastrow, ib. Kol. 36.

[47]) Vgl. Schäfer, a. a. O.

[48]) Vgl. Sarre, a. a. O.

legt aber den Gedanken sehr nahe, dass die Einführung des Symbols in Babylonien und Assyrien überhaupt auf fremdländischen Einfluss zurückzuführen ist. Und in der Tat zieht Jastrow eine Entlehnung aus Ägypten in Erwägung. Ist nach Jastrow nur mit der **Möglichkeit** einer ägyptischen Herkunft der geflügelten Scheibe zu rechnen, so glaubt D'Alviella (La migration des symboles, S. 252 fb.), dass es gar keinem Zweifel unterliegen kann, dass sie in Babylonien und Assyrien als ägyptischer Import zu betrachten ist. Derselben Meinung ist auch M. Schäfer. (a. a. o.). Ja nach Meissner, der die Frage im Rahmen der assyrischen Plastik prüft, soll sogar auch das Emblem des Nationalgottes Ašur, die geflügelte Scheibe mit Gotte darin, im letzten Grunde doch wohl auf ägyptische Vorbilder zurückgehen.

Treffen diese Behauptungen zu, so ist es sehr wahrscheinlich, dass die geflügelte Scheibe auch in Babylonien und Assyrien, ebenso wie in Agypten, ein Symbol des Sonnengottes ist. Dies ist aber damit noch nicht bewiesen, denn die Entlehner konnten darin, wie Jastrow selbst hervorhebt, ein Symbol des Hauptgottes schlechthin erblickt haben. Die Scheibe könnte dann, je nach dem Charakter des Hauptgottes selbst, Sonnen — oder anderen Charakter besessen haben. Ganz merkwürdig sind in dieser Hinsicht die zwei Abbildungen des phönizischen geflügelten Globus, der ebenfalls auf den ägyptischen Globus zurückgeht.[50]) Ist die erste eine beinah genaue Wiedergabe des ägyptischen Globus, so zeigt die zweite Abbildung eine beachtenswerte Abweichung. Die Flügel sind nämlich weggelassen, dagegen findet sich eine Sichel mit Scheibe. Dasselbe Symbol kommt nicht nur wie hier nach unten gekehrt, sondern auch oben aufgesetzt vor, so dass die Scheibe in der Sichel ruht. Sichel mit Scheibe finden wir ebenfalls in Ägypten und zwar als Mondsymbol, indem es dem Osiris als Mondgott zum Kopfschmuck dient.[51]) Wir werden also auch hier die Scheibe als Vollmondscheibe betrachten dürfen. Unmöglich wäre es auch nicht, das Symbol als Kombination von Mond und Venus aufzufassen. (Vgl. weiter unten). Jedenfalls würde sich daraus ergeben, dass wir bei den Phöniziern mit einer Änderung des Charakters der geflügelten Scheibe bzw. des geflügelten Globus zu rechnen haben. Warum soll es denn auch bei den Babyloniern und Assyrern nicht möglicht gewesen sein?

---

[50]) Vgl. D. Alviella, a. a. O. Abb. 94 u. 95.

[51]) Vgl. Prinz. a. a. O. S. 13.

[52]) Vgl. Nielsen, a. a. O. S. 107.

Wollen wir also den ägyptischen geflügelten Globus uns näher ansehen und untersuchen, inwiefern die dort vereinigten Symbole einer Umdentung in Babylonien und Assyrien günstig sein konnten.

Den ägyptischen geflügelten Globus beschreibt D'Alviella (a. a. o. S. 252) wie folgt: „Au disque ‚devenue un globe, s'accolèrent symmétriquement deux uraeus ou vipères levées, dressées sur la queue et parfois coiffées de la couronne. En arrierè des uraeus ce globe reçut les ailes largement épandues de l'épervier; audessus, s'allongèrent les cornes ondulées du bouc."

Wir wollen diese Symbole auf ihre Bedeutung in Babylonien einzehln untersuchen.

Die Schlange tritt uns in Babylonien auf verschiedenen Zylindern und mit mannigfachen Variationen sehr häufig entgegen. Schlangenembleme sind auch bei den Assyrern nicht selten.[53]) Von anderen semitischen Völkern ist der israelitische Nehuštan und die Schlangen auf südarabischen Denkmälern zu erwähnen.[54]) Es dürfte wohl ohne weiteres einleuchten, dass wir hier die Schlange als Gottheit oder Göttersymbol anzusehen haben. Überlegt man, dass die Kenntnis der schlangenartigen oder drakonischen Mondbahn, die die alten Griechen bereit besessen haben, auch den semitischen Völkern, wie Nielsen behauptet, nicht abzusprechen ist, so wird er wohl Recht behalten, wenn er die Schlange in Babylonien als Symbol des Mondgottes bezw. als der Mondgott selbst betrachtet. (1. c. S. 107). Und in der Tat finden wir verschiedene Siegelzyglinder aus Ur, also aus dem hauptsächlichsten Kultgebiete des Mondgottes, die uns denselben als Schlange mit Menschenkopf zeigen. Die Darstellung des Mondgottes in der Gestalt einer Schlange soll aber nicht allein auf Babylonien beschränkt gewesen sein. Nach O. Weber soll sie das symbolische Tier auch des minäischen Mondgottes Vadd gewesen sein. (Vgl. Grohmann, a. a. o.). Schlangensymbole sind uns auch vom harranischen Mondgotte bekannt. Gehören diese einer viel jüngeren Zeit an, so wurde aber auch dann noch der Mondgott dort verehrt.[55])

Nun haben die Schlangen auf dem ägyptischen Globus noch eine Krone auf. Wie konnten die Babylonier diese Krone deuten?

---

[54]) Vgl. Nielsen, a. a. O. S. 100.

[30]) Ibn — Hišam ed. Wüstenfeld. S. 517.

[55]) Vgl. Nielsen, a. a. O. S. 107 f.

In der babylonisch-assyrischen Mythologie stossen wir sehr häufig auf die Vorstellung, dass der Mondgott Sin sich zur Vollmondszeit mit einer Königsmütze agu bedeckt.[56]) Könnte also die Schlange in Babylonien auf den Mondgott bezogen werden, so würde die Krone diese Umdentung nur noch begünstigt haben, indem man sie dort als die agu Gottes verstanden haben konnte.

Es bleiben nun noch die Hörner zur Erklärung übrig.

Enuma eliš Taf. 5. und auch sonst wird der Neumond, wie der Mond überhaupt, als Qarni „Hörner" bezeichnet. Allerdings sind diese Hörner keine Bock sondern Stierhörner. Dieser Unterschied wird wohl nicht viel zu bedeuten haben, zumal wir in Babylonien den Steinbock als Symbol des Gottes Ea, der dem Sin gleichgesetzt wird, finden. (Vgl. Hommel, Altisraelitische Überlieferung inschriftlicher Beleuchtung, S. 64 f.).

Wir sehen also, dass die geflügelte Scheibe, wenn sie auch auf Ägypten im letzten Grunde zurückgehen sollte, in Babylonien und Assyrien trotzdem einen ganz anderen Charakter gehabt haben konnte. Dazu kommt noch eine weitere Erwägung hinzu. Im assyrischen geflügelten Ringe, der nichts anderes, als die geflügelte Scheibe ist, befindet sich eine menschliche Figur. Zu den Gottesbildern in der ägyptischen Sonnenscheibe bemerkt Prinz (a. a. O. S. 11), dass dort ähnliche Vorstellungen wie die von unserem „Mann im Monde" mitgewirkt haben konnten. Ist es an und für sich unverständlich, wie man in der Sonne eine Figur sehen kann, da diese Vorstellungen doch im letzten Grunde auf optische Täuschungen zurückgehen, die bei der Sonne nicht gut möglich sind, weil man sie eben nicht recht anschauen kann, so wollen wir doch diese Frage bei der ägyptischen Scheibe dahingestellt sein lassen. Was wissen wir aber darüber von den anderen semitischen Völkern und speziell von den Babyloniern?

Als sprachlicher Ausdruck für Vollmnod dient bei den Arabern noch heutzutage das Wort badr. Dieses Wort wird aber auch vom vollen Gesichte eines Menschen gebraucht. Der weisse Mann, der in Harran als Opfer dem Mondgotte dargebracht wurde, musste, da das Opfer der Gottheit ähnlich sein sollte, ein volles Gesicht haben. Im Sintflutberichte wird der Vollmond als das Antlizt „pumu" Gottes bezeichnet und verschiedene babylonische Siegelzylinder zeigen uns dies göttliche Antlitz, das man in der Vollmondscheibe sehen zu können

---

[57]) Vgl. Schrader, a. a. O. S. 362;

glaubte. Betrachten wir diese Abbildungen, so fällt uns auf der ersteren der Rest der geflügelten Scheibe, bei der anderen die herabhängenden Bänder der Vollmondsgesichter, die bei der Scheibe von beiden Seiten herabhängen, auf. Wir werden also auch von dieser Seite her auf den Zusammenhang zwischen Mondgott und geflügelter Scheibe geführt.[57]) Nun kommt noch ein weiterer Umstand hinzu. Die geflügelte Scheibe wird u. a. als Symbol des Gottes Ašur gedeutet. Diejenigen, die sie als Sonnensymbol erklären, werden demgemäss auch den durch die Scheibe symbolisierten Gott als Sonnengott betrachten müssen. Und in der Tat führt Jastrow (ib. Kol. 36) die geflügelte Scheibe als einen wichtigen Hinweis auf den ursprünglichen Charakter Ašurs an, der mit dem altbabylonischen Sonnengott identisch sein soll. Derselben Meinung werden auch Sarre und die anderen wohl sein. Dagegen erkärt Hommel (Grundz. S. 87) den Gott Ašur als Mondgott.[58]) Für uns ist diese Meinung von Hommel deshalb von besonderer Wichtigket, weil er zu diesem Ergebnis aus ganz anderen Erwägungen heraus gelangt ist. Was die Identifikation mit den Gotte Anu anbelangt, so ist zu bemerken, dass auch der Gott Sin häufig dem Anu gleichgesetzt wird. Anu ist eben in erster Linie nur Himmelsgott.[59]) Wie den auch sei, jedenfalls dürfte aus diesen allen Erwägungen soviel hervorgehen, dass die Deutung der geflügelten Scheibe als Symbol des Sonnengottes nicht die einzig mögliche ist.

Was sagen uns in dieser Hinsicht die Feldzeichen aus? Abgesehen von der Ringform und der göttlichen Figur, die der geflügelten Scheibe entstammen, kommen auch noch Stiere vor, die entweder allein die Symbole der Feldzeichen ausmachen, oder so, dass auf ihnen die Gottheit steht oder reitet. (Vgl. Abb. 4). Die Stiere sind aber in Babylonien und Assyrien und auch sonst bei den semitischen Völ-

---

[57]) Nielsen, der sich zwar mit dieser Frage nicht direkt beschäftigt, betrachtet eben, wie aus dem Zusammenhange zu entnehmen ist (a. a. O. S. 116), den babylonischen und assyrischen Globus als Mondsymbol. So soll, nach ihm, der vermutlich aus der späteren Assyrerzeit stammende Siegelzylinder (Nielsen, ib. Abb. 18), eine Vereinigung von verschiedenen Mondsymbolen enthalten: den geflügelten Stiermenschen, das göttliche Antlitz in der Monscheibe und den geflügelten Globus, der hier ein Mensch mit Flügeln geworden ist.

[58]) Vgl. Hommel, Aufsätze und Abbandlungen II S 208; Altisraelitische überlieferung in insehr. Beleucht. S. 142.

[59]) Vgl. Schrader, a. a. O. 351.

[60]) Grohmann, a. a. O. S. 70. b.; Osiander, ZDMG VII, S. 475 f.

kern ein Mondsymbol. Der Sonnengott wird dagegen auf einem Ross stenhend abgebildet.[61]) Sehen wir also von der geflügelten Scheibe ganz ab, so müssen wir auch sonst Mondsymbole bei den Feldzeichen feststellen.

In welcher Richtung haben wir also die zwei Götter der Feldzeichen zu suchen?

Betrachtet man die Scheibe als Sonnensymbol, so wären die Feldzeichen aus Symbolen des Sonnen- und Mondgottes zusammengesetzt. Ist aber die Scheibe, was das Wahrscheinlichere ist, ein Mondsymbol so wäre vielleich **eine** Standarte der Ištar zuzuweisen, und zwar aus folgenden Gründen. Auf der neuassyrischen Standarte finden wir auch Löwen. Der Löwe wird aber gewöhnlich als Symbol der Ištar betrachtet. Sie wird auch auf einem Löwen stehend abgebildet. Die Ištar besass auch höchstwahrscheinlich ein šurinnu, die, wie wir oben gesehen haben, sicherlich auch als Feldzeichen verwendet worden sind. Eine Standarte, die den Feldzeichen Salmanassars II sehr nahe kommt, weist eine achtstrahlige Scheibe auf. Der achstrahlige Stern ist aber das Symbol Ištars. (Vgl. Jastrow, a. a. O. Kol. 68). Überlegt man, dass die Ištar, zumal bei den Assyrern, auch als Kriegsgöttin auftritt, so ist es tatsächlich nicht ausgeschlossen, dass die eine Standarte der Ištar angehöre.

Ist aber die Kombination Mond-Venus bzw. Sin-Ištar an sich bei den semitischen Völkern zu belegen?

Auf den südarabischen Denkmälern kommt ein Symbol vor, dass aus ener Hand und einer Sichel zusammengesetzt ist.[62]) Die Hand findet sich auch auf vielen alten babylonischen Siegelzylindern und auf punischen Inschriften.[63]) Von einer Hand Gottes ist auch im A. T. häufig die Rede. Mondsichel mit Hand, welche die Muslime heute als Hand der Fatima oder Mohammeds deuten, dient noch heutzutage den Arabern als Amulett und heiliges Zeichen.[64]) Eine Hand finden wir auch auf einer persischen Fahnenstange, wo sie als die rächende Hand Ali's umgedeutet ist. Eine Hand mit ausgestreckten Fingern kommt nocht auf einer Fahne vor, die in Persien und Indien am Muharramfest umhergetragen wird. (Vgl. Dictionnary of Islam art. standarts und Muharram.)

---

[61]) Vgl. Jastrow, a. a. O. Kol. 39; Grohmann, a. a. O. S. 70.
[62]) Vgl. Grohmann, a. a. O. Abb. 102.
[63]) Vgl. Hommel, Grundr. I S. 101.
[64]) Vgl. Grohmann, a .a. O. S. 45.

Nach den Ausführungen Hommels auf dem orientalisten-Kongress in Hamburg 1902 soll es in der Astralreligion der alten Semiten ein System gegeben haben, in dem die verschiedenen Planeten nicht als selbständige Gottheiten, sondern nur als Körperteile eines Gottes betrachtet wurden. So soll die Sonne das Auge, der Merkur der Arm und die Vennus die Hand Gottes gewesen sein. Trifft dies zu, so hätten wir in der dem südarabischen Handsymbol eine Mond-Venus Kombination. Dies wird von Grohmann (a. a. O. S. 45 f.) auch tatsächlich behauptet und zwar beruft er sich dabei auf Siegelzylinder der Hammurabi-Dynastie, wo die Hand ganz bestimmt als Slmbol der Ištar zu deuten ist. Dazu kommt noch, dass die Hand hier überdies noch eine runde Scheibe, die gleichfalls als Venusstern aufzufassen ist, aufweist. Dies alles, meint Grohmann, legt es sehr nahe, dass wir es hier mit einem Seitenstück zu einem anderen Symbol, das auf den südarabischen Denkmälern ebenfalls häufig widerkehrt und als Mond-Venus Kombination zu betrachten ist, nämlich zur Mondsichel mit Stern, zu tun haben. Wenn es sich bei Grohmann um eine südarabische Mond-Venus-Kombination handelt, so finden wir die Mondsichel mit Scheibe, auch bei den Babyloniern und Assyrern sehr häufig. Auch die Standarte mit der achtstrahligen Scheibe (Vgl. oben) weist eine Mondsichel auf.

Sehen wir uns also die babylonischen Siegelzylinder mit Hand etwas näher an. (Vgl. Grohmann, a. a. O., Abb. 109; Nielsen, a. a. O., Abb. 24)

Zuerst können wir festellen, was nicht uninteressant ist, dass die Hand hier nicht fünf-, sondern siebenfingerig ist. Vor dieser Hand stehen menschliche Figuren in Adoration. Auf einem Siegelzylinder (Vgl. Nielsen, a. a. O. Abb. 24) findet sich noch oberhalb der Hand die Mondsichel mit einem achtstrahligen Stern. Der Sigelzylinder trägt einen ausgesprochenen Mondcharakter. Dafür sprechen die zwei Stiermenschen, die hier aber ohne Flügel abgebildet sind. Die kleinen Tierchen, zumal die zwei oberen, scheinen dasselbe zu sein, wie dasjenige Tierchen, das sich an einer anderen Stelle vor dem Mondgott befindet. (Vgl. Nielsen, a. a. O. Abb. 18). Nun tragen noch die zwei Frauen, die wohl Priesterinnen sein dürften, die Mondsichel mit Scheibe, die man entweder als Sichel und Vollmond oder mit Grohmann als Mond-Venus Kombination aufzufassen hat, als Kopfschmuck. Da die Hand, wie wir oben gesehen haben, ein Symbol der Ištar ist, so haben wir tatsächlich eine Mond-Venus Kombination. Dafür würde auch der achtstrahlige Stern sprechen. Ein as-

syrischer Zylinder (Vgl. D'Alviella, a. a. O., Abb. 9), zeigt ebenfalls eine Hand, die hier mit einer Scheibe in Verbindung steht. D'Alviella erklärt allerdings die Scheibe hier als Sonnenscheibe. Wir können sie aber, wie wir oben gesehen haben, auch anders deuten und zwar als Mondscheibe. Hervorzuheben ist noch, dass die Scheibe hier eine beinah vollkommene Übereinstimmung mit der Scheibe der Feldzeichen Salmannassar's II aufweist. Was die Hand des Gottes Anu anbelangt, so ist zu bemerken, dass Anu als der Vater Ištar's galt. Andererseits ist Ištar auch die Tochter Sin's und die Gemahlin Ašur's. Wir sehen also, dass es tatsächlich nicht ausgeschlossen sein kann, dass wir **eine** Standarte der Ištar zuzuweisen haben. Sicher ist es allerdings nicht, aber wir wollten ja auch nur die Richtung angeben, in der wir eventuell die zwei Götter der immer paarweise auftretenden Feldzeichen zu suchen haben.

Abgesehen von der geflügelten Scheibe, die für die Form der assyrischen Feldzeichen bestimmend war, soll auch die Sitte, die Feldzeichen auf dem Streitwagen zu führen, auf Ägypten zurückgehen. Und in der Tat ist dies so eigentümlich, dass man wohl kaum, wie Schäfer, a. a. O. ganz richtig hervorhebt, annehmen kann, dass sie in beiden Ländern ganz unabhängig voneinander entstanden sei. Überlegt man noch, dass diese Sitte in Assyrien uns erst aus der Mitte des 9. Jahrhunderts v. Chr. entgegentritt, während wir sie in Ägypten schon in des ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts antreffen[65]) und dass in der assyrischen Kunst manches vorkommt, das sich nur als alte Berührung mit der Kultur Ägyptens erklären lässt, so wird man tatsächlich wohl kaum umhin können, die assyrische Sitte, die Feldzeichen an dem Kriegswagen befestigt mit in den Krieg zu führen, als eine, wie Schäfer auch behauptet, aus Ägypten übernommene Sitte zu betrachten.

Zum Schluss mögen noch die ägyptischen Feldzeichen selbst folgen,[66]) die doch einen interessanten Vergleich mit den babylonischen und assyrischen gewähren. Hier wie dort sind es verschiedene religiöse Symbole und Embleme, sei es Götterfiguren, heilige Tiere und Vögel oder auch andere Gegenstände, die für die Feldzeichen verwerdet wurden.[67])

---

[65]) Schäfer, a. a. O.

[66]) Vgl. Abb. 13.

[71]) Vgl. I. G. Wilkinson, The manners and customs of the Ancient Egyptians I. S. 195; Schäfer, Klio III, S. 322 ff.

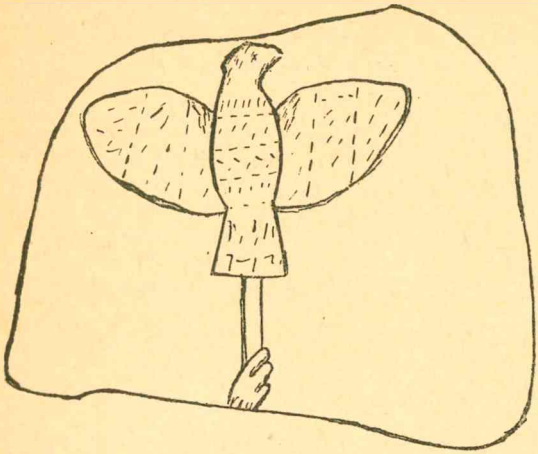

Abb. 1. Altbabylonisches Feldzeichen (nach Perrot et Chipiez, Histoire de l'art dans l'antiqvieté, tome II Abb. 285).

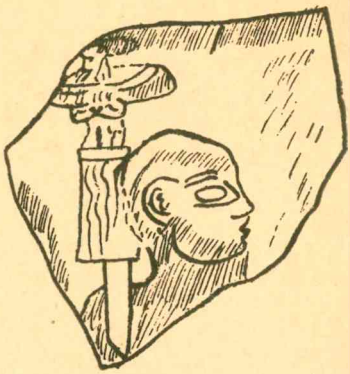

Abb. 2. Altbabilonisches Feldzeichen (nach B. Meissner, Babylonien und Assirien I, Abb. 18).

Abb. 3. Relifierter Altar (?) aus Aschur (nach Jeremias, Handbuch der altorientalischen Geisteskultur Abb. 206).

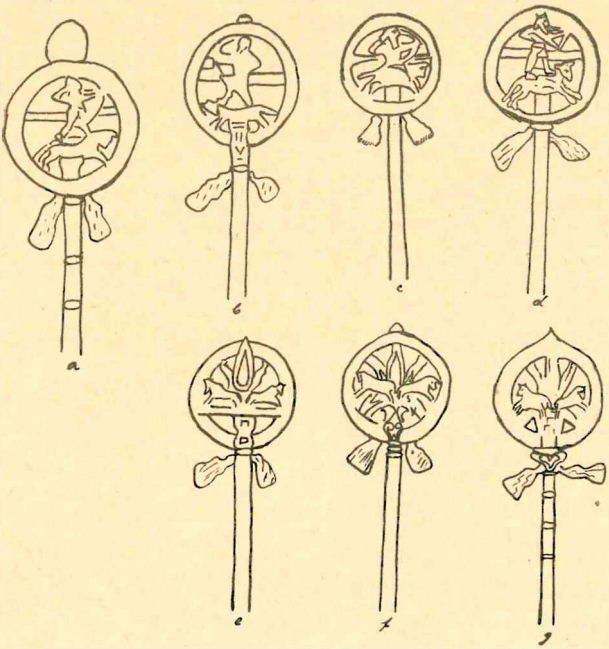

Abb. 4. Assyrische Standarten (nach F. Sarre, Klio III S. 333 ff. Abb. 7).

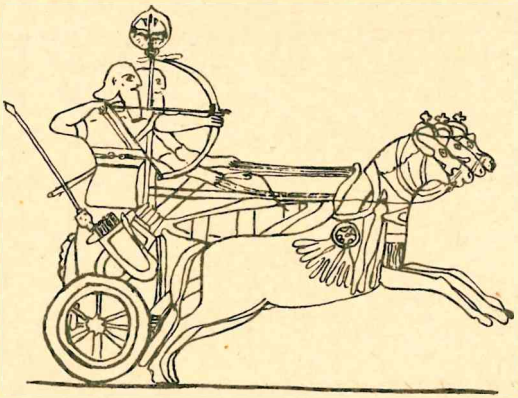

Abb. 5. Assyrfscher Streitwagen mit Standarte (nach H. Schäfer, Klio III, S. 393).

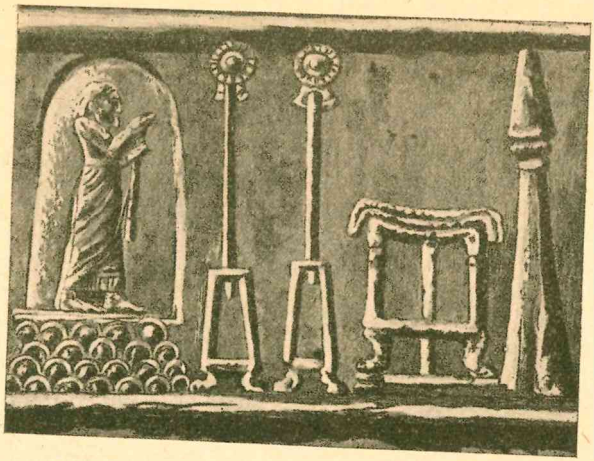

Abb. 6. Opfer vor der königlichen Stele (nach Gressmann, Altorientalische Texte und Bilder zum A. T. Bd. II Abb. 78).

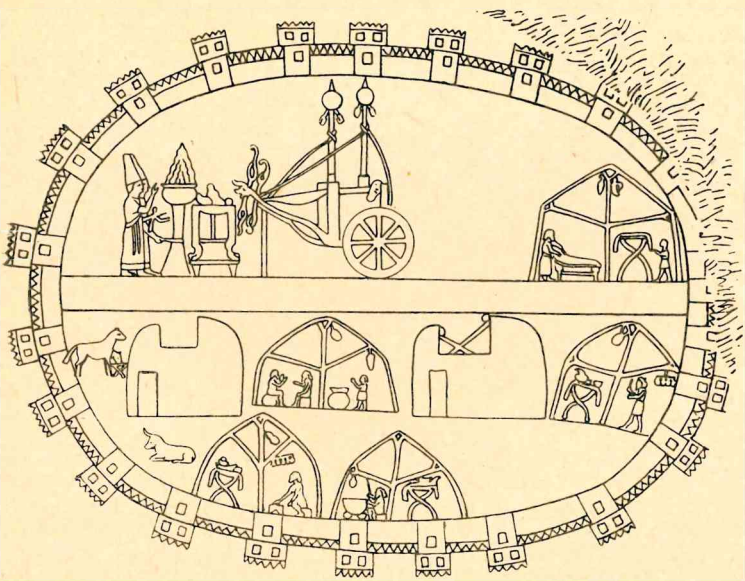

Abb. 7. Assyrischer Kriegswagen (nach M. Jastrow jr., Bildermappe zur Religion Babyloniens und Assyriens Abb. 99).

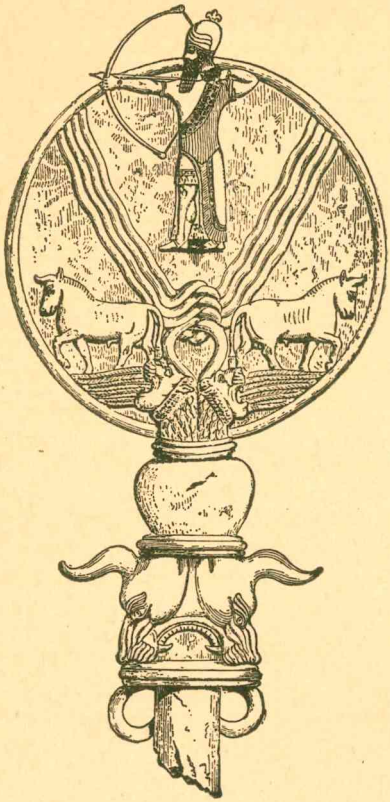

Abb. 8. Standarte des neuassyrischen Reiches (nach Sarre a. a. O. Abb. 7)

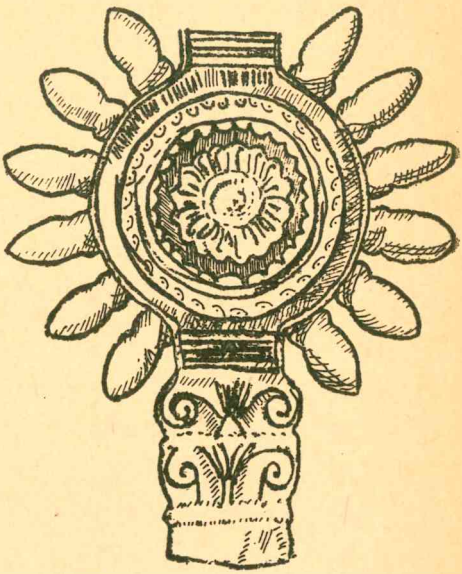

Abb. 9. Standartenende (?) aus Aschur (nach B. Meissner, Grundzüge der assyr. Plastik 1915, Abb. 248)

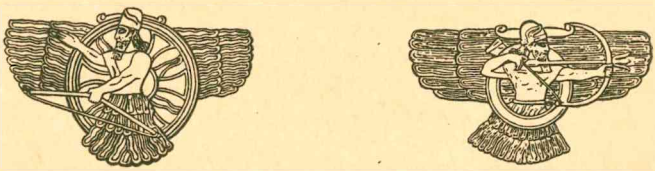

Abb. 10. Symbole des Gottes Aschur (nach Jastrow, a. a. O. Abb. 50.)

Abb. 11 Ištar als Kriegsgöttin (nach Jastrow, ib. Abb. 24)

Abb. 12. Geflügelte Scheibe der Babylonier und Assyrer (nach Jastrow, a. a. O. Abb. 49)

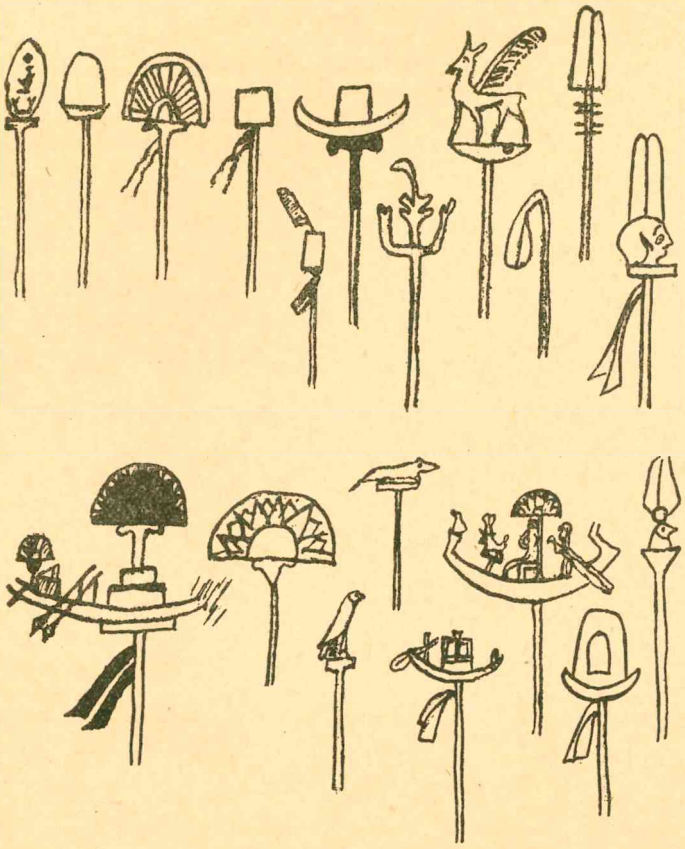

Abb. 13. Aegyptische Feldzeichen (nach J. g. Wilkinson, a. a. O. Rd. I. S. 195).

TURINYS

Pusl.

1. *V. Nagevičius.* Mūsų pajūrio medžiaginė kultūra 3
2. *J. Jakštas.* Vokiečių ordinas ir Lietuva 125
3. *J. Puzinas.* Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje XIX a. gale ir XX a. pradžioje 157
4. *N. Šapiro.* Babylonisch - assyrische Feldzeichen 189